

ŞAHİN XƏLİLLİ
SƏADƏT ƏLİYEVƏAMERİKA
UŞAQ
ƏDƏBİYYATI

DƏRS VƏSAİTİ

American Children's Literature is an amazing student book in terms of the breadth and depth of literary forms it explores and presents. It is an astonishing compendium of literature for children ranging from the early beginnings in lullabies, nursery rhymes, legends and tall tales to the most contemporary children's stories, poems, plays, and other forms, that are both classic and modern, scholarly and secular, serious and playful.

Although it is a textbook intended for Azerbaijani students with texts in both Azerbaijani language and English, it will also serve students of Children's literature in many other countries...

Suzan Zeder

Эта книга, отражающая длинную историю американской детской литературы в переводах и исследовательских эссе, будет интересна самому широкому кругу читателей.

Ольга Бухина

İstər məlumat səciyyəli ön söz, istər vaxtilə Amerikanın prezidenti olmuş Franklin Ruzveltin fikri, istər Amerika ədəbiyyatının təşəkkülü, istərsə də Amerika hindularının tarixi ilə bağlı fikir və mülahizələr bu ölkədə uşaq ədəbiyyatının yarandığı mühit haqqında ilkin təsəvvür yaradır.

Rafiq Yusifoğlu

“Amerika uşaq ədəbiyyatı” dərs vəsaiti uşaq ədəbiyyatının yaranması, inkişaf mərhələləri və ayrı-ayrı dövrlərdə yaşayan şair, dramaturq və yazıçılar haqqında ensiklopedik bilgi kitabı kimi diqqəti çəkir.

Əzizə Məmmədova

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN UNİVERSİTETİ

*Azərbaycan Universiteti Elmi Şurasının
25 aprel 2024-cü il tarixli iclasının (08 sayılı protokol) qərarı ilə
dərs vəsaiti kimi çapa tövsiyə edilmişdir.*

ŞAHİN XƏLİLLİ
SƏADƏT ƏLİYEVƏ

AMERİKA
UŞAQ
ƏDƏBİYYATI

DƏRS VƏSAİTİ

Bakı- 2025

Redaktor:

Rafiq Yusifoğlu,

*Əməkdar mədəniyyət işçisi,
filologiya elmləri doktoru, professor*

Rəyçilər:

Qəzənfər Paşayev,

*Əməkdar elm xadimi,
filologiya elmləri doktoru, professor*

Elnarə Akimova,

filologiya elmləri doktoru

Olqa Buxina,

Uşaq ədəbiyyatı mütəxəssisi, Nyu-York

Şahin Xəlilli, Səadət Əliyeva. Amerika uşaq ədəbiyyatı. Dərs vəsaiti.
Bakı, 2025, 416 s.

Dərs vəsaiti Respublikanın ali məktəblərinin bakalavr pilləsi üzrə təhsil alan Filologiya fakültəsinin tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Vəsaitdə yerli hindu ədəbiyyatı məsələlərinə xüsusi yer verilmiş, eləcə də yazarlar haqqında yığcam essələr təqdim edilmiş, tanınmış uşaq ədəbiyyatı mütəxəssislərindən Olqa Buxina, Syuzan Zederin göndərdiyi materiallar əksini tapmışdır.

ISBN: 978-9952-39-318-7

REDAKTORDAN

Rafiq Yusifoglu,
*“Göyərçin” jurnalının
baş redaktoru,
şair, Əməkdar mədəniyyət
işçisi,
filologiya elmləri doktoru,
professor*

Vaxtilə tanınmış və zəhmətkeş ədəbiyyatşünaslar: filologiya elmləri doktoru, professor Şahin Xəlilli və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Səadət Əliyevanın “Britaniya uşaq ədəbiyyatı” (2018) adlı sanballı dərs vəsaitinin redaktoru və ön söz müəllifi, “Robert Börns” (2019), “Britaniya uşaq folkloru” (2021) kitablarının isə rəyçisi olmuşam. Elə buna görə də həyatlarını dünya ədəbiyyatının tədqiqinə, təbliğinə, eləcə də tədrisinə həsr edən bu zəhmətkeş alimlərin, pedaqoqların uzunmüddətli gərgin axtarışlarının, zəhmətinin hesabına araya-ərsəyə gələn yeni bir sanballı kitabın - “Amerika uşaq ədəbiyyatı” (2024) dərs vəsaitinin redaktoru və ön söz müəllifi olmaq təklifini də məmnuniyyətlə qəbul etdim. Əvvəlki kitablarda olduğu kimi bu kitabda da uşaq ədəbiyyatı haqqında zəngin informasiya toplanmışdır. Müəlliflərin bu sahədə gördükləri sistemli işin davamı kimi diqqətimi cəlb edən kitab Amerika uşaq ədəbiyyatı haqqında dolğun elmi təsəvvür yaradır.

Mənim üçün bu kitab bir də o mənada maraqlı gəldi ki, orta məktəbin birinci sinfindən son sinfinə qədər Amerikada təhsil alan nəvələrimin öyrəndiyi əsərləri ömrümün ixtiyar çağında mən də oxudum, onların timsalında

bu ədəbiyyatın yeni nəslin formalaşmasına təsirini götür-qoy elədim. Yadıma hələ balaca vaxtlarından kitabxanaya gedən, yaş səviyyələrinə uyğun çoxlu kitablar götürüb evə gətirən, oxuyan, özləri üçün qeydlər aparan nəvələrimin uşaqlıq illəri düşdü. O vaxt, nəvələrim Amerikada ibtidai sinifdə oxuyanda belə bir şeir yazmışdım:

*Uzaq Amerikadan
Nəvəm məktub göndərib.
Elə bil ki, ömrümü
Gülüstana döndərib.*

*Yazır ki, heç bilirsən
Burda nə çox nağıl var?
Yollarını gözləyir
Yazılmamış nağıllar.*

*Hər ağac bir xatirə,
Hər qaya bir yazıdı.
Ay baba, Amerika
Nağıllar dünyasıdı...*

*Baxıb sizi anıram
Göydə aya, ulduza.
Sən ki nağıl sevensən,
Tez ol, gəl yanımıza!*

*- Adiləşən ömrümü,
Fateh, gülzara döndər.
Orda nağıl çoxdusa,
Bir az yaz mənə göndər!*

*- Vətəni düşünəndə
Qəribliyimiz itir.
Pəncərəmin önündə
Hər gecə nağıl bitir.*

*Ay baba, gəl, nə olar,
Gəl bizi gör gözünlə!
Burdakı nağılları
Yığıb apar özünlə...*

*- Deyirdin Amerika,
Nağıllarla doludu.
Fateh, yoxsa sozalıb
Burda nağıl buludu?*

*Daha yağış yerinə
Nağıl yağdıra bilmir.
Sevdiyin heç bir nağıl
İndi xoşuna gəlmir...*

*Yadımdamı, nağılla
Bir vaxt alardın nəfəs?
İndi dinləməyə də
Səndə qalmayıb həvəs.*

*m bu nə işdi,
Sanki olan olmayıb.
Elə bil buralarda
Daha nağıl qalmayıb.*

*- Yox, baba, elə deyil,
Daha mən böyümüşəm.
İndi qalın kitablar
Oxumaq olub peşəm.*

*Nağıl çəmənzarında
Elmi əsərlər bitib...
Mənim uşaqlığımla
Nağıllar çıxıb gedib...*

Bu şeirləri ona görə nümunə gətirdim ki, on illik zaman məsafəsində Amerika uşaq ədəbiyyatının “uşaqları necə böyütməsi” haqqında əyani təsəvvür yarada bilim.

Bəli, doğrudan da, Amerika nağıllar dünyasıdır. Onun təbii sərvətləri kimi folkloru da, ədəbiyyatı da zəngindir. Dünya gör-götür dünyası olduğu üçün yeni nəsil təkcə öz ədəbiyyatımızı yox, eyni zamanda bütün dünya ədəbiyyatını oxumaqla mənəvi zənginləşmə, kamilləşmə yolu keçməlidir. Bu baxımdan yanaşdıqda “Amerika uşaq ədəbiyyatı” kitabı olduqca faydalı vəsait kimi diqqətimi cəlb elədi.

İstər məlumat səciyyəli ön söz, istər vaxtilə Amerikanın prezidenti olmuş Franklin Ruzveltin fikri, istər Amerika ədəbiyyatının təşəkkülü, istərsə də Amerika hindularının tarixi ilə bağlı fikir və mülahizələr bu ölkədə uşaq ədəbiyyatının yarandığı mühit haqqında ilkin təsəvvür yaradır.

Sonra bəzi müəlliflər haqqında yığcam məlumat və onların əsərlərindən poetik nümunələrin verilməsi də o dövrün uşaq poeziyasının mövzu və problematikası, ritmi haqqında müəyyən fikir izi qoyur. Yerli sakinlərin layla, şeir və əfsanələrinə həsr olunan birinci fəslin bir hindu laylası ilə başlaması Amerika uşaq ədəbiyyatının haradan qaynaqlanmasını göstərmək baxımından maraqlıdır. Şimali, Cənubi Amerika - Yeni dünya hindularının əfsanələrindən nümunələr verilməsi mövcud qaynaqların öyrənil-məsinin daha vacib və əhəmiyyətli olduğunu təlqin edir. İkinci fəsil bütünlükdə Amerika uşaq poeziyasına, üçüncü fəsil uşaq nəsrinə, dördüncü fəsil isə səhnə əsərlərinə həsr olunub. Folklordan qaynaqlanan poeziya, nəsr, dram nümunələri, görkəmli sənət adamlarının həyat və yaradıcılığı haqqında yığcam esselərin və onların əsərlərindən seçmələrin verilməsi Amerika uşaq ədəbiyyatının ümumi mənzərəsi haqqında dolğun təsəvvür yaratmaq baxımından aktual və əhəmiyyətlidir. O mənada ki, həm tələbələr, həm də oxucular bu yazılardan lazımi səviyyədə bəhrələyə biləcəklər.

Məlumdur ki, Amerika çoxmillətli bir ölkədir. Ona görə də buranın yeni nəslinin xarakterinin eyni əxlaqi dəyərlər əsasında formalaşdırılması gələcəkdə vətəndaş həmrəy-

liyinin təminatı üçün olduqca vacib və aktualdır. Bu mənada uşaq ədəbiyyatına diqqət bütün dövrlər üçün prioritet məsələdir.

Kitabda verilən ədəbi nümunələri Azərbaycan dilinə tərcümə edən qələm sahiblərinin zəhmətini də xüsusi dəyərləndirmək lazımdır. Rəsul Rza, Zeynal Cabbazadə, Tofiq Mahmud, Sabir Mustafa, Zeydulla Ağayev, Fikrət Əhmədov və başqalarının tərcümələri sayəsində Azərbaycan oxucusu Amerika uşaq ədəbiyyatının bəzi nümunələri ilə tanış olmaq imkanı qazanmışdır.

Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, dərs vəsaitini gözəlləşdirən ən önəmli cəhətlərdən biri müəlliflərdən birinin - Şahin Xəlillinin şair-tərcüməçi olması ilə əlaqəlidir. Kitabda Şahin müəllimin tərcümələrindən daha çox istifadə olunmuşdur. Ayrı-ayrı müəlliflərin qələmindən çıxan poetik mətnlərin orijinaldan tərcüməsi və lazımı məqamda istifadə olunması dərs vəsaitinin orijinallığını təmin edən vasitəyə çevrilmişdir.

Dünyanın hər yerində milliyyətindən, irqindən asılı olmayaraq uşaqlar bir-birlərinə bənzəyirlər. Elə buna görə də uşaq tərbiyəsində, insanın insan kimi formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən uşaq ədəbiyyatının yaranması, ayrı-ayrı dillərə tərcüməsi, zaman-zaman öz missiyasını yerinə yetirməsi, tədqiqi, tədrisi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnsanın ümumbəşəri dəyərlər əsasında formalaşması gələcəkdə yaranan problemlərdən yaxa qurtarmaq vasitəsinə çevrilə bilər. Ona görə ki, bütün problemlər uşaq böyüyəndən sonra başlayır.

Bu mənada dünya uşaq ədəbiyyatının dünyanın bir sıra aparıcı universitetlərində tədrisi uşaq ədəbiyyatının təlim-tərbiyədə, yeni insanın şəxsiyyətinin formalaşmasında son dərəcə vacib amil olması ilə birbaşa əlaqəlidir.

Uşaq ədəbiyyatı həm həyata təzə qədəm qoyan insanların ilkin biliklərə yiyələnməsində, onların fantaziyasının inkişafında, dünyagörüşlərinin formalaşmasında

mühüm rol oynayır, həm də dünyanın elmi dərkə üçün zəmin hazırlayır.

Bu baxımdan yanaşdıqda “Amerika uşaq ədəbiyyatı” adlı dərs vəsaiti çox faydalıdır. Bu kitabı oxuyanlar ümumdünya uşaq ədəbiyyatının aparıcı qollarından biri olan Amerika uşaq ədəbiyyatı, onun görkəmli nümayəndələri haqqında son dərəcə faydalı məlumat əldə edə biləcəklər.

5 sentyabr 2024-cü il.

ÖN SÖZ ƏVƏZİ

Son onilliklərdə Qərb uşaq ədəbiyyatının araşdırıcıları, tərtibçiləri bu ədəbiyyatı öz görmə bucağı altında dəyərləndirir, oxucu diqqətinə çatdırırlar. Anqlofon ölkələrinin uşaq ədəbiyyatını biri-biri ilə əlaqəli şəkildə təqdim və təhlil edən alimlərin yekdil mühakiməsi, heç şübhəsiz ki, bu ədəbiyyatların əsasən bir dildə - ingilis dilində yazılması ilə bağlıdır. Bəzən də elə olur ki, “İngilis poeziyası” adı altında nəşr olunan kitablara həm ingilis (eləcə də Britaniya), Amerika şairlərinin şeirləri daxil edilir.

İndi milli kimliyin, habelə qloballaşmanın “tüğyan etdiyi” dövrdə İngiltərədə Oksford Universitetinin nəşriyyatı tərəfindən hazırlanan “Uşaq ədəbiyyatının Oksford bələdçisi” (“The Oxford Handbook of Children’s Literature”) ensiklopedik esselər toplusunda uşaq ədəbiyyatı məsələlərinin Amerika Birləşmiş Ştatları, Birləşmiş Krallıq (Böyük Britaniya) və Kanada ədəbiyyatı kontekstində - geniş diapazonda araşdırılması bu baxımdan maraqlı doğurur.

Uşaq ədəbiyyatı yazarlarına və illüstratorlarına verilən mükafatlar Qərb ölkələrinin uşaq ədəbiyyatı arealında görülən işlərə xüsusi qayğı və diqqətin rəhnidir. 1922-ci ildən başlayaraq Nyuberi medalı və 1937-ci ildən Kaldekott

medalı Birləşmiş Ştatlarda, 1937-ci ildən Karnegi medalı və 1955-ci ildən Keyt Qrinəvey medalı Böyük Britaniyada, 1937-ci ildən uşaq ədəbiyyatı sahəsində general-qubernator ədəbi mükafatı isə Kanadada təsis edilərək hər il birincilik qazanan uşaq yazıçılarına və illüstratorlarına verilir.

İlk dəfə bir sıra universitetlərin ingilis departamentlərində uşaq ədəbiyyatının ixtisas kimi qəbul edilib tanınması 1980 və 1990-cı illərə təsadüf edir. Daha öncə isə bu ədəbiyyat ibtidai təhsil proqramlarına daxil edilərək yalnız məktəblərdə tədris edilmişdir. “Amerika ədəbiyyatının Norton Antologiyası” və bir sıra antologiyalar böyük kitablar kontekstində uşaq ədəbiyyatına “xırda, cırıtdan ədəbiyyat” kimi baxmışdır. “Uşaq ədəbiyyatı” “oksimoron” (“ölü canlar”) hesab edilmişdir. Julia L.Mikenberq və Linn Vallonenin “Uşaq ədəbiyyatının Oksford bələdçisi” ensiklopedik nəşrinə yazdığı “Ön söz”də acı bir həqiqət vardır. Ona görə ki, uşaq ədəbiyyatının təəssübkeşliyini çəkən tərtibçi-müəlliflər son onilliklərdə uşaq ədəbiyyatının akademik araşdırılması istiqamətində yazılan, nəşr olunan monoqrafik nəşrlər bazasında bu ədəbiyyatın ümumi ədəbiyyatın çevrəsində, eləcə də kontekstində yerini müəyyənləşdirmək üçün dünya uşaq ədəbiyyatı tənqidçilərinin faktiki tədqiqat əsərlərinə istinad edərək onun əlamətdar yerini və kanonunu müəyyənləşdirməyə çalışmışdır.

Amerikada uşaqlar üçün ilk dərs vəsaitinin 1683-cü ildə, bəzi mənbələrdə 1688-ci ildə çap olunduğu göstərilir. Londonda Amerikanın Boston şəhərinə mühacir olmuş britaniyalı jurnalist Bencamin Harrisin tərtib və çap etdirdiyi “Yeni İngiltərənin Əlifba kitabı” (“The New England Primer”) uşaqların sevdiyi dərs vəsaiti kimi əvəzsiz xəzinə sayılır. Kitabda verilən aşağıdakı misralar uşaqların kitablarla dostluğuna həsr olunmuşdur:

*My book and heart
Shall never part.*

Tərcümənin məzmunu belədir ki:

*Kitabımla ürəyim
Biri-birindən
Heç vaxt ayrıla bilməz.*

Amerika uşaqları üçün dərs kitabının 1750-ci il nəşrində uşaqlara dünyanın ruhani dərkini təlqin edən aşağıdakı poetik misralara diqqət yetirək:

*Though I am young, a little one
If I can speak and go alone.
Then I must learn to know the Lord
And learn to read his holy word.*

Poetik tərcümədə müəllifin söyləmək istədiyi fikir yükü aşağıdakı kimidir:

*Balaca olsam da mən,
Kaş danışıb gəzəydim.
Allahımı tanıyıb
Müqəddəs kəlamının
Sirrini mən çözüydim.*

...Uşaq ədəbiyyatının tarixi, onun bənzərsiz inkişaf mərhələləri barədə XX əsrin 30-50-ci illərində F.C.Harvey Darton “İngiltərədə uşaq kitabları: Sosial həyatın beş əsri” (“Children’s Books in England: Five Centuries of Social Life”, 1932), Paul Hazard “Kitablar, uşaqlar və insanlar” (“Books, Children and Men”, ilk dəfə 1944-cü ildə fransız dilində nəşr olunmuşdur) adlı əsərlərində uşaq ədəbiyyatının görünməyən tərəfləri və xüsusiyyətləri, sosial həyatda bu ədəbiyyatın açılmayan səhifələri və vəziyyəti haqqında müəyyən fikir yaratmışlar.

Əslində Qərb elmi-ədəbi arealında uşaq ədəbiyyatı məsələlərinin elmi-ədəbi əsaslarla öyrənilib tədqiqi tarixi 1970-ci illərə şamil edilir. Hətta bu illər uşaq ədəbiyyatının dayaq nöqtəsi adlandırılır. Həm Böyük Britaniyada, həm

də Birləşmiş Ştatlarda uşaq ədəbiyyatı məsələlərini öyrənən uşaq elmi jurnallarının nəşri məhz bu illərə təsadüf edir. Belə ki, “Signal” (“Signal”) adlı elmi-ədəbi uşaq jurnalının 1970-ci ildə Böyük Britaniyada, “Uşaq ədəbiyyatı” (“Children’s Literature”) adlı uşaq ədəbiyyatı haqqında araşdırma jurnalının 1972-ci ildə Birləşmiş Ştatlarda təsis edilməsi sözün əsl mənasında uşaq ədəbiyyatının inkişafında məxsusi yeri ilə seçilmişdir. “Uşaq ədəbiyyatı” Assosiasiyasının 1973-cü ildə yaranması uşaq ədəbiyyatı arealında tədqiqatçıların araşdırmalar aparmasında mühüm rol oynamışdır.

Nəşrə təqdim olunan yeni dərs vəsaitinin hazırlanmasında Amerikada uşaq tamaşalarının cəfəkeş müəllifi, Azərbaycan alimləri ilə sıx əməkdaşlıq edən Amerika Uşaq Teatrının prezidenti Syuzan Zederə, Nyu-York şəhərində yaşayan mütərcim, uşaq ədəbiyyatı mütəxəssisi Olqa Buxinaya dərin təşəkkürümüzü bildiririk. Əlbəttə, bir kitaba sığışmayan, unudulan çox-çox məqamları, mənbələri əhatə etmək mümkün olmasa da, respublikamızda ilk dəfə çap olunan “Amerika uşaq ədəbiyyatı” gələcəkdə hazırlanacaq təkmilləşdirilmiş nəşrlər üçün baza rolunu oynaya bilər. Elə hesab edirik ki, bu arealda Qərbi ölkələri, o cümlədən Amerika kimi nəhəng bir ölkənin çoxlarına adi görünən zəngin uşaq ədəbiyyatının gələcəkdə yeni nəşrləri hazırlanacaqdır.

Şahin Xəlilli

AMERİKA ƏDƏBİYYATININ İLK QƏDƏMLƏRİ

Bu bir tarixi həqiqətdir ki, Atlantik okeanı sahillərində on üç sayda ilk ingilis koloniyasının ən birincisi 1607-ci ildə əsası qoyulan Virciniya ştatı olmuşdur. Doğrudur, Yeni Dünyada ilk məskunlaşmanın özəyini ispanlar və fransızlar qoysa da, bu kontinentdə ingilislərin möhkəm təməl qurması təsadüfi deyildir. İngilislər sonralar bu kontinentdə qüdrətli xalq kimi formalaşmaqda özündə güc-təpər tapmışdır.

“Amerika ədəbiyyatının erkən illəri” adlı “Ədəbi miras” seriyası ilə nəşr olunmuş kitabın “Müstəmləkə nümunəsi” sərlövhəli giriş yazısında qeyd olunur ki, erkən Amerika ədəbiyyatının yaranmasında böyük çətinliklər olmuşdur. Əvvəla, Yeni İngiltərənin “separatistlər” adlanan dini icmanın üzvləri və puritanlar yad əraziyə və onun iqliminə adaptasiya olmalı idi. İkincisi, onların yerli hindularla ünsiyyət qurması da problemə çevrilmişdi. Təchizat üçün uzaq İngiltərə ilə əlaqə saxlamaq problemi də vardı. İngilislər qəti fikirdə idilər ki, onların uşaqları məskunlaşdığı yad ölkədə mədəniyyətdən kənarda qala bilməzlər. Bunun üçün çox qısa zamanda onlar həm Virciniyada, həm də digər koloniyalarda yeni ingilis məktəbləri açdılar. Təbii ki, ingilislər böyük zaman kəsiyində öz ədəbiyyatını yazmadı, İngiltərənin ədəbiyyatını öz ədəbiyyatı kimi qəbul etdilər. Beləliklə, İngiltərədən Amerikaya gətirilən ədəbiyyat təxminən yüz ildən çox onların doğma ədəbiyyatına çevrildi.

Lakin Amerikada ədəbiyyatın pərvəriş tapdığı erkən mərhələdə şeirlərin oxucuya çatdırılmasında müəyyən maneələr də var idi. Əslində, Yeni İngiltərədə erkən koloniyacılar poeziya və onun yazılmasına təcavüzkar mövqedə dayanmasa da, əksər poetik nümunələr 1760-cı ildən əvvəllər heç vaxt nəşr olunmamışdı.¹

¹ Wachner Clarence W., Ross Frank E., Van Houten Eva Marie. The Early Years of American Literature. Printed in the United States of America. - New York: The Macmillan Company, - 1963. - p.5

Bunun səbəbini müxtəlif cür yozanlar vardır. Sözün həqiqi mənasında hər hansı yazının məqsədi oxucunu əyləndirmək deyil, onu bilik, fakt aləminə aparmaq, məlumat verib düşündürməkdir, - deyən koloniyacılar o dövrün reallığından çıxış etmişlər. Bu baxımdan erkən kolonial dövrdə yazıların böyük qismi birbaşa tarixi və dini xarakter daşımışdır. Bu dövrdə Amerika yazarları üçün ingilis müəlliflərinin əsərlərinin modeli əsas baza rolunu oynamışdır. Təbii ki, aşağıdakı iki istiqamətdə ədəbiyyatın nümunələri yaradılmışdır. Bunlardan birincisi məktublar, xronikalar və gündəliklər idi. Bu kimi əsərlər daha çox ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən koloniyaların bərqərar olması barədə sərgüzəşt və mübarizəsindən, eləcə də onların şəxsi təcrübəsindən bəhs edirdi. İkincisi isə, uşaqlar üçün yazılan mətnlər öyüd-nəsihətləri, Bibliyanın şərhlərini diqqətə çatdırırdı.

Müstəmləkə dövründə, heç şübhəsiz ki, uşaqlar da bu kimi kitabları mütləq etmək məcburiyyətində qalmışdı.

Bibliyanın ən ali ədəbi əsər olduğu dövrdə uşaqların müqəddəs din kitabına müraciəti zəruri və əhəmiyyətli hesab edilirdi. Lakin Amerika ədəbiyyatının ilkin, yaxud qədim dövrə şamil edilən Amerika hindularının sonralar çox gec yazıya alınan, görünməyən ədəbiyyatı haqqında danışmağa və yazmağa dəyər. Bu, zəngin şifahi və yazılı ədəbiyyat ənənələrini yaşadan Amerika hindularının ədəbiyyatıdır. Bu baxımdan əsasən uşaq ədəbiyyatını əhatə edən layla, şeir və əfsanələrin dərsliyə daxil edilməsini məqsədəuyğun hesab edirik. Vəsaitin Əlavələr hissəsində də mövzuya dair rəy və hipotezalar verilmişdir.

Səadət Əliyeva

* * *

All of our people all over the country - except the pure blooded Indians are immigrants or descendants of immigrants, including even those who came over here on the Mayflower.

Franklin D. Roosevelt,
The 32nd President of the USA (1933-1945)

Damarlarından saf qanlar axan əsl hindulardan başqa, hətta "Mayflower" gəməsi ilə gələnlər daxil olmaqla ölkəmizdəki bütün insanlarımız ya mühacirlər, ya da onların törəmələridir.

Franklin D. Ruzvelt,
Amerika Birləşmiş Ştatlarının 32-ci prezidenti (1933-1945)

AMERİKA HINDULARININ TARİXİNƏ NƏZƏR

Amerikanın fəthi bir qayda olaraq Xristofor Kolumbun adı ilə əlaqələndirilir. Lakin tarixi gerçəkliklər bu faktı təkzib edir. O, bu torpaqlara qədəm basanda Hindistana gəlib çıxdığını zənn etmiş, kontinentdə məskunlaşan tayfaları yanlış olaraq "hindu" adlandırmışdır.

Təcavüzkar Qərbin tarixən şərqililərin məskunlaşdığı torpaqlarda yerli əhaliyə qarşı soyqırım siyasəti müəyyən şübhələr doğursa da, polemikaların vüsət aldığı zamanlarda Şərqlə Qərb arasında qarşıdurmalar həmişə qızışdırıcı xarakter daşımışdır.

Son onilliklərdə Cənubi Amerikada qədim hinduların 40 milyonu keçməsi, eləcə də Şimali Amerikada və Kanadada onların sayının 3,5 milyona çatması gerçəkliyin əlahəzrət faktları olaraq qalır.

Ən məşhur on hindu tayfası sırasında - şayenlər (yaxud çeyenlər), delavarlar, navaholar, komançlar, apaçilər, çerokilər, mogikanlar, sinlar, quronlar, irokezlər Amerikada

ağdəriliblərin mədəniyyətini, adət-ənənələrini qəbul etsələr də, milli kimliyinin qoruyucuları olduğunu da unutmamışlar.

Hindular arasında ölüm faizini çiçək xəstəliyi ilə əlaqələndirən statistik rəqəmlər mövcuddur. Hətta belə söyləmə də var ki, avropalıların ölkəyə gətirdiyi və yaydığı xəstəliklərdən 95 faizədək hindu məhv olmuşdur.

İspanların, britaniyalıların, ingilislərin və afrikalıların müasir Birləşmiş Ştatlara gəlişindən çox-çox əvvəllər Amerika hindularının bu torpaqların əzəli sakinləri olduqları tarixi gerçəklikdir. Corc Vaşinqton Universitetinin professoru Kip Lornell “Amerika xalq musiqisinin təqdim olunması: Birləşmiş Ştatlarda etnik və adi insanlara xas ənənələr” (Kip Lornell: *Introducing American Folk Music: Ethnic and Grassroot Traditions in the United States*. Second Edition. New York: 2002) monoqrafiyasında çox-millətli amerikalıların musiqi tarixində bir çox məsələlərə aydınlıq gətirmişdir. O yazır ki: “Biz 20-ci əsr hindu musiqisi barədə çox, lakin onun daha erkən mərhələləri haqqında nisbətən az məlumatlıyıq. Təəssüflər olsun ki, yerli hinduların musiqisi haqqında bilgilərimiz heç də onların keçmişini yetərinə əks etdirə bilmir”.

Yerli amerikalıların az sayda musiqi alətlərinin olması təbii ki, bu məsələnin əhatəli aydınlığının yaradılmamasının əsas səbəblərindən biridir.

Amerikada yaşayan yerli xalqların ən qədim dillərindən biri “Atabask” (“Athabaskan”) dilidir. Bu dilə həm də “Dene”, yaxud “Dine” dili də deyirlər. Yəni “xalq dili”. Bəri başdan qeyd edək ki, lüğətlərdə də - ingiliscə “Hello, how are you?” işlək ifadəsi Atabask, yaxud dene dilində “Nts’ et ‘int ‘eh?” kimi işlədilir. Elə türk dillərində də “Necəsiniz?” ifadəsi çox populyardır.

Kanada alimi, antropoloqu Etel C.Styuartın (Ethel G.Stewart) “Eramızın 1233-cü ilində Dene və Na-Dene hindularının miqrasiyası: Çingiz xandan Amerikaya qaçış” (“The Dene and Na-Dene Indian Migrations 1233 A.D.:

Escape for Genghis Khan to America”, 1990) 700 səhifəlik araşdırmasında türklərin türk əsilli Çingiz xanın ölümündən 6 il sonra Mərkəzi Asiyadan Amerika kontinentinə köçü haqqında əsaslandırmaları az deyildir. Alim belə bir qənaətini ifadə edir ki, uyğur tayfaları monqol imperatoru Çingiz xanın (1155-1227) basqın və müharibələrindən canını götürüb bu kontinentə gəlmək məcburiyyətində qalmışdır.

Əlbəttə, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, yerli amerikalıların ən məşhur və əhali tərəfindən daha çox danışılan dili Atabask, yaxud Dene dilidir. Türk professoru Timur Kocaoğlu da Miçiçan Dövlət Universitetində apardığı elmi araşdırmalarında türk və yerli Amerika dilləri arasında belə bir əlaqənin olduğu haqqında maraqlı və əsaslı arqumentlərini söyləmişdir.

Alim gündəlik məişətdə işlətdiyimiz “su” və “hava” sözlərinin köklərinin türk və Amerikada yerli xalqların dillərində belə eynən işlədildiyini qeyd etmişdir.

Prof. Timur Kocaoğlu daha sonra diqqətə çatdırır ki, “bizim xalçamız və keramika motivlərimizdə demək olar ki, bir identiklik vardır. Yerli amerikalıların inancları da şamançılıqla eyniyyət təşkil edir”.

Türkiyə hökumətinin Navaho rayonunda yerli amerikalılar üçün xəstəxana inşa etdiyi də tarixi gerçəklikdir. Lakin hindularla türklərin yaratdığı ticari və mədəni mübadilə sonralar tənəzzülə uğrasa da, gələcəkdə bu işin yenidən davam etdirilməsi milli kimliyin aydınlığının yaradılmasına daha geniş imkanlar açə bilər.

N.Brent Kennedi ilə Robin Vanqan Kennedinin “The Melungeons. The Resurrection of a Proud People. An Untold Story of Ethnic Cleansing in America” adlı araşdırmasında yerli amerikalılarla türklərin əlaqələrinin əsaslı mənzərəsini yaratmağa çalışmışdır.

“Meluncanlar. Qürurlu xalqın intibahı. Amerikada etnik təmizləmənin söylənməmiş hekayəsi” əsəri türkdilli xalq-

larla bağlılığın geniş müstəvidə öyrənilməsi arealında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ortaya ritorik sual çıxır: Bəs “Meluncan” sözünün mənası nədir? Amerika alimi, prof. Gəri C.Previtsə (Gary J.Previts) görə, “Meluncanın kəlmə anlamı “lənətlənmiş, bəddua edilmiş ruh”, ya da “Tanrı tərəfindən tərک edilən insan”dır. Bu kəlmənin ərəbcə qarşılığı isə “Məlcin”dir”.

Daha sonra alim qeyd edir ki, dünyanın ən məşhur müğənnilərindən biri Elvis Presli kimi meluncan köklərindən gələn bəzi ünlülər mövcuddur.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının 16-cı Prezidenti Avraam Linkolnün (Avraam Lincoln, 1809-1865) anası Nənsi Hanksın türk (meluncan) olduğu hipotezası da söylənilir.

Avraam Linkolnün ana tərəfdən əcdadlarının meluncan olduğu haqqında müxtəlif rəylər söylənilsə də, anası Nənsi Hanksın şəcərəsi yetərinə müəyyənləşdirilməmişdir. Əlbəttə, bir tərəfdən Avraam Linkolnün fiziki görünüşü, digər tərəfdən isə onun çoxsaylı meluncanların məskən saldığı Kentukki ştatında dünyaya gəlməsi faktı söylənilənlərin gerçəkliyinə dəlalət edir.

Avraam Linkoln min bir əzab-əziyyətlə onun qayğısını çəkən, ağır xəstəliyin qurbanı olan anasına olan övlad sevgisini belə ifadə etmişdi: “Ən böyük dərslərimi nə vaxtsa anamın dizləri üstə almışam... Olduğum, ya da olmaq istədiyim hər şeyə görə mələk anama borcluyam”.

Bu böyük şəxsiyyətin keçdiyi həyat yolunda onun anası ilə bağlı fikri təbii ki, kimliyindən asılı olmayaraq analara verilən ən böyük qiymətdir. Axı, həyatın keşməkeşli yollarında damarlarında hindu qanı axan dahi şəxsiyyət Birləşmiş Ştatların tarixində amerikalıların ən sevimli prezidentlərindən biri kimi öz adını bəşər tarixinə qızıl hərflərlə həkk etmişdir.

Səadət Əliyeva

I HİSSƏ

**YERLİ
AMERİKALILARIN
LAYLA, ŞEİR VƏ
ƏFSANƏLƏRİ**

Hindu laylası. “Ay Vatanay - a körpəm”

“Ay Vatanay - a körpəm” hindu tayfalarından biri olan irozeklərin beşik nəğməsidir. İndi də bu nəğmə hindu uşaqlarının və hindu analarının dilindən düşmür.

Ho, Ho, Watanay Lullaby

Ho, ho, Watanay
Ho, ho, Watanay
Ho, ho, Watanay
Ki-yo-ki-na
Ki-yo-ki-na

Sleep, Sleep, My Little One

Lullaby (English)

Sleep, sleep, my little one

Sleep, sleep, my little one

Sleep, sleep, my little one

Sleep now,

Sleep now.

* * *

Ay Vatanay - a körpəm

Ay Vatanay, -

A körpəm.

Deyim layla

Mən indi.

Get yuxuya

Sən indi.

* * *

**Septimus Winner
(1827-1902)**

Septimus Uinner

XIX əsrin məşhur mahnı yazarlarından biridir. Daha çox balladaları ilə tanınmışdır. Əlis Hotorn təxəllüsü ilə balladalarını çap etdirmişdir. “On balaca hindu” (“Ten Little Injuns”, 1868) onun ən məşhur balladalarından biri kimi seçilir.

Septimus Uinner bir vaxtlar əsərlərini Əpsley Strit (Apsley Street), Əlis Hotorn (Alise Hawthorne) və Paul Stenton (Paul Stenton) təxəllüsləri ilə oxucu və tamaşaçı auditoriyasına təqdim etmişdir.

Şairin “Hotornun balladaları” adı ilə nəşr etdirdiyi kitabı oxucular tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır. O, həm də bəstəkar kimi tanınmışdır.

Atası skripka ustası idi. Evin yeddinci uşağı olan Septimus musiqiyə, şeirə, sənətə maraq göstərmiş, musiqiçi Leopold Meyqnendən dərslər almış, Filadelfiyanın musiqi məktəbini bitirmişdir. 1845-ci ildən təxminən 1854-cü ilə kimi qardaşı ilə birlikdə musiqi əsərlərinin nəşri ilə məşğul olmuşdur.

Onun ənənəvi alman xalq melodiyasında yazdığı “Balaca küçüyüm hara gedib” nəğməsinin sözü də, musiqisi də dillər əzbəri olmuşdur.

Septimus Uinnerin “On balaca hindu” adlı şeiri 1894-cü ildə çap olunmuş, dörd il sonra “On balaca zənci” adı ilə təqdim edilmişdir. Hətta ingilis detektiv yazıçısı və dramaturqu Aqata Kristi (Aghatha Chistie, 1890-1976) “On balaca hindu” şeirinin son misrasındakı “Daha heç kim qalmadı” (“And Then There Were None”) sözlərini kitabının sərlövəsinə gətirmişdir.

Onun 1864-cü ildə ən yaxşı satılan əsərlərindən biri olan “Balaca küçüyüm hara gedib” adlı nəğməsi Amerika uşaq şeirinin bir növ məhək daşı sayılır.

* * *

On balaca hindu

On uşaqdı cərgədə
Kiçiyi qaldı evdə.
Sayı düşdü doqquza,
Qalan getdi doqqaza.
Biri aşdı mayallaq,
Oldular səkkiz uşaq.
Əvvəl bir, iki, üç, dörd,
Beş, altı, yeddi, səkkiz,
Doqquz, on uşaq idi.
İndi səkkiz hindudan
Getdi biri mürgüyə.
Düşdü sayı yeddiyə.
Çox atılıb düşdülər
Çıxdılar min oyundan.
Uşaqların biri də
Zədə aldı boynundan
Qaldı yerdə altısı.
Biri yoldan keçəndə
Təpik vurdu vedrəyə,

Az qalmışdı büdrəyə.
Başladı hönkürməyə
Beş oldular bu dəfə.
Çatanda zirzəmiyə,
Bərk yıxıldı biri də,
Qaldı indi dörd nəfər.
Yaman oyun çıxartdı
Hinduların dördü də.
Ağlı qaçdı birinin,
Üç oldular indi də.
Üzdü onlar qayıqda,
Biri də düşdü suya.
Qaldı cəmi ikisi.
İki hindu əlində
Tapançayla oynadı.
Birinə dəydi güllə,
Yıxılıb ayılmadı.
Bir hindu qaldı indi,
Heç vecinə almadı.
Bax, o da arvad aldı,
Daha heç kim qalmadı.

* * *

**Where Has
my Little Dog Gone?**

Oh where, oh where has
my little dog gone?
Oh where, oh where can he be?
With his ears so short and
his tail so long
Oh where, oh where can he be?

* * *

Küçüyüm kimdən kəsüb?

Küçüyüm kimdən kəsüb
Axtarıb harayladım.
Qulaqları, quyruğu
Vay-vay, vay-vay kəsilib,
Qaçıb görən hardadı?

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

**Chief Dan George
(1899-1981)
poet, actor**

**Başçı Dən Corc
şair, aktyor**

*The only thing necessary for tranquility in the world is
that every child grows up happy.*

* * *

*Dünyada sakitlik, sülh üçün vacib olan əsas məsələ
uşaqların xoşbəxt, firavan yaşamasıdır.*

**A Very Old Song from the Native American
Tribe the Navajo**

Bright Nature Of Beauty

*Among the world of flowers
Beauty is the reflection I seek
Beauty above · beauty below*

*Beauty to the right
Beauty to the left
Beauty in front of me
Beauty behind me*

*I speak only beautiful words
I think only beautiful thoughts
I hear only beautiful sounds
Beauty is the reflection I seek*

* * *

**Yerli Amerika, yaxud Navaho tayfasının
çox köhnə nəğməsi**

Gözəlliyn nur çöhrəsi

Gül-çiçəklər aləmində
Hey axtardım gözəlliyni.
Bax, əksini mən görəndə
Sanki tapdım bir mələyi.
Bax axtardım gözəlliyni
Gördüm sağım, solumdadı.
Bu gözəllik elə bildim
Mənim ömür yolumdadı.
Gözəl sözlər dedim təkcə?
Gözəl fikir dedim mənə.
Nə tapdımsa bu dünyada
Oldu mənim ürəyimcə.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Annette Wynne

(1884-1979)

Annet Uinn

Annet Uinn XX əsrin əvvəlində yaşayıb yaradan Amerika uşaq şeirlərinin müəlliflərindən biri olsa da, onun haqqında məlumata az rast gəlinir.

Amerika uşaq şairi kimi 1919-cu ildə onun “Çox günlər üçün: il boyu uşaq şeirləri xəzinəsi” (“For Days and Days: A Year Round Treasury of Child Verse”), 1922-ci ildə isə “Xəzinə” (“Treasure Things”) uşaq şeirləri toplusu nəşr olunmuşdur.

Annet Uinn yazırdı ki, “şəkillər hər hansı ölkəyə açılan pəncərədir, kitab isə dünyanın qapısıdır”.

Bu xanım şairin “Hindu uşaqları” şeiri haqqında araşdırıcı Şeyla Biərs yazır: “Mən də bu şeiri uşaq olanda - 1950-ci illərdə “hindular ölkəsi” mənasını verən İndiana ştatında oxuyub öyrənmişdim. Neçə illər əvvəl bu şeirin surətini Şimali Amerikanın yaşadığımız bir hissəsində Şimali Amerika sivilizasiyası üzrə ixtisaslaşan yerli tarixçi müəllimə vermişdim. O da bu şeiri öz kitabının giriş səhifəsinə daxil etmişdi...”

Annet Uinnin həmin şeirini biz də dərs vəsaitində görmək istədik.

Indian Children

Where we walk to school each day
Indian children used to play,
All about our native land,
Where the shops and houses stand.

And the trees were very tall,
And there were no streets at all,
Not a church, not a steeple —
Only woods and Indian people.

Only wigwams on the ground,
And at night bears prowling round —
What a different place today
Where we live and work and play.

* * *

Hindu uşaqları

Bizim məktəb yolunda
Oynayıb gülərdilər -
Bir vaxt fidan hindular.
Zaman yaman dəyişib
Neçə dükan, binalar
Ucaldılıb indilər.
Bir vaxt burda deyirlər

Ağaclar çox yekəydi,
Küçələr də yoxuydu,
Qüllələr də yoxuydu,
Kilsələr də yoxuydu.
Yalnız meşə çoxuydu,
Hindular da çoxuydu.

Çadırlar baş-başaydı,
Gecələr də bir sürü
Gəzərdi burda ayı.
İndi bizim bu yerin
Dəyişib hay-harayı.

P.S. Şairin həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı müəyyən dəqiqləşdirmələri apararkən onun “Kəpənək söhbət edir”, “Qoca ağaca” şeirlərinə rast gəldik. Bir vaxtlar çox məşhur olan həmin şeirlərin orijinalını və tərcüməsini təqdim edirik:

A Butterfly Talks

A butterfly talks to each flower
And stops to eat and drink,
And I have seen one lighting
In a quiet spot to think;
For there are many things
 he sees that puzzle him, indeed,
And I believe he thinks as well
 as some who write and read.

* * *

Kəpənək söhbət edir

Kəpənək söhbət edir
Gül ilə, çiçək ilə.
Unudub yeməyi də

Şirəni içməyi də.
İşıq gördüm sanki mən
Şox düşünüb daşındım.
Nələr gördü kəpənək
Gördüyünə üşündü:
Yazıb-pozan adam ək
Bütün günü düşündü.

* * *

To an Old Tree

The tree must stand, it cannot run;
Whatever comes of snow or sun
It has to bear; it has no fears;
Knowing not regret nor tears
It stands and stretches to the sky
Without a murmur, plaint or sigh -
And this has stood a thousand years,
And seen ten thousand storms go by!

* * *

Qoca ağaca

Dayanıb qaça bilmir,
O, nə qışda, nə yayda.
Əzaba dözməlidir,
Şikayətdən nə fayda?
Başı göyə çatıbdır
Yox işi ah-amandan.
Min ildi dayanıbdır,
Qorxmayıbdır tufandan.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

ŞİMALİ AMERİKA HİNDULARININ ƏFSANƏLƏRİ

Olimp dağlarında sülh vadisi

Lap qədim zamanlarda, necə deyərlər, düz Olimp dağlarının göbəyində hinduların müqəddəs bir vadisi vardı. O, geniş və dümdüz idi. Vadini dörd tərəfdən dağlar dövrəyə almışdı. Həmişəyaşıl sidr, şam və küknar ağacları dağların ətəyinə xüsusi gözəllik verirdi. Kiçik bir çay şırıltı ilə vadini iki yerə bölər, sahil boyu, düz suyun qıraqlarında qeyri-adi güllər bitirdi.

Bu, sülh və əmin-amanlıq yeri olduğundan hindular onu müqəddəs sayırdılar. İldə bir dəfə bütün hindu qəbilələri, hətta bir-biri ilə nə vaxtsa müharibə aparanlar belə, Sülh Vadisinə toplaşardılar. Ölkənin hər yerindən bura adamlar axışardı. Onlar cığırılarla dağların zirvəsinə dırmaşıb oradan uzun müddət bu gözəl vadinin seyrinə dalardılar.

Sonra silahlarını yerə qoyub, vadiyə düşər, gülər üzlə dünənki düşmənlərini salamlayardılar. Orda alış-veriş edər, şən oyunlarla güc və bacarıqlarını sınayardılar.

Hinduların hər il dava-dalaşı və nifaqı unudaraq Sülh Vadisinə toplaşması şər ruhların başçısı Sitkonun xoşuna gəlmədi. Sitko o qədər nəhəng idi ki, bütöv bir kəndi bircə ayağı altında tapdalayıb xurd-xəşil edə bilərdi. Onun boyu ən uca küknardan hündür, səsi okeanın gurultusundan bərk, sifəti isə ən yırtıcı və qaniçən vəhşinin üzündən qorxunc idi. Onda elə bir güc var idi ki, bütöv bir meşənin ağaclarını köklü-köməcli çıxara, dağları yerlə-yeksan edə bilərdi. O, birnəfəsə çayın axarını dəyişərdi.

Camaatın Sülh Vadisinə toplaşması Sitkonu lap özündən çıxarıb hiddətləndirərdi. Bir dəfə adamlar ora alış-verişə və dinc yarışlara toplaşanda Sitko qəfildən onların qarşısında peyda oldu. Dağlar titrəyib əsməyə, torpaq və su adamları udmağa başladı.

O qədər hindudan ancaq az bir hissəsi sağ-salamat qalıb xilas ola bildi. Qəzəblənmiş Sitkonun caynağından canını qurtaran elə də çox deyildi. Onlar kəndlərinə qayıdanda başlarına gələnləri qohum-əqrəbalarına, yaxın adamlarına danışıb vadidən uzaq dolanmağı məsləhət gördülər... Hindular bir daha ora getmədilər.

Meyzon gölü və ağlağan belibağlı quşu

Olimpiya yarımadasının şərq tərəfində Meyzon adlı kiçik bir göl var, hinduların nəql etdiyinə görə orada şərruhlar dolaşır.

Deyənlərə görə, gölün yaxınlığında balaca bir oğlan uşağı yaşayırmış. Özü də yaxşı üzmək bilirmiş. O, bütün vaxtını suda və indi Xud kanalı adlanan arxın qırağında keçirirmiş. Oğlanın anası həmişə ona xəbərdarlıq edirdi ki, şərruhlar dolaşan göldə çimməsin. Oğlan ruhları görə bilməsə də, əvəzində gölün dumduru sularında çoxlu alabalıq görürdü. Bir dəfə o, bütün günü göldə üzüb, haray-həşir salır, min cür oyun çıxarırdı. Aclıq çəkəndə alabalıqların dalınca düşdü. Nəhayət onlardan birini tutub sahilə çıxdı.

O, çox çimdiyindən bərk acmışdı. “Bu alabalıqdan əla yemək çıxacaq”, - deyə, öz-özünə fikirləşdi. Sonra sahilə böyük bir tonqal qalayaraq alabalığı qızardıb yedi.

Balıq çox dadlı idi. Lakin balaca oğlan bilmirdi ki, onun sümüyündə göldəki ruhlardan biri gizlənib. O, axırıncı tikəni də udub Belibağlı quşuna döndü.

İşi belə görəndə bərk qorxub düz evlərinə uçdu. Uzun müddət evin üzərində dövrə vuraraq anasını harayladı. O, quş səsi ilə başına gələni danışmağa çalışırdı. Lakin anası onu anlamadı. Qadın bilmirdi ki, çıxıran Belibağlı quşu öz oğludur. O, hələ üstəlik quşa bir dəyənək də atdı. Oğlan anasının onu öldürəcəyindən qorxaraq ürəkəğrıcıcı səslə uçub gölə qayıtdı. O vaxtdan, əgər oğlan və ya qız ata-

anasının sözündən çıxıb, onların üzünə ağ olursa, Belibağlı quşu hirs dolu çığırtılarıyla onları ağıllandırmağa çalışır.

Koyot və quzğun

Koyot yer üzünü dolaşib əjdahalarla vuruşur, dünyanı həyata təzə gələcək adamlar - hindular üçün səliqə-sahmana salırdı. O, Şəlaləli dağları keçib Pyucet-Saund ölkəsinə gəlmişdi. Özü də ac, lap ac idi.

Dimdiyində maral piyi tutmuş Quzğun uca bir qayanın başına qonmuşdu. Koyot bir Quzğuna, bir onun dimdiyindəki piyə baxdı. Fikirləşdi ki, bu piy dadlı olmalıdır. Baxdıqca ağzının suyu axır, onu ələ keçirmək üçün götür-qoy edirdi. Koyot düşündü, düşündü, şaqqanaq çəkib güldü.

- Bilirəm, nə etmək lazımdır. Quzğundan piyi qopartmağın yolunu bilirəm.

Koyot qayanın dibinə yaxınlaşıb harayladı:

- Ehey-y, böyük hökmdar! Eşitmişəm məlahətli səsin var. Mən sənin qüdrətli hökmdar olduğumu yaxşı bilirdim. Müdrik olduğumu da eşitmişdim. İndi səsinə də eşitsəm, pis olmazdı. Məni məlahətli səsinə qulaq asmaqdan məhrum eləmə, ey quzğunlar hökmdarı!

Quzğun özünün hökmdar adlandırılmağından xoşhal olub dilləndi:

- Qo!

Koyot hiyləsinin baş tutduğunu görüb qışqırdı:

- Ey quzğunlar hökmdarı! Bu nədir ki? Axı, siz daha gözəl oxuya bilirsiniz. Hökmdar, mənə gözəl bir mahnı oxu. Mən sənin şaqraq səsinə eşitmək istəyirəm.

Quzğun bu dəfə çox məmnun oldu. Ağzını acıb ucadan bağdırdı:

- Qa-arr!

Əlbəttə, piy onun açılmış ağzından yerə düşdü. Koyot tez piyi qapıb güldü:

- Yox, sən ağıllı hökmdar deyilsən. Sən ümumiyyətlə hökmdar deyilsən. Sadəcə olaraq səni aldatmaq üçün

“hökmdar” dedim. Ağzındakı maral piyini almaq istəyirdim. Bayaq mən ac idim, indi isə axmaqlığının ucbatından sən ac qaldın.

Ağ maral haqqında əfsanə

Qədim zamanlarda umpkua qəbiləsi dəhşətli bir xəstəliyə mübtəla olmuşdu. Bu bəla çox adamı qırdı. Xəstəliyə tutulanların çox az hissəsi salamat qaldı. Neçə yüz hindu qocalar və cavanlar axirət yuxusuna getdilər.

Nəhayət, qəbilənin cadugəri fikirləşib çarə tapdı:

- Gərək biz bu kəndi tərk edib Böyük Dağların zirvəsinə qalxaq. Ulu Ruha yaxın olsaq, o, bizim ah-naləmizi və duamızı eşidər.

Adamlar komalarını yığışdırıb Böyük Dağların zirvəsinə qalxmağa başladılar. Dağların arxası isə Böyük Su idi. Elə orda, dağ çəmənliklərində dayanıb komalarını qurdular. Lakin ölüm qoxuyan bəla addımbaaddım onları təqib edirdi. Onlara elə gəlirdi ki, bu azar bütün qəbilənin axırına çıxacaq.

Xəstəlik axırda qəbilə başçısının qızı Teolanın yaxasını da tapdı. O, bütün qəbilənin sevimlisi idi. Teola uca, ox kimi şumal, salxım söyüd kimi cazibədar bir qızdı. Camaat onu həmişə umpkuaların Balaca anası adlandırırdı.

Çarəsiz əcəl onun yaxasından yapışanda hamı qəm libasına büründü.

Bir dəfə gecə hamı elə bildi ki, Teola daha can verir. Qəbilənin kişiləri onların komasının yanındakı tonqalın başına toplaşib, başlarını aşağı salıb əllərini sinələrinə qoymuşdular. İçəridə isə qadınlar ağı deyir, can verən qızın yatağının başına dolanırdılar.

Sonra isə ağlasığmaz bir hadisə baş verdi. Meşənin qaranlığından dumağ qar kimi bir maral peyda olub qorxusuz-hürküsz Teolanın komasının yanında oturmuş adamlara yaxınlaşdı. Mat-məəttəl qalmış adamlar onun üç

dəfə komanın ətrafına dolanıb hər dəfə də can verən qıza nəzər saldığını gördülər.

Üçüncü dəfə maral içəri girdi. Qız əlini ona uzatdı. Maral yaxınlaşıb dodaqlarını onun əlinə toxundurdu, sonra çıxıb qaranlıqda gözdən itdi.

Maral gedən kimi Teola yataqdan durub camaatın arasına çıxdı və qışqırdı:

- Mən sapsağlamam! Mən sapsağlamam! Ulu Ruhun Mələyi mənim azarımı götürüb apardı.

O vaxtdan da mənim xalqım ağ maralları heç vaxt öldürmür. Ağ Maral toxunulmaz və müqəddəs hesab olunur.

Tərcümə edəni:
Fikrət Əhmədov

* * *

CƏNUBİ AMERİKA HİNDULARININ NAĞILI

Meşələrin hökmdarı

Bu hadisə dağlar kiçik olan vaxtlarda baş vermişdi. O zaman dənizlər gənc idi. Təzə-təzə böyüyürdülər. Amazonka çayı da balaca idi. Axı, bu hadisə çoxdan olmuşdur.

O zaman yer üzünü meşələr örtmüşdü. Meşələrdə heyvanlar yaşayırdı. İnsanlar yox idi. Ancaq meşələr və heyvanlar var idi. Qalanları sonra yaranıb.

Meşələrdə yaşayan heyvanlar da müxtəlif cür idi. Böyük və kiçik. Güclü və gücsüz. Böyüklər və güclülər gücsüzləri yaman incidirdilər. Gücsüzlər isə qorxularından onlara heç bir söz deyə bilmirdilər.

Güclülər belə deyirdilər:

- Meşələrin hökmdarı bizik. Siz bizə tabe olmalısınız. Biz sizi ovlamaqdan yorulmuşuq. Bundan sonra tutub yemək istədiyimiz heyvanlar özləri könüllü olaraq bizim yanımıza gəlməlidirlər.

Bunu kim deyib?

Puma deyib. Kayman timsahı da, əfi ilan da bunu təsdiq edib.

Bədbəxt heyvanlar! Bədbəxtçilikdən qorxunu da yaddan çıxarmışdılar. Onlar deyirdilər:

-Böyük heyvanlar lap qudurublar. Özlərini meşələrin hökmdarı sayırlar. Nə haqla? Gör iş indi nə yerə çatıb ki, bizi könüllü surətdə ölümə göndərirlər. Nə haqla? Bu, ədalətsizlikdir.

Böyük heyvanların hökmdarlığına mane olmalıyıq. Bunun üçün bir tədbir görmək lazımdır.

Lakin onlar nə etmək lazım olduğunu bilmirdilər.

Ağıllı yarasa dedi:

- Əgər bizdən biri böyük və mərhəmətsiz heyvanlardan güclü çıxarsa, o, meşənin hökmdarı olmalıdır.

Hamı sevinib dedi:

-Tapir bizim hamımızdan böyükdür. Böyük heyvanlarla vuruşmağa o getsin. Tapir onları məğlub edər, meşənin hökmdarı olar. Biz də sakit yaşayırıq.

Utancaq Tapir başını buladı:

-Mən cəsarət etmirəm. Onlar məni yeyərlər.

Ağıllı yarasa dedi:

-Məncə biz içərimizdən ən böyük olanı seçməməliyik. Gəlin kim cəsarətlidirsə, onu seçək. Bax, burada ən igid kimdir? Kim öz gücünü böyük və qüvvətli heyvanlarla sınamaq istəyir?

Zirehli dedi:

- Mən yox!.

Meymun da belə cavab verdi. İqyana da, çanaqlı bağa da bu işi boyunlarına almadılar.

Qarışqa qabağa gəldi:

-Mən böyük heyvanlarla vuruşa bilərəm. Mən qorxmuram.

Ona hamı güldü. Qarışqa dedi:

- Əlbəttə, mən tək başıma bu yekə vəhşi heyvanlara heç bir şey edə bilmərəm. Ancaq qarışqalar cəmiyyəti birlikdə onları özlərinə tabe edə bilərlər.

Qarışqa böyük və güclü heyvanların yanına gəlib dedi:

-Elə bilirsiniz ki, meşələrin hökmdarı sizsiniz? Elə bilirsiniz ki, hamıdan güclüsünüz. Bu, yalandır. Qarışqa cəmiyyəti daha qüvvətlidir.

Böyük heyvanlar qəhqəhə çəkдилər.

Qarışqa dedi:

-Gülmək lazım deyil. Yaxşısı budur ki, gəlin gücümüzü sınayaq. Timsah, gəl öz gücünü göstər.

Timsah çay sahilində yatmışdı. Bu, o zaman çox kiçik olan Amazonka idi, heç adını da bilən yox idi.

Timsah ağzını açıb nəhəng bir ağacdən yapışdı. Sındırıb yerə saldı. O dedi:

-Hə, mənim gücümü gördün?! İndi də sən gücünü göstər.

Qarışqa dedi:

-İndi göstərərəm.

O, öz yoldaşlarını çağırırdı. Bütün qarışqalar toplaşdılar. Onlar çox idilər. Lap çox. Onlar ağacı gəmirməyə başladılar. Hər bir qarışqa toz boyda yeri gəmirirdi. Bir azdan ağac yerə sərildi. On ağac, sonra yüz, sonra min...

Qarışqa dedi:

- Qarışqa cəmiyyəti timsahdan çox güclüdür. Buna söz ola bilməz. İndi, əfi, sən gücünü göstər.

Bu vaxt ilan ağacdən asılıb qalmışdı. Sarmaşiq ağacı çox böyük və yoğun idi. İlan sarmaşığı sıxmağa başladı. Əzib sındırdı. Sonra dedi:

- Mənim gücümü gördünüz? Qoy indi qarışqa da belə etsin.

Qarışqa öz yoldaşlarına işarə etdi. Onlar gəmirib yerə saldıqları ağaca hücum etdilər. Hər bir qarışqa ağacdən toz boyda qopardı.

Qarışqalar çox idi. Onlar bütün ağacı daşıyıb apardılar. Boş bir düzənlik əmələ gəldi. Heç bu vaxta qədər meşədə bu böyüklükdə boş yer olmamışdı.

Qarışqa dedi:

- Qarışqalar cəmiyyəti ilandan da güclüdür. Puma, indi sənəin növbəndir.

Puma yumşaq mamırların üstündə uzanmışdı. O, güclü pəncəsini qaldırıb torpağa çırpdı. Sonra iti dırnaqları ilə torpağı qazımağa başladı. Bir dəfəyə böyük və dərin bir çuxur qazıdı.

Puma dedi:

- Mən gücümü göstərdim. Görək qarışqa indi nə edəcək.

Qarışqa yenə öz yoldaşlarına işarə verdi. Dərhal hər qarışqa bir az torpaq götürdü. Lap az, toz boyda. Qarışqalar çox idi. Qarışqaların torpaq götürdükləri yerdə nəhəng bir çala yarandı. Bu böyüklükdə çala hələ heç yerdə yox idi. Torpağın töküldüyü yerdə isə dağ hələ heç yerdə görünməmişdi.

Qarışqa dedi:

- Qarışqalar cəmiyyəti pumadan da güclüdür. Onların meşələrin hökmdarı olmağa haqqı var.

Böyük heyvanlar qəzəbli, həm də qorxaq olurlar. Onlar qorxub dedilər:

- Qarışqalar cəmiyyəti meşələrin hökmdarıdır. Onlar öz itaətli qullarına nə əmr edirlər?

Qarışqalar dedilər:

- Kiçik heyvanları rahat buraxın.

Qarışqalar çıxıb getdilər. Böyük və yırtıcı heyvanlar da getdilər. Hər kəs öz işinin dalınca getdi.

Lakin meşənin ortasında böyük boşluq qaldı. Bir də qarışqaların qazıdığı dərin çala. Bir də qarışqaların tökdükləri torpaqdan yaranmış dağ qaldı.

Tədricən balaca çayın suyu axıb çalaya töküldü. Çala doldu. Su axıb uzaqlara getdi. Nəhəng çay əmələ gəldi. Amazonka çayı. Qarışqaların qazıyıb tökdükləri torpaqdan isə Kordilyer və And dağları yarandı.

“Pioner” jurnalı, 1969, №12, s.12-13

Əbəs həyəcan

Alabama Ştatındakı Çeroki qraflığında yerləşən Loukast-Brençdə (bu, Akasiya budağı deməkdir) günəşli, isti bir gün idi. Havadan gül qoxusu gəlir, quşlar ötüşürdü. Dinc günlər idi və hamı özünü xoşbəxt sanırdı. Kişilər tarlada işləyir, qadınlar ev işləriylə məşğul olurdular. Uşaqların başı oyuna qarışmışdı. Külək buludların üstündə rahatca uzanıb mürgüləyirdi.

Yalnız Alabama ştatındakı Çeroki qraflığında yerləşən Loukast-Brenç kəndinin ətrafında belə günlər ola bilərdi!

Birdən aydın səmada çaxan şimşək kimi, bu gözəl günün sakitliyini həyəcan dolu bir qışqırıq pozdu. Tarla tərəfdən yolda bir atlı göründü. Atlının üz-gözü toz-torpağın içindəydi. Atın böyürləri ağır-ağır qalxıb-enirdi. Atlı əllərini oynadır, ucadan nəse qışqırırdı. O bərk qorxmışdı. Bütün səhəri, Çeroki qraflığını atın belində gəzmışdi.

- Hindular müharibəyə başlayırlar! - o qışqırırdı. - Onlar artıq Kozardlar ailəsini qırıb-çatmış, evlərini yandırmışlar. Silah başına! Silah başına!

Atlı Loukast-Brençin bütün sakinlərini ayağa qaldırdı, tarlaları, çayları keçərək o biri kəndlərə çapdı ki, təhlükə barədə başqalarını da xəbərdar etsin.

Kişilər tarlada işlərini yarımçıq qoyub, evə tələsdilər. Hamısının sifətində həyəcan və qorxu vardı. Qadınlar ev işlərini buraxıb, qorxudan özlərini itirmiş uşaqlarını çağırmaq üçün küçələrə qaçdılar. Hay-haray düşmüşdü. Kəndin sakinləri silah hazırlayır, tüfəngləri, güllələri toplayır, bıçaqları itiləyirdilər. Yenot izinə düşmüş ovçular tələsirdilər.

Təpədən-dırnağa kimi silahlanmış kişilər hindular basqın etsələr, evi, uşaqları, heyvanları, əmlakı necə qorumaq barədə arvadlarına son tapşırıqlarını verirdilər.

Amma mənası Akasiya budağı olan Loukast-Brençdə hindularla döyüşmək istəməyən bir qadın vardı. Bu qadın ümumiyyətlə, dava-dalaşın əleyhinəydi. Onun adı missis Holms idi. Missis Holms nə komasının ətrafına çəpər çəkdi, nə bıçaq itilədi, nə qaynar su hazırladı. O, doqquz uşaqdan ibarət ailəsini götürüb, onları evin yaxınlığındakı qarğıdalı tarlasına apardı.

Qarğıdalı bu vaxtlar səkkiz futa qədər uzanırdı, yaşıl şirəli olurdu. Belə qarğıdalıya yalnız Alabama ştatındakı Çeroqi qraflığının Loukast-Brenç kəndində rast gəlmək olardı.

Missis Holms uşaqlarını götürüb, tarlaya tələsdi. Orda onları tap görüm necə tapırsan! Uşaqlarını başına yığıb saymağa başladı ki, yolda allah eləməmiş, itib-eləyən olmadığına əmin olsun. Bir dəfə yox, iki dəfə saydı. Uorren adlı oğluna çatanda içini çəkdi.

- Uorren! - o qışqırdı. - Gödəkcəni geyinməyi unutmuşsan! Əynindəki dünən axşam yuduğum ağ köynəyi hindular uzaqdan belə görəcəklər. Onların oxları üçün bundan yaxşı hədəf olar? Allah, sən özün bizə kömək ol, rəhmin gəlsin bizə!

Uorren soruşdu:

- Gödəkcənin dalınca gedimmi evə, ana?

- Bircə bu çatışmırdı elə! Addımını atmağınla başının dərisinin soyulmağı bir olar. Heç yana getməyəcəksən! Bilirəm, neyləmək lazımdı, ən itigöz hindu belə səni görə bilməz. Dünən yuduğum köynəyi batırmağa əlim gəlməsə də, bunu edəcəyəm. Sənin həyatını xilas etmək üçün. Onu elə çirkləndirəcəm ki, bunun köynək olduğunu iki addımlıqdan belə başa düşməyəcəklər.

Yağışlar mövsümü təzə qurtarmışdı, torpaq hələ nəm, yumşaq idi. Missis Holms yerdən palçığı ovuc-ovuc götürüb, ağ köynəyi elə qaraladı ki, onu qarğıdalı bitən qara torpaqdan ayıra bilməzdin.

Missis Holms köynəyi tamam qaralayandan sonra uşaqlarıyla birgə qarğıdalı tarlasının lap dərinliyinə gedib, qorxudan tir-tir əsə-əsə hinduların döyüş çığırtılarını gözləməyə başladı. Amma enli qarğıdalı yarpaqları əsən mehdən aram-aram pıçıldaşır, elə bil deyirdilər:

- Adamlar necə də tez-tez yanılırlar!

Missis Holms oturub nə qədər gözlədisə, quşların və cırcıramaların səсindən başqa bir şey eşitmədi. Nəfəslərini içlərinə çəkib gözləyirdilər. Çox gözlədilər və nəhayət, eşidilər.

Amma bu nə hinduların döyüş çığırtıları, nə də güllə səsləri idi, sadəcə qışqırırdılar:

- Acın qapıları! Çıxın bayıra! Gizlənməyin! Həyəcan yalançı idi! Kozardlar ailəsi sağ-salamatdır! Biz onları tardıq, onlar tarlada işləyirlər!

Qapılar açıldı, hər tərəfdən qadınlar, uşaqlar bayıra atılırdılar. Missis Holms da uşaqlarıyla tarladan qayıtdı. Hamı yenə də həyatından razı və xoşbəxt idi, Hamı, bircə...

Bircə yazıq missis Holmsdan başqa. Nahaq yerə oğlu Uorrenin təmiz köynəyini palçığa batırmışdı. Hamısına da səbəb yersiz həyəcan idi.

Tərcümə edən: Fikrət Əhmədov

YENİ DÜNYA HİNDULARININ NAĞILLARI

Müdrük Qluskep

Məşələrin dərinliyində, quşların qanad çalıb çata bilmədikləri uzaq yerdə Tioto adlı bir göl var. İndi göl quruyub. Amma nə vaxtlarsa hər il bu gölə hindular gələrdilər. Onların bəziləri balıq gətirib silaha dəyişər, bəziləri qayıqların böyrünə qalaq-qalaq kürklük dəri yığar, başqaları isə isti dəri paltarlar satardılar.

Səhərdən axşamacan göldən səs-küy əskik olmazdı. Bəzən isə hindular elə bərkdən danışib hay-küy salardılar ki, ağız deyəni qulaq eşitməzdi. Onları heç sakitləşdirən də yox idi.

Amma günlərin bir günü hinduların qəhqəhə və çığır-bağır qağayıları hürküdüb dağıdanda Tioto gölünün üzərinə mavi göydən böyük bir bulud endi. Bulud suya toxunar-toxunmaz, onun içindən dümağ bir qayıq üzüb çıxdı. Qayıqda qədd-qamətli, nəhəng, ucaboylu bir adam oturmuşdu.

- Niyə uşaq kimi çığır-bağır salmısınız? - deyə, o səslərini kəsmiş hindulardan sərt tərzdə soruşdu.

Bu vaxt naməlum şəxsin üstünə şikayət və giley-güzar xəzan yarpağı kimi tökülməyə başladı:

- Mən qunduz dərilərini duza dəyişmək istəmirəm, - deyə, hindulardan biri dilləndi.

Bir başqası şikayətləndi:

- Mən də mis qolbağını bir oxdan başqa oxa dəyişmək istəmirəm.

- Məgər bu cür qəşəng ayaqqabıya, kirisli təmiz çürümüş yay təklif etmək insafdandır? - deyə üçüncüsü qışqırdı.

Ağ qayıqdakı adam əlini yuxarı qaldırıb amiranə səsle dedi:

- Mənim adım Qluskepdır. Özüm də sizə kömək etməyə

gəlmişəm. Aranızdakı giley-güzarı unudun. Hamınız sahilə üzüb qayıqlarınızı sudan lap qırağa çəkin.

Hindular o saat onun dediyinə əməl etdilər.

Axırncı qayıq göldən qırağa çıxarılan kimi naməlum şəxs başını qaldırıb əllərini göyə uzatdı. O dəqiqə Günəşin üzünü bir qara bulud tutdu. Onun şüaları təzədən göy üzünü işıqlandıranda hindular Tiot gölünün üstündə nəhəng quş sürüsü gördülər. Onlar sakitcə gölə qonub, suyu acgözlüklə içir, sonra isə uçub gedirdilər. Uçanların yerinə isə hər tərəfdən başqa quşlar axışib gəlir, gölün suyundan içib pırıldaşırdılar. Tezliklə göldə su qalmadı.

Qluskep axırncı quşu da nəzərləri ilə ötürüb gölün hələ nəm olan dibini göstərdi. Orda - su bitkilərinin arasında, hələ indiyəcən heç kəsin görmədiyi balıqqulaqları parıldaşırdılar.

Qluskep balıqqulaqlarını göstərib dedi:

- Onları yonub yumrulayın, sonra isə möhkəm ipə keçirin. Bu boyunbağların adı vampum olacaq. Hamınız kefiniz istədiyi şeyi bu vampuma dəyişərsiniz. Onda nə çığır-bağır salar, nə də mübahisə edərsiniz.

Müdrək Qluskepin hindulara birinci məsləhəti bu oldu. Ucsuz-bucaqsız meşələrin və geniş düzlərin arasındakı bu gözəl yer çox xoşuna gəldiyindən o, həmişəlik burada qalmağa qərar verdi. O saat da sahildə özünə koma qurdu. Çaylar və yağış suları təzədən gölü doldurdu. Tezliklə Tiotonun güzgü kimi bərq vuran suları üzərində yenidən bəyaz qağayılar görünməyə başladı.

Ancaq bundan sonra gölün üstündən bir daha səs-küy eşidilmədi.

Ovcu dovşan

Bir zamanlar hündür təpələrin və iti çayların arxasındakı qalın meşələrdə nənəsi ilə birlikdə bir dovşan yaşayırdı.

Bir dəfə axşamüstü dovşan dedi:

-Bəlkə ova gedim?

Nənə dovşan onun bu sözünü gözləyirmiş kimi tez dilləndi:

-Daha nəyi gözləyirsən, yeməyə heç nəyimiz qalmayıb.

Səhər dovşan yayını və oxqabını götürüb meşəyə cumdu.

Hələ gün doğmamışdı. Buz kimi şəh damcıları, göy üzünün maviliyi dovşanın könlünü elə açmışdı ki, o, özündən asılı olmayaraq zümzümə eləməyə başladı:

Mənim oxum süz

Dəy hədəfə düz.

Dovşan qaçdı, qaçdı və birdən yerində donub qaldı:

-Eh! Məni qabaqlayıblar, - deyib, öz-özünə mızıldadı.

Nəm cığırda izlər vardı. Özü də necə iz. Dovşan bir izdən o biri izə çatmaq üçün beş dəfə sıçradı və təəccüblə dedi: "Bu nə azmandır belə, bizim meşədə peyda olub? Bundan sonra mənim orda nə azarım?"

Dovşan dincəlməyə başladı. Nə quşların pırıltısı, nə də dələnin şıqqıltısı eşidilirdi. Meşəyə elə sükut çökmüşdü ki, elə bil heç bir ins-cins yox idi.

Dovşan geri döndü.

Sabahı gün həmin vaxtdan da tez yola düşdü. Lakin həmin azman - Böyük Ayaq görünür ondan qabaq gəlmişdi.

Yenə də nənəsinin yığdığı giləmeyvələri yeməkdən savayı dovşanın başqa çarəsi qalmadı.

Bu dəfə dovşan ova hələ quşlar və çiçəklər oyanmamışdan qabaq çıxdı. Lakin Böyük Ayaq bu dəfə də onu qabaqlamışdı. Dovşan bərk əsəbiləşdi:

-Vay səni! İndi ki belə oldu, sən özünü tutacam.

O, bütün günü gicikən zoğlarından tor hörüb qaranlıq düşəndə cığıra atdı və sevincək dedi:

-İndi o, mənim əlimdən qurtara bilməz. Səhər onun canına o qədər ox sancağam ki, axırda kirpi quyruğuna oxşayacaq.

Amma səhər nə görsə yaxşıdır? Tor yuxarıdan aşağıya-

can paralanmışdı. Böyük Ayaq onu hörümçək toru kimi yarıb keçmişdi.

Dovşan həmin gün toru ağac lıqqasından hördü.

- Bax bunu daha heç cür keçə bilməz, - deyə öz-özünə donquldandı.

Lakin bu tor da cırıldı.

Üçüncü gün dovşan fikirləşib toru dəridən hörməyi qərara aldı. O, toru güclə cığıra tutub öz-özünə fikirləşdi: "Bu tor hər şeyə tab gətirər".

Lakin Böyük Ayaq onu da yarıb keçdi.

Dovşan ruhdan düşüb məyus olmuşdu. Amma birdən yadına düşdü ki, nənəsi həmişə sehrli sözlər deyir. O, komalarına cumub qışqırdı:

- Nənə! Axı sən cadugərliyi bir az bacarırsan, eləmi?

Qoca dovşan qəzəblə onun sözünü kəsdi:

- Qışqırıb meşəyə haray salma!

Dovşan qapını bağlayıb pıçıldadı:

- Nənə, xahiş edirəm, mənə hörümçək toru kimi nazik, çaxmaqdaşı kimi möhkəm bir tor hör.

Nənəsi başını buladı:

- Görürəm yenə onu tuta bilməmişən. Yaxşısı budur, gedib başqa yerdə ov edəydin.

Dovşan burnunu dikəldib lovğa-lovğa dedi:

- Onu orda qoyub sürüşüm? Heç elə şey yoxdur. Nənə, gəl mənə sehrli tor hör.

Qarı könülsüz-könülsüz razılaşdı:

- Yaxşı, amma gərək mənim hörməyimə baxmayasan.

Nənə dovşan komanın uzaq bir küncünə çəkildi. Sehrli olsa da, işi elə də yüngül deyildi. O nə qədər ovsun oxudu, havada nə qədər düyün cızdı, amma axşamüstü toru hazırlayıb gətirdi. Tor çaxmaqdaşından möhkəm idi. Özü də zərif-zərif cingildəyirdi.

Dovşan ağacların arası ilə gedə-gedə fikrini ürəyində qətiləşdirirdi:

- Daha o heç yana gedə bilməz.

O, bütün gecəni gah o yana, gah da bu yana çevrildi. Ayılan kimi isə meşəyə cumdu. Kolların üstü ilə hoppana-hoppana öz-özünə təəccübləndi:

- Bu nədi belə? Dan yeri bu gün başqa tərəfdən sökülür.

Sonra o, həmin yerə qaçıb gəldi və... parlaq şüalardan gözünü qırpıb cıncırını da çıxara bilmədi. Onun toruna Günəş düşmüşdü.

- Burax məni! Bu saat burax! - minlərlə ildırımın səşindən də güclü olan bu səsdən yer titrəməyə, ağaclar ot kimi əyilməyə başladı.

Qorxudan ağı başından çıxmış dovşan ilim-ilim itib özünü güclə nənəsinin üstünə saldı və dili topuq çala-çala:

- Odur... Odur... Günəş, - dedi.

Qarı əsəbiləşdi:

- Sən nə cürət edib bura qayıtmısan? Tez onu azad elə! Görmürsən ki, hər tərəf qaranlıqdır, heç kəs artıq gündüz olduğunu bilmir?

- Qorxuram, - deyə dovşan gözünün suyunu tökdü.

Qoca dovşan qəzəblə qışqırdı:

- Qorxursan, qorxursan, bu saat get, günəşi azad elə!

Dovşan qorxa-qorxa meşəyə girdi. Günəşin odlu şüaları ox kimi ağacları yararaq elə bil dovşanı deşik-deşik etmək üçün düz meşənin qırağınacan gəlib çıxırdı. Dovşan təzədən geri götürüldü, amma uzaqdan nənəsinin hədəsini eşidib ciyildədi:

- Günəş gözümü açmağa qoymur. Kömək elə.

Qarı naəlac qalıb onun gözlərini dəri kəmərlə bağladı, əlinə bıçaq verib bayıra çıxartdı.

- Get irəli! Toru hardan olur-olsun, kəs. Amma kəsə bilməsən, geri qayıtma!

Dovşan əllərini irəli tutub kor-koranə gedirdi.

Günəşin şüası get-gedə yaxınlaşır, isti daha da yandırır-yaxır, ayaqları sözünə baxmırdı. Amma bu vaxt dovşan axırıncı dəfə sıçrayıb bıçağı tora çəkdi. Günəş odlu ayağı ilə ona acıqlı bir təpik ilişdirib ox kimi göyə baş vurdu.

Dovşan nəfəsini güclə dərib, yavaş-yavaş öz komasına qayıtdı. Bu vaxt tozağacına qonmuş arıquşu baxıb gördü ki, dovşanın belinin ortasında ütölmüş tükləri qaralır.

Bax elə o zamandan da ev dovşanlarının belində keçmiş-dəki ovlarından yadigar qalan qara ləkələr var.

Yankilər gülürlər

Yankilərin nağılvari ölkəsi - Yankilənd ABŞ-ın şərq ştatlarında yerləşir. Oralara Yeni İngiltərə də deyirlər, çünki Avropadan ilk köçənlər XVII əsrdə, məhz burda məskən salmışdılar. Hollandlar nəzərə alınmasa, burda yaşayanlar əsas ingilislər idi.

Yanki nə deməkdi? Deyilənə görə hollandlar “ingilis” sözünü belə tələffüz edirlərmiş, “inqliš” əvəzinə “yanqis” deyirlərmiş. Bunun başqa izahları da var, amma bir şey şübhəsizdi - yankilər Amerikada yaşayan ingilislərdir.

Yankilərin adı ilk dəfə “Yanki Dudl” adlı şən xalq mahnısında çəkilir, amerikalı əsgərlər bu mahnını oxuya-oxuya ingilis kralının qoşunları ilə döyüşə gedirdilər.

O vaxtların xalis yankiləri dəliqanlı cavanlar idilər. İşgüzarlıqda tay-bərabərləri yox idi.

Ov itləri kimi qapqaraydılar, üzləri gündən yanmışdı. Bayrama da, fəlakətə də həmişə hazır idilər. Həyatda, gündəlik hər bir işlərində zirəktilər, ağıllı olsalar da, bunu gözə soxmurdular. Hiyləgərlik qanlarındaydı. Hər şeyi bilmək istəyirdilər. Acıqlı deyildilər, səbəbsiz heç vaxt vuruşmazdılar.

Yankilər anadangəlmə hər şeyin ustası, yorulmaz ixtiraçıdırlar.

Tərcümə edəni: Fikrət Əhmədov

II HİSSƏ

**AMERİKA UŞAQ
POEZİYASI**

Olga Bukhina

**Translator, Writer,
Children's Literature
Specialist
New -York**

American Children's Poetry of the Twentieth and the Twenty-First Centuries

Children's poetic tradition in the New World started as early as the end of the seventeenth century with the educational and didactic book, *The New England Primer*, that consisted of the religious two-liners for each letter of the alphabet beginning with "In Adam's Fall, we sinned all." The formation of the American children's reading canon was significantly influenced by English children's poetry - from *Mother Goose Rhymes* to books of Robert Louis Stevenson, Edward Lear, Lewis Carroll, Rudyard Kipling, and A.A.Milne. Contemporary British poets such as Julia Donaldson and Michael Rosen are also a part, even though minor, of what children read in the USA. As in many other countries, some poems that were written for children or were appropriate for children to read have been selected out of the legacy of poets who were writing for adults. Children's poetry anthologies include works of such famous American authors as Ralph Waldo Emerson, Henry Longfellow, Emily Dickinson, T.S.Eliot, Robert Frost, Carl Sandburg, E.E.Cummings, Ogden Nash, Langston Hughes,

Nikki Giovanni, and Maya Angelou. Together with multiple publications of classical children's verses, collections of modern poems are also widely available - among them, *The 20th Century Children's Poetry Treasury* (1999) compiled by the poet Jack Prelutsky and an anthology *Out of Wonder: Poems Celebrating Poets* (2017) collected by the poet, Kwame Alexander.

Since the beginning of the twentieth century, poetry for grown-ups tends to reject rhyming-completely or partially-mostly because rhyming was seen as a symbol of childishness, but in children's poetry, the rhyming tradition is still alive and continues to thrive. In the mid-twentieth century, Dr. Seuss (his real name was Theodor Seuss Geisel) became the most celebrated author of American children's verses with their clear rhythms, rhymes, and alliterations. Dr. Seuss' books seamlessly combined amusing poems and his own comical illustrations. Among his forty books - a few of them are already translated into the Russian - are "On Mulberry Street" (1937), "Horton Hatches the Egg" (1940), "The Cat in the Hat" (1957), "How the Grinch Stole Christmas!" (1957), and "Green Eggs and Ham" (1960).

The popularity of the other famous author, Shel Silverstein, is difficult to overestimate. A wonderful poet and an artist, Silverstein uses rhymes freely; he, for example, starts a short poem "I must Remember" from the large collection *Where the Sidewalk Ends* (1974), as a rhythmical list of various tasty dishes and ends it with the rhymed two-liner.

*I must remember...
Turkey on Thanksgiving,
Pudding on Christmas,
Eggs on Easter,
Chicken on Sunday,
Fish on Friday,
Leftovers, Monday.*

*But ah, me - I'm such a dunce.
I went and ate them all at once.*

In other cases, Silverstein does not use rhymes at all, as in his poetic-prose masterpiece *The Giving Tree* (1964) or, on the contrary, uses exact rhyming, for example, in a poem “Snowball” from the collection *Falling Up* (1996).

*I made myself a snowball
As perfect as could be.
I thought I'd keep it as a pet
And let it sleep with me.
I made it some pajamas
And a pillow for its head.
Then last night it ran away,
But first - it wet the bed.*

A few books of Silverstein exist in Russian translations: *The Giving Tree* translated by Marina Dubrovskaya, *A Giraffe and a Half* (1964) - by Marina Boroditskaya, and *Who Wants a Cheap Rhinoceros?* (1964) - by Grigory Krushkov.

Jane Yolen is known in Russian translations only for her books for young adults, but she has also published a dozen picture books about the dinosaurs and a few poetic collections for very small children, including *An Egret's Day* (2010). In the poem “Egret in Flight” Yolen uses simple, short lines with clear rhymes and meter, and she enriches the poem by using such sophisticated words as *origami* or *behold*.

*She's an arrow
From a bow.
We watch in wonder
From below.
Origami
Neck is folded.*

*All that we can do?
Behold it.
Angel wings
Of purest white.
Perfect flyer.
Perfect flight.*

In her poem “At the Library” from the book *A Pocketful of Poems* (2001), Afro-American poetess Nikki Grimes turns from a story about pleasures of reading and possibilities of imagination to very important questions of a child’s self-identification in the world where the color of the skin still plays a significant role.

*I flip the pages of a book and slip inside
where crystal seas await and pirates hide.
I find a paradise where birds can talk,
where children fly and trees prefer to walk.
Sometimes I end up on a city street.
I recognize the brown-skin girl I meet.
She’s skinny, but she’s strong, and brave, and wise.
I smile because I see me in her eyes.*

Poetic reflections on writing poetry are always interesting to a child, and a young poet becomes the hero of Nikki Grimes’ poem “Genius” that included into the anthology *The 20th Century Children’s Poetry Treasury*. This little boy desperately needs to wake his sister up in the middle of the night and read her his new poem.

*“Sis! Wake up!” I whisper
in the middle of the night.
Urgently, I shake her
till she switches on the light.*

*The last verse of my poem leaves
her silent as a mouse.*

*I worry till she says, "We have
a genius in the house".*

The process of a poem's creation, so attractive for small children, also becomes a theme of Bob Raczka's rhymed picture book *The Poet of Piney Woods* (2021); the wolf, who first looks to a reader like a usual predator, turns to be a poet and a vegetarian.

*Wolf smiles. Teeth flash.
Frog sees Wolf. Splash.*

*Sundown. Wolf's lair.
Dinner? Sliced pears.
Peaceful. Poem time.
Wolf thinks, inks rhymes.*

*Day breaks. Bright sun.
Wolf wakes. Poems done.
He wants to share
His words. But where?*

Bob Raczka successfully experiments with the haiku poetic form that is very popular among American poets writing for adults. In the collection *Guyku: A Year of Haiku for Boys* (2018), Raczka gives haiku a modern twist for the sake of his young readers. The title of the book is a pun that combines words *guy* and *haiku*.

*If this puddle could
talk, I think it would tell me
to splash my sister.*

*Pine tree invites me
to climb him up to the sky
How can I refuse?*

Visual experimentations are very important for contemporary poets. Concrete poetry that plays with the im-

ages of letters and words is used in another collection of Bob Raczka, *Wet Cement: A Mix of Concrete Poems* (2016). In the poem called “Eracer,” the word is misspelled; a part of the wrong letter is erased, and the lines of the poem are shaped in the form of an eraser and a pencil.

The absurd has always been an important part of children’s poetic language. X.J.Kennedy (Joseph Charles Kennedy) in his poem “Halloween Disguises” from the collection *The Forgetful Wishing Well: Poems for Young People* (1985) turns an innocent pumpkin into the dangerous predator.

*Something’s come over pumpkins.
They’re not themselves.
Those innocent bumpkins
Seem changed to wolves.
Now a flickering flame
To each shell arrives
And they bare zigzag fangs
Thanks to kitchen knives.*

American poets enjoy using traditional poetic meters. Bruce Lansky started his career performing his verses for children-and accompanying himself on the guitar; he chooses to use a familiar meter for his funny poems. “Confession” from the collection *My Dog Ate My Homework!* (1996) is a monologue of a teacher, but we guess it only in the very end of the long poem that lists the variety of “sins”:

*I have a brief confession
that I would like to make.
If I don’t get it off my chest
I’m sure my heart will break.*

*I didn’t do my reading.
I watched TV instead-
while munching cookies, cakes, and chips
and cinnamon raisin bread...*

*I feel so very guilty.
I did a lousy job.
I hope my students don't find out
that I am such a slob.*

The same well-recognizable meter is used by Kenn Nesbitt, a Children's Poet Laureate of 2013-15, but he also adds a lot of fun wordplay by imitating the speech of a child who just lost one of his baby teeth. These are the beginning stanzas of the poem "Mithing Tooth" from the book *The Aliens Have Landed at Our School!* (2001):

*I'm having trouble thpeaking,
thinthe I loht my middle tooth.
Jutht yethterday my tooth wath fine-
today it wiggled loothe.*

*At firht I thought it thilly,
when my tooth fell out today,
But no one theems to underthtand
a thingle word I thay.*

The most ordinary things-such as the chime of the clock tower-are the subject of poetry and acquire philosophical significance in the poem "Time" by Mary Ann Hoberman, another Children's Poet Laureate (2008-11). This short poem is a part of the book with a funny title, *The Llama Who Had No Pajama* (2006).

*Listen to the clock strike
One
 two
 three,
Up in the tall tower
One
 two
 three.*

*Hear the hours slowly chime;
Watch the hands descend and climb;
Listen to the sound of time*
One

two

three.

Some authors of children's books deserve a special mention although formally they were not poets. The picture books of Margaret Wise Brown, Maurice Sendak, and Eric Carle are exceptionally poetic even without any formal rhymes or clear rhythms; their books are read by children together with and as poetry. Afro-American writer Jacqueline Woodson has been continuing this tradition. A Children's Poet Laureate (2015-17), Woodson also received the Astrid Lindgren Memorial Award (2018) and Hans Christian Andersen Award (2020). Her book *The Year We Learned to Fly* (2022), wonderfully illustrated by Rafael López, talks not only about rainy days and children's bickering; it also discusses serious topics: the memory of slavery and racial inequality. The grandmother talks to her grandchildren who spent too much time indoors in bad weather and are very bored:

Use those beautiful and brilliant minds of yours.

*Lift your arms,
close your eyes,
take a deep breath,
and believe in a thing.
Somebody somewhere at some point
was just as bored you are now.*

*So my brother and I closed our eyes
And for a few minutes that first day
we weren't stuck in our apartment anymore.*

Jacqueline Woodson, as many other contemporary writers, actively uses poetic forms, such as free verse, in her “prosaic” books for teens, for example, in her novel *Brown Girl Dreaming* (2016). Other twenty-first century poets also easily abandon well-known rhythms and rhymes and move to writing in free verse. Naomi Shihab Nye, a Children’s Poet Laureate of 2019-21, uses similar poetic devices for her children’s and her adults’ poetry. Her poem “Mystery” from the collection *A Maze Me* (2014) pushes a reader to think about child-mother relationships:

*When I was two
I said to my mother
I don’t like you, but I like you.*

She laughed a long time.

*I will spend a rest of my life
trying to figure this out.*

Nevertheless, the readers of such poetry are no longer little children; they are teenagers. Earlier, this category of poetry-verses written specially for teens-almost did not exist. In poems for small kids, traditional forms do not die, and most likely, will not die in the future; younger children still need clear meter and rich rhymes to understand and to recite poetry. These youngsters also need bright, expressive visuals; all the above mentioned books are richly illustrated either by authors, or by various excellent artists. American poetic market produces new names every day, but only with time will it be clear who will be able to stay in the demanding profession of a children’s poet.

Olqa Buxina

**tərcüməçi, yazıçı,
uşaq ədəbiyyatı mütəxəssisi,
Nyu-York**

İyirminci və iyirmi birinci əsr Amerika uşaq poeziyası

Yeni Dünyanın (Amerikanın - tərc.) uşaq poetik ənənəsi hələ XVII əsrin sonlarında maarifləndirici və didaktik məqsədlə hazırlanmış “Yeni İngiltərənin (Amerikanın - tərc) əlifba” kitabı ilə başlamışdır. “Adəmin günahı dünyanı dağıtdı” misrası ilə başlayan əlifba kitabında ruhani mündəricə ruhunda qafiyələnmiş beytlər əksini tapmışdı, “Ana Qazın şeirləri”ndən tutmuş Robert Luis Stivenzon, Edvard Lir, Redyard Kiplinq və A.A.Miln kimi müəlliflərin əsərlərini əhatə edən ingilis uşaq poeziyası Amerika uşaq ədəbiyyatının mütaliə kanonunun formalaşmasına mühüm təsirini göstərdi. Müasir Britaniya şairləri, o cümlədən Culiya Donaldson və Maykl Rozenin əsərləri hətta az da olsa indi ABŞ-da uşaqların oxuduğu kitabların bir hissəsini təşkil edir. Bir çox ölkələrdə olduğu kimi ya birbaşa uşaqlar, ya da böyüklər üçün yazılmış yararlı olan bəzi şeirlər şairlərin poetik irsindən seçilib götürülür. Uşaq poeziyası antologiyalarına Ralf Uoldo Emerson, Henri Lonqfello, Emili Dikinson, T.S.Eliot, Robert Frost, Karl Səndberq, E.E.Kamminqs, Oqden Nəş, Lənqston Hyuz, Nikki Covanni, Maya Anjelu kimi məşhur Amerika şairlərinin əsərləri daxil edilir. Çoxsaylı klassik uşaq şeirləri

nəşrləri ilə yanaşı müasir şeir topluları da çox geniş şəkildə yayılmışdır. Onların arasında şair Cək Prelutskinin tərtib etdiyi “XX əsr uşaq poeziyası və şair Kvami Aleksandrın topladığı “Heyrətdən yarananlar: Şairlər haqqında şeirlər” (2017) antologiyası da vardır.

İyirminci əsrin əvvəllərindən başlayaraq böyüklər üçün poeziyada tam, yaxud qismən qafiyəni rədd etmək meyli olmuşdur. Belə hesab edilirdi ki, qafiyə uşaqlığın simvolu kimi görünür. Lakin indi uşaq poeziyasında qafiyə ənənəsi daha bariz şəkildə davam etməkdədir. XX əsrin ortalarında Doktor Syuz (onun əsl adı Teodor Syuz Qeyzel olmuşdur) dəqiq ritmləri, qafiyələri və alliterasiyaları ilə Amerika uşaq şeirinin ən tanınmış müəllifi olmuşdur. Doktor Syuzun kitablarında onun gülməli, əyləndirici şeirləri və özünün çəkdiyi komik illüstrasiyalar gözəl vəhdət yaradır. Onun qırx kitabı arasında bir neçəsinin rus dilinə tərcümələri də vardır.

Onlardan “Tut ağacı küçəsində” (1937) “Horton adlı fil balası yumurtadan çıxır” (1940), “Şlyapalı pişik” (1957), “Qrinc necə Milad bayramını oğurladı” (1957), “Yaşıl yumurtalar və donuz budu” (1960).

Digər məşhur müəllifin - Şel Silverşteynin məşhurluğunu tərəzinin gözüne qoymaq çətindir. Gözəl şair və rəssam kimi o, qafiyələrdən yetərincə sərbəst istifadə edir. Məsələn, “Səkinin qurtaracağı yer” adlı iri həcmli toplusuna daxil etdiyi “Yadda saxlamalıyam” sərlövhəli kiçik həcmli şeirində o, müxtəlif çeşidli yeməklərin ritmik sadalanmasını yaradıb, qafiyəni iki misra ilə sona yetirir:

*Saxlayım bir-bir yadda...
Şükran günü hinduşka,
Puding yeyim Miladda.
Pasxada yumurtanı,
Cücəni bazar günü,
Cümə günü balığı
Qalan yemək nə varsa*

*Yeyim bazar ertəsi.
Mən səfəh də onları
Yığıb bir-bir süfrəyə
Ötürdüm bir dəfəyə.*

Müəyyən hallarda Şel Silverştayn şeirlərində qafiyələrdən demək olar ki, istifadə etmir. Məsələn, o, poetik-prozaik şah əsəri olan “Səxavətli ağac” (1964) əsərində də belə bir yolla getmişdir. Yaxud da əksinə, “Yuxarı düşmək” adlı (1996) toplusundakı “Qartopu” şeirində dəqiq qafiyələr işlədir:

*Mən yekə bir qartopu
Düzəltdim öz əlimlə.
Fikirləşdim, gecəni
Yatsın o da mənimlə.
Geyindirdim pijama
Axşam onun əyninə.
İstədim ki, başını
Qoysun isti yastığa.
Bir də gördüm bu səhər
İsladıb çarpayımı
Qartopu çıxıb yoxa.*

Şel Silverştaynın bir neçə kitabının rus dilində tərcümələri vardır. Onun “Səxavətli ağac” kitabını Marina Dubrovskaya, “Biryarım zürafə” (1964) kitabını Marina Boroditskaya, “Kim ucuz Kərgədan istəyir?” (1964) kitabını isə Qriqori Krujkov tərcümə etmişdir.

Ceyn Yolen yalnız yeniyetmələr üçün rus dilinə olunan tərcümələri ilə tanınır. Lakin o, eləcə də kiçik yaşlı uşaqlara dinozavrlar barədə onlarla şəkili topluların, o cümlədən “Ağ qarağat günü” (2010) kitabının müəllifidir

“Eqret quşu uçuşda” adlı şeirində, müəllif sadə, aydın, dəqiq, ritmik qafiyələrdən istifadə edir və beləliklə o, şeirini “oriqami” (“origami”) yaxud tamaşa etmək, seyr etmək (behold) çətin, mürəkkəb sözlərlə yükləyir:

*Oxdan çıxan
Yaydı, yay.
Biz də baxaq,
Ay haray.
Boynubükük,
Əyridir.
Görən onu
Seyr edir.
Uçur mələk
Qanadlı.
Qanadı ağ,
Dümağdı.
İlan kimi
Qıvrılır.
Kim görsə,
Lap mat qalır.*

Afro-amerikalı şairə Nikki Qraymsın “Cib dolu şeirlər” adlı kitabındakı “Kitabxana” şeirində oxucunu kitab oxuyub ləzzət almaqdan və uşaq təxəyyülünün imkanlarından daha çox hələ də insanların dərirlərinin rənginin əhəmiyyətli dərəcədə rolu olduğu bu dünyada uşağın özünün identifikasiyası kimi çox vacib məsələlərə istiqamətləndirir:

*Kitabdakı vərəqi
Çevirirəm birbəbir.
Dənizlər aşıb-daşır
Quldurlar gör nə qaçır.
Bura cənnət məkandır,
Quşları danışandır.
Uçur göydə uşaqlar,
Addımlayır ağaclar.
Küçənin lap tinində,
Gördüm qara qızı mən
Arıq, güclü, ağıllı*

*Başdan-başa nağıldı.
Çaşıb qaldım mən düzü,
Dodağımda təbəssüm,
Çünki onun gözündə,
Baxdım özüm özümə.*

Şeir in yazılmasında poetik təcəssüm həmişə uşağa maraqlı gəlir və balaca şair də Nikki Qraymsın “Dahi” adlı şeirinin qəhrəmanına çevrilir və həmin şeir “20-ci əsr Uşaq poeziyası xəzinəsi”nə daxil edilmişdir. Bu balaca oğlan mütləq gecə yarısı bacısını yuxudan oyatmağa ehtiyac duyur və ona özünün təzə şeirini oxuyur:

*Durub gecə yarısı
- Bacı! Oyan! - öylədim.
İşığı yandırınca
Yuxuda silkələdim*

*Şeirimin son misrası
Qorxutdu çox bacımı.
Düzü oldum narahat
O, bu sözü deyəndə:
- Evimizdə, ay aman,
Bir dahi var, camaat!*

Uşaqlar üçün şeir in yazılması prosesi də cəzbedicidir, bu, Bob Raskanın “Şam meşəsinin şairi” (2021) adlı şəkilli şeir kitabının mövzusunə çevrilir: burada oxucuya əvvəlcə adi yırtıcı heyvan kimi baxan canavar sonra bir şair və vegetarian kimi görünür:

*Dişlərini ağardıb
Gülümsünür canavar.
Şappıldadır suları
Qurbağa qalıb naçar.

Gün batıb. Canavarın
Meşədədi yuvası.*

*Bəs yeməyi nədi, nə?
Armuddu dilim-dilim.
Şeir vaxtıdı indi
Fikir çəkir canavar,
Qafiyə canında var.*

*Gün çıxıb. Günəşə bax,
Oyanıb canavar da.
Şeir bitdi burada.
Yox, canavar istəyir
Böhlüşdürsün sözünü
Amma bilmir harada.*

Bob Raska böyükklər üçün şeirlər yazan Amerika şairləri arasında çox popuylar olan hayku şeir forması ilə də uğurla qələmini sınaıır. “Kiçik cocuq: Oğlanlara ilin hər vaxtında hayku” (2018) toplusunda o, özünün balaca oxucuları üçün haykunu müasirləşdirir. Onun kitabının sərlövhəsi “guy”(oğlan) və “haiku” (hayku) sözlərini birləşdirən söz oyunu üzərində qurulmuşdur:

*Gölməçə dil açsaydı,
Deyərdi ki, bacımın
Üstünə su sıçradım.
Çağırır şam ağacı:
Göyə çıxım, dırmaşım!
Yoxdu başqa əlacım.*

Vizual eksperimentlər müasir şairlər üçün çox vacibdir. Sözlün hərtərəfli surətinin yaradılmasında konkret şeir Bob Raskanın “Yaş sement: Konkret şeirlərin qarışığı” adlı digər toplusunda əksini tapır. “Pozan” şeirində söz yanlış hərflə verilmişdir, yanlış hərfin bir hissəsi pozulmuşdur, şeirin misraları isə pozan və karandaş formasında tərtib olunmuşdur.

Absurd həmişə uşaq poetik dilinin vacib hissəsi olmuşdur. Cozef Çarlz Kennedinin “Yaddaşsız arzular

quyusu: Gənc oxucular üçün şeirlər” adlı kitabındakı “Halouin maskaları” şeirində günahsız balqabaq, təhlükəli yırtıcı obrazına çevrilir:

*Balqabaqlar dəyişib
Gəzirlər qanı qara.
Bir vaxtlar kəndçi idi
Dönüblər canavara.
İçindəki od-alov
Dəyişdirib qabığı.
Sökübdür dişlərini
Bizim mətbəx bıçağı.*

Amerika şairləri uşaq poeziyasına məxsus ənənəvi poetik ölçülərə həvəslə müraciət edirlər. Yaradıcılıq karyerasına yazdığı şeirlərini gitarasının müşayiəti ilə oxumağa başlayan Bryus Lanski gülməli şeirləri üçün ona yaxşı məlum olan ölçüləri seçir. “Mənim itim ev tapşırığını yedi” (1996) şeirində bir müəllimin dili ilə monoloqu verilmişdir. Lakin biz ayrı-ayrı “günahlar”ın sadalanması ilə təqdim edilən bu uzun şeirin yalnız ən sonunda bu işdən xəbər tuturuq:

*İstəyirəm qısaca
Mən etiraf eləyim.
Əgər bunu deməsəm,
Lap partlayar ürəyim.*

*Oxumağın yerinə
O gün baxdım ekrana.
Evdəki yeməklərin
Mən çıxdım axırına.*

*Var günahım bilirəm,
Daha nə edəsiyəm.
Hardan bilsin uşaqlar,
Tənbəlin yekəsiyəm.*

Eyni məşhur vəzndən yaxud ölçüdə 2013 -2015-ci illərin Uşaq ədəbiyyatının şair laureatı Kenn Nesbit istifadə edir. Lakin o, eləcə də təzəcə süd dişini itirmiş bir uşağın dili ilə özünə xas xeyli söz oyununu əlavə edir. Aşağıdakılar “Məktəbimizə düşən yadplanetlilər” (2001) kitabından götürülmüş “Düşən diş” şeirinin ilk misralarıdır:

*Çox satın danısıram
Örta disim düşəndən,
Düzü çasıb qalmısam,
Yerindəydi dis dünən.*

*Bu dis nə gizbəşəydi,
Üzür indi ləyəndə.
Yox, heç kəs basa düsmür
Mən bir sözü dəyəndə.*

Ən adi şeylər, məsələn qüllədəki saatın zənglərinin çalınması Uşaq ədəbiyyatının digər şair laureatı Meri Ənn Hobermənin “Vaxt” adlı şeirində poeziyanın predmetinə çevrilmiş, fəlsəfi mənə kəsb etmişdir. Bu qısa şeir gülməli adı olan “Heç pijaması olmayan Lama” (2006) kitabına daxil edilmişdir:

*Sən qulaq as saata
Bu bir,
iki,
bu da üç.*

*O minib köhlən ata
Bu bir,
iki,
bu da üç.*

*Eşit çalır zəngini.
Bax, yeriyan əqrəbi
Gah düşür, gah da qalxır
Sən dinlə, düz vaxtı seç -
Bu bir,
iki,
bu da üç.*

Uşaqlar üçün yazılan kitabların bəzi müəllifləri rəsmən şair olmasalar da, onların adlarını xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır. Marqaret Uayz Braunun, Moris Sendakın və Erik Klarkın şəkilli katablarında hər hansı formal qafiyənin, yaxud açıq- aydın şəkildə ifadə olunan ritmi olmasa da, ağlasığmaz dərəcədə poetikdir. Bu kitabları balaca oxucular poetik əsər kimi oxuyurlar. Afro-amerikalı yazıçı Jaklin Vudson, eləcə də şair laureat (2015-2017) Astrid Lindqren (2018), Hans Kristian Andersen (2020) mükafatına layiq görülmüşdür. Onun Rafael Lopesin gözəl illüstrasiyalar çekdiyi “Uçmağı öyrəndiyimiz həmin il” (2022) kitabı yalnız yağışlı günlərdən və uşaqların mübahisələrindən söhbət açmır. Kitabda eləcə də ciddi mövzular - köləliyin xatirəsi və irqi ayrı-seçkilik müzakirə edilir. Bu şəirdə isə nənə evdə həddən çox vaxt keçirib darıxan nəvələri ilə söhbət edir:

O işləyən başınızı işlədin

*Qaldır qollarını,
Yum gözlərini,
Sən dərin nəfəs al,
İnamdan heç vaxt
Üzmə əlini.
Bir kimsə odur ey,
Aralı gəzir.
İndi sənə kimi
Həyatdan bezib.*

*Yumub gözümüzü
Qardaşımızla.
Bir azf ikrə getdik
Biz ikimiz də.
Daha darıxmırıq
Bax, evimizdə.*

Çox-çox müasir yazarlar kimi Jaklin Vudson yeniyetmələr üçün kitablarında, o cümlədən “Qaradərili qızın

arzuları” (2016) adlı novellasında poetik formalardan geniş istifadə edir. İyirmi birinci əsrin digər şairləri asanlıqla onlara yaxşı məlum olan ritm və qafiyələrdən uzaqlaşır və sərbəst şeir yazmağa meyl edirlər. 2019-2021-ci illərdə uşaq ədəbiyyatını şair laureatı Naomi Şihab Nay böyükər və uşaqlar üçün şeirlərində oxşar poetik vasitələrdən istifadə edir. Onun “Sil kələ məni” (2014) adlı toplusunda verilən “Sirr” şeiri oxucunu ana-uşaq münasibətləri barədə düşünməyə sövq edir:

*İki yaşım olanda
Mən söylədim anama:
- İstəmirəm səni mən,
Amma səni sevirəm.*

*Bu balaca gör necə
Güldürdü anasını:
- Qoy axtarım mən, - dedi
Bu sözün mənasını.*

Bununla belə, bu kimi şeirin oxucuları daha balaca uşaqlar deyil, yeniyetmələrdir. Əvvəllər, xüsusilə yeniyetmələr üçün məxsusi yazılmış bu kateqoriyadan olan şeirlər demək olar ki, yox dərəcəsində idi. Azyaşlı uşaqlar üçün yazılan şeirlərdə ənənəvi formalar ölmürlər və çox güman ki, bu formalar gələcəkdə də sıradan çıxmayacaqdır. Hələ də körpələrə şeirləri başa düşmək və əzbər söyləmək üçün aydın, dəqiq ritm və zəngin qafiye lazımdır. Onların eləcə də parlaq, mənalı, təsirli rəsmlərə ehtiyacı vardır. Yuxarıda sadaladığımız bütün kitablara ya onların müəllifləri, ya da ayrı-ayrı peşəkar rəssamlar xoşa gələn illüstrasiyalar vermişlər. Hər gün Amerikanın poeziya bazarında yeni adlar peyda olur. Lakin onların o qədər də asan olmayan uşaq şairi sənətində duruş gətirəcəyini zaman özü söyləyəcəkdir.

İNGİLİS-AMERİKAN ŞEİRLƏRİ

Amerika uşaq şeirlərinin bir çox nümunələrinin ingilislərə, yoxsa amerikalılara məxsusluğu haqqında mübahisələr səngimir. İngilis dilində yazıya alınmış xeyli sayda əsər Amerikaya köç edən ingilislərin daşınan söz sərvəti olmuşdur. Amerikanın müstəqil amerikan dili yoxdur.

Britaniya ingilis dili, eləcə də amerikan ingilis dili heç də iki dil deyildir.

Neçə zamandır ABŞ ədəbiyyatı tarixində ərazi baxımından Britaniya və Amerika ədəbiyyatı mövcuddur.

Bir sıra alimlər ABŞ-ın öz dili olmadığını, lakin böyük yazıçıları ilə dünyanın böyük ədəbiyyatını yaratdığını söyləyirlər. Bu, həqiqətdir.

İngilis dilində yaranan uşaq ədəbiyyatı və poeziyası da iki müxtəlif coğrafi məkanda - Britaniyada və Amerikada “pərvazlanmış”, ədəbi ömrünü “yaşamışdır”.

Aşağıdakı bir fakta diqqət yetirək. Köhnə ingilis dilində “Peter, Peter, Pumpkin Eater” (“Balqabaq yeyən Piter”) adlı uşaq şeirinin ingilis, yaxud amerikan uşaq şeiri olduğu barədə diskussiyalar yenə də davam edir. Ədəbiyyat mətnşünasları, tarixçiləri də bu günə gəlib çatan versiyanın çap tarixinə görə həmin şeirin ingilis uşaq şeiri olduğunu söyləyirlər. Mübahisəni yaradan əsas meyar isə onun hansı ölkədə birinci nəşr olunduğu faktı ilə ölçülür. Yuxarıda qeyd olunan şeir əslində təxminən 1797-ci ildə “Infant Institutes. Part the first: or a Nurserical Essay on the Poetry, Lyric and Allegorical, of the Earliest Ages” toplusunda çap olunmuşdur. Lakin təxminən səkkiz il sonra - 1825-ci ildə Amerikanın Boston şəhərində nəşr olunmuş “Mother Goese’s Quarto: or Melodies Complete” kitabında ikinci həyatını “yaşamışdır”.

Beləliklə, bu şeirin ən düzgün halda ingilis-amerikan şeiri olduğunun da müəyyən əsasları olduğunu görmək olar.

Bunun üçün məhkəmə apelyasiyasına bənzər debatda hökm vermək o qədər də asan deyildir.

İngilis dilində “Yankee Doodle” (“Yanki dudl”) öncə yumoristik mənə kəsb etsə də, 1775-1783-cü illərdə ABŞ-nin müstəqillik uğrunda müharibəsi dövrünün məşhur himnlərindən biri olmuşdur. Yanki - amerikalı, dudl isə “düdük (tütək) çalmaq” mənasını verir. Bütövlükdə isə, Amerikanın vətənpərvərlik nəğməsi - marşı kimi tanınır. Konnektikut ştatında himn kimi qəbul edilmişdir.

Bu nəğmə sonralar yazılan dörd misralıq kiçik şeir formasında uşaqların dillərinin əzbəri olmuşdur. Lakin onların sevə-sevə oxuduğu nəğmədə ingilis dilində italyan yemək məhsulu olan “macaroni” (makaron) sözü makaron anlamında yox, ingilislərin, sonralar isə amerikalıların təqlid etdiyi italyan dəbi mənasını verir.

YANKEE DOODLE

*Yankee Doodle went to town
Upon a little pony.
He stuck a feather in his hat
And called it Macaroni.*

YANKİ DUDL

*Yanki Dudl şəhərdə
Ponisini səyirdir.
Taxıb lələk şlyapaya
-Bu da dəbdə, - deyirdi.*

“Yanki Dudl” Amerikanın milli vətənpərvərlik nəğməsi olsa da, Styuartlar sülaləsindən olan 1625-ci ildən 1649-cu ilədək İngiltərə, Şotlandiya və İrlandiyanın kralı I Karlin hakimiyyəti dövründə “Nanki-Dudl” (“Nankey-Doodle”) adı ilə məşhur olmuşdur. Fransızlarla müstəmləkə müharibəsi zamanı - 1755-ci ilin iyun ayında ingilis qoşunları məşhur nəğməni Şimali Amerikaya “köçürmüşlər”. Bu

nəğmənin yeni mətnini hərbi həkim Riçard Şakbörq (Richard Shuckburgh) yazıya almışdır. Onu oxuyanlar nəğmədə Britaniya zabitlərinin Şimali Amerikanın yeni hərbi çağırışçılarna istehzal notların ifadə olunduğunu etiraf etmişlər.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, “Yanki Dudl” bütövlükdə ingilis-amerikan şeirinin yadigarı kimi zaman-zaman ingilis dilində hər iki ölkənin - Britaniyanın da, Amerikanın da söz dünyasında bir dildə yaranan, yayılan, seçilib sayılan marş zirvəsində ucalmaq statusunu qazanmışdır.

Bir məqamı da qeyd edək ki, Britaniya kralları I Karl ilə oğlu II Karlın şərəfinə onların adları ABŞ-ın Şimali və Cənubi Karolina ştatlarına verilmişdir.

İngilis dilində “Rock-a-bye Baby” (“Yuxuya get, a körpəm”) adlı bu nənninin Amerikaya su yolları ilə üzən “Mayflower” gəmisində bir zəvvar tərəfindən yazıldığı söylənilir. Hindu analarının körpələrini ağacdən asılmış ağcaqayın qabığı ilə hörülmüş yüyürlərdə küləyin yırğaladığını görəndə həzin misraları dilə gətirmişdi.

Bu nənninin yaranması haqqında müxtəlif versiyalara rast gəlmək mümkündür.

“Yuxuya get, a körpəm” - nənnisinin ən erkən tarixinin 1600-cü illərin ortası olduğu tarixi də bəzi nəşrlərdə iddia edilir. “Uşaq şeirlərinin Oksford lüğəti”də onun Yeni Dünyada (Amerikada) ilk ingilisdilli uşaq şeiri olduğu diqqətə çatdırılır. Bu şeir 1765-ci ildə İngiltərədə nəşr olunan “Ana Qazın melodiyası” (“Mother Goose’s Melody”) uşaqlar üçün şeirlər toplusunda ilk dəfə səhifələrdə görünmüşdür. Birinci dəfə çap olunan uşaq şeirinə verilən qeyddə deyilir ki: “Bu göylə gedən, özünü fəxarətli və ambisiyalı aparan bir qayda olaraq sona yıxılanlara bir xəbərdarlıqdır” - “This may serve as a warning to the proud and ambition, who climb so high that they generally fall at last”.

Bir versiyada həyəcanlandırıcı bir məqam da vardır. Körpəni qorxudurlar ki, onun yüyürüyünü küləklərin əsdiyi

ağacın başındakı budaqdan asacaqlar, külək yürüyü yellədəcək və ağacın budağı qırılsa, uşaq yürük və budaq qarışıq yerə düşəcək. 1977-ci il Hökumət Xidmətləri Nazirliyində Kral Komissiyasının mərkəzində isə qeyd olunur ki, “nə yaxşı ki, körpə ona oxunan nənninin sözlərini başa düşmür” (Ontario. Kanada Rəhbər sənayesi sahəsində zorakılıq məsələləri üzrə Kral Komissiyasının məruzəsindən).

Bəzi mənbələrdə bu nənninin hətta 1500-cü illərdə yazıldığını iddia edənlər də vardır.

Təxminən 1765-ci ildə Londonda nəşr olunan “Ana Qazın melodiyası” kitabında nənninin ilk çap versiyası aşağıdakı mətnlə təqdim olunmuşdur:

*Rock-a-bye baby
On the tree top,
When the wind blows
The cradle will rock.
When the bough breaks,
The cradle will fall,
And down will fall baby
Cradle and all.*

Yuxarıdakı şərhlər bazasında mətnin yeni tərcüməsini diqqətə çatdırır və elə düşünürük ki, gələcəkdə də nənninin yeni tərcümə variantları yarana bilər:

*Bax ağacın başında
Get sakitcə yuxuya.
Külək əsib coşanda
Yürük nəğmə oxuyar.
Budaq sınıb düşəndə
Heç bilirsən nə olar?
Düşərsən yerə sən də,
Bütün dünya dağılar.*

İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli

Bu nənini və onun melodiyasını eşidənlər, mətnini oxuyanlar istər-istəməz onun ingilis, yaxud amerikan nənisi olub-olmadığı barədə fikirlər burulğanına düşür. Doğrudanmı, Amerikada hindu anaları körpələrinə sehrli nağıllar qədər qorxulu nənnilər söyləsin? Axı, nənnilər daha çox zərif hisslərin, yuxunun şirinliyini təmin edən kövrək notlarla yoğrulmalıdır. Bəlkə də dünyanın sərt üzündə, ağır düzənində anaların körpələrinin sabahkı çətin zamanına hazırlığına nənninin ritmini, ahəngini, musiqiliyini saxlamaqla ona qışın-qarın sazağı kimi bu sözləri istəklə söyləyiblər. Haşiyəyə çıxıb ingilis İntibahının görkəmli şairi və alimi Edmund Spenserin “İrlandiyanın müasir vəziyyətinə nəzər” adlı traktatında verilən bir faktı xatırlatmaq istədik. Həmin əsərdə Şotlandiyaya köç edib lövbər salan iskitlərin balaca uşaqlara nizənin ucunda bişmiş ət parçasını yedizdirməsini yazarkən, onların öz körpələrini gələcəkdə cəsur, dözümlü olmasını təmin etdiyini söyləyir.

Bütövlükdə isə bu nənni tək-tənha anaların körpəsinə ürəkdən gələn sevgisinin təzahürüdür. Burda nə hiddət, nə də hədə-qorxu var. Sadəcə olaraq çətin günlərin amanında və zamanında körpəsinə gələcəkdə çətin sınaqlara sinə gərməyi öyrətmək üçün ana laylasında sevgi ilə yoğrulmuş yaşamaq, yaşatmaq eşqinin lirik pıçıltıları əksini tapmışdır.

Səadət Əliyeva

* * *

Traditional American Rhymes

Row, Row, Row Your Boat
Row, row, row your boat
Gently down the stream
Merrily, merrily, merrily, merrily
Life is but a dream.

* * *

Ənənəvi Amerika uşaq şeirləri

Çək avarı, avarı
Çək qayıqda avarı,
Üzsün sular axarı.
Yer də, göy də oxudu -
Həyat şirin yuxudu.

* * *

Alternative Verse

Row, row, row your boat,
Gently down the stream,
If you see a crocodile,
- Don't forget to scream!

* * *

Alternativ şeir

Çək qayıqda avarı,
Üzsün sular axarı.
Timsah çıxsə qarşına,
Sən əlac qıl başına.

* * *

Mama Lisa's World

1st is The Worst

Rhyme

1st is the worst
2nd is the best
3rd is the one with the treasure chest!

* * *

Ana Lizanın dünyası

1-ci ən pisidir

1-ci ən pisidir,
2-ci qol gücüdür.
3 özünü dağdır,
Xəzinə sandığıdır.

İngilis dilindən tərcümə edən:

Şahin Xəlilli

Sarah Josepha Hale
(1788-1879)
Sara Jozefa Heyl

“Merinin balaca quzusu vardı” şeirinin müəllifi

“Merinin balaca quzusu vardı” uşaq şeirinin ilk dəfə Amerika yazarı Sara Jozefa Heyl tərəfindən 1830-cu ildə çap olunduğu söylənilir. Sonralar mahnı kimi oxunan şeirin gerçəklik üzərində yarandığı da iddia edilir. 1800-ci ilin əvvəlində Meri Soyer adlı bir qızın Massaçusetsdəki fermalarında xəstə bir quzunu sağaldıb onu hara getsə özü ilə apardığını yazanlar da var.

“Merinin balaca quzusu vardı” şeirinin “Ana Qazın şeirləri” kitabında yer alması da onun anqlofon ölkələrində geniş yayılmasından xəbər verir.

Sara Jozefa Heylin “Merinin balaca quzusu vardı” şeirinin internet arxivində olub-olmadığını axtaranda müəllifin 1830-cu ildə Bostonda nəşr olunmuş “Uşaqlarımız üçün şeirlər” (“Poems for Our Children”) kitabının 1-ci hissəsini nəzərdən keçirdik. Həmin şeir kitabın sayca ikinci sırasında, 6-7-ci səhifələrində “Merinin quzusu” (“Mary’s Lamb”) adı ilə verilmişdir. Lakin yenə də eyni adlı kitabın 1916-cı il nəşrində Sara Jozefa Heylin şeirlər toplusuna “R.W.H.” imzası ilə ön sözdə “Merinin balaca quzusu vardı” şeirinin başqalarının yox, ulu xalası Sara Jozefanın

qələmindən çıxıldığını və bu haqda “Century” (“Əsr”) jurnalının 1904-cü il mart sayında təfsilatlı arqumentlərini yazdığını xatırlatmışdır. Qeyd edək ki, sonralar “Merinin quzusu” adlı şeir “Merinin balaca quzusu vardı” sərlövhəsi ilə təqdim edilmişdir.

* * *

Mary Had a Little Lamb

Mary had a little lamb,
Its fleece was white as snow;
And everywhere that Mary went
The lamb was sure to go.

It followed her to school one day,
Which was against the rule;
It made the children laugh and play
To see a lamb at school.

And so the teacher turned it out,
But still it lingered near,
And waited patiently about
Till Mary did appear.

Why does the lamb love Mary so?
The eager children cry;
Why, Mary loves the lamb, you know,
The teacher did reply.*

* * *

* Source: The Dorling Kindersley Book of Nursery Rhymes (2000)

Merinin balaca quzusu vardı

Merinin var quzusu,
Yunu qartək ağ idi.
Hara getsə, quzu da
Bax dalınca gedərdi.

Meri ilə bir səhər,
Quzu getdi məktəbə.
Bax quzunu görəndə
Qopdu gülüş, qəhqəhə.

Qovdu müəllim quzunu,
Dedi bilsin yerini.
Quzu çöldə gözlədi
Gələnəcən Merini.

- Niyə sevir o, qızı? -
Hamı dedi: - Bu nədi?
- Çünki sevir qız onu, -
Müəllim də söylədi.*

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

* Merinin balaca quzusu vardı. (Ana Qazın şeirləri). - Xəlilli Şahin, Əliyeva Səadət. Britaniya uşaq folkloru: Poeziya. Ders vəsaiti. - Bakı, - 2021. - s.148-149.

Ralph Waldo Emerson
(1803 -1882)

Ralf Uoldo Emerson

Ralf Uoldo Emerson yazırdı ki, “bütün insanlar ürəyində şair olurlar” (“All men are poets at heart”). O, özü isə “Amerika ədəbiyyatının atası” adına layiq görülmüşdü.

Uşaqılığı ilə uşaqlara örnək ola biləcək yaradıcı və böyük şəxsiyyət idi. Uşaqlar üçün yazılmış “Amerika bioqrafıyası” adlı topluda Ralf Uoldo Emersonna həsr olunmuş essədə oxuyuruq: “Ola bilsin ki, hamımız bu müdrik Konkord (Concord - R.U.Emersonun məskunlaşdığı Birləşmiş Ştatlarda şəhərdir - red.) yazarının əsərlərini oxuyub hər hansı işlə məşğul olmaq, yenə də oxuyub işləmək arzusunda olsaq, sayca aramızda indikindən daha çox məşhur amerikalı yetişəcəkdir”.

Anasının təkidi ilə Harvard Kollecinə təhsil alan R.U.Emerson ənənəyə sadıq qalaraq ata-babası kimi ruhani olmuşdur. Üç yaşından məktəbə gedən gələcək şair və filosof 14 yaşında Harvard Kollecinin tələbəsi adını qazanmışdır.

On yaşı olar-olmaz atasını itirən gələcək ədibin qardaşlarının qayğısına qalmaq anası Merinin öhdəsinə düşmüşdü. Ralf uşaqılıqdan hər cür əzab-əziyyətə qatlaşaraq bir çox işlərin qulpundan yapışmışdır. Hətta Kollecdə təhsil aldığı illərdə müsabiqədə nəqlik məharətinə görə qazandığı otuz

dolları anasına göndərrib soyuqdan qorunmaq üçün başına şal almağı yazmışdı. Anası isə həmin pula şal əvəzinə balaca uşaqlarına ərzaq almışdı.

Bəzi mənbələrdə onun gənclik illərində nətiqlik məharəti ilə söhbət açdığı hadisəni özünəməxsus şövq, ustalıqla nəql etdiyi söylənilir. Bütün bunlar Ralfın ustad sənətkarlığına gedən yolda sayrışmaları xatırladır. Vaxtının çoxunu təbiətin qoynunda keçirən Ralf şeirlərini açıq havada yazardı. Dərs vəsaitinə daxil edilən “Dağ və dələ” təmsili də belə bir gəzintinin məhsuludur.

Təmsilin ilk misraları uşaqların könlünü oxşayır, onun ritmik intonasiyası və söz oyunu ilk oxunuşdan diqqəti çəkir:

*The mountain and the squirrel
Had a quarrel,
And the former called the latter
“Little prig”.*

Tərcüməsinə diqqət yetirək:

*Dağla dələ
Girib bəhsə
Söhbət açdı.
Dağ dələni
Görən kimi
Dedi: - Bu ki
Bapbalaca
Xırdaçıdı.*

Ədəbiyyat tənqidçiləri təmsilin uşaqlar üçün yazıldığını qeyd edirlər. Bir-biri ilə mübahisə edən dağla dələ obrazı oxucu diqqətini çəkir. Onların dili ilə güc və zəiflikdən söhbət açılır. Şairin 20 misrasında dağın dələni “balaca xırdaçı” adlandırması oxucunu təəccübləndirmir. Şairin yaratdığı samit və saitlərlə qurulan sintaksis poetik dilin möcüzəsi ilə uşaq şeirinin əsas faktoruna çevrilir.

Təmsildə dünyada olan hər varlığın özünəxas gücü olduğu söylənir. Dağlar güc və əzəmətin təmsilçisidir. Dağ var ki, meşələri çiyinlərində gəzdirir. Meşələr var ki, ağacları ilə tanınır və bu ağaclarda incə, görünlörün sevincinə səbəb olan dələlər məskən qurur, ağacların budaqları üstə yer tapıb gizlənə bilirlər.

Lakin təmsildə dağla dələ arasında mübahisədə, onların bir-birindən fərqli üstünlükləri, çatışmazlıqları da üzə çıxır. Əvvəla, dağ dələdən çox böyükdür. Lakin dələnin “cəld, çevik” olduğu bəlli olur.

Şair dünyada dağın da, dələnin də bərabər “yaşamaq” hüququndan danışır.

Fərqləri isə göz qabağındadır - dağ meşələri çiyinlərində gəzdirsə də, “şam qozu”nu sındıra bilmir. Oxucu fikirləşə bilər ki, dələ dağa həsəd aparır. Lakin dağ istəsə, dələni ağacın başından üzəşəyi yerə sala da bilər. Burada şairin məqsədi uşaq dünyası üçün maraqlı görünən mübahisə fonunda təbiətin qoynunda yaşayan hər bir məxluqun özünəxas yeri, mövqeyi və gücü olduğunu göstərməkdir.

Ralf Uoldo Emersonu sonralar uşaqlar üçün sadələşdirilmiş “Ata, biz sənə təşəkkür edirik” (“Father, We Thank You”), “Təbiət” (“Nature”), “İngilisin səciyyəvi xüsusiyyətləri” (“English Traits”), “Yaşam tərz” (“The Conduct of Life”), “Aforizmlər” (“Aphorisms”) və sair nəşrləri də uşaq dünyası üçün rəngarəngliyi, mövzu zənginliyi ilə seçilir.

Amerikada transsendentalizm fəlsəfi hərəkatının yaradıcısı olan Ralf Uoldo Emerson XIX əsrin məşhur esseisti, filosofu və şairi kimi tanınır. Sufiliyin Amerika ədəbi-fəlsəfi və bədii fikrinə, xüsusilə ədibin yaradıcılığına böyük təsiri olmuşdur. Oksford Universitetinin professoru Fərhəng Cahanpurun “Ralf Uoldo Emerson və sufilər: Puritanizmdən Transsendentalizmə” adlı araşdırmasında Transsendentalizmin elmi aydınlığı aşağıdakı kimidir:

“Transsendentalizm indiki günlərdə Şərq və Qərb dinlərində sevgi və ruhun mənasının dəqiqliklə təfsirini verən çox geniş yayılmış universal din kimi diqqəti çəkir”.

Sufi poeziyası ilə tanışlıqdan sonra onun məftunu olan Ralf Uoldo Emerson Hafiz Şirazi, Ömər Xəyyam, Ənvəri, Nizami Gəncəvi, Fəridəddin Əttar, Sədi Şirazi və Cəlaləddin Rumi kimi Şərqin söz ustalarının əsərlərindən tərcümələr etmiş, Hafizə və Sədi Şiraziyə ithaf etdiyi şeirlərin müəllifi kimi tanınmışdır.

1960-cı ildən başlayaraq Humanitar elmlərə mühüm töhfələrinə (kitablara) görə ABŞ-ın “Phi Beta Kappa” cəmiyyətinin təsis etdiyi Ralf Uoldo Emerson mükafatı verilir. İlk dəfə bu mükafat İndiana Universitetinin Nəşriyyatında çap olunmuş “Fəlsəfə və müasir dünya” əsərinin müəllifi Amerika filosofu Albert Uliyam Leviyə təqdim edilmişdir.

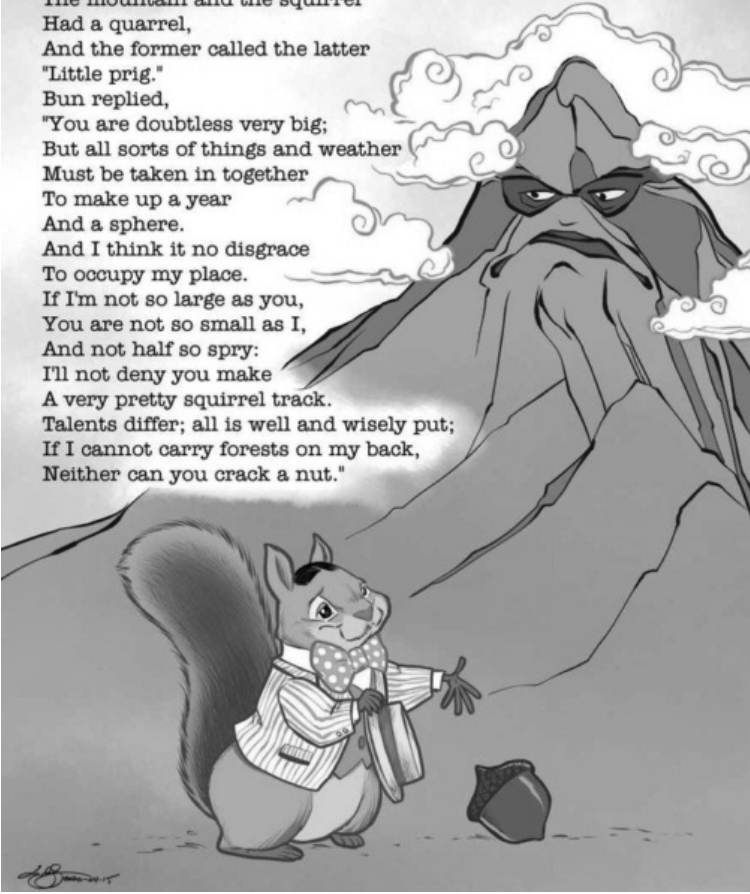
Aşağıda bir vaxtlar Xəzər dənizi, Nizami Gəncəvi haqqında sözünü deyən Ralf Uoldo Emersonun uşaqlar üçün yazdığı təmsilini təqdim edirik.

Səadət Əliyeva

The Mountain and The Squirrel

by Ralph Waldo Emerson

The mountain and the squirrel
Had a quarrel,
And the former called the latter
"Little prig."
Bun replied,
"You are doubtless very big;
But all sorts of things and weather
Must be taken in together
To make up a year
And a sphere.
And I think it no disgrace
To occupy my place.
If I'm not so large as you,
You are not so small as I,
And not half so spry:
I'll not deny you make
A very pretty squirrel track.
Talents differ; all is well and wisely put;
If I cannot carry forests on my back,
Neither can you crack a nut."

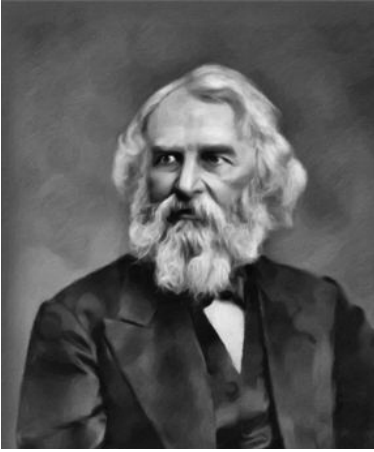

Dağ və dələ

Dağla dələ
Girib bəhsə
Söhbət açdı.
Dağ dələni
Görən kimi
Dedi: - Bu ki,
Bapbalaca
Xırdaçıdı.
Dələ dedi:
- Sən nəhəngsən!
Bu biçimdə!
Mən bilirəm
Öz yeri var
Böyüyün də,
Kiçiyin də.
Havalar da
Cürbəcürdür -
İstisi var,
Sərini var.
Tamamlayır
Gələn ilin
Hər birini
Bu havalar.
Kim istəsə,
Peşkəş kimi
Mən verərəm
Öz yerimi.
Sənin təki
Nəhəng olmaq
Deyil asan.
Sən də dönüb
Mənim boyda
Olammazsan.
Gücüm çatmaz

Meşələri
Sənin təki
Saxlamağa.
Dələ dedi
Sonra dağa:
- Bax, sənin də
Gücün çatmaz
Şam qozunu
Sındırmağa.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

**Henry Wadsworth
Longfellow
(1807 -1882)**

**Henri Uodsvort
Lonqfello**

Henri Uodsvort Lonqfello və Azərbaycan

Dünya romantik lirikasının qızıl fondunda gözəl əsərləri ilə tanınan bir şair var. Bu romantik şair Henri Uodsvort Lonqfello dur. “Gecənin səsləri”, “Balladalar və başqa şeirlər”, “Quldarlıq haqqında şeirlər” kitabı, “Hiperion” adlı bioqrafik romanı, “dünyanın ən böyük himni” sayılan “Hayavata haqqında nəğmə”, “Maylz Stendişin elçiliyi”, “Keramos” poemaları, “Mikelancelo” dramı ilə hələ sağlığında müasirlərinin qazana bilmədiyi şan-şöhrət sahibi olmuşdur. Bir neçə onilliklər Harvard Univesitetində yeni dillər kafedrasının professoru kimi çalışmışdır. O, Avropa poeziyasının gözəl bilicisi kimi “bramin” (kahin) səviyyəsinə yüksəlmişdir. Fransızların qəhrəmanlıq dastanı - “Roland nəğməsi”ni, anqlo-saksların ilk böyük sənət abidəsi - “Beovulf”u, İtaliya intibahının nəhəngi Aligyeri Dantenin “İlahi komediyası”nı müasir ingilis dilinə tərcümə edən şair Azərbaycanın “Koroğlu”sundan iqtibas etmişdir. “Rövşənbəyin atlanışı” adı ilə yazdığı lirik şeirin mövzusu 1842-ci ildə Londonda nəşr olunmuş “Şimali İranın yollar cəngavəri - Koroğlunun sərgüzəşt və improvizasiyaları” adlı dastanın üçüncü məclisindən (qolundan - Ş.X.)

alınmışdır. Azərbaycan folklorunun yenilməz qəhrəman obrazı Rövşənbəyin -Koroğlunun qəhrəmanlıq pafosu ingilis şeirinə gətirilmişdir. Dastanın ingilis nəşrindəki “Çənlibel və Eyvaz” adlı qolda Koroğlunun qəssab İbrahimin (qəssab Alının - Ş.X.) oğlu gənc Eyvazı oğulluğa götürüb el-obasına gətirməsindən bəhs olunur. Bu işdən xəbər tutan ərəb Reyhan Koroğlunu təqib etmək niyyətinə düşür... Adını çəkdiyimiz qolda Koroğlunun atının tərfi incə lirizmi, obrazlı deyim tərzilə təqdim edilir.

Əlbəttə, H.U.Lonqfellowun dastandakı bir qolun mövzu və məzmununu ingilis lirik şeirinə gətirməsi onun ənənəvi klassik Azərbaycan poeziyasının forma və üslub yeniliyini qoruyub saxlaması haqqında aydın təsəvvür yaradır. Uzun yolları “keçən” Koroğlunun Qıratının tərfi H.U.Lonqfellowun təsvirində özünə təzə don “geyinmişdir”. Lakin günlərimizə gəlib çatan qoşma aşağıdakı kimidir:

*Qıratı minərəm körpə,
Hayqıranda çıxar sarpa.
Hər dönəndə on tas arpa,
İpək çullar ərzənindi.*

*Koroğluyam, oxlarınan,
Döyüş etdim çoxlarınan.
Başı polad mıxlarınan,
Gümüş nallar ərzənindi.*

H.U.Lonqfellowun transformasiyasında qoşmanın poetik ifadə tərzilə, ideya-poetik məzmunu ingilis dilində belə təqdim edilmişdir:

*“Soft thy skin as silken skein,
Soft as woman’s hair thy mane,
Tender are thine eyes and true;
All thy hoofs like ivory shine,
Polished bright; O, life of mine,
Leap, and rescue Kurroglou!”*

Görkəmli dramaturqumuz Cəfər Cabbarlı H.U.Lonqfellounun yuxarıda adını çəkdiyimiz şeirini “Rövşənbəyin atlanışı” adı ilə ilk dəfə “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında (1928, № 6-7, s.54-55) çap etdirmişdir. Şeirin vasitəçi dildən - rus dilindən tərcüməsi təbiiliyi, poetik-sənətkarlıq incəliyi və müəyyən qədər sərbəstliyi ilə diqqəti cəlb edir. Cəfər Cabbarlı Qıratın şərinə deyilən beytlərdə tərcüməçi sərbəstliyinin imkanlarına arxalanmış, şairin (H.U.Lonqfello amerikalı olsa da, bir sıra antologiyalarda ingilis dilində yazılan şeirin - ingilis şeiri, onun müəllifinin isə müəyyən hallarda ingilis şairi adlandırıldığından mütərcim onu ingilis şairi kimi təqdim etmişdir - Ş.X.) şeirinin romantik vüsətindən ilhamlanaraq onun bənzərsiz, poetik cilasını yaratmışdır.

Mətnin orijinalına sədaqət baxımından bu sətirlərin müəllifi də H.U.Lonqfellounun şeirini “Rövşənbəyin atlanması” adı ilə tərcümə etmişdir. Həmin tərcümənin müqayisə etmək istədiyimiz hissəsinə - Qıratın tərifinə deyilən misraların orijinala yaxınlığına nəzər salaq:

*“Canım Qırat, gözüm Qırat!
Vardır sənə sözüm Qırat!
Gəl, ölümün əlindən al,
Sivri oxa dön bu kərəm,
Atlasdan çul tikdirərəm,
Vurduraram qızıldan nal.*

*Tükün ipək, nur selidir,
Yalın sanki qız telidir.
Canım Qırat, gözüm Qırat!
Ala gözün yanır par-par,
Dırnağından alov qopar,
Atıl məni, oddan çıxart!”*

Tərcümədə H.U.Lonqfellounun vəsf etdiyi hadisə və təfərrüatların poetik əksi və priyomlarının saxlanması tərcümənin bədii keyfiyyətinin artırılması demək deyildir.

Sadəcə olaraq mütərcim orijinal deyimin poetik ritm və sintaksisini qorumağa səy göstərmiş, orijinal ahəngin, üslubun qorunub saxlanılmasına çalışmışdır. Əslində H.U.Lonqfello müqayisə etdiyimiz bəndləri Azərbaycan dilindən ingilis dilinə edilmiş tərcümə mətnindən iqtibas etdiyindən, təbii ki, bu beytləri Azərbaycan dilindəki poetik deyim formasında və məzmununda təqdim etmişdir.

Lakin H.U.Lonqfellowun müasirlərində, eləcə də oxucularında yaratmaq istədiyi təfərrüatları yenidən Azərbaycan oxucusunun ixtiyarına verən C.Cabbarlının tərcüməsi uğurlu alınmışdır. Tərcüməsində misraların “cilovunu” çəkə bilməyən 12 misralı iki bəndi 17 misralı dörd bəndə çevirən C.Cabbarlı onu yeni tərcümə donunda oxucusuna ərməğan etmişdir.

H.U.Lonqfellowun tarixi hadisələrə romantik ovqatını və sevgisini təcəssüm etdirən ədəbi-tarixi hadisələrin poetik təsviri düşündürücüdür. Onun “Harun Əl-Rəşid” şeiri “Rövşənbəyin atlanışı” şeirindən sonra “Seçilmiş əsərləri”nə daxil edilmiş Şərq mövzulu poetik nümunədir. Bu şeirin misralarında Azərbaycan kəlməsi görünməsə də, məşhur ərəb xəlifəsinin dünyanın çox ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda apardığı amansız siyasətinə, qırğınlarına, var-dövlət hərisliyinə romantik notları əks olunmuşdur.

Həmin şeirin Azərbaycan versiyası aşağıdakı kimidir:

*O - Harun Əl-Rəşid əlində kitab,
Oxudu şairdən belə bir xitab:*

*“Bir zaman dünyanı lərzəyə salan,
Hardadı o şahlar, de kimdi qalan?”*

*ər çoxdandı toy-busatıyla,
Sənin minəcəyin köhlən atıyla.*

*Dünyanın dediyi mal-pul heç nədi,
Kim ondan özünə bir pay seçmədi?*

*Alınıb, verilən nə varsa götür,
Amma unutma ki, sonu ölümdür!"*

*Harun Əl - Rəşidin əyildi başı,
Süzüldü gözündən acı göz yaşsı.*

(Orijinaldan tərcümə Ş.Xəlillininidir - red.)

Şeirdəki Harun Əl-Rəşidin şöhrətpərəstliyinə, qəddarlığına qarşı son misraların poetik yükü H.U.Lonqfellowun uğurlu "tapıntısı"dır. Ərəb ordularının 90 illik amansız mübarizəsindən sonra Azərbaycanı bütövlükdə istila etdiyindən, ərəb xəlifəsi Harun Əl-Rəşidin hakimiyyəti dövründə (786-809) Azərbaycanda apardığı siyasətdən heç şübhəsiz ki, H.U.Lonqfello xəbərsiz olmamışdır. Ən maraqlısı budur ki, şairin külliyyatına daxil edilmiş şeir "Rövşənbəyin atlanışı" adlı lirik şeirdən sonra verilmişdir. Birinci şeir Rövşənbəy - Koroğlunun qəhrəmanlığına həsr olunubsa, ikinci şeir Azərbaycanda baş qaldıran Xürrəmilər hərəkatının başında duran azərbaycanlı Babəkin (təqr. 798-838) azadlıq üsyanına qarşı çıxan Harun Əl-Rəşidin (766-809) rəzil, qəddar obrazı yaradılmışdır.

H.U.Lonqfellowun yaradıcılığında incə lirizmi və bədii poetik vüsəti ilə qələmə alınmış bu şeirlər təbii ki, onun Azərbaycan tarixindən və ədəbiyyatından məlumatlı olduğunu deməyə əsas verir. Fikrimizcə, aşiq şerinin üstündə köklənən milli ruhumuzun, varlığımızın gözəl mücəssəməsini yaradan H.U.Lonqfellowun poetik düşüncələri, ideya-bədii faktorlar, Azərbaycan - Amerika ədəbi əlaqələrin haqqında yazılanların bir damlasını xatırladır.

Şahin Xəlilli

* * *

Henri Uordsvort Lonqfellowun "Hayavata haqqında nəğmə" poeması Azərbaycanın xalq şairi Rəsul Rzanın tərcüməsində 1971-ci ildə "Gənclik" nəşriyyatında ayrıca kitabda çap olunmuşdur. Həmin poemadan kiçik bir hissəsini təqdim edirik:

Hayavatanın cocuqluğu

Nokomis ağ ulduzlardan
Çox danışdı şirin-şirin.
Alov saçlı işkudanın -
Kometanın quyruğunu
Körpəsinə göstərdi o.
Ruh rəqsini nişan verdi,
Dedi, necə rəqs edirlər,
Yarıgecə göylərində
Xizək Ayı, şaxta, boran
Hər tərəfdə hökm edəndə.
Xəyalların və ruhların
Gümüş yolu olur - dedi.
Zülmət göydə ağ yollarda
Gəzir qorxunc ruhlar - dedi.

İlq bahar axşamları
Körpə, qapı ağzındaca
Oturardı sakit, məlul,
Dinləyərdi - şamlar necə
Nəğmə deyir həzin- həzin.
Dinləyərdi ləpələrin
Xışıltılı nəğməsini.
Bu sehrli, bu qərribə
Nəğmələrdən həzz alardı.
Şamlar “Minni-vava” - deyə
Sular “Medvey-oşka” -deyə
Oxuyardı, şirin-şirin.
Axşamüstü toranlıqda
Va-va-teyzi gördü birdən
Ağ çırtdaqtek parlayaraq
Uçur xırda kəpənəklər.
Xoşagələn, həzin-həzin
Səslənirdi nəğmələri.

Bu nəğmələri Nokomis
Öyrətmişdi böcəklərə:
“Va-va-teyzi, Va-va-teyzi!
Körpə böcək, oldu böcək.
Yenə bir az rəqs elə sən!
İşıqlandır bir az məni
Bəyaz, parlaq çırtdağınla!
Sonra girib yatağıma
Gözlərimi yumacağam.”*

Uşaqlar

Uşaqları səslədim,
Yan-yörəmə yığıldı.
Fikrim-qədim quş təki
Pərən-pərən dağıldı.

Pəncərəni açdılar
Gündoğanın gözüne.
Orda quşlar oxuyur,
Sular edir zümzümə.

Ürəyi nur uşaqlar
Arı təki qaynayır.
Fəqət, mənim qəlbimdə
Külək, sazaq oynayır.
Ay uşaqlar, dünyamız
Görən sizsiz nə olar!/?
Günümüz, gündüzümüz,
Gözümüzdə qaralar.

Meşələrin işığı -
Yarpaqlardır, yarpaqlar.
Əmizdirir anatək
Bax, onları ağaclar.

* H.Lonqfello. Hayavata haqqında nəğmə. Tərcümə edən: Rəsul Rza. Bakı: Gənclik, 1971, s.34-44.

Uşaqlar da dünyaya
Naz-nemətdir ən əziz.
Ömrü-günü işıqlı
Keçsə, nədi dərdimiz!

Yaxın gəlin, uşaqlar,
Pıçıl-pıçıl danışın.
Nəğməsindən söz açın
Küləyin, qaranquşun.

Yazdığımız kitabın,
Sizsiz nədir qiyməti.
Deyin bizə kim açıb
Sizdəki min hikməti!

Balladadan, mahnıdan
Gözəlsiniz özünüz.
Qalan şeylər yalandır, -
Əsl şeir sizsiniz!

İngilis dilindən tərcümə edəni:
Şahin Xəlilli

Uşaqlar

Gəlin qucağıma, gəlin uşaqlar!
Gətirin buludsuz yaz səhərimi.
Gözəl oyununuz, suallarınız
Dağıtsın dumanlı fikirlərimi.

Açın şərqə doğru pəncərələri,
Yenə gözlərimiz günəşə baxsın.
Ürək qanadlansın qaranquş kimi,
Arzular çay kimi çağlayıb axsın.

Sizin qəlbinizdə nur saçır günəş,
Coşur fikrinizdə dağ bulaqları.
Mənim könlümdəsə payız küləyi,
Mənim fikrimdəsə qışın ilk qarı.

Əgər olmasaydı gözəl uşaqlar,
Bu çiçəkli aləm necə qalardı?!
Keçmiş vahiməli, qorxulu zülmət,
Gələcək qupquru səhra olardı.

Yarpaqlar işıqdı, yarpaqlar hava,
Nəfəsi meşəyə gətirir bəhər.
Onların şirəsi, şəfası ilə
Ağaclar bərkiyib möhkəmlənirlər.

Siz də bu dünyanın yarpağısınız,
Ömrünüz həyatın nuru, zینəti.
Bu aləm daima sizinlə alır
Günəşdən işığı, yerdən qüvvəti.

Gəlin qucağıma, gəlin, uşaqlar!
Şirin pıçıldınız güldürsün məni.
Soruşun, danışın sizə birbəbir
Quşların dediyi sirli nəğməni.

Aydın gözüñüzdə büllur dərinlik,
Mehribanlığınız dəyişməz bir an. -
Necə də dərinidir, necə də gözəl
Qalın kitabların mənalardan.

Nə var yazdığımız, oxuduğumuz?!
Ən gözəl nəğmədir hər gözəl uşaq.
Canlı şeirsiniz bizim dünyada,
Başqa şeirlərsə ölüdür ancaq.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Sabir Mustafa

* * *

There Was A Little Girl

There was a little girl,
Who had a little curl,
Right in the middle of her forehead.
When she was good,
She was very good indeed,
But when she was bad she was horrid.

* * *

Var cıqqılı bir bacı

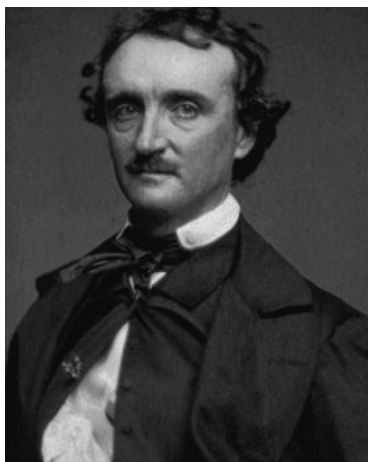
Var cıqqılı bir bacı,
Alnının yarısına
Düşmüşdü qıvrım saçı.
Bax, kefi kök olanda
Dönürdü bal-pətəyə.
Heç kefi olmayanda
Dönürdü ifritəyə.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

* * *

H.U.Lonqfellowun ikinci oğlu şeirin yaranma tarixinə dair qeydlərində yazırdı ki, atam onu sayca ikinci qız övladına həsr etmişdir. Mən balaca olanda bacımın şeirin sözlərini mahnı kimi zümzümə etdiyinin şahidi olmuşam. Lakin bir çoxları elə fikirləşir ki, şeir Ana Qazın şeiridir. Şairin ikinci qız övladının adı isə Editdir. 1912-ci il “Balaca Ana Qaz” (“The Little Mother Goose”) kitabında H.U.Lonqfelloya məxsus ilk iki misra isə bir qədər fərqli şəkildə təqdim edilmişdir:

There was a little girl who wore a little hood,
And a curl down the middle of her forehead.

Edgar Allan Poe
(1809-1849)
Edqar Allan Po

Şair, nasir, tənqidçi kimi fəaliyyət göstərsə də, yalnız qəzet və jurnallardan aldığı qonorarla yaşamış, Amerikanın peşəkar yazarlarından biri olmuşdur.

Əslində o, uşaq yazıçısı, yaxud şairi olmasa da, yazdığı əsərlərində uşaqlıq dövrünün unudulmaz səhnələrini, xatirələrini canlandırırmış, bədii, poetik lövhələri ilə yaddaşlarda iz qoymuşdur.

Aktyor ailəsində dünyaya göz açan Edqar iki yaşında ikən valideynlərini itirmişdir. Varlı kommersant Riçmond Con onu körpəlikdən himayəsinə götürmüşdür.

Edqar Allan Po hələ 18 yaşında 1827-ci ildə “Tamerlan və bostonlunun digər şeirləri” adlı kitabını anonim şəkildə öz hesabına çap etdirmişdir. 1829-cu ildə isə “Əl-Əraf, Tamerlan və kiçik şeirlər”inin toplu şəklinə nəşrinə nail olmuşdur.

Beş jurnalın redaktoru kimi çalışan Edqar Allan Po otuz jurnalda yazıları ilə çıxış etmişdir.

1831-ci ildə iki cildlik “Qrotesk və arabesk hekayələri” çapdan çıxmışdır.

Onun çoxşaxəli yaradıcılığı dünya ədəbi tənqidində müxtəlif rakurslardan dəyərləndirilmişdir.

Edqar Allan Po yaradıcılığında daha çox poeziyanın qanadları altına sığınmış və şeirə böyük, hədsiz inamını ifadə etmişdir. Amerika ədəbiyyatında tragik ənənələrin bünövrəsini qoymuşdur.

Yaradıcılıq biblioqrafiyasında iki roman, iki poema, bir pyes, təxminən 50 şeir, 70 hekayə və 10 essesi ədibin qısa ömrünün unudulmaz salnaməsidir.

...Edqar Allan Ponun poetik yaradıcılığında xüsusi yeri ilə seçilən “Eldorado” adlı şeiri haqqında ədəbi tənqiddə müzakirə edən bəzi məqamlara diqqət yetirməyi məqsədə uyğun hesab edirik.

Əvvəla, qeyd edək ki, Edqar Allan Ponun “Eldorado” şeirindəki sərlövhə ispan dilində “el dorada” - “qızıl ölkə” mənasını verir. İngilis dilində isə “Eldorado” Texasda (ABŞ-da) şəhər kimi tanınır. Cənubi Amerikanın cəngəlliklərində ucalan bu şəhərin bir vaxtlar qızıl və qiymətli daşlarla dolu olduğu söylənilsə də, hələ də qızıl şəhəri sayılan Eldoradonun mif, yaxud gerçəkliyi insanları dərin düşüncə aləminə qərq edibdir.

Cozef Botham (Joseph Bothum, 1959) ABŞ-da nəşr olunmuş “Uşaq poeziyası” antologiyasında müasir uşaqlara çətin görünən iki Amerika şairinin - Edqar Allan Ponun və Delmor Şvartsın (Delmore Schwartz, 1913-1966) şeirlərinin ilk baxışdan uşaq poeziyasına uyşmadığını qeyd etsə də, məntiqi nəticəsində onların uşaq poeziyasının mükəmməl nümunələri olduğunu etiraf etmişdir.

XIX əsr Amerika şeirinin mirvarisi sayılan “Eldorado”nun ilk bəndi belə başlayır:

*Gaily bedight,
A gallant knight
In sunshine and in shadow,
Had journeyed long,
Singing a song
In search of Eldorado.*

Həmin misraların Azərbaycan dilinə tərcüməsini
aşağıdakı kimi təqdim edirik:

*Bir cəngavər at belində
Çıxdı yola yurd, elindən
Gün döyəndə, qar-boranda
Aşıb keçdi düzən, dağdan
Nəğmə dedi dil-dodaqdan -
Harda qaldı Eldorado.*

(İngilis dilindən tərcümə Şahin Xəlillininidir - red.)

Tədqiqatçı yuxarıda qeyd etdiyimiz “Uşaq poeziyası”
antologiyasının Ön sözündə Edqar Allan Ponun
“Eldorado”su, Delmor Şvartsın “Ay uşaq, qaranlıqdan
qorxub qaçma, yuxu adamın tünd rəngli sərvətidir” adlı
lirik laylasının da məktəb uşaqları üçün qiymətli nümunə
olduğunu qeyd edir. Onu da əlavə edir ki, bu şeirlər
uşaqların yaş səviyyəsinə uyğun biçimdə yazılmışdır. Və
bu şeirlər ağzınacan dolu sinif otaqlarında uşaqlara əyləncə,
zövq bəxş edə bilər. Uşaqlar özləri də Edqar Allan Ponun
“Eldorado”sunun ritmini, intonasiasını və məzmununu
asanlıqla dərk edib onun uşaq şeirinin uğurlu nümunəsi
olduğunu etiraf edirlər.

Səadət Əliyeva

Uşaqlıq çağından

Uşaqlıq çağından oxşamamışam,
Heç kimə, heç kəsə - heç bir uşağa.
Onlar gördüyünü mən görməmişəm,
Açılan baharda gün görməmişəm.
Qədim, kədərим də məndən kəsübdür,
Ürəyim sevincdən qaçaq düşübdür.
Sevinc payından da mən əl üzmüşəm,
Nəyi sevmişəmsə, yalnız sevmişəm.
O vaxt uşaqlığın mən sübh çağında
Azdım fırtınalı ömür bağında.
Xeyirin, zülmətin qalmaqalından
Əl-qolum bağlandı sükut taxtında.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

* * *

Təkcə

Uşaqlıqdan bu günədək
Mən olmadım başqasitək.
Özgələri görən kimi,
Mən görmədim bu aləmi.
Sevgi çeşməm oldu ayrı,
Qəlbimə nur doldu ayrı.
Ayrı oldu rıqqətim də,
Sevincim də, möhnətim də.
Ömr elədim bir ürəkcə,
Nəyi sevdim, sevdim təkcə.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Sabir Mustafa

* * *

Eldorado

Gaily bedight,
A gallant knight,
In sunshine and in shadow,
Had journeyed long,
Singing a song,
In search of Eldorado.

But he grew old -
This knight so bold -
And o'er his heart a shadow -
Fell as he found
No spot of ground
That looked like Eldorado.

And, as his strength
Failed him at length,
He met a pilgrim shadow -
'Shadow,' said he,
'Where can it be -
This land of Eldorado?'

'Over the Mountains
Of the Moon,
Down the Valley of the Shadow,
Ride, boldly ride,'
The shade replied, -
'If you seek for Eldorado!'

* * *

Eldorado

Bir cəngavər at belində,
Çıxdı yola yurd elindən,

Gün döyəndə, qar-boranda
Aşıb keçdi düzən, dağdan.
Nəğmə dedi dil-dodaqdan -
Harda qaldı Eldorado,
Yollar бүkdü belini də,
Tөkdü bir-bir telini də.
Günü keçdi orda-burda
Ürəyində daş bağladı,
Gözlərində yaş ağladı
Tapılmadı Eldorado.

Düşdü atdan bu zavallı
Bir kabusdan xəbər aldı
Dilə gəldi bu arada:
-Ehey kölgə, söylə bəlkə
Var gördüyün elə ölkə
Olsun orda Eldorado?!
-Ay işıqlı vardır bir dağ,
O başına sən keç bir bax.
Aşağıda qalıb orda -
Dedi kölgə: - Səyirt atı,
Axtardığın qabaqdadı -
Bəlkə odu Eldorado.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

**Laura Elizabeth
Richards
(1850-1943)
Laura Elizabet
Riçards**

Laura Elizabet Riçards (1850-1943) Amerika ədəbiyyatı tarixində doxsandan çox kitabın, böyük əksəriyyəti uşaq hekayələrinin, şeirlərinin, xüsusilə məşhur xanımlara həsr etdiyi bioqrafik romanların müəllifi kimi tanınır. Xanım yazıcının ən məşhur əsərlərindən biri də dərs vəsaitinə daxil edilən “Filefon” (“Eletelephony”) şeiridir.

Belə bir faktı da deməmək olmur. Yazıcının atası doktor Səməl Qridli Hou. Perkins İnstitutunun və lal-kor uşaqlar üçün fəaliyyət göstərən Massaçusets məktəbinin qurucusu olmuşdur.

Ən maraqlı faktlardan biri də budur ki, ata dünyaya gələn qızına ürəkdən bağlandığı lal-kor şagirdi Luranın (bəzi mənbələrdə bu ad Lora kimi də verilir) adını qoymuşdur.

1871-ci ildə ailə həyatı quran Laura dünyaya gələn üç uşağı ilə həyat yoldaşı Henri Riçards yaşadığı Mən ştatına köçmüşdür. Amerika ədəbiyyatında xüsusi xidmətləri olan, 1959-cu ildə “Tirra Lirra - köhnə və təzə şeirlər” adlı uşaqlar üçün yazdığı kitabına görə Lüs Kerrol mükafatı almış, 1917-ci ildə isə doğma bacıları ilə şərikli yazdığı, analarına həsr etdiyi bioqrafik əsərinə görə Pulitser

mükafatına layiq görülmüşdür. Anaları Culiya Uord Hou “Respublikanın döyüş himni”nin sözlərinin müəllifi olmuşdur.

Lakin “Britannica Kids”də Laura Elizabet Riçardsın xüsusilə nonsens (cəfəng) şeirlərinə görə xatırlandığı və ingilis nopsens şeirlərinin ustad şairi Edvard Lirlə (Edward Lear) müqayisə edildiyi qeyd edilir. Şairin 1880-ci ildə “Beş siçan tələdə” kitabında, eləcə də erkən yaradıcılığının bu və digər nəşrlərində də uşaqlar üçün yazdığı nonsens şeirləri toplanmışdır. Hətta onun nonsens şeirinin kraliçası olduğunu qeyri-rəsmi də olsa dilə gətirənlər də olmuşdur.

Amerika uşaq yazıçısı, şairi və pedaqoqu Laura Elizabet Riçardsın adının Men (Maine) ştatındakı məktəbə verilməsi, heç şübhəsiz ki, maarifçi övladının gələcək naminə öz işıqlı ömrünü fəda etdiyi haqqında aydın təsəvvür yaradır.

“Amerika ədəbiyyatının erkən illəri” (“The Early Years of American Literature”) dərs kitabında belə bir mühakimə var: “Lakin Elizabet Riçards Amerikada uşaqlara cəfəng şeirlərini yazan ilk şairdir”. Əslində bu xanım yazıçı 90-dan çox kitab nəşr etdirsə də, nonsens şeiri olan “Filefon”la (“Eletelephony”) ədəbi aləmdə geniş şöhrət qazanmışdır.

“Siçan tələsində beş siçan” kitabı Laura Riçardsın uşaqlara həsr etdiyi təxminən 45 nəsr kitabının birincisi hesab edilir. Lakin onun uşaqlar üçün yazdığı ən məşhur kitabı isə 1891-ci ildə çap olunan “Kapitan Yanvar” sayılır.

“Tirra Lirra” cəfəng şeirlər kitabı da onun uşaqlara yazdığı ən yaxşı kitablardan biridir.

Laura Riçards şair və filosof anası Culya Uord Houya həsr etdiyi bioqrafik əsərinə görə 1917-ci illərdə ilk dəfə Pulitser mükafatına layiq görülmüşdür. O, nüfuzuna, səlahiyyətinə görə müasirlərinin sevilib-seçilən ziyalı və ədəbi kimi tanınmışdır.

93 yaşının tamam olmasına 44 gün qalmış həyatla vidalaşmışdır.

Elelephony

Once there was an elephant,
Who tried to use the telephant—
No! No! I mean an elephone
Who tried to use the telephone—
(Dear me! I am not certain quite
That even now I've got it right.)

Howe'er it was, he got his trunk
Entangled in the telephunk;
The more he tried to get it free,
The louder buzzed the telephee—
(I fear I'd better drop the song
Of elephop and telephong!)

Filefon

Bir gün bu fil istədi
İşlətsin telefonçu.
Adını düz demədim
İşlətməyə çalışdı
Filefon - telefonu.
(Mat qalsam da, bu işə
Bunu təzə bilmişəm.)

Xortumunu qaldırıb
Apardı qulağına.
Batdı bu fil qan-tərə.
Nə var, nə var pulları
Xərclənməsin zənglərə.
(Əsirəm əsim-əsim
Bu filin gur səsinə
Görən necə mən kəsim?!)

İngilis dilindən tərcümə edən:

Şahin Xəlilli

Robert Frost
(1874-1963)
Robert Frost

Amerika poeziyasının patriarxı

1987-ci ildə mərhum uşaq şairi, “Göyərçin” jurnalının baş redaktoru Tofiq Mahmud Amerikanın böyük və uşaq şairi kimi tanınan Robert Frostun (1874-1963) “Çiçəklə dolu qayıq” adlı 80 səhifəlik şeirlər toplusunu “Yazıçı” nəşriyyatında çapa hazırlamışdı. Beş min nüsxədə nəşr olunan kitabçanın “Amerika şairi Robert Frost” adlı ön sözünü Cabir Novruz yazmışdı. Mən isə nəşrin rəyçisi idim.

Robert Frostun belə bir mühakiməsi vardır: “Diplomatlarla görüşdənsə şairlə görüş daha faydalıdır. Çünki bu görüş doğma ürəkləri biri-birinə yaxınlaşdırır”.

Nə vaxtsa “Amerika şeiri” seriyası ilə çap olunmuş təxminən yüz səhifəlik bir kitabda Robert Frostun məşhur “Qarlı meşədə axşam” şeirindəki misraların orijinalı aşağıdakı kimidir:

*The words are lovely, dark and deep
But I have promises to keep,
And miles to go before I sleep,
And miles to go before I sleep.*

Nədənsə bu misraların aydınlığını yaratmaq üçün onun tərcüməsini düşündüm:

*Bu gözəl meşələr qaranlıq, dərin
Uçur xəyalımla əhdim, vədlərim.
Çox yol gedəsiyəm mürgü döyməmiş,
Çox yol gedəsiyəm mürgü döyməmiş.*

1947-1964-cü illərdə Hindistanın ilk baş naziri Cava-hirləl Nehrunun (1889-1964) ölümündən sonra yazı stolunun üstündə öz əli ilə yazıya köçürdüyü bu dörd misra indi də qorunub saxlanılır.

Şair Tofiq Mahmudun “Çiçəklə dolu qayıq” şeirlər toplusunun Azərbaycan dilinə tərcüməsi oxucu ilə uğurlu görüşün təməlini qoydu. Dünyada ömrünü kərənti, balta, kağız, qələmlə - zəhmət və müdrikliklə yaşamış Robert Frost haqqında aydın təsəvvür yaratdı.

İstər böyüklər, istərsə də uşaqlar üçün yazılan şeirlər o vaxt cazibədar olur ki, həmin şeirlər böyüklərin də, uşaqların da ürəyinə yol tapır, onları düşündürür. Robert Frostun şeirlərində yaşıdan asılı olmayaraq oxucunu özünə valeh edən, onları fikir dünyasına aparan sətiraltı mənalardır. Həyatla təbiət, faktla söz, misra ilə çəkilmiş poetik portret cizgilər şair ömrünün yadigarlarıdır. Şairin “Tala” adlı şeiri aşağıdakı kimidir:

*Nəğmələr dilimizdə,
Dünyanı unudaq biz.
Güllərdən əlimizdə
Bir çilçıraq tutaq biz.
Ətirlənir hər saat
Bu yerin hər bucağı.
Bir qanaddır, bir qanad
Hər ləçəyi, budağı.*

Tərcümə edəni: Tofiq Mahmud

Cabir Novruz Robert Frostu Amerikada Puşkin kimi oxunan sənətkarlardan biri kimi dəyərləndirmişdir. Əslində, onu Amerikanın Səməd Vurğunu da adlandırmaq olar. Elə hesab edirik ki, hər iki şairin Vətən, torpaq sevgisi ilə yoğ-

rulmuş şeirlər oxucu qəlbini ehtizaza gətirən könül təranələridir.

“Ağcaqayınlar” şeirində şair ağcaqayınların əyildiyini görəndə bunların uşaqların əməli olduğunu düşünür. Lakin bunlar uşaqların yox, təbiətin sərt sazaq-şaxtasının, yağan gur yağışların “əli ilə” əyilmişdir. Şair bunu duyub kənarda məlul-məlul dayanan uşağı yox, təbiətin şıltaqlığını məzəmmət edir:

*Uşağın günahı yox. Əyir bu budaqları
Qışın gur yağışları, qışın sərt sazaqları
Şaxtada bu budaqlar asta-asta yellənir,
Küləklərin altında nəğmə deyib dillənir...
Mina kimi bəzəyir buz ağacda hər yeri,
Ağacın işıq kimi yanır bütün rəngləri.*

Robert Frostun soyadındakı “Frost” sözü ingiliscədən tərcümədə “şaxta, ayaz” mənasını verir.

Şairin Azərbaycan dilinə edilmiş tərcümə kitabının rəyçisi olduğumdan nəşriyyatdan mənə 120 manat qonaraq yazmışdılar. İndi də yadımdadır, 90 manatına Mərkəzi Universitətdən Volodarski fabrikinin istehsalı olan bir palto aldım. Lakin bədən ölçümə uyğun gəlmədiyi üçün sonra geri qaytarmalı oldum. Həmin qışın sərt sazağını pencəkdə keçirəndə Frostun sehrinə düşdüyümü düşündüm. Qonaraq puluna isə kiçik yaşlı uşaqlarım üçün isti paltar alanda canım isindi...

1874-cü ilin mart ayının 26-da Kaliforniya ştatındakı San-Fransisko şəhərində anadan olan şairin atası Yeni İngiltərəli olmuşdur. Əslində ABŞ-ın şimal-şərqindəki Men (Mayne), Nyu-Həmpşir (New Hampshire), Vermont (Vermont), Massaçusets (Massachusetts), Rod Ayland (Rode Island) və Konnektikut (Connecticut) kimi altı ştatı özündə birləşdirən Yeni İngiltərə (New England) tarixi vilayət kimi tanınır. Buraya İngiltərədən köç edib gələnlər 1620-ci ildə həmin vilayətdə məskunlaşmışlar.

Robert Frostun atası da əslən elə yeni ingiltərəli idi, anası isə Şotlandiyanın Edinburq şəhərindən Amerikaya köç etmişdi. Ailə qurandan sonra dünyaya gələn oğluna böyük şotland şairi Robert Börnsün adını qoymaq arzusunda olmuşlar. Ata isə oğluna Amerika Konfederativ Ştatlarının ordu generalı, Şimali Virciniya ordusunun komandanı Linin (Robert Edvard Li) adının verilməsini niyyət etmişdir. Beləliklə, hər iki valideynin razılığı ilə ona Robert Li adını vermişlər.

Robert Frostun on bir yaşı tamam olanda atası vərəm xəstəliyindən dünyasını dəyişmişdir. Yeni İngiltərədə dəfn olunmasını istəyən atanın vəsiyyətinə yerinə yetirmişlər. Lakin dəfn mərasimindən sonra geri dönməyə yetərinəcə pulu olmadığından ana iki övladı ilə Nyu-Həmpşirdəki Salem kəndində yeni yurd salmağa məcbur olmuşdur.

Haqqında bəhs etdiyimiz Robert Frostun anadan olmasının 150 illiyi 2024-cü ilə təsadüf edir.

Küləyə həsr etdiyi şeirində küləyin vıyılıtısına, tüğyanına öz səsini qatan şair sanki küləyi ram edib onun gücü, qüdrəti ilə yeni nəğmə yaratmaq məramını ifadə etmişdir. Həmin şeirin son bəndi şairin külək haqqında nəğməsinin yadda qalan nişanəsidir. O yazırdı ki:

*Bir duyğu alışıdı ürəkdə köz-köz,
Bir həvəs, məhəbbət, ilham oynadı.
Su kimi qovuşdu musiqilə söz,
Dünyada ən gözəl nəğmə yarandı!*

29 yanvar 1963-cü ildə dünyaya göz yuman şair həyat yoldaşı Elinor və övladları ilə Berninqtondakı köhnə qəbiristanlıqda torpağa tapşırılmışdır. Onun “Bu günün dərsi” adlı şeirinin son mısrası qəbir daşında məcaz kitabəsi kimi həkk olunmuşdur: “İçimdə aşiqin dünya ilə davadalaşı tüğyan edir” (“I had a lover’s quarrel with the world”).

Rus ədəbiyyatşünası Aleksey Matveyeviç Zverev yazır ki: “Əksər oxucuların təsəvvüründə Robert Frost Yeni İngiltərənin Vermont kəndinin şairi kimi qalmışdır. O, bu yerin, yurdun təbiətini vəsf etmişdir. Xüsusilə şairin ən yaxşı kitablarından biri “Nyu-Həmpşir” (“New Hampshire”, 1923, Pulitser mükafatına layiq görülmüşdür) yeni yurd Nyu-Həmpşirə həsr olunmuşdur”.

Şahin Xəlilli

* * *

Dust of Snow

The way a crow
Shook down on me
The dust of snow
From a hemlock tree
Has given me a heart
A change of mood
And saved sme part
Of a day I had rued

Qar tozu

Qarğa qondu budağa,
Budağım ağdı mənim -
Qar töküldü aşağı,
Üstümə yağdı mənim.
Qəlbimə nur ələdi,
Ayrıldım aləmindən.
Gün də bir az sevindi,
Azad oldum qəmindən.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Sabir Mustafa

The Last Word of a Blue Bird

As told to a child

As I went out a Crow
In a low voice said, Oh,
I was looking for you.
How do you do?
I just came to tell you
To tell Lesley (will you?)
That her little Bluebird
Wanted me to bring word
That the north wind last night
That made the stars bright
And made ice on the trough
Almost made him cough
His tail feathers off.
He just had to fly!
But he sent her Good-by,
And said to be good,
And wear her red hood,
And look for skunk tracks
In the snow with an ax -
And do everything!
And perhaps in the spring
He would come back and sing.*

Alaçöhrənin son sözü

Uşağa deyilənlər

Evimizdən çıxanda
Bir qarğa mənə baxdı,
Söylədi: - Axtarırdım,
Gördüm səni nə yaxşı.

* Classic Poetry Series. Robert Frost - Poems. Publication Date: 2004. Publisher: Poemhunter.com - The World's Poetry Archive. - 308 p.

Kefin-halın necədi?
Bax sənin Alaçöhrən
Yalvardı ki, Lesliyə
Sağ ol de, işdi görsən.
Əsir soyuq küləklər
Yox soyuğa dözüümüm.
Yollar da buz bağlayıb
Göstərir sərt üzünü.
Düşüb quşun lələyi
Uçur isti ölkəyə,
Sağ olunu mənimlə
O göndərdi Lesliyə.
Dedi ki, darıxmasın
Çıxmasın şərf, papaqsız.
Düşsün skunsun* dalınca
Xizəkdə gəzsin o qız.
Bax qanad aç-aça
Nəğməylə Alaçöhrə
Gələn yaz qayıdacaq.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Alaçöhrədən salam
Uşaqlarla söhbətdən

Elə ki, evdən getdim
Həyətdə səs eşitdim,
Məni görəndə Qarğa
Birdən qışqırdı: "Urra!"
Evə baxıram hərdən,
Axtarıram səhərdən.
De görüm, Lesli hanı?
Görmürəm o şeytanı.

* qəhvəyi, ya da qara rəngli, qiymətli xəzli kiçik heyvandır - red.

Döstümüz alaçöhrə
Cənuba - uzaq yerə
Uçub getdi bu axşam.
Dedi ki, ondan salam
Gətirim mən Lesliyə,
Yetirim mən Lesliyə.
Sonra tapşırdı möhkəm:
-Qoy Lesli çəkməsin qəm.
Küsməsin, darıxmasın,
Yollara çox baxmasın,
Dağ başından sürüşsün,
Gülsün, atılsın, düşsün!
Əlavə etdi xeyli:
-Ağıllı olsa Lesli,
O biri yayda gələr
Oxuyar səhər-səhər
Ona yenə nəğmələr!

Tərcümə edən:
Tofiq Mahmud

* * *

Minor Bird

I have wished a bird would fly away,
And not sing by my house all day;
Have clapped my hands at him from the door
When it seemed as if I could bear no more.

The fault must partly have been in me.
The bird was not to blame for his key.

And of course there must be something wrong
In wanting to silence any song.

* * *

Körpəcə quş

İstəyirdim o quş uçsun kənara,
Nəğməsindən mən gəlmişdim lap zara.

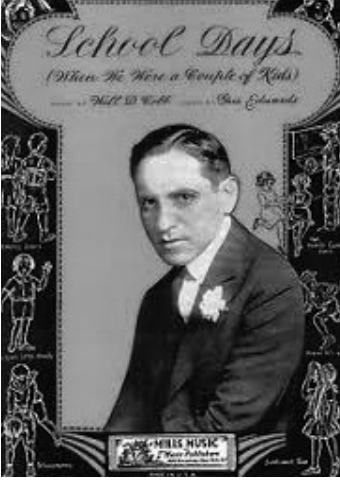
Əllərimi şappıldatdım bağçadan,
Körpəcə quş uçub getdi ucadan.

Günahkardı ürəyimin qübarı,
Nəğmə üçün qınamazlar quşları.

Əlbəttə ki, haqsızlıqdır bu ancaq,
Qəbahətdir nəğmələri susdurmaq.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Sabir Mustafa

P.S. Robert Frostun “Uşaqlar üçün şeirlər” adlı 48 səhifəlik kitabına 8-14 yaş arasında uşaqlar üçün 35 şeiri daxil edilmişdir. Topluda şairin “Divarın təmiri” (“Men-ding Wall”), “Ağcaqayınlar” (“Birches”), “Keçilməyən yol” (“The Road Not Taken”), “Od və buz” (“Fire and Ice”), “Qarlı axşam meşədə dayanarkən” (“Stopping by Woods on a Snowy Evening”) adlı şeirləri verilmişdir.

William Denight Cobb
(1876 - 1930)

Uilyam Dinayt Kobb

İndi də Birləşmiş Ştatlarda məktəb uşaqlarının həvəs və şövqlə oxuduğu “Məktəb günləri” (1907) adlı mahnısı yüz ildən çoxdur ki, dillər əzbəridir.

Onun müəllifi 1876-cı ilin 5 iyulunda Filadelfiyada anadan olmuşdur. Girard Kollecini bitirmişdir. 1900-cü illərdə məhsuldar lirik şair və bəstəkar kimi tanınmışdır.

* * *

Məktəb günləri

Ay əzizim, gözəl Nelli,
Çox bənd olma neyçünlərə.
Xatirələr qanadında
Gəl qayıdaq o günlərə.
Gedək o kənd məktəbinə
Açaq bağlı qapıları.
Özümüzü, sözümüzü -
Biz axtarıb tez taparıq.

Xor

Gözəl məktəb günlərimiz,
Qaydası sərt günlərimiz,
Oxu, yazı, hesab dərsi

Sıxmalayıb sərdi bizi.
Sən gözəl bir kraliçaydın,
Mən utancaq bir oğlandım.
Sən yazmışdın partam üstə
“Çox sevirəm” kəlməsini,
O vaxt şagird biz olanda.

Xor

Yamacdakı pöhrə palıd -
İllər keçdi, tez boy atdı.
Oldu boyu qırx mərtəbə
Görən dedi - şah palıddı.
Yadımdamı göy çəmənin
Yoncasının iy-qoxusu
Yayılmışdı hər tərəfə.
Bax o vaxtdan onları da
Pul xətrinə qopardılar,
Gətirdilər bu şəhərə.

İngilis dilindən tərcümə edəni:

Şahin Xəlilli

**Edward Estlin
Cummings
(1894 -1962)**

**Edvard Estlin
Kamminqs**

Harvard Universitetinin məzunu Edvard Estlin Kamminqs yazı manerasında qeyri-adi orfoqrafiyası, sintaksisi ilə çoxlarını təəccübləndirmişdir. Könüllü tibb korpusunun tərkibində 1916-cı ildə Fransada çalışarkən cəbhədən Amerikaya yazdığı məktublarındakı qeyri-adiliyə və digər səbəblərə görə senzura onu casusluqda ittiham etmişdir. O, üç ay hərbi təcridxanada saxlanılmışdır.

Lakin onun şeirlərindəki söz, ifadə və obrazların zəngin koloriti, neologizmlərin bolluğu, dilin qrammatik normalarının sərhəddini aşan söz, misra düzəni Amerika poeziyasına yenilik, unikalıq gətirmişdir. Ədəbi tənqid hətta onun Amerika şairi Robert Frostdan sonra ikinci və ən çox oxunan şair olduğunu etiraf etmişdir.

“ABŞ yazıçıları” adlı qısa yaradıcılıq bioqrafiyalar kitabında rus ədəbiyyatşünası A.M.Sverev Edvard Estlin Kamminqs haqqında yazır ki: “Onun poeziyası primitiv yazıçıların yazı manerası ilə əlaqəlidir, bu poeziyada Çarli Çaplinin ilk filmləri ilə bir yaxınlıq vardır”.

Harvard Universitetinin məzunu, şair Edvard Estlin Kamminqsin yaradıcılığında diqqəti çəkən daha bir məqam isə onun ömrünün son illərində bir vaxtlar atasının profes-

sor kimi işlədiyi Universitetin professoru vəzifəsində çalışmasıdır. O, 1953-cü ildə “Altı qeyri-mühazirə” (“Six Nonlectures”) toplusunu nəşr etdirmişdir. Bu topluda onun XX əsrin 10-20-ci illər avanqard Avropa məktəblərinin estetikası ilə bağlı incəsənət əsərlərinə baxışları əks olunmuşdur.

Edvard Estlin Kamminqs şair, rəssam, pedaqoq olmaqla yanaşı həm də uşaqlar üçün şeir və nağılların müəllifi olmuşdur. O, balaca qızı Nənsiyə dörd nağıl yazmışdır. Müəllifin “Təkrar-təkrar “Nə üçün?” soruşan qoca” adlı nağılı 1945-ci ildə ABŞ-da çap olunmuşdur. Həmin vaxtdan indiyə qədər bu nağıl tez-tez nəşr edilir.

“Mən sənin ürəyini özümlə gəzdirirəm” şeirinin 1 yaşıdan 100 yaşadək olan insanlar üçün ən gözəl sənət əsəri olduğu söylənilir. İlk dəfə 1952-ci ildə çap olunan bu şeir yarandığı ildən klassik və sevilən, ana, ata, körpəni bir-birinə qırılmaz tellərlə bağlayan “zamansız” bəşəriyyətin ana-uşaq himninə çevrilmişdir.

Bu şeir uşaqlar üçün illüstrasiyalarla çap olunmuşdur. 24 səhifəlik şeir kitabına San Fransiskoda yaşayan Məti Rouz Mək Donafin (Mati Rose McDonough) biri-birindən ürəkaçan, sanki gün kimi işıq saçan illüstrasiyaları uşaq könlünü oxşayan möcüzə aləmindən xəbər verir.

İşıqlı dünya ilə vidalaşmazdan bir qədər əvvəl şairin əsərlərini tamamlamaq üçün ona yüz ilin gərək olduğunu söyləmişlər. Lakin 45 illik peşəkar yaradıcı ömrü ilə o, çoxlarının deyə bilmədiyi yeni sözünü, ömrün şair, yazıçı, rəssam, dramaturq sözünü yaradıb gələcək yüzillərə ötürə bildi.

Yazı üslubunda, sözün məna çözümündə, strukturunda yenilikləri oxucunu, ədəbi tənqidin peşəkarlarını təəccübləndirən Edvard Estlin Kamminqsin təxminən 3000 şeiri, beş uşaq nağılı, dram əsərləri, şəkil və illüstrasiyaları ilə indi də unudulmamışdır.

O, sözünü yaşından asılı olmayaraq bütün oxuculara ünvanlamışdır. Yuxarıda adını qeyd etdiyimiz “Mən sənin ürəyini özümlə gəzdirirəm” şeiri də balaca bir uşağın dilində, toy məclisində də gündəmdən düşməyən düşüncə dünyasında yeni məna kəsb edir.

Məqqi, Milli, Molli, Mey

Məqqi, Milli, Molli, Mey
Çimərliyə gəlib ey.

Məqqi tapıb oxuyan
Qəşəng balıqqulağı.
Damağı çağ, kefi kök
Mahnıdan ləzzət alır.

Bir dəniz ulduzuyla
Dost olub Melli burda.
Var ulduzun şüası
Düz beş barmaq boydadı.

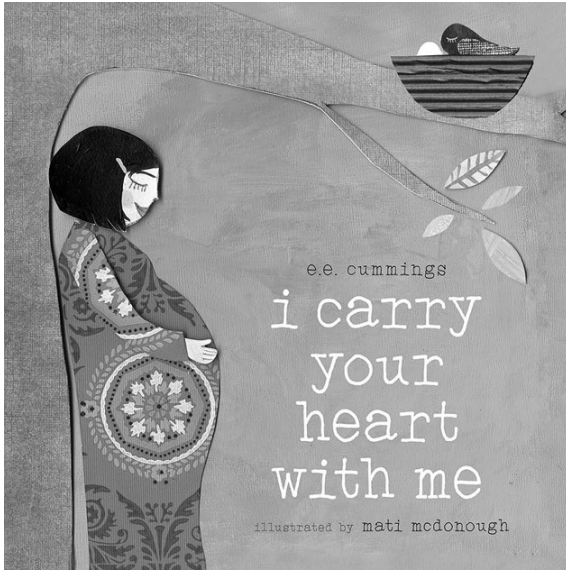
Mollinin arxasınca
Əcayib məxluq qaçır.
Yıxılıb böyrü üstə
Göyə köpük buraxır.

Mey qaçdı burdan evə,
Əlində daş var idi.
Bu daş yertək balaca
Əslində çox iriydi.

Nə itirsək, deyirlər, -
Bax bizim ikimiz də.
Axtarıq özümüz,
Tez tapırıq dənizdə.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

ŞAHİN XƏLİLLİ, SƏADƏT ƏLİYEVƏ
AMERİKA UŞAQ ƏDƏBİYYATI

Mən sənin ürəyini özümlə gəzdirirəm

mən səni gəzdirirəm
bax - bətnimdə, özümdə.
yol gedirsən mənimlə
yox, səndədir gözüüm də.
iş görəndə elə bil
sən mənim sağ əlimsən.
gileyim yox taledən,
sən mənim taleyimсэн.
neynirəm mən dünyanı
sən dünyanın eynisən.
göydə ayın, günəşin
nəğməsisən, neyisən.
bir sirri açım sənə
bu dünyada hər şeyin -
çiçəyin də, gülün də

sən demə varmış kökü.
həyat adlı ağacın
başında durub göyü
xəyal da çatmır ona,
görənlər gözün döyür.
ulduzlar pərən-pərən,
nur saçır göy üzündə.
mən səni gəzdirirəm
bax bətnimdə - özümdə.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Joe Hill
(1879-1915)

Co Hill

Co Hill kimi tanınan bu yazarın əsl adı Cozef Hillstrom Kinqdir. İsveçdə dünyaya gəlmiş, 1902-ci ildə ailəsi ilə birlikdə Amerikaya köçmüş və Amerika yazıçısı, şairi kimi tanınmışdır. O, Amerika yazıçısı, dünya şöhrətli, hətta bəzi mənbələrdə əsərləri ilə “dəhşətlər kralı” adını qazanmış Stiven Kinqin oğludur. Anası Tabita Kinq, böyük bacısı Naoimi, balaca qardaşı Ouen də həyatını yaradıcılığa həsr etmiş, yazıçı kimi tanınmışdır.

Co Hill XX əsrin əvvəlində fəhlə hərəkatının fəallarından biri olmuş, mahnıları, şeirləri ilə çıxış etmişdir. Onu ədalətsiz olaraq ölüm hadisəsi ilə ittiham edərək 1915-ci ildə Amerika təcridxanasında edam etmişlər.

O, bir sıra roman, hekayə, komikslər seriyası, şeir və mahnıları ilə yaxşı tanınmışdır.

Azərbaycanın gözəl uşaq şairi, “Pioner” uşaq jurnalının baş redaktoru Zeynal Cabbarzadənin redaktoru olduğu jurnalda çap olunmuş Co Hill şeirinin tərcüməsini təqdim edirik.

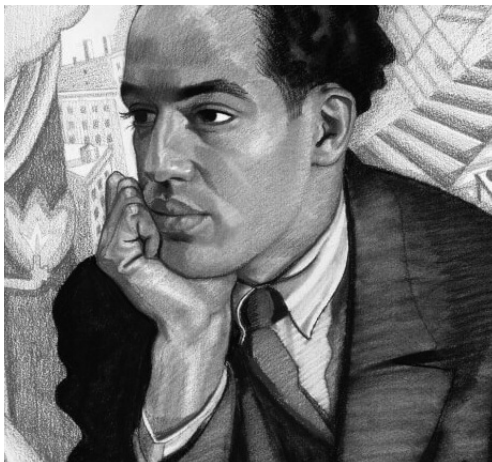
Atamı əlimdən almayın

Böyük limanda
Bir qız yaşardı.
Onun bir əziz
Atası vardı.
Ata qızını
Lap çox sevirdi.
Özü yedirdər
Və geydirərdi.
Birgə keçərdi
Atanın, qızın
Bütün günləri,
Onun anası
Öləndən bəri.
Bir gün onların
Dərdi çoxaldı.
Qanlı cəbhələr
Budur bir səhər
Əziz atanı,
Balaca qızın
Əlindən aldı.
Qız çox ağladı,
Gecə sübhədək,
Atası ona
Gərəkdir, gərək.
O hıçqıraraq
Yalvarıb dedi,
Göz yaşı tökdü,
Belə söylədi:
-Onu davaya
Heç aparmayın.
Onu evindən
Heç qoparmayın.
Mənim atamı
Qaytarın geri!

Mehriban anam
Öləndən bəri
Tək qoymamışdır
Məni heç zaman.
Qaytarın onu
Qanlı davadan!
O sevir məni
Özündən də çox,
Əlimdən onu,
Almayın, yox, yox!
O, çox əzizdir,
Çox mehribandır,
Dərdimə qalan
Bircə insandır.
Məni onuntək
Kim dindirəcək?
Kim əzizləyib
Geyindirəcək?
Kim öpüb məni,
Kim yatırdacaq?
Öz atam ancaq!
Öz atam ancaq!
Məni bəsləmiş
Onun əlləri.
Mehriban anam
Öləndən bəri.
Müharibədən
Əziz atamı
Qaytarın geri!
Çox yalvardı qız
Kini sönmədi,
Ancaq atası
Geri dönmədi.
Ata cəbhədən
Gələ bilmədi.
Qızıyla deyib

Gülə bilmədi.
Öpmədi bir də
Yatmaqdan qabaq,
Bir də başına
Çəkmədi daraq.
Ata qızından
Aralı düşdü,
Bir gün cəbhədə
Yerə sərildi,
Yaralı düşdü.
Gəlib yetişdi
Axır nəfəsi.
O, can verərkən
Qızının səsi
Son dəfə çatdı
Qulaqlarına.
Göz yaşı axdı
Yanaqlarına:
-Onu davaya
Heç aparmayın,
Onu evindən
Heç qoparmayın!
O, çox əzizdir,
Çox mehribandır,
Dərdimə qalan
Bircə insandır.
Məni bəsləmiş
Onun əlləri.
Mehriban anam
Öləndən bəri!
Əziz atamı
Qaytarın geri!
Əziz atamı
Qaytarın geri!

Tərcümə edəni:
Zeynal Cabbarzadə

Langston Hughes
(1902-1967)
Lənqston Hyuz

Amerikanın zənci şairi

Lənqston Hyuz gəncliyindən həm böyüklərin, həm də uşaqların qaradərili - zənci şairi kimi tanınmışdır. Ensiklopedik nəşrlərdə o, şair, nasir, publisist, dramaturq, ispan və latın Amerikasız poeziyasının mütərcimi, antologiyaların tərtibçisi, yeniyetmələr üçün zənci xalqının tarixi haqqında əsərlərin müəllifi kimi təqdim edilir. Ədəbi-bədii irsi 50-dən çox kitabdan ibarətdir.

Hələ 17 yaşında “Zənci çaylardan söhbət açır” adlı məşhur şeirini yazmışdır. Qeyd edək ki, onun uşaqlar üçün yazdığı ilk “Arzu qoruyucusu və digər şeirlər” kitabı 1932-ci ildə nəşr olunmuşdur.

1930-cu ildə “Gülüşsüz ötüşmək olmur” adlı novellası isə XX əsrin əvvəlində Kanzasda böyüyüb başa çatan balaca bir afro-amerikan oğlanın başına gələn hekayətindən bəhs edir.

Gənclik illərində yazdığı şeirlərində Amerika şairlərindən Uolt Uitmanın, Karl Səndberqin poeziya ənənələrinə sadıq qalmış, şeir korifeylərinin poetik üslubunun, sintaksisinin, söz oyununun aludəçisi olmuşdur. Onun poetik dünyası zənci folklorunun ritmi, intonasiyasını əks etdirir.

Lənqston Hyuzun sənət dünyasındakı uğurundan söhbət düşəndə, ilk növbədə onun “Harlemin şair laureatı”, eləcə də “Harlem Renessansının yaradıcılarından biri, həm də lideri” olduğu qeyd olunur. Harlemdə olarkən bluz musiqisinin sədaları altında yazdığı şeirləri ona daha böyük şan-şöhrət gətirmişdir. “Yorğun bluz” adlı caz şeirləri toplusunun nəşri ilə o, həm də caz şairi kimi tanınmışdır.

Həç vaxt ailə həyatı qurmasa da, qəlbində, ürəyində uşaqlara böyük sevgisi olmuş, maraqlı, oxunaqlı uşaq şeirlərinə imza atmışdır.

O, uşaqlar üçün yazıb nəşr etdirdiyi 8 kitabı ilə uşaq ədəbiyyatına yeni ruh, mövzu rəngarəngliyi gətirmişdir.

* * *

Dreams

Hold fast to dreams
For if dreams die
Life is a broken-winged bird
That cannot fly.
Hold fast to dreams
For when dreams go
Life is a barren field
Frozen with snow.

Arzu

Arzu ilə yaşa sən:
Arzusuzsa bir ömür,
Qanadsız bir quş kimi
Torpaqlarda sürünür.
Arzu ilə yaşa sən:
Arzusuzsa bir həyat,
Buz bağlayan səhratək
Donur hər an, hər saat.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Sabir Mustafa

Sea Calm

How still,
How strangely still
The water is today,
It is not good
For water
To be so still that way.

Dəniz sakitliyi

Necə səssiz -
Səmirsizdir
Dəniz bu gün.
Bu sakitlik
Yaraşmayır
Sular üçün -
Dəniz üçün,

İngilis dilindən tərcümə edəni:
Şahin Xəlilli

* * *

Night song

In the dark
Before the tall
Moon came,
Little short
Dusk
Was walking
Along.
In the dark
Before the tall
Moon came,
Little short
Dusk
Was singing

A song.
In the dark
Before the tall
Moon came,
A lady named
Day
Fainted away
In the
Dark.

Gecə nəğməsi

Axşam üstü
Ay çıxmamış
Göy üzünə.
Bapbalaca
Toranlıq da
Çəkdi göyün
Tor gözünə.
Axşam üstü
Ay çıxmamış
Göy üzünə.
Bapbalaca
Toranlıq da
Nəğmə dedi
Öz-özünə.
Axşam üstü
Ay çıxmamış
Göy üzünə.
Gün adında
Xanım xala
Qaranlığı
Görən kimi
Çıxdı yoxa.

İngilis dilindən tərcümə edəni:
Şahin Xəlilli

Gecə nəğməsi

Qaranlıqda
 cıl vələnib
 gülmürdü Ay.
Alatoran
 seyr edirdi
 asta-asta,
 qolay-qolay.
Qaranlıqda
 nur saçmırdı
 Ay aləmə.
Oxuyurdu
 alatoran
 sözsüz nəğmə,
 sirli nəğmə.
Qaranlıqdı,
 Ay doğunca
 Huri getdi -
Nurlu gündüz -
 nazlı gözəl
 uzaqlaşdı,
 gözdən itdi.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Sabir Mustafa

* * *

My People

The night is beautiful,
So the faces of my people.

The stars are beautiful,
So the eyes of my people.

Beautiful, also, is the sun.
Beautiful, also, are the souls of my people.

Mənim xalqım

Gecə necə gözəldir,
Üzü kimi xalqımın.
Ulduzlar da gözəldir,
Gözü kimi xalqımın.
Gözəldir bu günəş də,
Ruhu kimi -
Özü kimi xalqımın.

İngilis dilindən tərcümə edən:

Şahin Xəlilli

* * *

Mənim xalqım

Gecələr nə göyçəkdir
Üzü kimi xalqımın!
Ulduzlar nə qəşəngdir
Gözü kimi xalqımın!
Al günəş nə gözəldir
Qəlbi kimi,
Özü kimi xalqımın!

İngilis dilindən tərcümə edən:

Sabir Mustafə

Ogden Nash
(1902-1971)

Oqden Nəş

*When grandparents enter the door, discipline flies out
of the window.*

* * *

*Nənə-baba evin qapısını açanda intizam da pəncərədən
uçandı.*

* * *

XX əsrin tanınmış Amerika şairi Oqden Nəş iki misralıq
şeirində yazırdı ki:

*A bit of talcum
Is always walcum.*

Şeirin mənası, sintaksisi Azərbaycan dilində aşağıdakı
kimidir:

*Bir az söhbət düşdü indi,
Bu, özü də "xoş gəldin" di.*

Şair Amerikada Böyük böhran başlayandan (1929-cu
ildən) özünün 1971-ci il ölüm tarixinə qədər dünya oxucu-
sunu sehr-cazibəsinə salan təxminən 500-dən çox şeirin
müəllifi olmuşdur. 1851-ci ildə təsis edilən "The New York
Times" qəzeti Oqden Nəşi ABŞ-ın yumoristik şeirlərin
yaradıcısı kimi dəyərləndirmişdir.

19 avqust 1902-ci ildə Ray şəhərciyində anadan olan Frederik Oqden Nəş altı yaşından ilk şeirinə imza atmışdır. 1958-ci ildə müsahibələrinin birində şair qafiyə qurmağa böyük həvəsi olduğunu etiraf etmişdi. Qeyri-ənənəvi qafiyələr sxeminə görə sonralar onu ABŞ-ın yumoristik poeziyasının ən məşhur yaradıcısı adlandırmışlar.

1920-ci ilə məşhur Harvard Universitetinə qəbul olsa da, bir il sonra təhsildən uzaqlaşmışdır.

Bir il Sent-Corc şəhərində məktəb müəllimi işləyən Oqden Nəş Nyu-Yorka gələrək iki il istiqraz vərəqələrinin satışı ilə məşğul olmuşdur. Lakin bu vərəqələrdən yalnız birini xaç anasına sata bilmişdir... 1931-ci ildə ilk şeirlər toplusunu nəşr etdirib "The New Yorker" qəzeti redaksiyasında işləməyə başlamış, elə həmin ildə Frənsis Leonardla ailə həyatı qurmuşdur.

1934-cü ildə Merilənd ştatındakı Baltimor şəhərinə köçərək ömrünün qalan 25 ilini burada keçirmişdir. "Əgər Baltimoru sevməsəydim, Nyu-Yorku sevə bilərdim" yazan şair asudə vaxtlarında həm Birləşmiş Ştatlarda, həm də Birləşmiş Krallıqda komediya şoularının və radio pyeslərin tamaşalarının iştirakçısı olmuşdur. Eləcə də bu ölkələrin universitet və kolleclərində silsilə mühazirələr oxumuşdur.

O, həm də uşaqların şairi kimi tanınmışdır. Ədəbi tənqidçilər də Oqden Nəşin uşaq şeirləri ilə Şel Silverştaynın yaradıcılığının son dövründə yazdığı şeirləri arasında paralellərin olduğunu söyləmişlər.

O, uşaq poeziyası antologiyalarında, eləcə də uşaqlar üçün şeirlər kitabında uşaq dünyasının qəribəliklərinin və təzadlarının poetik cilasını yaratmışdır. 1950-1960-cı illərdə uşaqlara həsr etdiyi "Atam-anam icazə vermər: gənc oxucular üçün vaxtı keçmiş şeirlər" ("Parents Keep Out: Elderly Poems for Younger Readers", 1957), "Demək olar ki, olmayan Milad bayramı" ("The Christmas that Almost Wasn't", 1957), "Qaymaqlı əjdaha" ("Custard the Dragon", 1959), "Qaymaqlı əjdaha və qəddar cəngavər" ("Custard the Dragon and the Wicked Knight", 1961),

“Qızlar səfehdir” (“Girls are Silly”, 1962) və digər kitablarını nəşr etdirmişdir.

Amerika poeziyası tarixində orijinal sənət yolçusu olan şair şeirlərində ingilis dilinin lüğət tərkibində rast gəlinən nadir sözlərin, ifadələrin məna kontekstində qeyri-adiliklərə imza atmışdır. Bunu “filoloji, yaxud poetik kəşf” də adlandırmaq olar. Oqden Nəş 1953-cü ildə poetik yaradıcılığına nəzər yetirərək qeyd edirdi: “İnamla deyə bilərəm ki, yazanda gərək elə yazasan, elə bil ki, bu haqda sənə qədər bircə misra belə yazmayıblar. Yoxsa demək istədiyin həmin hadisənin artıq başqa birisi tərəfindən sənə qədər və səndən daha yaxşı söyləndiyini biləndə, bu, yazarı iflic vəziyyətə salır. Yazarın qarşısında duran yeganə vəzifə budur: gərək buna məhəl qoymayasan və elə hesab edəsən ki, sən əsərində yaratmaq istədiyinin birinci gününü yaşayırsan”.

O, sağlığında da, ölümündən sonra da misraları, şeirləri ilə “gülən-güldürən” şair adı, imzası ilə XXI əsrin onilliklərində də unudulmayıbdır. 30 avqust 2021-ci ildə Bakıda “Azərbaycan Beynəlxalq Məktəbi”ndə əsərləri səsləndirilmişdir.

Bəs Oqden Nəşin yumorlu şeirlərini oxucuya sevdiren nədir?

Qeyri-adi qafiyəli şeirləri ilə məşhur olan şair ingilis poeziyasında məşhur olan “nonsens (“cəfəngiyyat”) şeiri”nin ənənələrinin davamçısı olmuşdur. Onun şeirlərində özünəməxsus üslubu, bir də qərribə lirik duyum-deyim manerası vardır. Uşaqlara həsr etdiyi cəfəngiyyatla dolu gülüş doğuran şeirlərində tez-tez sözlərin yanlış hərflərlə yazılışına, yaxud düzümünə rast gələndə şairin məzəli, yumorlu poetik deyiminin mənasını anlayırsan.

Onun uşaqlar üçün yazdığı “Ördək” şeiri quşlara və heyvanlara həsr etdiyi şeirlər silsiləsində balaca oxucuların çox xoşuna gəlir. Şeirdə şairin oxucusuna söyləmək istədiyi ördək haqqında poetik təsvir fonunda uşaqların diqqətini cəkdiyi səsin, məxsusi poetik intonasiyanın, ritmin orijinal-

lığı dayanır. İlk oxunuşdan diqqəti çəkən ritmik söz oyunu mətnin uğuru hesab edilə bilər. “Ördək” şeirinin orijinal mətni aşağıdakı kimidir:

*Behold the duck
It does not cluck.
A cluck it lacks.
It quacks.
It is specially fond
Of a puddle or pond.
When it dines or sups,
It bottoms ups.*

Şeir mərhum şair və mütərcim Sabir Mustafanın tərcüməsində də cəzbedicidir:

*Ördəyə bax, ördəyə bir!
Bilirsənmi nə eləyir?
Yavaş-yavaş addımlayır.
Çox sevdiyi budur onun:
Gölməçədir, sudur onun.
Suya cumur bircə anda
Yem görəndə, yem tapanda.*

Lakin ötən əsrin 70-ci illərində uşaqların sevimli “Göyərçin” jurnalında, “Uzaq ellər, doğma nəğmələr” tərcümə toplusunda və sonrakı illərdə təkrar nəşrdə (Bakı, 2018) “Ördək” şeirinin “Şən nəğmələr” rubrikasında Oqden Nəşin müəllifliyi qeyd olunmamışdır.

Onun uşaqlar üçün yazdığı şeirlərində Amerikanın uşaq şairi Şel Silverştaynın yaddaşlarda qalan, dodaqlarda təbəssüm yaradan şeirlərinə bənzərlik vardır. Bununla belə digər uşaq şairləri ilə müqayisəli təhlil aparan araşdırıcılar Oqden Nəşin unikal uşaq şairi olduğunu etiraf edirlər.

Şair gözlə görünməyən “uşaq” ürayinin çırpıntılarını vərəqlərə köçürür. Beş yüzdən çox uşaq şeirinə yeni ruh, nəfəs verən şair yumoristik şeirləri ilə oxucu ürayinə yol tapıbdır.

İlk şeirlər kitabı 1931-ci ildə nəşr olunan Oqden Nəş 1971-ci ilədək adı və şeirləri ilə dillər əzbəri olmuşdur. Amerika yazıçısı və tənqidçisi “The American Scholar” (“Amerika alimi”) jurnalının baş redaktoru Cozef Epşteyn yazırdı ki, Oqden Nəş Amerika poeziyasında yumorlu şeirləri ilə demək olar ki, hakimlik edir...

Bəzi araşdırıcılar şairin ölümündən sonra onun yaradıcılığına olan marağın səngidiyini söyləyirlər. Lakin Oqden Nəşin şeirlərindəki səs, intonasiya və ritmin irili-xırdalı oxucularda, dinləyicilərdə musiqi kimi yaratdığı xoş ovqat hələ də “yaşayır”.

Səadət Əliyeva

* * *

The Duck

Behold the duck.
It does not cluck.
A cluck it lacks.
It quacks.
It is specially fond
Of a puddle or pond.
When it dines or sups,
It bottoms ups.

Ördək

Ördəyə bax, ördəyə bir!
Bilirsənmi nə eləyir?
Yavaş-yavaş addımlayır,
Qaqqıldamır, qağıldayır.
Çox sevdiyi budur onun:
Gölməçədir, sudur onun.
Suya cumur bircə anda
Yem görəndə, yem tapanda.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Sabir Mustafa

German Song

The German children march along,
Heads full of fairy tales and song.
They read of witches in their reader,
They sing of angels in their lieder.
I think their little heads must swim,
The songs are jolly, the tales are Grimm.

Alman mahnısı

Bu alman uşaqları
Addımlayır nizamla.
Cadugərli nağılı,
Mələkli nəğmələri
Nə gözəl oxuyurlar.
Oxumaqdan az qala
Fırlanır lap başları.
Ordadı şən nəğmələr,
Bir də Qrimm qardaşları.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

* * *

The Swallow

Swallow, Swallow, swooping free,
Do you not remember me?
I think last spring that it was you
Who tumbled down the soothy flue
With wobby wings and gaping face.
A fledging in the fireplace.
Remember how I nursed and fed you?
And then into the air I sped you?
How I wish that you would try
To take me with you as you fly.

Qaranquş

Qaranquşum, azad quşum,
Eylə məni bir yad quşum.
O sən idin ötən yazda,
Balacaydın, hə, bir az da!
Qara zərif tükün hələ,
Olmamışdı ipək belə.
Zərif idi qanadın da,
Heç qalıbmı bu yadında?
Hey mayallaq aşardın sən,
Sobamıza girdin birdən.
Oddan səni götürərək
Yuva hördüm, verdim yemək.
Böyüdün sən yeyə-yeyə,
Mən uçurdum səni göyə.
Bir arzum var, gəl dinlə sən,
Uçur məni özünlə sən.

İngilis dilindən tərcümə edəni:
Sabir Mustafa

* * *

The Fly

God in his wisdom made the fly
And then forgot to tell us why.

Milçək

Allah qanad verdi
Bir gün milçəyə.
Unutdu deməyi
Yaradıb niyə.

* * *

The Kitten

The trouble with a kitten is that
eventually it becomes a cat.

Pişik balası

Bu pişik balasının
Düşübdür bərkə işi.
Sən demə böyüyəndə
Olacaq o da pişik.

* * *

The Mules

In the world of mules
There are no rules.

Qatırlar

Varmı sözün faydası,
Qatırların deyəsən -
Yoxdur heç bir qaydası.

* * *

The Cow

The cow is of the bovine ilk;
One end is moo, the other, milk.

İnək

Bu inək bu ilkidir
Buğa bəyin ilkidir.
Bir yandan moo-moo deyir,
Bir yandan da süd verir.

İngilis dilindən tərcümə edən:

Şahin Xəlilli

* * *

Qış səhəri

Rejissorlar şahıdır qış,
Hər tamaşa bir xoş baxış.
Qış düzəldir, bilir hamı,

Ağaclardan qar adamı.
Ad günündə tortmu evlər?
Gölün üzü olub şəkər.
Lopa-lopa noğuldu qar,
Ağızlardan lap su axar.
Adam deyər bir ye, aşır,
Qışda könül cavanlaşır.
Qar təmizdir, ağdır necə!
Zığa dönür əridikcə.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Sabir Mustafa

* * *

Boys and girls,
Come out to play,
The moon is shining
Bright as day.

If the moon is shining
Bright as day,
We thing that we'll
Stay and play.

* * *

Elə bil ki, gündüzdür,
Nə nurludur, aya bax!
Çölə çıxın, uşaqlar,
Gəlin, gəlin oynayaq.

Doğrudan da, gündüzsə,
Ay nurlusa günsayaq.
Onda evdə qalaq biz.
Elə evdə oynayaq.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Sabir Mustafa

* * *

If you should happen after dark
To find yourself in Central Park
Ignore the paths that beckon you
And hurry, hurry to the zoo
And creep into the tiger's lair.
Frankly you'll be safer there.

Yaşıl şəhər

Mərkəzi park Nyu-Yorkda
Dəhşətlidir qaranlıqda.
Təsadüfən düşsə yolun,
Dəhşət olar sağın-solun.
Parka etmə tamaşa sən,
Zooparka qaç birbaşa sən.
Gir pələngin qəfəsinə,
Baxma onun nərəsinə.
Təhlükəsiz olacaqsan,
Sağ-salamat qalacaqsan.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Sabir Mustafa

* * *

A bit of talcum
Is always walcum

Bir az söhbət düşdü indi,
Bu, özü də "xoş gəldin"di.

* * *

A Flea and a Fly in a Flue

A flea and a fly in a flue
Were imprisoned, so what could they do?
Said the fly, "let us flee!"
"Let us fly!" said the flea.
So they flew through a flaw in the flue.

Birə, milçək bacada

Düşmüşdü əsirliyə
Birə, milçək bacada.
Milçək bezdi: - Gəl, qaçaq!
Birə dedi: - Gəl uçaq!
Düz bacanın başından
Tez yol tapıb uçdular.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

* * *

İzabellanın macəraları

Qız görüb yolda ayı,
Heç vecinə almadı.
Acıydı ayı yaman,
O, qorxmadı ayıdan.
Yekə ağzı varıydı,
Elə bil mağaraydı:
-Xoş gördük, ay çiçəyim,
Mən səni yeyəcəyəm!
İzabella qorxmadı,
Heç özündən çıxmadı.
Saldı suya əlini,
Sığalladı telini.
Verdi onun payını
Bax, öldürdü ayını.

Bir gün zülmət gecədə
Qız rast gəldi küçədə
Küpəgirən qarıya,
Gedirdi o, haraya?
Üzü qırış-qırışdı,
Görüb qızı qızışdı:
-Düş indi sən qabağa,

Edim səni qurbağa!
İzabella qorxmadı,
Heç özündən çıxmadı.
Qarını göyə atdı,
Bax suyunu çıxartdı.

Rast gəldi Təpəgözə
Dayandılar üz-üzə
Tüklüydü onun üzü,
Vardı iri bir gözü.
Qıza: - Salam, dost, - dedi,
Onu yemək istədi.
İzabella qorxmadı,
Heç özündən çıxmadı.
Təpəgözə nə etdi?
Başını üzdü, getdi.

Rast gəldi sonra kimə?
Çox danışan həkimə
Çəkil vurdu dizinə,
Baxdı qızın nəbzinə.
Öskürək, qızdırmadan
O danışdı durmadan.
Var çantası əlində,
Dərman bitib dilində.
Verdi qıza dərmanı,
Azaltsın qızdırmanı.
İzabella qorxmadı,
Heç özündən çıxmadı.
Çıxartdı dərmanları,
Həkim içdi onları.
Çağırmadı heç kimi,
Qız sağaltdı həkimi.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Edith Segal
(1902-1997)

Edit Siqal

Yəhudi əsilli Edit Siqal xoreoqraf, rəqqasə, şair, bəstəkar kimi Amerika mədəniyyəti və poeziyası tarixində özünə-məxsus yer tutur.

1930-cu illərin sonunda peşəkar rəqqasəlikdən təqaüdə çıxan Edit Siqal bir müddət rəqs müəllimi işləməklə yanaşı şeir kitablarını çap etdirmişdir. Bu kitabların çoxuna isə həyat yoldaşı Səmuəl Kamen illüstrasiyalar çəkmişdir.

Edit Siqalın vərəqlərə köçürdüyü şeirləri sadəliyi, obrazlı fikrin aydınlığı, səmimiyyəti, strukturu və söz düzümünün yadda qalan ştrixləri ilə diqqəti çəkir. Ədəbi tənqiddə onun şeirlər toplusundakı poetik parçaların ingilis dilini öyrənənlər üçün bələdçilik etdiyini söyləyənlər az deyildir.

Onun şeirlərində musiqinin, sirlərinə bələd olduğu rəqqaslığın təsir dairəsinə düşmək olur. Edit Siqalın “Dostluq” adlı şeirində sözün qanadlarında rəqqasə şairin uşaqlara söylədiyi həyat hekayəsinin poetik ifadəsi oxucuya musiqinin möcüzəsindən xəbər verir. Həmin şeirin orijinalı aşağıdakı kimidir.

*I met a little girl
Who came from another land.*

*I couldn't speak her language,
But I took her by the hand.*

*We danced together
And had such fun!
Dancing is a language
You can speak with anyone.*

Şeirir Azərbaycan dilinə poetik tərcüməsinə nəzər salaq:

*Balaca bir qız gördüm,
Gəlmişdi bir yad eldən.
Dilini bilməsəm də,
Tutdum onun əlindən.*

*Rəqs etdik biz doyunca -
Bu meydan, bu da şeytan.
Gördüm rəqsin dilində
Danışmaq olur asan.*

Fikrimizcə, Edit Siqalın Amerika uşaq ədəbiyyatında yaratdığı sadə dil zənginliyi ilə ürəklərdə xoş ovqat yaradan şeirləri Azərbaycanda az tərcümə olunsa da, gözəl rəqsləri kimi həmişə xatırlanacaqdır.

Səadət Əliyeva

* * *

If I Were a Bird

If I were a bird,
I wouldn't like to be
In a little cage
Where I couldn't be free
I'd want to spread
My wings and fly
Over the tree - tops
And into the sky.

I'd visit my friends
Who live very far,
Then I'd fly up high
And sit on a star.

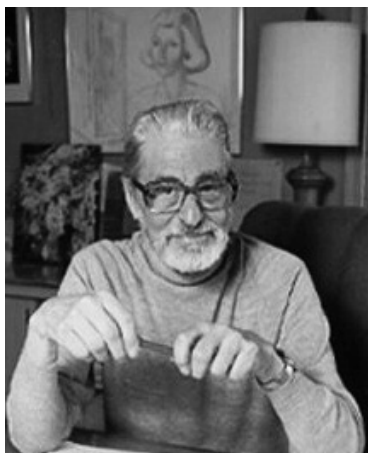
Quş olsaydım

Quş olsaydım,
Xoşlamazdım
Qəfəsdə mən
Dustaq qalım.

İstəyərdim
Yara-yara
Uçum əngin
Səmalara.

Baş çəkərdim
Uzaqlara.
Qonardım bax
Ulduzlara.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Dr. Seuss
(1904 - 1991)

Doktor Syuz

Doktor Syuz və onun “Ata dili” kitabı

Doktor Syuz uşaqlar üçün yazdığı şeirlər müəllifi kimi dünyanın bir sıra ölkələrində yaxşı tanınır. Maraqlı fakt budur ki, o, Doktor Syuz təxəllüsünü hələ şeirlərini yazmamışdan əvvəl qəbul etmişdir.

2 mart 1904-cü ildə Massachusetts ştatının Springfild şəhərində anadan olan Teodor Qeyzelin valideynləri Birləşmiş Ştatlarda yaşayan alman əsilli mühacirlər idi. Onun sözə, şeirə olan hədsiz maraq və həvəsi anası Henrietta (Syuz) Qeyzeldən keçmişdi. Gecələr beşik başında anasının oxuduğu gözəl nəğmələrin sözü ilə böyüyən Teodorun ədəbiyyata gəlişində anasının böyük rolu olmuşdur.

Əvvəlcə ABŞ-ın Dartmut Kollecinə, sonra İngiltərədə Oksford Universitetinin Linkoln Kollecinə oxuyarkən onun ən böyük arzusu ingilis ədəbiyyatı üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsini almaq idi. Lakin Oksfordda doktoranturanın I kursunda tanış olduğu gələcək həyat yoldaşı Helen Falmerlə tanışlığı onun bütün planlarını alt-üst etdi. 1927-ci ildə bağlanan nikahdan sonra doktor elmi dərəcəsi almadan Birləşmiş Ştatlara qayıdası oldu.

Şairin həyat və yaradıcılıq yolundan yazanda belə bir faktın üstündən yan keçmək olmur. Bəs niyə o, anasının

qızlıq soyadını təxəllüs götürmüşdür? Bəzi araşdırıcılar qeyd edirlər ki, o, Dartmut Kollecinə “Dartmouth Jack-o-Lantern” adlı yumoristik jurnalının redaksiyasında çalışmış, hətta jurnalın baş redaktoru olmuşdur. Jurnalda o, ilk karikaturasının altında “Syuz” sözünü təxəllüsü kimi təqdim etmişdir. Bunun səbəbini isə belə yozurlar ki, Teodor yataqxanada dostları ilə spirtli içkiyə aludə olduğu üçün onu bu pis vərdisdən uzaqlaşdırıb cəzalandırmışlar. Lakin jurnalda fəaliyyətini davam etdirmək üçün adını dəyişdirməyi məsləhət bilmişlər. Teodor da “Syuz” soyadını götürmüşdür.

Əslində Teodorun təxəllüsü onun alman əsl-nəcabəti, yaxud anasının qızlıq soyadı ilə bağlı olsa da, alman dilində “Soice”, yaxud “3oice” kimi yazılan bu soyad ingilisləşdirilib “Seuss” kimi təqdim olunmuşdur. Dartmutda “Jack-o-Lantern” jurnalının redaksiyasında işləyərkən iş yoldaşı Aleksandr Lianq (Alexander Liang) dostluq şərji kimi ona aşağıdakı misraları həsr etmişdir:

*You're wrong as the deuce
And you shouldn't rejoice
If you are calling him Seuss
He pronounces it 3oice*

Həmin misraların tərcüməsi aşağıdakı kimidir:

*Gəl şeytanlıq eləmə,
Haray salma aləmə.
Hardan çıxdı Syuz adı.
3oysdur onun əsl adı*

**İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli**

Teodor Qeyzelin ayrı-ayrı illərdə kitablarını “Teo Lesieg”, “Rosetta Stone” kimi təxəllüslərlə çap etdirdiyi də söylənilir.

Teodor Syuz Qeyzelin adına soyadına diqqət yetirəndə onun atasının adının (Teodor) və soyadının (Qeyzel) olduğunu açıq-aydın görmək mümkündür. Lakin onun təxəllüsündəki Doktor sözü isə Oksford Universitetində ala bilmədiyi elmi dərəcə ilə bağlı olmuşdur. Lakin 1950-ci ilin ortalarında şairə bir vaxtlar təhsil aldığı Dartmut Kollecinin humanitar elmlər üzrə fəxri doktoru elmi dərəcəsi verilmişdir.

Şairin atası, oğlu Teodoru gələcəkdə tibb doktoru kimi görmək istəyirdi. Beləliklə, şairin təxəllüsündəki Doktor sözü təsadüfən yazılmamışdır.

...Doktor Syuzun çoxşaxəli yaradıcılığında onun uşaqlar üçün yazdığı lakonik və əsasən birhecalı sözlərdən ibarət olan duzlu-məzəli şeirləri xüsusi yer tutur. Hətta Amerika uşaq poeziyasından söhbət düşəndə tanınmış şairlər sırasında onun adı birincilər sırasında çəkilir. Bəzi qaynaqlarda anadan olduğu 2 mart indi Amerikanın bütün məktəblərində “Oxu günü” kimi keçirilir. Şairin ölümündən 7 il sonra - 1998-ci ildə ilk dəfə kitab bayramı və Oxu günü təntənə ilə qeyd edilmişdir.

Rus tədqiqatçısı İrina Kazyulkina Doktor Syuza həsr etdiyi essəsində yazır ki, “Yox! Bunlar şən uşaq şeirləridir. Şeirlər? Şən? Uşaqlar üçünmü? Bəli! Şeirlər ən balaca uşaqlar, hətta oxumağı bacaran oxucular üçün yox, dinləyicilər üçündür. O balaca uşaqlar ki, 2-5 yaşın arasındadır. Hər halda müəllif bilirdi ki, bu şeirləri həmin uşaqlara yazır.”

Doktor Syuzun uşaqlara yazdığı şeirlərində ömrü boyu uşağı olmayan, lakin ömrünü uşaq dünyasına həsr edən gözəl uşaq şairinin qəlb çırpıntıları, birhecalı sözlərlə yoğrulmuş düşüncə məhsulu həmişə sevilə-sevilə oxunub dinlənilmişdir.

Onun yaşadığı Ferfild küçəsi Malberi küçəsinə çox yaxın yerdə yerləşirdi və o, uşaqlıq illərində qonşu küçədə gördüklərinin, şahidi olduğu hadisələrin poetik təsvirini “Malberi küçəsində gördüklərimi düşünərkən” adlı kitabın-

da qələmə almışdır. Ən qəribəsi budur ki, uşaq ədəbiyyatına, poeziyasına gələn şairin şeirlər kitabını 27 nəşriyyat çap etməkdən boyun qaçırmışdır. Lakin 28-ci nəşriyyat nəhayət, bu kitabı çap etməyə razılığını bildirmişdir. “Vanguard Press” nəşriyyat evinin çap etdiyi kitabdan sonra şairin daha 3 kitabı nəşr olunmuşdur.

II Dünya müharibəsindən sonra Doktor Syuzun uşaqlara yazdığı xeyli sayda şeirlər kitabı çap olunub uşaqların stolüstü kitabına çevrilmişdir.

Zaman-zaman məktəb uşaqları üçün yazılan dərslər kitablarının yeknəsəqliyi balaca məktəblilərin maraq dairəsindən uzaq olmuşdur. Uşaqlar arasında savadsızlığın çoxaldığı müharibədən sonrakı dövrdə Doktor Syuzun yazdığı təkhecalı, 200-300 söz civarında şeirləri uşaqların sözə, təhsilə olan marağını birə on artırmışdır. Hətta bir dəfə məktəb direktoru başlanğıc sinfi üçün topladığı 348 sözlə ondan kitab yazmasını xahiş etmişdir. Şair həmin sözlərin sayını 236-ya endirərək özünün sonralar ən məşhur kitablarından biri sayılan “Şlyapalı pişik” (“The Cat in the Hat”) şeirlər kitabını yazmışdır.

İlk baxışda təkhecalı sözlə yazılmış şeir kiməsə asan görünə bilər. Xüsusilə ingilis dilində ilk başlanğıc şeir və yaxud nəsr kitabını yazmaq böyük istedad sahibindən ayların, illərin ağır zəhmət və bacarığını tələb edir. Rus yazıçısı Lev Tolstoy ikihecalı sözlərlə uşaqlara başlanğıc hekayələrini yaratmaq uğuruna imza atan kimi Doktor Syuz da ABŞ-da təkhecalı sözlərlə şeirin yeni cilasını yazmağa nail olmuşdur.

O, 87 il ömür yaşamışdır. Şairin uşaqlar üçün yazdığı əsərlərinin nəşrinə diqqət yetirən araşdırıcılar şairin 44 uşaq kitabının müəllifi və illüstratoru olduğunu qeyd edirlər. Onun kitabları 15-dən çox dünya xalqlarının dillərinə tərcümə olunmuş, təxminən 200 milyondan çox nüsxəsi dünyanın ayrı-ayrı guşələrində yayılmışdır.

İrina Kazyulkina belə bir faktı diqqətə çatdırır ki, rus oxucuları ilk dəfə Doktor Syuzun şeirlərini 1960-cı illərin

ortalarında “eşitdilər”. Daha sonra araşdırıcı şairin tısbəğalar kralı Ertel-Tertellə tanışlığından sonra müəllifin onlarla digər parlaq personajları ilə rus oxucusunun tanış olduğunu qeyd edir.

Araşdırıcı ya şairin digər qəhrəmanları ilə rus tərcüməsi, ya da birbaşa ingilis dilində tanış olmağı tövsiyə edir. Doktor Syuzun demək olar ki, Azərbaycanda heç bir əsəri tərcümə olunmadığı halda, “Əli və Nino” nəşriyyatında onun “Cibimdəki kimdi kim?” (“There is a Wocket in my Pocket!”) adlı 32 səhifəlik şeirlər kitabı ingilis dilində çap olunub yayımlanmışdır. Eləcə də müəllifin “Mən nədən qorxdum?” (“What Was I Scared of?”) adlı daha 32 səhifəlik şeirlər kitabı “Əli və Nino” nəşriyyatında çap edilmişdir. “Əli və Nino” nəşriyyatında Doktor Syuzun “A Classic Treasury”, “There is a Wocket in my Pocket”, “The Cat in the Hat”, “Oh, the Places You will Go”, “What was I Scared of?”, “The Lorax”, “Great Day for Up”, “Green Eggs and Ham”, “The Eye Book”, “The Turtle and other Stories”, “What Pet should I Get?”, “If I Ran the Circus”, “The Biggolo Seed and Other Lost Stories”, “Horton Hears a Who!”, “Juvenile Fiction” adlı orijinal nəşrləri də ingilisdilli Azərbaycan oxucusuna çatdırılmışdır.

Uşaqların şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm yeri olan bədii, poetik əsərlərin təsiredici rolu vardır. Onların keyfiyyətli tərcümələri milli ədəbiyyatımıza yeni ruh və zənginlik gətirə bilər. İnanırıq ki, Doktor Syuzun söz oyunu ilə yörgülmüş, oxunaqlı misralarının yeni tərcümələri uşaq ədəbiyyatının yaradıcıları üçün faydalı ola bilər.

Hələ Dartmut Kollecində yaradıcı fantaziyası ilə karan-daşla çəkdiyi yumoristik karikaturalarının Doktor Syuzun uşaq şairi kimi formalaşmasında mühüm rolu olmuşdur.

O, ömrü boyu bir sıra peşələrdə özünü tapmaq istəmişdir. Həmişə nəyinsə axtarışında olmuşdur. Arxeologiya sahəsində, reklam işində, heykəltəraşlıqda bilik və bacarığını sınımış, Hollivudda sənədli filmlərin rejissoru kimi

çalışmışdır. Rus tədqiqatçısı və tərcüməçisi B.Beqakın söylədiyi kimi, o, “uşaq oyuncaqları” hazırlamaqda belə istedad və bacarığını əsirgəməmişdir. Lakin illər keçdikcə Doktor Syuz balaca uşaqlar üçün yazdığı şeirlərin müəllifi kimi tanınmış və bu şeirlər ona şan-şöhrət gətirmişdir.

Müxtəlif mənbələr və sənədlər əsasında Doktor Syuzun həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı unudulan maraqlı elementlər də ola bilər. Hətta onun iki dəfə ailə həyatı qurduğunu və həyatda öz uşaqlarının sevinci ilə bölüşə bilmədiyini ailə dünyasının dilemması hesab edirlər. Həyatı yaradıcılığının güzgüsü olsa da, balacaların sevimli şairinin misralarında nisgil, qəribəlik solğun notlara çevrilməmişdir.

Rus uşaq şairi və mütərcimi Korney Çukovskinin Doktor Syuz haqqında “O, ABŞ-ın ən məşhur uşaq şairidir” söyləməsi təsadüfi deyildir. O, ən sadə təkhecalı sözlərlə “şeyrin sədevrlərini” yaratmışdır.

Amerika şairi Ralf Uoldo Emerson yazırdı ki, şeir uşaqlara neçə-neçə sözün güc-qüdrətini öyrənməyə kömək edir. Poetik strukturun içində uşaqlara həm dili, həm də onun ritmini təlqin edən şeyrin uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında müəyyən rolu vardır.

Doktor Syuzun şeirlər silsiləsində onun yaratdığı fantastik varlıqlar, qeyri-adi gözləri olan, təəccüb və maraq doğuran obrazlar balaca oxucuların yaddaşında iz salır, onları düşündürür. Uşaqlar üçün yazılan dərs kitabları ilə rəqabətə girən Doktor Syuzun şeirlər kitabı indi də balaca uşaqların sevimli qiraət kitabları sırasındadır.

Hər il Amerikada uşaqlar üçün illustrasiyalı kitabların illüstratoruna verilən Kaldekott medalı nədənsə bu sahədə mühüm xidmətləri ilə seçilən Doktor Syuza qismət olmamışdır. Laklin o, üç kitabına görə 1948, 1950 və 1951-ci illərdə yalnız Kaldekott medalının diplomlarına layiq görülmüş, 1984-cü ildə isə ona “Amerika uşaqlarının və onların valideynlərinin təhsilində, inkişafında yarım əsrlik töhfəsinə görə” Pulitserov mükafatı təqdim olunmuşdur.

2002-ci ildə dünyaya göz açdığı Springfild şəhərində Doktor Syuzun xatirəsinə həsr olunmuş heykəllər ucaldılmış, memorial bağın açılışı olmuşdur. Şairin və onun yaratdığı bir neçə personajların surəti verilən tuncdan hazırlanmış 5 iri heykəl bura ziyarətə gələnlərin heç vaxt diqqətindən yayınmır. Bu memorialın ideyasının və onun işlənilib hazırlanmasının müəllifinin isə şairin ögey qızı Lark Grey Deymond-Keytsdir.

Doktor Syuz kimi Amerika uşaqlarının sevdiyi şairin bioqrafik xülasəsində bu məqamdan da yan keçmək olmur. Şairin ölümündən düz 20 il sonra - 2 mart 2021-ci ildə “Dr. Horse Corporation” adlı şirkətin ölkə üzrə qeyri-adi bir qərarı çıxmışdır. Əvvəla, Doktor Syuzun bütün əsərlərinin müəlliflik hüququ bu şirkətə həvalə olunduğundan şairin 6 kitabında bir çox obrazların “təhqiramız və yanlış təsvirinə” görə onların nəşrinə qadağa qoyulmuşdur. Hətta ABŞ-da əksər kitabxanalar “qadağa qoyulan” həmin kitabları fondlarından çıxarmağa məcbur olmuşdur. Bununla yanaşı ictimaiyyətin narazılığı və Doktor Syuz kitablarının nəşrinə böyük tələb şairin bütün kitablarına yaşıl işıq yandırmışdır.

Doktor Syuzun həyatına, taleyinə düşən təzadlı naxışlar az deyildir. Eləcə də onun kitablarının səhifələrində subyektiv faktlar şair imicinə kölgə sala bilməz. Axı o, uşaqların sevdiyi, onlara şeirlər yazdığı “Ata dili” kitabının böyük şairi olmuşdur.

Uşaq dünyasının vurğunu Doktor Syuzun dünyada əl-əl gəzən “Ana Qaz” (“Mother Goose”) kimi məşhur şairin “Doktor Syuz” olmasını iddia edənlər də vardır. Lakin hər iki şair indi Azərbaycan oxucusuna yaxşı tanışdır. Onun ikincisi isə ana yox, “Ata kitabı”nın müəllifidir.

Səadət Əliyeva

“To the world you may be one person; but to one person you may be the world.”

Dr. Seuss

“Dünya üçün sən bir adam ola bilərsən, lakin bir adam üçün sən həm də dünya ola bilərsən”.

Doktor Syuz

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

* * *

Happy Birthday to you

If we didn't have birthdays, you wouldn't be you.
If you'd never been born, well then what would you do?
If you'd never been born, well then what would you be?
You might be a fish! Or a toad in a tree!
You might be a doorknob! Or three baked potatoes!
You might be a bag full of hard green tomatoes.
Or worse than all that... Why, you might be a WASN'T!
A Wasn't has no fun at all. No, he doesn't.
A Wasn't just isn't. He just isn't present.
But you... You ARE YOU! And, now isn't that pleasant!

Ad günün mübarək

Bu bayram olmasaydı,
Olammazdın sən də sən.
Neyləyərdin onda sən,
Anadan olmasaydın,
Görəsən nə olardın?

Olardın bəlkə balıq,
Ya quru qurbağası,

Ya qapı tutacağı,
Ya da kartof şorbası.
Bəlkə də içi dolu
Göy pomidor torbası.

Olardı bu ən pisi,
Olmasaydın sən heç nə.
Heç nə, heç nə olmağın
Heç olarmı ləzzəti?
Olmamaq çox pis işdi,
Sən varsan nə yaxşı ki!..

* * *

I am Sam

I am Sam.
Sam - I - am.
That Sam - I - am!
That Sam - I - am!
I do not like
That Sam - I - am!
Do you like green eggs and ham?
I do not like them,
Sam - I - am.
I do not like
green eggs and ham.

Adım Səmdi

Adım Səmdi,
Bilirsən?
Eşit məni -
Səməm mən.
Adım Səmdi,
Mənəm mən.
Xoşum gəlmir
Adımdan.

Bəs sən necə
Xoşlayırsan
Yaşıl rəngli
Yumurtanı,
Donuz budu -
Ətini?
Adım mənim
Səmdi, Səm.
Onlardan
Gedir zəhləm.
Adım, adım
Səmdi, Səm.
Xoşum gəlmir
Yumurtadan,
Donuz budu
Ətindən.

* * *

One fish. Two fish. Red fish. Blue fish.
Black fish. Blue fish. Old fish. New fish.
This one has a little star.
This one has a little car.
Say! What a lot of fish there are.

* * *

Bir balıq, iki balıq
Qızıl balıq, göy balıq.
Bu da qara, göy balıq
Qocası, cavanı var.
Biri var düz belində
Ulduzdan nişanı var.
Biri də var şütüyür
Balaca maşını var.
Bu suların balıqdan
Böyük bir qoşunu var.

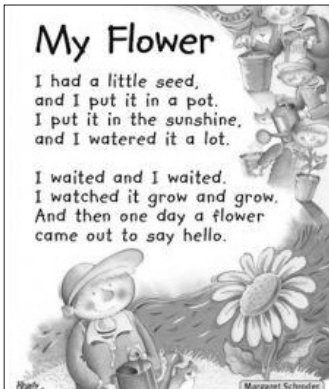
* * *

Qar dənəsi

Ağ rəngdə, yumru,
girdə,
Xırda qar dənəsiyəm.
Səssiz-küysüz
göylərdən
Bax yerə enəsiyəm.
Pəncərədən boylanıb
Deyərsən mənə belə:
- Əlcəyimi geyinib
Çıxıram indi çölə!...

* * *

Mənim gülüm

Ovcumdakı toxumu
Atdım o gün dibçəyə.
Qoydum günün altına,
Su da verdim içməyə.
Toxumda qaldı gözüm,
Başladı göyərməyə.
Bir də gördüm açıb gül,
Gəlib salam verməyə.

* * *

Fəsillər

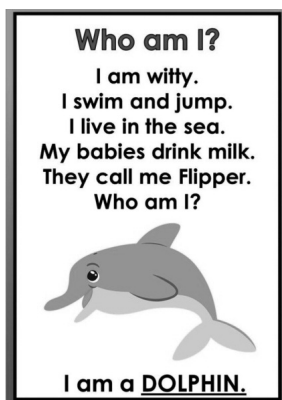
Qış gələndə əynimə
Geyinirəm paltomu.
Yaz olanda səpirəm
Torpaq üstə toxumu.
Yay olanda yüyürüb
Su arxında çimirəm.
Payız köçüb gələndə
Mən məktəbə gedirəm.

Quşlar

Quş olsaydım əgər mən,
Cəh-cəh vurub göylərdə
Bütün günü uçardım.
Düşəndə axşam üstü,
Qayıdıb dincələrdim
Rahatca çarpayım.

* * *

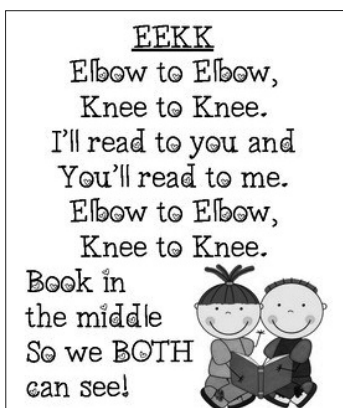

Mən kiməm?

Bax, ağıl dəryasıyam,
Üzürəm, tullanıram.
Evim böyük dənizdi,
Balama süd verirəm.
Mənə üzgəc deyirlər,
Əsl adım nədir, nə?

*Mən delfinəm,
delfinəm*

* * *

DDDD

Verib Dirsək-Dirsəyə,
Dayanarlıq Diz Dizə.
Oxuyaram mən sənə,
Oxuyarsan sən mənə.
Verib Dirsək Dirsəyə,
Dayanarlıq Diz Dizə.
Kitabı da götürüb
Düz ortaya qoyarıq,
Beləcə biz ikimiz

EEKK - *elbow to elbow,
knee to knee*

DDDD - *dirsək dirsəyə,
diz-dizə*

**Hilda Conkling
(1910-1986)**

Hilda Konkling

Hilda Konklingin təbiətlə qeyri-adi bağlılığı var idi. Şeirlərini dörd - on iki yaşı arasında bədahətən söyləyərdi. Heç vaxt əlinə qələm alıb onları kağıza köçürməzdi. Ürəyindən qopan şeirləri vərəqlərə köçürən isə yazıçı, şair kimi tanınan Massaçusetsdə Smit Kollecinin ingilis dili professoru işləyən anası olmuşdu.

Hildanın şeirləri sadəcə olaraq təsviri xarakteri daşıyırdı. Bəzən bu şeirlərdə fentezi elementləri ilə poetik vəhdəti görmək mümkündür.

Hilda Konklingin anasının dəst-xətti ilə kitablarda görünən şeirləri təxminən 8 illik bir zaman kəsiyinə təsadüf edir. Şeir, mahnıları ilə sənətə əlvida deyən 76 il ömür yaşamış Hilda Konklingin qeyri-adi xatirə şeirləri indi də maraqla oxunur.

Gift

This is mint and here are three pinks
I have brought you, Mother.
They are wet with rain
And shining with it.

He pinks small like more of them
In a blue vase:
The mint smells like summer
In many gardens.

* * *

Hədiyyə

Sənin üçün mən nanə,
Üç ədəd çəhrayı gül
Gətirmişəm, ay ana.
İslansa da yağışda
Par-par yanır, bax ana.
Odur ey gül qabında
Nə qəşəngdir qoxusu.
Bu nanə də bağdakı
Yayır yayın ətrini
Deyim sənə, doğrusu.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

**Eve Merriam
(1916-1992)**

Eva Merriam

Eva Merriam XX əsr Amerika uşaq ədəbiyyatında uşaqlar üçün yazdığı şeir kitablarının xanım müəllifi, şairəsidir. Bununla yanaşı nəsr və bioqrafik əsərlərinin cəzbedici ədəbi-poetik dünyasında onun zəngin müşahidələri, həyat görüntüləri əksini tapmışdır. Ən başlıcası isə onun söz nəhrində poeziyanın ön cərgədə flaqmanlıq etdiyinin şahidi oluruq. Şairənin özü də şeir haqqında açıq etirafını söyləməkdən çəkinməmişdi. O, hər şeydən öncə sənət, düşüncə aləmində şair kimi oxucu yaddaşında qalmışdı. O, özünə xitabən söyləyirdi ki: “Sən şeir yazırsan, ona görə ki, sən yazmalısən... bir də ona görə ki, sən onları yazmadan yaşaya bilməzsən”.

Yeddi-səkkiz yaşlarından yazmağa başlayan Eva Merriam Pensilvaniya Universitetində təhsilin bakalavr pilləsində oxuyarkən şeirləri həftəlik qəzetlərdə çap olunmuşdur. Kolumbiya Universitetində təhsilin son pilləsini yarımçıq qoymuş Kolumbiyanın radio şirkətində işə düzəlmişdir. Həm böyükklər, həm də uşaqlar üçün yazdığı şeirlər kitabını çap etdirmişdir. Lakin ədəbi aləmdə uşaq şairəsi kimi tanınmışdır.

Onun “Ailə həyatı” birinci kitabı 1946-cı ildə çap olunmuş, Gənc şairlərin Yel mükafatına layiq görülmüşdür. Uşaqlar üçün yazdığı və böyük uğur qazandığı əsərlərinə görə ona İngilis dili müəllimlərinin Milli Şurasının mükafatı verilmişdir.

* * *

Knees

Babies' knees crawl.
My knees climb,
And sometimes fall

Mother's knees make a lap
Father's knees are tall
Fish don't have any knees at all

Dizlər

İməkləyir gör necə
Çağalar dizi üstə.
Mən çıxıram dizimlə
Düşürəm üzü üstə.
Bax, yatmağa gözəl yer,
Anamın dizləridir.
Atamın var dizləri.
Amma yekə, iridir.

Deyim sənə bu sirri -
Balıq bəs necə üzür
Onun yoxdur dizləri.

* * *

Wishing

If I could have
Any wish that could be,
I'd wish that a dog
Could have me.

Arzu

Bir arzum var - nə olar
Düz çıxaydı mən deyən.
Məni itə atsalar,
Mən olardım hədiyyə.

* * *

In the Night

Snow came in the night
Without sound,
Like a white cloud tumbling
Down to the ground.

Gecə

Qar yağdı gecə vaxtı
Səs-səmir də çıxmadı.
Qar buludtək, ay Allah,
Düşdü kəllə-mayallaq.

* * *

Satellite, Satellite

Satellite, satellite,
The earth goes around the sun.
Satellite, satellite,
The moon goes around the earth.

Satellite, satellite,
I have a little satellite:

My little brother orbits me
And pesters day and night.

Peykim

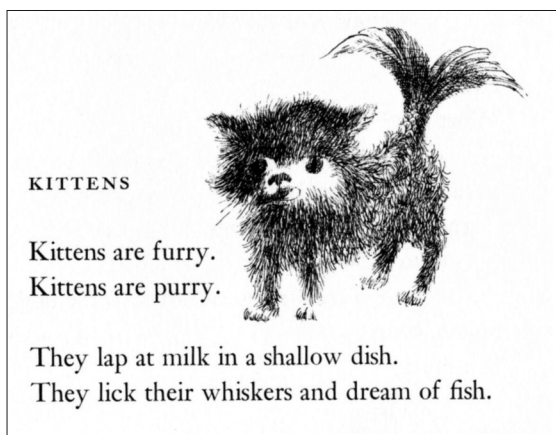
Göydə uçan, a peykim,
Yer fırlanır Günəşin
Görürsənmi başına.

Göydə uçan, a peykim,
Ay fırlanır, dolanır
Bax, bu yerin başına.

Göydə uçan, a peykim,
Sən bax cırtan peykimə -
Balaca qardaşıma.

Sən axtar, tap hardadır,
Bütün günü fırlanır
O da mənim başıma.

* * *

Pişik balaları

Pişik balalarının
Əynində xəz paltosu

Yatanda yazıqların
Kəsilmir xorultusu.

Dayaz qabda bax onlar
Gör bir necə süd içir.
Yalayanda bığını,
Könlündən balıq keçir.

İngilis dilindən tərcümə edəni:
Şahin Xəlilli

* * *

Pişiklər

Tükü ipək pişiklər,
Özü qəşəng pişiklər.
Dayaz qabda doyunca
Baxar südün dadına.
Bığlarını yalayar,
Balıq düşər yadına.

İngilis dilindən tərcümə edəni:
Sabir Mustafa

Arnold Spilka
(1917 - 2002)
Arnold Spilka

Arnold Spilka XX əsr Amerika uşaq yazıçısı, şairi, illüstratoru olmuşdur. Lakin o, daha çox ayrı-ayrı yazıçıların kitablarına çəkdiyi illüstrasiyaları ilə tanınmışdır.

1970-ci ildə çap etdirdiyi cəfəng şeirlərin şəkilli kiabının, eləcə də bir çox kitabların yazar və illüstratoru kimi çıxış etmişdir. Aşağıda onun bir yumoristik şeirini təqdim edirik:

* * *

A Little Girl I Hate

I saw a little girl I hate
And kicked her with my toes.
She turned.
And smiled
And KISSED me!
Then she punched me in the nose.

Zəhləm getmiş balaca qız

Görüb zəhləm getmiş
Bir təpik atdım ona.
Qız dönüb gülümsədi,
Öpdü mənim üzümdən.
Sonra əzdi burnumu,
Yaş süzüldü gözümdən.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Ella Fitzgerald
(1917 - 1996)

Ella Fitscerald

“Nə balıqdır, nə ətdir” (“A-Tisket, A-Tasket”) uşaqların xoşladığı şeirlərdən biridir. Əslində bu şeirin tarixi XIX əsrin sonuna gedib çıxır. İlk əvvəl onun sözləri oyunda mahnı kimi oxunurdu. Amerikada söz üzrə ilk xanım kimi məşhur olan Ella Fitscerald bu oyun mahnısını yeni uşaq şeiri formasına salmışdır. Hətta bir çox mənbələrdə bu şeirin yeni yaradıcı müəllifi, yaxud bərpacısı kimi çıxış edən Ella Fitscerald uşaq şeiri təqdimatında daha çox onun müəllifi kimi qeyd olunur.

Nyu-Yorkun Yonkers adlı məhəlləsində yaşayan Ella Fitscerald uşaqlıq çağında “A-Tisket, A-Tasket” oyununun iştirakçısı olduğundan onu mahnı kimi yazıya almışdır. Lakin yazıya alınan bu mahnı orijinal uşaq şeirindən az da olsa fərqli olmuşdur. Ona görə ki, Ella balaca vaxtı həmin mahnını necə yaddaşında saxlamışdısa, onu eləcə də yazıya almışdı.

Amerikanın inqilabi ruhlu caz müğənnisi kimi cazse-vərlər onun adını və caz musiqisini həmişə ehtiramla yad edirlər.

1980-ci illərdə ciddi sağlq problemləri ilə üzbəüz gələn Ella Fitsceraldın acı uşaq taleyi kimi ölümqabağı çəkdiyi əzab-əziyyətlər az olmamışdır. Şəkər xəstəliyinə tutulan şairə və caz müğənnisi ürəyindən əməliyyat olunmuş,

gözləri tutulmuş, 1994-cü ildə iki qıçı amputasiya edilmişdir.

Bu xanımın musiqisi, səsi və uşaqlığından xatirə kimi qoruyub səs yazısını dünya uşaqlarına tanıtdıran “A-Tisket, A-Tasket” mahnısı uşaq mədəniyyətinə, uşaq ədəbiyyatına da yeni ruh, sevda gətirmişdir.

* * *

A-Tisket, A-Tasket

A-tisket, a-tasket
A green and yellow basket
I wrote a letter to my love
And on the way I dropped it
I dropped it
I dropped it
Yes, on the way I dropped it
A little boy he picked it up
and put it in his pocket.

Nə balıqdır, nə ətdir

Nə balıqdır, nə ətdir,
Yaşıl, sarı səbətdir,
Bir məktub yazdım qısa,
Sevdiyim gözəl qıza.
Yol ilə gedəndə mən,
Kağız düşdü əlimdən.
Vay-vay onu itirdim!
İşim düşdü çətinə.
Bu məktubu bir azdan,
Tapıb yolda bir oğlan
Tez də qoydu cibinə.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

**Lenore Hetrick
(1926-1994)**

Lenor Hetrik

Adı, soyadı üst-üstə düşən iki şair var - Lenor Hetrik (Lenore Hetrick). Lakin onlardan birincisi şotland, ikincisi isə Amerika şairidir. Birincisi 1769-1849-cu illərin şotland Lenor Hetriki, ikincisi isə 1926-1994-cü illərin ABŞ-ın Pensilvaniya ştatında anadan olan 67 il ömür yaşayan, aşağıda bir şeirini təqdim etdiyimiz amerikalı xanım şairədir. Birinci şair isə Napoleona qarşı çıxan vətənpərvər ruhlu şeirləri ilə tanınan kişi şairdir. O, 1826-cı ildə nəşr etdirdiyi “Robert Hetrikin şeirləri və nəğmələri” adlı yeganə kitabın müəllifi olmuşdur. Amerikalı şair Lenor Hetrik isə uşaqlar üçün yazdığı şeirləri ilə uşaq ədəbiyyatı dünyasında ürəyə yatımlı, yadda qalan şeirləri ilə tez yanıb, tez də sönən şair olmamışdır, onun uşaq şeirləri bu gün də sevilə-sevilə oxunur. Xüsusilə müəllifin uşaq bağçasındakı körpələrə yazdığı kiçik şeirləri həyatda gərəkli olan mətləblərin sirrini asan, poetik dildə təqdim edir.

* * *

All New

A new year
means a new start?
New ambition
and new heart!

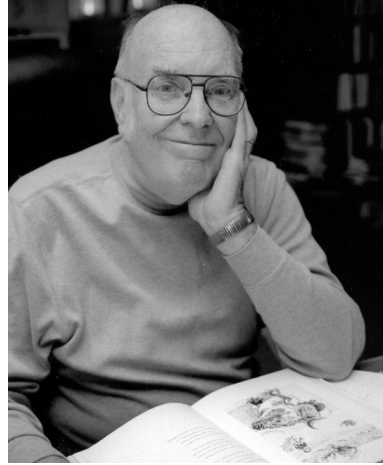
So to match the newness?
Why don't you
Change yourself
So you'll be new?

Hər şey yeni

Hər yeni il
Addım atır
Körpə kimi.
Arzular da
Vurur tıp-tıp
Ürək kimi.
Sən də gərək
Bu havaya
Oynayasan.
Bax, özünü
Dəyişdirib
Niyə yeni
Olmayasan?!

**Joseph Charles
Kennedy
(1929)**

**Cozef Çarlz
Kennedi**

Uzun zaman Co Kennedi kimi tanınan Cozef Çarlz Kennedi ingiliscə X.J.Kennedy kimi də imzasını oxucusuna tanıtdırmışdır. O, Amerika şairi, mütərcimi, redaktor, həm də uşaq əsərlərinin müəllifi kimi də tarixin yaddaşında qalmışdır.

Onun kitabları bir çox mükafatlara layiq görülmüşdür. Uşaq poeziyası dünyasında çox böyük - İngilis dili Müəllimlərinin Milli Şurasının “Uşaqlar üçün poeziyada ən böyük nailiyyətlərə görə” mükafatına layiq görülmüşdür.

Halloween Disguises

Something's come over pumpkins.
They're not themselves.
Those innocent bumpkins
Seem changed to wolves.
Now a flickering flame
To each shell arrives
And they bare zigzag fangs
Thanks to kitchen knives.

Həlouin maskaradı

Balqabaqlar dəyişib
Gəzirlər qanı qara.
Bir vaxtlar kəndçi idi
Dönüblər canavara.
İçindəki od-alov
Dəyişdirib qabığı.
Sökübdür dişlərini
Bizim mətbəx bıçağı.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

**Mary Ann Hoberman
(1930)**

Meri Ənn Hobermən*

A Poem

Listen to the clock strike
One
two
three,
Up in the tall tower
One
two
three.
Hear the hours slowly chime;
Watch the hands descend and climb;
Listen to the sound of time
One
two
three.

* * *

*Meri Ənn Hobermənin yaradıcılığı haqqında dərs vəsaitinin 58-59-cu səhifələrində qısa təhlil və şərhlər təqdim edilmişdir - red.

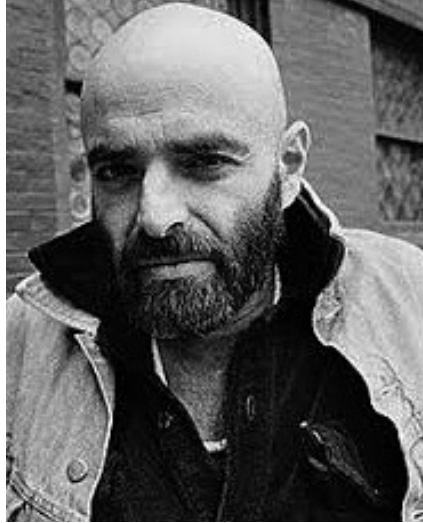
Şeir

Sən qulaq as saata
Bu bir,
 iki,
 bu da üç.
O minib köhlən ata
Bu bir,
 iki,
 bu da üç.
Eşit çalır zəngini,
Bax, yeriyan əqrəbi
Gah düşür, gah da qalxır
Sən dinlə, düz vaxtı seç -
Bu bir,
 iki,
 bu da üç.

İngilis dilindən tərcümə edəni:
Şahin Xəlilli

Shel Silverstein
(1930 - 1999)

Şel Silverştayn*

Şair, yazıçı və musiqçi Şel Silverştayn İllinoys ştatının Çikaqo şəhərində yəhudi ailəsində anadan olmuşdur. Valideynləri onu gələcəkdə intellektual şəxsiyyət kimi görmək arzusunda idi. Hələ məktəb illərində rəsmlər çəkməyə həvəs göstərən Şel orta məktəbdə pis qiymətlər alsa da, çətinliklə sinifdən sinfə keçib məktəbi qurtarmışdır. Ailəsinin maliyyəsi hesabına İllinoys Universitetinə qəbul olunsada, semestrdə aldığı pis qiymətlərinə görə ali məktəbdən qovulmuşdur.

Çikaqo Rəssamlıq məktəbində ən yaxşı əl işləri ilə çoxlarından seçilsə də, “qəribə və çətin” tələbə kimi təhsildən kənarlaşdırılmışdır.

1953-cü ildə Koreyaya, daha sonra isə Yaponiyaya hərbi xidmətə çağırılmışdır. Macəralara tuş gələn gələcəyin bu böyük sənət adamı “Ulduzlar və zolaqlar” hərbi qəzet redaksiyasında işə düzəlmiş, burada da problemlərdən yaxasını qurtara bilməmişdir.

Uşaq ədəbiyyatı tənqidçiləri qeyd edirlər ki, müasir Amerika nəsrini və poeziyasını Şel Silverştaynsız təsəvvür

* Şel Silverştaynın şeirləri haqqında Olqa Buxina Azərbaycana göndərdiyi essəsində müəyyən qeydlərini (s.53-54) yazmışdır - red.

etmək qeyri-mümkündür. Onun nəsrinə də, poeziyasına da uşaq dünyasının lakonik təsviri, obrazları ilə zəngindir. Şel Silverşteynin unikal yazı üslubunda oxucu ürəyinə tez yol tapan, uşaqları təəccübləndirən yaradıcı təxəyyülünün tapıntıları danışq dilinin sadə, obrazlı ifadələri ilə diqqəti çəkir. Nə poeziya, nə də yazıçı sənətkarlığını öyrənən bu yazar özünəməxsus yaradıcılıq yolunun yolçusu olmuşdur. Heç vaxt heç bir yazıçının, şairin əsərini yamsılamamış, yaradıcı üslubunu təkrar etməmişdir. Nə yazıbsa, gördüyü, şahidi olduğu hadisələri qələmə alıb ürəyindən keçən sözün rəngi, ahəngi ilə hadisələrin yeni, orijinal biçimdə poetik təəcəssümünü yaratmışdır.

Şel Silverşteyn kimi Amerika uşaq ədəbiyyatının məşhur yazarı haqqında söz demək o qədər də asan deyildir. İstər saytlarda, istərsə də çap olunmuş ayrı-ayrı esselərdə, jurnal səhifələrində, kitablarda onun yaradıcı obrazını oxucunun gözləri qarşısında canlandırmaq xeyli vaxt, zaman tələb edir. Bəs biz şairin keçdiyi təzadlı yol, müxtəlif, bəzən bir-birini təkrar edən fikir və təsvirlər bolluğu içində yeni söz axtarışında nələri gördük?

Rus tədqiqatçısı Yelizaveta Prudovskaya veb-saytda Şel Silverşteynə həsr etdiyi “Dərslərini pis oxuyan yazıçı” adlı essəsində yazır: “Uşaq yazıçısı və illüstratoru olmaq Silverşteyn üçün qəfil hadisə ilə bağlı olmuşdur. 1963-cü ildə yaxın xanım dostu onu “Harper and Row” nəşriyyatının redaktoru ilə tanış edəndə onların ikisi də cidd-cəhdlə Silverşteyni uşaqlara nəsə bir şey yazmağa təhrik etmişlər. Beləliklə, gələcək şair uşaqlar üçün yazdığı “Lafkadio, yaxud güllədən özünü qoruyan Şir” adlı birinci kitabını yazıb elə həmin il nəşr etdirmişdir. 1964-cü ildə isə onun ən məşhur kitabı olan “Səxavətli ağac” adlı kitabı çap olunmuşdur. Bu, oğlanı çox sevən, kölgəsində oynamağa gələn və budaqlarında yellənən alma ağacının hekayəsidir”.

Əslində poetik üslubun nəslə vəhdətini cəmi 220 sözlə ifadə edən bu nağıl ilk nəşrindən sonra dünyada 30-dan çox

xalqın dilinə tərcümə olunmuşdur. Bütün zamanların ən yaxşı uşaq kitabları sırasına daxil olan “Səxavətli ağac” həm də ingilisdilli ölkələrdə əlifbanın, dilin öyrənilməsində mühüm yeri ilə seçilmişdir.

Tədqiqatçı Antonio Aiello 11 oktyabr 2013-cü il tarixli “Valideynlərin tıranlığı: Şel Silverştayn əsərlərinin qadağan edilməsi” adlı essəsində qeyd edir ki, kitabların oxucu görüşünə çıxmasında Amerika Kitabxana Assosiasiyasının böyük rolunu unutmaq olmaz. Belə ki Şel Silverştaynın uşaq şeirində “Səxavətli ağac”, “Unudulan hissə”, “Çardaqda işıq” kimi nəşr, şeirlər və illüstrasiyalar toplusu təxminən iki onillikdən çoxdur ki, adı qeyd olunan Assosiasiyasının siyahısında ən yüksək reytingin sahibidir. Hətta müəllifin 1981-ci ildə çap olunan “Çardaqda işıq” adlı kitabı ilk uşaq əsəri kimi “The New York Times”-in bestseller siyahısına düşmüşdür. Bu kitab 182 həftə rekord statusunu saxlamışdır.

Lakin şairin “Balaca Abiqayl və gözəl poni” adlı şeiri isə araşdırıcının qeyd etdiyi kimi Texasda ikinci sinif dərsliyindən çıxarılmışdır. Həmin şeirin son misraları aşağıdakı kimidir:

*And Abigail began to cry and said,
“If I don’t get that pony I’ll die.”
And her parents said, “You won’t die.
No child ever died yet from not getting a pony.”
And Abigail felt so bad
That when she got home she went to bed,
And she couldn’t eat,
And she couldn’t sleep,
And her heart was broken,
And she did die—
All because of a pony
That her parents wouldn’t buy.*

Poetik parçanın tərcüməsinə diqqət yetirək:

*Haray-həşir qopardı:
-Almasanız ponini
Öləcəyəm onda mən.
Ata-ana söylədi:
- Ponidən ötrü düzü,
Ölməyib heç kəs hələ.
Abıqayl çox pis oldu
Çatanda evlərinə.
Yatmağa getdi o gün
Nə çörək yeyə bildi,
Nə də yuxusu gəldi.
Axırda xəstə düşdü,
Tapdılar ölü onu.
Çünki ata-anası
Almamışdı ponini.*

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Qərb uşaq ədəbi tənqidindən kənarda oxucuların və ya ata-anaların tənqidi dayanır. Onlar böyük səlahiyyət sahibidirlər. Məktəb proqramlarına salınmış dərsliklərdə uşaqların təlim-tərbiyəsinə zidd olan hər hansı bədii nümunə haqqında valideyn fikri və “ittiham”ları həmişə nəzərə alınır. Bu şikayətlər Amerika Kitabxana Assosiasiyasında ciddi müzakirə edilir...

Əlbəttə, tənqidə məruz qalan bir şeir şairin bütöv imicinə xələl gətirmir. Uşaq ədəbiyyatı tənqidçiləri Şel Silverşteynin çoxşaxəli yaradıcılığını yüksək dəyərləndirmişlər. O, şairliyi ilə yanaşı gözəl illüstrator kimi uşaq ədəbiyyatında sözlə illüstrasiyanın bütövlüyünün yaradıcısı hesab edilmişdir.

Uşaqların sevincinə, marağına səbəb olan bu yaradıcı insanın sözü, parlaq obrazları, rəngli və maraqlı illüstrasiyaları balacaların da, böyüklərin də gözləri önündə sanki yeni bir aləm açmışdır.

Bütöv adı Şeldon Alan Silverştayn yazılan uşaq ədəbiyyatının bu nəhəng siması, həm də “Şelbi əmi” təxəllüsü ilə tanınmışdır.

Onun “Səxavətli ağac” nağıl-pritçası Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş, 2015-ci ildə orta məktəbin IV sinif şagirdləri üçün “Azərbaycan dili” dərslərində çap edilmişdir. Yeni dərs vəsaitində isə Şel Silverştaynın eyni adlı nağıl-pritçasının orijinaldan tərcüməsi təqdim edilir.

O, demək olar ki, hər bir şeirinə qeyri-adi illüstrasiyalar çəkmişdir. Təbii ki, şeirin məzmunu və ideyasına yeni rəng, çalar qatan illüstrasiyalar bu yaradıcı şəxsiyyətin tanınmasında əlahiddə rol oynamışdır.

Bir çox tədqiqatçılar Şel Silverştayn yaradıcılığı ilə Doktor Syuz və ingilis uşaq yazarları Edvard Lir və A.A.Miln əsərlərini müqayisə edib oxşarlıqlar axtarmağa çalışmışlar. Lakin Şel Silverştayn orijinal üslublu şair olsa da, onun əsərlərinin digər tanınmış şairlərin əsərləri ilə müəyyən paralellərin tapılması təbiidir. Həm də şairin özünəməxsus ədəbi-poetik vakuumunda onun nadir poetik tapıntıları seyr etdiyi və şahidi olduğu hadisələr fonunda ürəyəyatımlılığı ilə seçilir. Poetik düşüncələrinin məhsulu olan şeirlərində bəzən çoxlarına qəribə və təzadlı görünən detalların olması isə bütövlükdə şairin zəngin poetik dünyasının ümumi ahənginə, mənzərəsinə xələl gətirmir.

Müğənni, mahnı yazarı, karikaturaçı, aktyor, dramaturq kimi tanınan, Amerika uşaq şeirində öz yerini tapan Şel Silverştayn Çikaqoda böyüyüb boya-başa çatmış, 1950-ci illərdə Birləşmiş Ştatların Silahlı qüvvələrində xidməti borcunu yerinə yetirmişdir. Hərbi xidmətdə olarkən “Pacific Stars and Stripes” jurnalı üçün karikaturalar çəkmiş, 1952-ci ildən isə “Playboy” jurnalının yazıçı və karikaturaçısı kimi fəaliyyətini davam etdirmişdir.

O, eləcə də xalq nəğmələrinin bəstəkarı olmuş, çoxsaylı mahnıların müəllifi kimi tanınmışdır.

Səadət Əliyeva

* * *

Mən gedəndə

Neylərsən mən gedəndə,
Şeiri sənə kim yazar?
Şəkilləri kim çəkər?
Kimsə daha ağıllı,
Kimsə təzə birisi?
Kimsə daha yaxşısı -
Sən olarsan bəlkə də,
Elə mənim yerimə
Mən birdən getsəm əgər.

* * *

Tell me

Tell me I'm clever,
Tell me I'm kind,
Tell me I'm talented,
Tell me I'm cute,
Tell me I'm sensitive,
Graceful and wise,
Tell me I'm perfect-
But tell me the truth.

* * *

De mənə

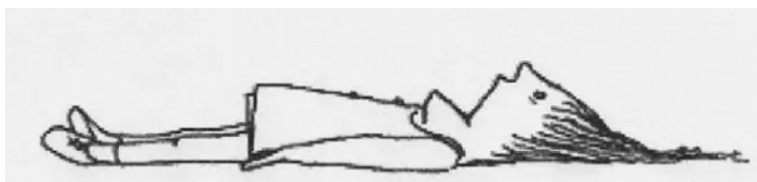
De mənə - Ağıllısan,
De mənə - İstəklisən,
De mənə - Sən kəlləsən,
De mənə - Sən şirinsən,
Sən həssassan, incəsən,
De ki, sən bir dənəsən.
Sən mənə sözünü de,
Nə desən, düzünü de.

Lazy Jane

Lazy
lazy
lazy
lazy
lazy
lazy
Jane.
She
wants
a
drink
of
water
so
she
waits
and
waits
and
waits
and
waits
and
waits
for
it
to
rain.

Tənbəl Ceyn

Sən bu
Tənbəl
Ceynə bax,
İstəyir o,
Su içə
Hə,
Beləcə
Gözləyir,
Deyir -
Bəlkə
Yağış,
Yağar
İndicə.

Carrots

They say that carrots are good for your eyes,
They swear that they improve your sight,
But I'm seein' worse than I did last night -
You think maybe I aint usin' 'em right?

Yerkökü

Bəs deyirlər yerkökü
Xeyirlidir gözlərə.
Gözlərə işıq verir -
And içirlər yüz kərə.
Gördüm gözüm qaraldı,
Gələmmədim özümə.
Bəlkə bu yerkökünü
Bax, salmışdım gözümə.

* * *

The Voice

There is a voice inside of you
that whispers all day long,
"I feel that this is right for me,
I know that this is wrong."
No teacher, preacher, parent, friend
or wise man can decide
what's right for you - just listen to
the voice that speaks inside.

Səs

İçindən bir səs gəlir,
- Məncə, bax bu, doğrudur,
Məncə, yox, bu yalandır.
Nə müəllim, nə alim
Atan-anan, ya dostun
Nə də ki, müdrik adam -
Qərarı deməz sənə
Yox, sənin əvəzinə.
Cavabı özün axtar
Bax, qəlbinin səsinə.

* * *

The Lost Cat

We can't find the cat,
We don't know where she's at,
Oh, where did she go?
Does anyone know?
Let's ask this walking hat.

İtən pişik

Gəzib evi-eşiyi,
Tapammırıq pişiyi.
Yoxa çıxıb, ay aman,
Bəlkə görüb bir adam?
İndi onu soruşaq -
Yerdə gəzən şlyapadan.

* * *

Happy ending?

There are no happy endings.
Endings are the saddest part,
So just give me a happy middle.
And a very happy start.

Xoşbəxt sonluq?

Xoşbəxt sonluq hardadı -
Qocalıq qüssə verdi.
Ən yaxşı yaş ortadı,
Uşaqlar bəxtəvərdir.

* * *

Put something in

Draw a crazy picture,
Write a nutty poem,
Sing a mumble-grumble song,
Whistle through your comb.
Do a loony-goony dance
'Cross the kitchen floor,
Put something silly in the world
That ain't been there before.

* * *

Put something in

Draw a crazy picture,
Write a nutty poem,
Sing a mumble-grumble song,
Whistle through your comb.
Do a loony-goony dance
'Cross the kitchen floor,
Put something silly in the world
That ain't been there before.

Elə hoqqa çıxar ki

Əcaib bir şəkil çək,
Qara-qura şeir yaz.
Oxu səfeh mahnını,
Çal fışqırıq daraqla.

Avara rəqsi oyna
Vur belinə toqqanı.
Bu dünyada olmazın
Çıxart min bir hoqqanı.

* * *

They Say I Have

They say I have my father's nose
My grandpa's eyes.
My mother's hair,
Could it be that my behind's
The only thing that's really mine?

Məni görən söyləyir...

Məni görən söyləyir -
Burnun lap atanındır,
Gözlərin babanıdır,
Saçların ananıdır.
Qaldı bircə öz belim
O, mənim olanımdır.

* * *

I Must Remember

I must remember...
Turkey on Thanksgiving,
Pudding on Christmas,
Eggs on Easter,
Chicken on Sunday,
Fish on Friday,
Leftovers, Monday.
But ah, me - I'm such a dunce.
I went and ate them all at once.

Bunu yadda saxlayım

Saxlayım bir-bir yadda...
Şükran günü hinduşka,
Puding yeyim Miladda.
Paxxada yumurtanı,
Cücəni bazar günü,
Cümə günü balığı,
Qalan yemək nə varsa,
Yeyim bazar ertəsi.
Mən səfeh də onları
Yığdım bir-bir süfrəyə.
Ötürdüm bir dəfəyə.

* * *

I Made Myself a Snowball

I made myself a snowball
As perfect as could be.
I thought I'd keep it as a pet
And let it sleep with me.
I made it some pajamas
And a pillow for its head.
Then last night it ran away,
But first - it wet the bed.

Mən qartopu düzəltdim

Mən yekə bir qartopu
Düzəltdim öz əlimlə.
Fikirləşdim, gecəni
Yatsın o da mənimlə.
Geyindirdim pijama
Axşam onun əyninə.
İstədim ki, başını
Qoysun isti yastığa.
Bir də gördüm bu səhər
İsladıb çarpayımı
Qartopu çıxıb yoxa.

* * *

Batty

The baby bat,
Screamed out in fright,
“Turn on the dark,
I’m afraid of the light.”

Balaca yarasa

Bir yarasa balası,
Saldı haray-qışqırığ:
- Gətirin qaranlığı,
Bezdirirdi məni işıq.

Don the Dragon’s Birthday

Here he comes across the lake.
He’s comin’ for his birthday cake.
Sing “Happy Birthday, Dragon Don,”
And watch him blow the candles ... on.

Əjdaha Donun ad günü

Gəlib gölün başına
Ad günü tortu üçün.
Oxu sən də: - Ad günün
Mübarəkdi, Əjdaha!
O, tortu üfürəndə
Şamlar yanır, sən də bax.
Hanı başqa iş daha,
Görən gəlir iştaha.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Səxavətli ağac

Bir vaxtlar bir ağac vardı...
O, balaca oğlanı xoşlayırdı.
Hər gün oğlan onun yanına gəlib,
Yerə tökülmüş yarpaqlarını yığardı.
Onlardan çələng hörüb
Özünü kral kimi aparardı.
Ağacın gövdəsinə çıxıb
Budaqlarından yellənər,
Almaları bir-bir dərib yeyərdi.
Onlar sanki gizlənqaç oynayardı.
Oğlan yorulub əldən düşəndə
Onun kölgəsində yuxuya gedərdi.
Oğlan ağacı çox-çox sevərdi,
Ağac da bundan xoşhallanardı.
Beləcə günlər ötüb keçdi,
Oğlan daha böyük kişi olmuşdu.
İndi ağac tək-tənha qalmışdı.
Bir gün oğlan ağacın yanına gəldi,
Ağac da sevindi: - Gəl, oğlan,
Dırmaş gövdəmə, budaqlardan sallan,
Almalardan ye, kölgəmdə dincəl.
Yenə xoş günlərini yaşa.
-İndi dırmaşmalı, oynamalı vaxtım deyil, -
Oğlan söylədi.
-İstəyirəm bəzi şeylər alım, əylənim,
İndi mənə bir az pul lazımdır.
-Bağışla, - ağac söylədi, -
Sənə veriləsi pulum yoxdur.
Olan-qalan yarpaq və almalarımdır.
İstəsən almalarımı yığıb şəhərdə sat,
Bax, onda pulun da olar, xoşbəxtliyin də.
Oğlan bunu eşidən kimi ağaca çıxdı,
Almaları səbətə doldurub bazara apardı.
Alma ağacı bu işə çox sevindi.

Amma oğlan uzaqlarda xeyli ləngidi.
Ağac isə onsuz qəm-qüسسə içində idi.
Xeyli sonra oğlan geri qayıtdı.
Ağac sevincindən ona dedi:
-Ay oğlan, gəl, gövdəmə dırmaş
Budaqlarımdan yapış, şənlən.
-Çıxmağa macalım yoxdur, - oğlan dedi -
İstəyirəm evim olsun, canım isinsin,
İstəyirəm arvad-uşağım olsun.
Bax, bunun üçün mənə ev lazımdır.
Sən belə bir evi mənə verə bilərsən?
-Mənim evim yoxdur, - ağac dilləndi -
Bir də ki, meşə mənim evimdir.
Amma sən budaqlarımı doğrayıb
Özünə ev tikə bilərsən.
Bax, sən beləcə xoşbəxt olarsan.
Oğlan ağacın budaqlarını kəsib
Özünə ev tikməyə apardı.
Ağac bu işdən çox məmnun qaldı.
Oğlan bir müddət ağaca baş çəkmədi,
Sonra bir gün onun görüşünə gəldi.
Ağac sevincindən bilmədi neyləsin,
Çətinliklə olsa da, dil açdı:
-Dostum, lap yaxına gəl, -
Deyə pıçıldadı, -mənimlə oyna.
-Mən indi çox yaşlıyam,
Oynamaq mənə yaraşmaz - oğlan dedi.
-İndi də istəyirəm ki, qayığım olsun,
Məni lap uzaqlara aparsın.
Sən mənə belə qayıq verə bilərsən?
-Gəl gövdəmi kəs, - ağac dedi -
Özünə yaxşı bir qayıq düzəlt.
Bax bu qayıqla lap uzaqlara
Üzüb xoşbəxt olarsan - ağac dedi. .
Beləliklə, oğlan onun gövdəsini də kəsdi
Özünə qayıq düzəldib uzaqlara üzdü.

Ağac bu işdən məmnun oldu.
...amma əsla belə deyildi.
Xeyli vaxt keçəndən sonra
Oğlan yenə geri qayıtdı.
-Bağışla, dostum, indi sənə
Verəsi heç nəyim qalmayıb -
Ağac dedi. -Almalarım
Çoxdan yoxa çıxıb.
-Yox, alma-zad istəmirəm.
Çeynəməyə halım da yoxdur, - oğlan dedi.
-Bax, budaqlarım da qalmayıb,
Ağac söylədi, - minib yellənəsən.
-Eh, budaqlarda yellənməyə
Təqətim qalmayıb, - oğlan dedi.
-Gövdəmdən də əsər-ələmət qalmayıb
Dırmaşa biləsən, - ağac davam etdi.
-Çıxmağa halım da yoxdur, - oğlan dedi.
-Məni bağışla, - ağac ah çəkdi, -
Kaş sənə verəcəyim bir şey olaydı.
İndi mən quruca kötüyəm.
Bağışla...
-İndi səndən çox şey istəmirəm, -
Oğlan dedi, - oturmağa, dincəlməyə
Sakit bir guşə istəyirəm.
Yaman yorulmuşam.
-Hə, yaxşı. - Ağac bacardıqca
Bir qədər də qəddini düzəltdi.
-Bax, bu qoca kötük
Oturmağa, dincəlməyə münasibdir.
Gəl, dostum, otur, dincini al.
Oğlan da ağaca qulaq asdı.
Ağacın sevinci yerə-göyə sığmadı.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Səadət Əliyeva

**John Updike
(1932-2009)**

Con Apdayk

Con Apdaykın uşaq şeirləri

Con Hoyer Apdayk söz, sənət dünyasına yazıçı, şair, alim kimi gəlmişdi. Müəllim ailəsində boya-başa çatmışdı. O, özü də etiraf edirdi ki, uşaqlığı 30-cu illərin çətin depressiya və II Dünya müharibəsinin fəlakətlərinin tüğyanı zamanına düşmüşdür.

Pensilvaniya ştatının Şillington şəhərçiyində dünyaya gələn gələcəyin ədibinin şəcərəsi də diqqəti çəkir. Atası holland mühaciri, anası isə alman söyköklü ədəbiyyatı sevən bir xanım idi. Con Hoyer Apdaykın soyadının da maraqlı yozumuna rast gəldik. Bu, holland mənşəli soyaddır, topoqrafik ad kimi “su bəndinin üstündə yaşayan kimsə” mənasını verir.

Ədibin təhsilinə gəldikdə, onu qeyd edək ki, o, Harvard Universitetində ingilis ədəbiyyatı departamentinin məzunu olmuş, bir il İngiltərədə, Oksfordda Raskin məktəbində rəssamlıq peşəsinə yiyələnmişdir. Lakin uşaqlıqdan rəssam olmaq arzusunu gerçəkləşdirə bilməmişdir. Çox cəhd göstərsə də, Uolt Disney şirkətində rəssam, multiplikator olmaq arzusu puça çıxmışdır.

Ömrünün sonunadək “The New Yorker” jurnalı redaksiyasında əvvəlcə karikaturaçı işləmiş, sonra isə ədəbi tənqid şöbəsinə başçılıq etmişdir.

Ədibin ümumi yaradıcılığı ilə tanış olduqda isə 20-dən çox romanın, 45 qısa hekayələr və şeirlər toplusunun, eləcə də çoxsaylı esselərin müəllifi olduğu məlum olur. Bir cəhəti də qeyd edək ki, dünya oxucusu onu yazıçı kimi tanıyır, hətta ədəbi tənqidçilər Apdayk “amerikan temperamentinin həssas barometri” adlandırırlar. Sadə amerikalının həyat tərzini və təbəddülatlarını yaradıcılığının əsas qayəsinə, mövzusuna çevirən ədibin kitablarında qədim yunan mifologiyası ilə apardığı paralellər, fənilik və ölüm-süzlük mövzuları xüsusi yeri ilə seçilir.

Öz dövrünün məşhurlarından biri titulunu qazanan Con Hoyer Apdayk nəsr əsərlərinə görə iki dəfə Pulitser mükafatına layiq görülmüşdür.

Onun şair olduğu da bir çoxlarına qəribə gəlir. Əslində o, ömrü boyu şeir yazmaqdan həzz almış, uşaqlardan və uşaqlara yazdığı lakonik şeirlər müəllifi kimi də yaddaşlarda iz qoymuşdur.

Con Hoyer Apdaykın “Sehrli fleyta” (“The Magic Flute”, 1962), “Üzük” (“The Ring”, 1964), “Uşaq təqvimi” (“A Child’s Calendar”, 1965), “Sonuncu yuxu” (“Bottom’s Dream”, 1969), “Faydalı əşyaların dost əlifbası” (“A Helpful Alphabet of Friendly Objects”, 1995) şeirlər kitabı da uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. 1993-cü ildə isə onun 1953-1993-cü illərdə yazdığı şeirləri “Uşaq təqvimi” adı ilə təkrar nəşr olunmuşdur.

Təbiəti sevən, onu sevə-sevə yazan Con Hoyer Apdayk şeirlərində uşaqların yaxın dostu və məsləhətçisi, müəllimi kimi çıxış edir. “Yanvar” şeiri bu şeirlər sırasında xüsusi yeri ilə seçilir. Həmin şeirin birinci bəndinə diqqət yetirək:

*The days are short,
The sun a spark,*

*Hung thin between
The dark and dark.*

Poetik bəndin tərcüməsində həm onun məzmununu, ritmini, intonasiyasını, ideyasını qorumaq ilk baxışdan o qədər də asan deyildir. Lakin bu bəndin poetik məna yükünü və məxsusi detallarını cəsarət edib belə təqdim etmək olar:

*Günlər indi qısalıb,
Qığılımtək günəş də
Qaranlıqdan asılıb
Heç bilmirsən nə işdi.*

Məntiqi nəticə kimi qeyd etmək istərdik ki, şairin şeirlə, misralarla ifadə etdiyi ən adi həyat, təbiət gerçəkliyi uşaqlar üçün yazdığı şeirlər silsiləsində Con Hoyer Apdaykın “şair mən”inin orijinal səsin novatorluğunu diktə edir.

Əlavə kimi onu da qeyd edək ki, ədibin Azərbaycan auditoriyasında pərəstişkarları az deyildir. Onun “Seçilmiş əsərləri”nə daxil olan “Dovşan, qaç”, “Kentavr” romanları, eləcə də bir sıra hekayələri oxucu rəğbətini qazanmışdır. “Qanun” nəşriyyatında isə “Terrorçu” romanının tərcüməsi Con Hoyer Apdayk yaradıcılığı haqqında aydın təsəvvürün formalaşmasına xidmət edir.

Səadət Əliyeva

* * *

A Child's Calendar

The stripped and shapely
Maple grieves
The ghosts of her
Departed leaves.

The ground is hard,
As hard as stone.

The year is old,
The birds are flown.

And yet the world,
In its distress,
Displays a certain
Loveliness...

Uşaq təqvimi

Ay aman, yolaşdurub
Töküblər yarpaqları.
Ağcaqayın yas qurub
Çıxıb yoxa ruhları.

Sanki daşdan yoğrulub
Bu torpağın sərt üzü.
Quşlar uçub - yox olub
Qocalıb ilin özü.

Yox, hələ bax bu dünya
Batsa da dərdə, qəmə.
Tamaşa et sən ona,
Var üzündə mərhəmət...

* * *

August

The sprinkler twirls.
The summer wanes.
The pavement wears
Popsicle stains.

The playground grass
Is worn to dust.
The weary swings
Creak, creak with rust.

The trees are bored
With being green.
Some people leave
The local scene

And go to seaside
Bungalows
And take off nearly
All their clothes.

* * *

Avqust

Su çilənir durmadan
Bəlkə bu yay çəkilə.
Əriyən dondurmadan
Paltar geyir səkilər.

Meydançanın otu da
Açır tozdan çiçəyi.
Gör necə cırıldayır,
Pas atmış yelləncəyi.

Şam ağacı bezibdir
Yaşıl rəngin əlindən.
Adamlar da köç edir
Öz isti mənzilindən.

Dənizin sahilində
İstirahət evinə.
Paltarını çıxardıb
Almayrlar vecinə.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Marlo Thomas (1937)

Marlo Tomas

24 noyabr 2014-cü il tarixdə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Prezidenti Barak Hüseyn Obama Marlo Toması ən ali mükafatlardan biri olan Prezidentin Azadlıq medalı ilə təltif etmişdir.

Britaniya Kolumbiya Universitetinin professoru Lesli Pəris “Uşaq ədəbiyyatının Oksford bələdçisi” ensiklopedik nəşrində Marlo Tomasın yaradıcılığı haqqında essəsində Amerika aktrisası və şairəsinin “Sərbəst, azad olmalı ... Sən və mən” adlı mahnısı haqqında tənqidi təhlil və şərhlərini təqdim etmişdir. O, “Əbədi xoşbəxtlik: Sərbəst, azad olmalı ... Sən və mən”, feminizmin ikinci dalğası və 1970-ci illər Amerika uşaq mədəniyyəti” essəsində bu mahnının Letti Kottin Poqrebin, Meri Rocers və Kərol Hartın həmrədaşlığı ilə yaradıldığını qeyd etmişdir.

Marlo Tomas bir sıra albom projeklərin, kitabların və televiziya verilişlərinin hazırlanmasında əməkdaşlıq etmişdir.

1972-ci ilin noyabr ayında “Sərbəst, azad olmalı ... Sən və mən” toplusunun nəşrindən sonra “sinfimizin uşaqları onu hər gün oxuyur” yazan məktəb şagirdləri bunu

sözgəlişi söyləməmişlər. Albomun mənalı və ruhlandırıcı məziyyətlərini önə çəkən oxucular albomun müəllifinə çoxsaylı təşəkkür məktublarını göndərmişdi. Əsasən ibtidai sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulmuş albom Lesli Pərisin təqdimat və təhlilində qızlarla oğlanlara bərabər imkan və hüquqların verildiyi mesajının ən gözəl ifadəçisi olduğunu diqqətə çatdıran nəğmə kimi dəyərləndirilmişdir.

* * *

Free to Be... You and Me lyrics

Every boy in this land grows to be his own man
In this land, every girl grows to be her own woman
Take my hand, come with me where the children are free
Come with me, take my hand, and we'll run
To a land where the river runs free
To a land through the green country
To a land to a shining sea
To a land where the horses run free
To a land where the children are free
And you and me are free to be
And you and me are free to be
And you and me are free to be you and me

* * *

Sərbəst, azad olmalı

Hər oğlan istəyir ki,
Böyüyəndə ər olsun,
Hər qız da istəyir ki,
Xanım olsun, yar olsun.
Tut əlimdən biz gedək
Gözəl uşaq elinə.
Tut əlimdən biz gedək
Bizim təki şütüyən

O çayın sahilinə.
Gedək, harda, harda ki,
Nur saçır, coşur dəniz.
Qaçır atlar hürküsüz,
Uşaqlar sərbəst gəzir.
Biz azadıq, bilirsən -
Mən mən olum, sən də sən.

İngilis dilindən tərcümə edəni:
Şahin Xəlilli

Jane Yolen
(1939)

Ceyn Yolen

“News week” jurnalının Ceyn Yoleni “amerikalı Hans Xristian Andersen”, “The New York Times” qəzetinin isə “XX əsrin Ezopu” adlandırması təsadüfi deyildir. İki dəfə “Nebyula”, üç dəfə Mifopoetik, eləcə də Ümumdünya Fentezi mükafatlarına layiq görülmüş bu xanım yazıçı əsl ədəbiyyat adamı kimi tanınır.

Ceyn Yolenin yəhudilərin soyqırımına həsr etdiyi “Şeytan riyaziyyatı” (“The Devil’s Arithmetic”, 1988) adlı tarixi romanı nasist Almaniyasında baş vermiş açı həqiqətlərin təsvirini yaradan və ədəbi tənqidin yüksək dəyərləndirdiyi sənət nümunəsidir. Holokost yəhudi soyqırımında təxminən 6 milyon yəhudinin amansızcasına öldürüldüyü qətləmin tarix-bədii mənzərəsini yaradan Ceyn Yolen bu romanı ilə tanınmışdır.

Ceyn Yolenin “Poeziya” adlı essəsində ilk cümlə belədir: “Bütün ömrüm boyu şair olmuşam, poeziyanı ürəkdən sevmişəm”.

...“Saturday Review” jurnalına şeirlərini göndərsə də, onların heç biri çap olunmamışdır. 113 imtina məktubunu isə yataq otağının divarına yapışdırıb şair kimi tanınmaq arzusundan əl çəkməmişdir.

Ceyn Yolenin atası günlərin birində ona söyləmişdir ki: “Şeirlərin çox yaxşıdır, əzizim, amma bu şeirlərlə yaşayışını qura bilməzsən”.

Lakin tərəddüdlər onu poeziya yolundan çəkəndirməmiş, sonralar şeirlərinə görə uşaq poeziya mükafatçısı olmuşdur.

Əslində Ceyn Hyatt Yolen fentezi, elmi fantastika janrlarında yazan Amerika yazıçısı və uşaq kitablarının müəllifi kimi tanınır. O, 350-dən çox kitabın müəllifi, ya da redaktoru olmuşdur. 2021-ci ildə isə onun “Çöldə ayı” adlı 400-cü kitabı çapdan çıxmışdır.

* * *

Egret in flight

She's an arrow
From a bow.
We watch in wonder
From below.
Origami
Neck is folded.
All that we can do?
Behold it.
Angel wings
Of purest white.
Perfect flyer.
Perfect flight.

* * *

Heron - zərif su quşunun uçuşu

Oxdan çıxan
Yaydı,yay.
Biz də baxaq,
Ay haray.
Boynu bükük,
Əyridir.
Görən onu

Seyr edir.
Uçur mələk
Qanadlı.
Qanadı ağ,
Dümağdı.
İlan kimi
Qıvrılır.
Görənlər
Lap mat qalır.

* * *

Oxu, mənə...

Tap-tapmaca, şeirlər
Oxu sən, bax həmişə.
Oxu sən hekayələr,
Apar məni keçmişə.

Oxu, sən nağılları,
Şahlardan, saraylardan.
Hekayələr oxu sən
O keçmiş olaylardan.

Quldurla cəngavərdən
Sən oxu mənə indi.
Oxu ya da uçuşdan
Əjdahanın belində
Bu kosmik gəmilərdən,
Kauboylardan oxu sən.
Qurtarsan, işdi birdən
Oxu, oxu yenidən.

İngilis dilindən tərcümə edəni:
Şahin Xəlili

Jack Prelutsky
(1940)

Cək Prelutski

Cək Prelutskinin adı çəkiləndə Amerikada onun şən, yumorlu uşaq şeirlərinin müəllifi olduğunu söyləyirlər. O, redaktor, mütərcim, uşaq şeirlərinin və şəkili kitabların yazarı kimi tanınır. Hətta alman və isveç uşaq poeziyasından ingilis dilinə etdiyi tərcümələri də onun uğurlu yaradıcı fəaliyyətinin kiçik də olsa, unudulmayan səhifəsi sayılır.

8 sentyabr 1940-cı ildə Bruklin şəhərində anadan olan Cək Prelutski uşaqlıqdan musiqinin pərəstişkarı olmuş, Nyu-York şəhərində musiqi və incəsənət təmayüllü orta məktəbdə təhsil almışdır. Sonralar Hanter Kollecinin tələbəsi olmuşdur. Uşaq yaşlarından ayrı-ayrı sahələrdə çalışsa da, ən çox heyvanlar haqqında illüstrasiyaları ilə tanınmışdır. Lakin dostunun təhrik və təklifi ilə məşhur Makmillan Nəşriyyat evində çəkdiyi illüstrasiyalara yazdığı yığcam yumoristik şeirləri bəyənilmiş, şairlik istedadına təriflər söylənilmişdir. Beləliklə, 1967-ci ildə onun uşaqlara həsr etdiyi “Bağda sincab və digər heyvanlar haqqında şeirlər” adlı kitabı çap olunmuşdur. Həmin ildən sonra şairin bütövlükdə 60-dan çox kitabı nəşr edilərək bir çox ədəbi mükafatlara layiq görülmüşdür.

Onun uşaq şeirlərində diqqəti çəkən əsas element struktur və səs, qafiyələrlə qurulan söz oyunudur. Bu

şeyrlərdə alliterasiya (mətnə sait, eləcə də samit səslərin təkrarlanması deməkdir) yumoristik poetik təsvirlərdə effektiv görünür və balaca oxucuların yaddaşında tez qalır.

Cək Prelutskinin şeir dünyasında məxsusi elementlərdən biri də onun hər cür uydurma, eləcə də doğruçu heyvanlara yazdığı şaqraq şeir nümunələridir. Onun “Vahiməli pələng”(1969), “Səkidəki snopp (vəhşi it) və başqa şeirlər” (1977), “Bu balaca çirkinlər yumurtadan çıxırlar” (1982), “Tirannozavr (təxminən 66-67 milyon il əvvəl Amerikada quruda yaşayan orta hesabla 7 ton çəkisi olan nəhəng yırtıcılardan biri sayılır) vəhşi imiş: Dinozavr şeirləri” (1988) adlı şeir kitabları heyvanlara həsr olunmuşdur.

Şairin etiraf etdiyi kimi heyvanlar aləmi - onların həyatının, çıxardığı səslərin aludəçisi olmuş, təbiətin möcüzələrini uşaqlarla bölüşmək istəmişdir. Hətta əksər şeirlərini Bronks heyvanxanasında yazmışdır.

Cək Prelutski məktəb kitabxanaçıları və müəllimləri ilə görüşəndə də uşaqların hansı mövzuda kitablara maraq göstərdiyi ilə marqlanmış, onları sorğu-suala tutmuşdur. Uşaqların çoxu bir ağızdan “monstrları xoşlayırıq” söyləmişdir. Şair onu da əlavə edir ki, o özü də balaca olanda anası onu “cin, şeytan”la qorxudarmış.

Beləliklə, uşaqlıq dünyasının sevincli, qəm-kədərli anlarının güzgüsündə Cək Prelutskinin şən, hazırcavab poetik təsvirlərinin cilasında uşaqların sevə-sevə oxuduğu şeirlər geniş oxucu auditoriyasına iz salmışdır.

Lakin bu şeirlərin səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri onların oxucunu düşündürən və təccübləndirən qəribə sonluqla bitməsidir. Şair müsahibələrinin birində bunu Amerikanın qısa hekayələr ustası, yazıçı O.Henridən öyrəndiyini söyləmişdir. Qeyd etmişdir ki, uşaqlar təəccüblənməyi çox sevirlər, mən də onlara təəccüb doğuran hədiyyələr verməyi xoşlayıram.

Cək Prelutskinin poetik yaradıcılığında xüsusi yer tutan əsas məqamlardan biri onun sözlə “oyuncaq” kimi oynama-

sıdır. O, xoşuna gələn, seçib götürdüyü sözü düşünə-düşünə ona gözəl qafiyə tapmaqda peşəkardır.

Amerikanın təbiət şairi Robert Frostun “Çiçəklə dolu qayıq” adlı şeirlər kitabının Azərbaycan dilinə tərcümə nəşrini xatırlayıram. Gözəl uşaq şairi, “Göyərçin” jurnalının baş redaktoru Tofiq Mahmud bu şeirləri sevə-sevə tərcümə etmişdi. Robert Frost şeirlərinin aludəçisi olan Cək Prelutski çıxışlarının birində qafiyədən söz düşəndə Robert Frostun fikrinə istinad edib yazırdı: “...ondan soruşurlar ki, niyə qafiyəsiz şeirlər yazmırsan? O, cavabında söyləyir ki, bu, arakəsmə toru olmayan stolüstü tennis oyununa bənzəyir”.

Cək Prelutskinin Amerika uşaq şeirində uğurları az olmamışdır. Bəlkə də şairin uğurları onun uşaqlarla gözəl ünsiyyət qurmaq istəyindən, sevgisindən yaranıb. O, mü sahibələrinin birində söyləyirdi: “Mənim uşağım yoxdur. Əgər olsaydı, bəlkə mən yenə bu şeirləri yazardım. Ona görə ki, uşaqları sevirəm, onların əhatəsində olmağı xoşlayıram...”

Şairi söz dünyasına qovuşduran onun təbiətə, heyvanlar aləminə və iç dünyası, çöhrəsi işıqlı uşaqlara olan sevgisidir. Belə bir sevgi isə heyvanların obrazı, dili ilə kağıza köçürülən poetik misralara hopmuşdur.

Şairin yaradıcılığına məxsus daha bir yenilikdən də yan keçə bilmədik. İstədik ki, onu siz də biləsiniz. Bu, Cək Prelutskinin kəşf etdiyi metoddur. Ona ingiliscə “poemstarts” deyilir. Yəni “şeir başlayır”. Bu isə uşaqların şeir yarışması üçün bir növ məşq də hesab edilə bilər. Öncə şair sadə şeirin tanışlıq misralarını təqdim edəək onun tamamlanmasını balaca oxucusunun ixtiyarına verir. Söylənilir ki, onu uşaqlar təklif edilən sözlərlə tamamlasın. Cək Prelutskinin “Şeir oxu, şeir yaz” (“Read a Rhyme, Write a Rhyme”) kitabı böyük maraq doğurur. Ayırı-ayrı mövzularda on sayda “şeir başlayır” tapşırıq bölməsinin hər birində müxtəlif müəlliflərin göstərilən mövzuda 3 qısa

şeyri də diqqətə çatdırılır. Beləliklə 3 sayda əlaqəli mətn tematik illüstra-siyalarla uşaqların ixtiyarına verilir və qısa tanışlıqdan sonra uşaqlar yarımçıq şeyrin qafiyələrlə tamamlanmasına çalışır. Bu mövzuların bir qismi itlər, bəcəklər, qar və ən yaxşı dostlar haqqındadır. Onların “ikinci müəllifi” isə uşağın özü ola bilər...

Amerikanın çox məşhur uşaq şairi Doktor Syuzun ölümündən sonra (1991) Cək Prelutski onun başa çatdırılmayan və sonralar balacaların sevə-sevə oxuduğu “Diffenduffer məktəbində keçən günə alqış!” (“Hurrey for Diffendoofer Day!”) şeirlər kitabını tamamlayıb genişləndirmiş və illüstrator Leyn Smitlə nəşr etdirmişdir. Bu şeirlər kitabında misralar uşaqlara öyrədilən qəribə, qeyri-adi fənlərdən bəhs edir. Həmin şeir belə təqdim edilir:

*Miss Bobble teaches listening,
Miss Wobble teaches smelling,
Miss Fribble teaches laughing,
And Miss Quibble teaches yelling.*

Tərcüməsinə diqqət yetirək:

*Miss Bobl dinləməyi öyrədir,
Miss Vobl iynəməyi öyrədir,
Miss Fribl bax gülməyi öyrədir,
Miss Kvibl qışqırmağı öyrədir.*

Diffenduffer məktəbinin qəribə qanunları uşaqları çaşbaş salsa da, bütün bunlar oxucunun gülüş hədəfinə çevrilir. Kitabxanaçının qara-qışqırığı da uşaqları təəccübləndirir:

*Miss Leon is our librarian,
She hides behind the shelves,
And often cries out “LOUDER”!
When we are reading to ourselves.*

Tərcüməsinə diqqət yetirdikdə bu mənzərənin poetik cilasını görürük:

*Kitabxana işçisidir bu xanım,
Pusur bizi, o, rəflərin dalında.
- Ucadan oxuyun ha! - hay-küy salır
Oturub oxuyanda biz bu oxu zalında.*

Doktor Syuzun ömrünün son illərinin yarımçıq məhsulu olan bu kitab Filip Nelin (Philip Nel) şairə həsr etdiyi kitabında (“DR. Seuss: American Icon”) qeyd etdiyi kimi “Bunun nəticəsi Doktor Syuzun kitabı deyildir. Bu Syuz-Prelutski-Smit kitabıdır və özü də yaxşıdır. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, kitabın illüstratorları Doktor Syuz özü, bir də yeni illüstrasiyaları ilə çıxış edən Leyn Smitdir.

İstər-istəməz adını qeyd etdiyimiz kitabın içindəkilərdən bəzi fraqmentləri də diqqətə çatdırmağa meylli olduq. Diffenduffer məktəbi indi Amerikada balaca uşaqların dilindən düşməyən gözəl məktəb kimi qalır. Bu məktəbdə təsvir olunacaq müəllimlərin dili ilə misralar asan, yürək formada təqdim olunmuşdur:

*There were questions about other things
We'd never seen or heard,
And yet we somehow answered them,
Enjoying every word*

Misraların tərcüməsi isə aşağıdakı kimidir:

*Gör nə qədər sualdı,
Nə görüb, eşitmişik.
Sözlərdən ləzzət alıb
Cavabı bitirmişik.*

Yaxud:

*We have taught you that the earth is round,
That red and white make pink,
And something else that matters more-
We have taught you how to think*

Tərcüməni aşağıdakı kimi təqdim edirik:

*Biz sizə öyrətmişik
Yer kürəsi girdədi,*

*Ağ, qırmızı qarışıb
Çəhrayı rəngindədi.
Bu dünya başdan-başa,
Açılmamış sirr imiş.
Düşünməyi, uşaqlar
Biz sizə öyrətmişik.*

Hər bir söz adamının bioqrafiyasında onun unudulmaz anları, illəri olur, yaxud ötürü də olsa, onlar şərh, yaxud təhlil edilir. Cəh Prelutski ilə bilavasitə və bilvasitə ədəbi hadisələrin görüntülərində şəh şəirləri ilə tanınan Amerikanın ikinci uşaq şairinin həyat yolunda deyə bilmədiyimiz məqamlar da qaldı.

Yekunda onu qeyd edək ki, Poeziya Fondu mükafatı təsis edilərkən Cəh Prelutski ilk ABŞ uşaq şairi laureatı (2006-2008-ci illər) adına layiq görülmüşdür.

Səadət Əliyeva

* * *

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Short Song of the Hungry Bookworm

I love books. Yes, I love books.
Oh books, it's hard to beat you.
I give you long and loving looks,
And then I slowly eat you.

* * *

Ac kitab qurdunun kiçik nəğməsi

Ay kitablar, oyunda
Qalib gəlmək çətindi,
Mən sizi istəyirəm.
Baxıb burda doyunca,
Vərəqini mən indi
Xırım-xırım yeyirəm.

İlk ən yaxşı dostum

Bir dostum var vəhşi Ənn,
O gün məni görəndə
Saldı işə yumruğu.
Dartışdırdı tülkü Səm
Əlimdəki piroqu.
Qorxaq Maks da tapdadı
Ayağımın ucunu.
Çirkin Nell var-gücüyə
Dartdı mənim burnumu.
Dostum var - qurbağa Ted
Təpik vurdu dizimə...
Davakar Qeyl qulp qoyur
Hər vaxt mənim işimə.
Bir dostum əjdaha Mo
Kor-kobudluq eyləyir.
Bu qədər dostu olan
Başqa dostu neyləyir?!

* * *

Ev tapşırığı

Tapşırıq, ay tapşırıq
Lap apardın zəhləmi!
Tullayardım içinə
Olsaydı bir zirzəmi.
Əlimə bomba düşsə
Partladardım mən səni.
Tapşırıq, ay tapşırıq,
Lap bezdirdin sən məni.
İnan ki, sənə görə
Bu dənizdə üzərdim
Mən köpək balığıyla.
Şir ilə güləşərdim,
Bir qaranlıq meşədə.

İspanaq, qaraciyər,
Bir-bir kirpi yeyərdim
Müəllimin verdiyi
Tapşırığın yerinə.

Tapşırıq, ay tapşırıq,
Sən evdə son yerdəsən.
Düzü başa düşmürəm,
Niyə varsan, görəsən?!
Yox, əgər qeybə çıxsan,
Şad edərdin sən məni.
Tapşırıq, ay tapşırıq,
Lap bezdirdin sən məni!

* * *

Dora Diller

‘My stomach’s full of butterflies!’
lamented Dora Diller.
Her mother sighed.
‘That’s no surprise,
you ate a caterpillar!’

Dora Diller

Şikayət etdi bir gün
Balaca Dora Diller:
- Qarnımın içi, ana,
Doludu kəpənəklə.
Anası dedi belə:
-Yox, mənəcə qarnındakı
Bax, tırtıl ola bilər.

Susanna yumruq atdı

Susanna gör nə etdi?
Bax keçən bazar günü,

Gəldi bazar ertəsi,
Çərşənbə axşamı da
Salıb işə yumruğu
Məni gömgöy göyərtdi.
Dalbadal bu çərşənbə,
Bir də cümə axşamı
O, yumruq atdı mənə.
Cümə günü dözmədim,
Cin vurdu lap tərəmə.
Qışqırdım var - gücümlə:
- Yığdın məni boğaza.
Yumruq vurmaq pis işdi.
- Bir də səni döymərəm! -
Dedi mənə Susanna.
Şənbə günü işə bax
Barmağımı dişlədi.

* * *

If You Were a Rhinoceros

If you were a Rhinoceros
If you were a rhinoceros,
I still would be your friend.
And if you were a platypus,
Our friendship would not end.
I'd like you as a walrus,
Camel, cat, or kangaroo.
It doesn't matter what you are -
I'll still be friends with you.

* * *

Sən kərgədan olsaydın

Sən olsaydın kərgədan,
Yenə mən dost olardım.
Ördəkburun da olsan,
Səninlə dost qalardım.

Morj, dəvə, pişik, ya da
Kenquru olsan da sən
Baxmazdım heç nəyinə.
Məndən ötrü fərqi yox,
Olardım dostun yenə.

* * *

Sometimes

Sometimis I simply have to cry,
I don't know why,
I don't know why.
There's really nothing very wrong
I probably should sing a song
or run around and make some noise
or sit and tinker with my toys
or pop a couple of balloons
o play a game or watch cartoons,
but I'm feeling sad,
though I don't know why,
and all I want to do is cry.

Hərdənbir

Hərdənbir qışqırıram,
Heç bilmirəm niyə mən.

Düzü çaşıb qalmışam,
Bu nədəndir, bu nədən?!
Həm nəğmə oxuyuram,
Həm qaçıb səs salıram.
Oyuncaqla oynayıb
Yüz oyun çıxarıram.
Olsa cizgi filmləri
Maraqla izləyirəm.
Hərdənbir darıxıram.
Heç bilmirəm niyə mən -
Qışqırmaq istəyirəm.

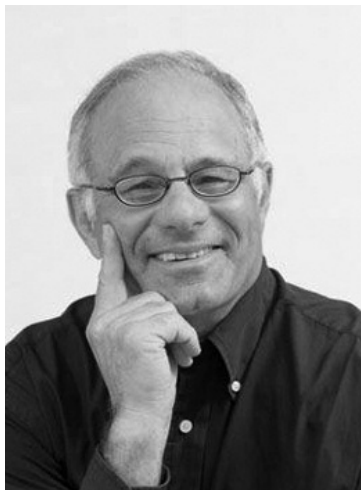
* * *

Qonşumuzun iti bənövşəyi rəngdədi

Qonşumuzun bu iti
Bənövşəyi rəngdədi.
Gözü yaşıl, iridi
Quyruğu lap yekədi.

Qonşumuzun bu iti
Öyrəşməyib hürməyə,
Mənə yaxın duranda
Mən qaçıram geriyə.

Bu it yaman gündədi
Gülüşü də zay imiş.
Qonşumuz rəng çəkməmiş
Bu, it yox, timsah imiş.

Bruce Lansky
(1941)

Bryus Lanski

Bryus Lanski Şimali Amerikada uşaq poeziyasının və nəşrinin ən tanınmış müəlliflərindən biridir. Mövzu baxımından seçimli, məzmun, ideya, intonasiyası ilə yadda qalan şeir və hekayələr toplusunda onun öz üslubu, dəst-xətti vardır.

Statistik mənbələrdə onun iyirmi sayda uşaq şeirləri kitabının üç milyon yarım nüsxədə satıldığı, yayımlandığı qeyd olunur. Tez-tez məktəb uşaqlarının qonağı olan Bryus Lanskinin söylədiyi şeirləri balaca oxucuların ürəyindən xəbər verir, gülüş, qəhqəhələrlə qarşılır.

İbtidai məktəblərdə oxuyan uşaqlar Bryus Lanskini “gülüş poeziyasının kralı” adlandırırlar.

Bryus Lanskinin uşaqlar üçün çap etdirdiyi “Dəhlizdə hoqqabazlıq” (“Rolling in the Aisles”, 2004), “Uşaqlar məktəbi idarə etsəydi” (“If Kids Ruled the School”, 2004), “Merinin çıqqılı cemi vardı” (“Mary Had a Little Jam”, 2004), “Piter, Piter, pitsa-yeyən” (“Peter, Peter, Pizza-Eater”, 2006), “Hırıltının pis halı” (“A Bad Case of the Giggles”, 2013) kitabları irili-xırdalı oxuculara məmnunluq gətirmişdir.

O, həm də Şimali Amerikada və dünyada körpə uşaqlara verilən ən yaxşı adlar haqqında kitab yazan müəllifdir. “Şahzadə olmaq istəyən qız” (“The Girl Who Wanted To Be A Princess”) əsəri isə onun ən populyar kitabı kimi dəyərləndirilir.

Bryus Lanski 1975-ci ildə “Meadowbrook Press” Nəşriyyat evinin əsasını qoymuşdur.

* * *

My Dog Ate My Homework

I have a brief confession
that I would like to make.
If I don't get it off my chest
I'm sure my heart will break.

I didn't do my reading.
I watched TV instead-
while munching cookies, cakes, and chips
and cinnamon raisin bread. [...]

I feel so very guilty.
I did a lousy job.
I hope my students don't find out
that I am such a slob.

* * *

İtim ev tapşırığını yedi

İstəyirəm qısaca
Mən etiraf eləyim.
Əgər bunu deməsəm,
Lap partlayar ürəyim.

Oxumağın yerinə
O gün baxdım ekrana.
Evdəki yeməklərin
Mən çıxdım axırına.

Var günahım bilirəm
Daha nə edəsiyəm.
Uşaqlar hardan bilsin,
Tənbəlin yekəsiyəm.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Nikki Grimes
(1950)

Nikki Qrayms*

Kitabxanada

Kitabdakı vərəqi
Çevirirəm birbəbir.
Dənizlər aşıb-daşır
Quldurlar gör nə qadır.
Bura cənnət məkandır.
Quşları danışandır.
Uçur göydə uşaqlar,
Addımlayır ağaclar.
Küçənin lap tinində,
Gördüm qara qızı mən.
Arıq, güclü, ağıllı
Başdan-başa nağıldı.
Çaşıb qaldım mən düzü,
Dodağımda təbəssüm,
Çünkü onun gözündə,
Baxdım özüm özümə.

* Dərs vəsaitinin 55-56-cı səhifələrində Nyu-Yorkda yaşayan Uşaq ədəbiyyatı mütəxəssisi Olqa Buxinanın şairin şeirlərinə yazdığı təhlillə tanış olun - red.

Genius

“Sis! Wake up!” I whisper
in the middle of the night.
Urgently, I shake her
till she switches on the light. [...]

The last verse of my poem leaves
her silent as a mouse.
I worry till she says, “We have
a genius in the house”.

Dahi

Durub gecə yarısı
- Bacı! Oyan! -söylədim.
İşığı yandırınca
Yuxuda silkələdim.

Şeirimin son misrası
Qorxutdu çox bacımı.
Düzü oldum narahat
O, bu sözü deyəndə:
-Evimizdə, ay aman,
Bir dahi var, camaat!

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

**Francisco Xavier
Alarcon
(1954 - 2016)**

**Fransisko Ksavyer
Alarkon**

Fransisko Ksavyer Alarkon 1954-cü ildə ABŞ-da Kaliforniya ştatının Uilminqton rayonunda anadan olmuşdur. O, 1997-ci ildə uşaqlar üçün şeirlərini ispan dilində yazmağa başlamışdır.

Ədəbiyyat tarixində ikidilli - ispan və ingilis dillərində yazan şair kimi tanınmışdır.

Uşaqlığını həm Meksikada, həm də Birləşmiş Ştatlarda keçirən Fransisko Ksavyer Alarkonun şeirlərini Nahnatl (Meksikada yaşayan və ən çox danışılan dil hesab edilir) dilində də yazmışdır.

* * *

Ode to My Shoes

my shoes
rest
all night
under my bed

tired
they stretch
and loosen

Ayaqqabım

Ayaqqabım
Dincəlir
Çarpayımın
Altında
Yatır bütün
Gecəni.

Yorulub -

their laces

wide open
they fall asleep
and dream
of walking

they revisit
the places
they went to
during the day

and wake up
cheerful
relaxed
so soft

Heydən düşüb.

Qaytanları

Açılıb.

Elə bil

Göydən düşüb.

Baxan deyir -

Ay aman,

Qalıb ağzı

Açıla.

Yuxusunda

Dolaşır

Yenə bağda,

Baxçada.

Bir vaxt gəzib

Gördüyü

Yerlərə

Bir də gedir.

Dincini

Alıb indi

Oyanıbdı,

Kefdədir.

İngilis dilindən tərcümə edən:

Şahin Xəlilli

**Bob Raczka
(1963)**

Bob Raska*

Wolf smiles. Teeth flash.
Frog sees Wolf. Splash.

Sundown. Wolf's lair.
Dinner? Sliced pears.
Peaceful. Poem time.
Wolf thinks, inks rhymes.

Day breaks. Bright sun.
Wolf wakes. Poems done.
He wants to share
His words. But where?

Dişlərini ağardıb
Gülümsünür canavar.
Şappıldadı rsuları
Qurbağa qalıb naçar.
Gün batıb. Canavarın
Meşədədi yuvası.
Bəs yeməyi nədi, nə?

* Şairin şeirləri haqqında Olqa Buxina yazmışdır (bax: səh.56-57) - red.

Armuddu dilim-dilim.
Şeir vaxtıdı indi
Fikir çəkir canavar,
Qafiyə canında var.

Gün çıxıb. Günəşə bax,
Oyanıb canavar da.
Şeir bitdi burada.
Yox, canavar istəyir
Bölüşdürsün sözünü
Amma bilmir harada.

* * *

If this puddle could
talk, I think it would tell me
to splash my sister.
Pine tree invites me
to climb him up to the sky
How can I refuse?

Gölməçə dil açsaydı,
Deyərdi ki, bacımın
Üstünə su sıçradım.
Çağırır şam ağacı:
Göyə çıxım, dırmaşım!
Yoxdu başqa əlacım.

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

**Jacqueline
Woodson
(1963)**

Jaklin Vudson

2020-ci ildə uşaq ədəbiyyatı sahəsində Hans Anderson mükafatını alan Amerika yazıçısı, şairi kimi tanınır. 2006-cı ildə Con Nyuberi medalına, 2018-ci ildə isə Astrid Lindgren xatirə mükafatına layiq görülmüşdür.

2018-2019-cu illərdə ABŞ-nin Konqres Kitabxanasının milli səfiri olan Jaklin Vudsonun əsərləri dünyanın 15-dən çox xalqının dilinə tərcümə olunmuşdur.

“Qaradərili qızın arzuları” kitabı ilə məşhurlaşan yazar cins, social sinif, irq, ailə və tarix kimi ciddi məsələləri yazı müstəvisinə gətirərək, ümumi mövzulardan yazanda belə, onların yenilikçi və diqqəti çəkən bədii obrazını yaratmağa çalışır.

O, 2015-217-ci illərdə uşaqlar və yeniyetmələrə yazdığı poetik əsərlərinə görə Gənc şairlər mükafatı laureatı olmuşdur.

* * *

Use Those Beautiful and Brilliant Minds of Yours

Lift your arms,
close your eyes,
take a deep breath,

and believe in a thing.
Somebody somewhere at some point
was just as bored you are now.

So my brother and I closed our eyes
And for a few minutes that first day
we weren't stuck in our apartment any-
more.

O işləyən başınızı işlədin

Qaldır qollarını,
Yum gözlərini,
Sən dərin nəfəs al,
Inamdan heç vaxt
Üzmə əlini
Bir kimsə odur ey
Aralı gəzir.
İndi sənin kimi
Həyatdan bezib.

Yumub gözümüzü
Qardaşımızla.
Bir az fikrə getdik
Biz ikimiz də.
Daha darıxmırıq
Bax, evimizdə.

* * *

Mystery

When I was two
I said to my mother
I don't like you, but I like you.

She laughed a long time.
I will spend a rest of my life

trying to figure this out.

Sirr

İki yaşım olanda
Mən söylədim anama:
-İstəmirəm səni mən,
Amma səni sevirəm.

Bu balaca gör necə
Güldürdü anasını:
-Axtarıb tapım, -dedi
Bu sözün mənasını.

İngilis dilindən tərcümə edən:

Şahin Xəlilli

**Barbara Vance
(1971)**

Barbara Vans

**Barbara Vansın xoşagələn şeirləri və
Azərbaycana göndərdiyi məktubu**

Koloradoda anadan olmuşdur. Hazırda Texas ştatındakı Dallas şəhərində yaşayır. Həm şair, həm də illüstratordur. Dallasda Texas Universitetinin, eləcə də Cənubi Metodist Universitetinin dəvətli dosenti kimi çalışmışdır. Ədəbiyyat üzrə fəlsəfə doktorudur. 17 ildən çox Universitetlərdə dərslər apardıqdan sonra “Vance Studios” adlı özəl şirkətini yaratmışdır. Bu şirkətdə o, gənc yazarlarla qısa hekayə, şeir, novella, film ssenarilərinin yazılması haqqında təcrübəsini bölüşür. Yaradıcılığın sirləri və texnikası barədə fərdi dərslər aparır, müzakirələr keçirir.

Son onilliklərin Amerika uşaq şairlərindən şeirlərinin Azərbaycan dilinə tərcümələrini hazırlayarkən ürəyimizdən keçən bir məqamı xatırlatmaq istədik. Axı, uşaq şeirinin söz düzüümü, strukturu, səs sistemi, intonasiyasında uşaqları düşündürən məna yükünün xüsusi yeri vardır.

Barbara Vans özəl şirkətində gənc yazarlara ustad dərsi keçərkən onlara sözün, səsin, mənanın şeirdə mühüm rolundan və əhəmiyyətindən danışır, Amerika uşaq şeirinin uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında əlahiddə rolunu ön

plana çəkir. O, uşaq şeiri və şairi barədə çıxışında öz şeirinə çox tələbkar olduğunu dilə gətirərək yazır:

“Yazmaq istədiklərimin ən gözəl forması şeirdir. Şeirdə seçməli olduğun və daxil etmək istədiyin hər bir sözün əvvəlcədən düşünüüb tapılmasının tərəfdarıyam. Sözün içindəki səsi diqqət mərkəzinə çəkib onunla dünyanı necə görmək yolunu axtarıram. Şeir dünyaya meydan oxuyan sənət formasıdır! Mənə gəlincə, qeyd edirəm ki, ilk şeirlər kitabım 2010-cu ildə çap olundu. İki mükafata layiq görüldü... O vaxtdan bəri demək olar ki, dünyanın çox-çox ölkələrində şeirlərim məktəb proqramlarına daxil edilir. Yaradıcılığımıza olan marağa görə təşəkkürümü söyləməyə bilmərəm”.

Barbara Vans 27 may 2023-cü il tarixli “Ədəbiyyat qəzeti”ndə Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş “Qar dənəsi” adlı kiçik bir şeirinin çapını böyük sevinclə qarşıladı.

Aşağıda onun Azərbaycan göndərdiyi məktubunu qısa ixtisarla təqdim edirik.

Şahin Xəlilli

* * *

Dear Shahin,

Please forgive my delayed reply to your kind messages; I have been taking time to focus on family, and I am afraid my correspondence has suffered.

I am delighted that my poems are enjoyed; thank you for letting me know and for sending a picture of the translation; what a gift!

I am always humbled to hear that a poem is appreciated, and I appreciate your time translating some of them - it is an honor. I am also delighted to hear of your own work writing poems for children; that is wonderful!..

Thank you, again, for your hard work and kindness; it is lovely to hear from you.

Sincerely,

Barbara.

4 July 2023

* * *

Əzizim Şahin,

Xoş xəbərlə məlumatınıza gec cavab yazmağımı üzrlü hesab edin. Bu arada başım ailə işlərinə qarışmışdı. Təəssüflər olsun ki, sizinlə məktublaşmam səngidi.

Şadam ki, şeirlərim xoşunuza gəlib. Məlumat verdiyiniz və şeirimizin tərcüməsinin surətini göndərdiyiniz üçün təşəkkür edirəm: bu, mənim üçün gözəl hədiyyədir.

Şeirin dəyərləndirildiyini eşitmək adama həmişə məmnunluq gətirir. Vaxt tapıb şeirlərimdən bəzisini tərcümə etdiyiniz üçün təşəkkür edirəm, - bu, mənim üçün böyük şərəfdir! Sizin də uşaqlar üçün şeirlər yazıb kitabınız barədə məlumatı eşitdiyimə görə də şad oldum: Bu, çox yaxşıdır!

Bir daha çəkdiyiniz ağır zəhmət və xeyirxahlıq üçün təşəkkür edirəm. Sizdən şad xəbər eşitmək mənim üçün xoşdur.

Səmimiyyətlə,

Barbara.

4 iyul 2023-cü il.

Snow Kisses

If you go out when it's snowing
And look up at the sky,
You'll feel lots of icy kisses
As the snowflakes flutter by.

Qar dənəsi

Qar yağanda yuxarı bax,
Gözün olsun göy üzündə.
Düşüb narın qar dənəsi
Öpər sənin üz-gözündən.

Fast Friends

Said the turtle to the sloth,
“You are awfully, awfully slow.”
And the sloth, he thought a moment,
And he smiled and said, “I know.”

Then the sloth said to the turtle,
“You are not so very fast.”
And the two of them decided
Here’s a friendship that would last.

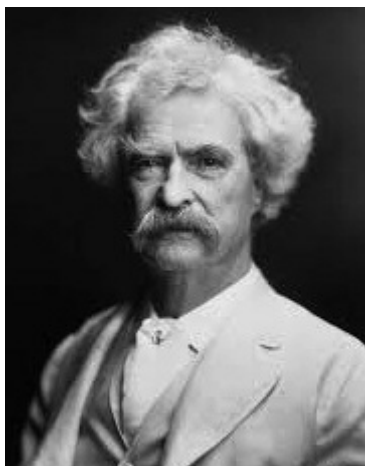
Sadiq dostlar

Tısbağa ağacdakı
Dedi tənbel meymuna:
Sən nə yaman astasan!
Tənbel meymun söylədi:
- Xəbərim var, haqlısan.
Meymun yenə üz tutub
Tısbağaya dedi ki:
- Cəld deyilsən, nə əcəb?
İki dost verdi qərar -
Yox, onların dostluğu
Hələ uzun çəkəcək.

İngilis dilindən tərcümə edəni:
Şahin Xəlilli

III HİSSƏ

**AMERİKA
UŞAQ NƏSRİ**

Mark Twain
(1835-1910)

Mark Tven

Mark Twain gave pleasure - real intellectual enjoyment - to millions? And his works will continue to give such pleasure to millions yet to come...

His humour was American, but he was nearly as much appreciated by Englishmen and people to other countries as by his own countrymen. He has made an enduring part of American Literature.

William Howard Taft

*The 27th President of
the USA (1857-1930)*

* * *

Mark Tven milyonlarla insana məmnunluq - əsl intellektual rahatlıq bəxş etmişdi, onun əsərləri bundan sonra dünyaya gələn milyonlarla oxucuya belə bir rahatlığı aşılacaqdır.

...Onda amerikalı yumoru vardır, lakin demək olar ki, özünün həmvətənləri kimi o, ingilislər və digər ölkələrin xalqları tərəfindən yüksək dəyərləndirilmişdir. O, Amerika ədəbiyyatının həmişəyaşar mərhələsini yaratmışdır.

Uilyam Hovard Taft

*Amerika Birləşmiş Ştatlarının
27-ci prezidenti (1857-1930)*

Amerika uşaq nəsrində Mark Tven fenomeni

Bədii mətndə uşaq konsepsiyasının ayrı-ayrı inkişaf mərhələlərində uşaqların mənəvi dünyasının tamlıqla əks olunması ədəbiyyat araşdırıcıları üçün həmişə müzakirə obyektinə çevrilmişdir. Amerika uşaq ədəbiyyatında, xüsusilə, uşaq aləminin təsvirində daha böyük imkan və potensialı olan nəsr əsərlərində də söylənilən fikrin təsbit olunmadığını söyləmək olar. Yazıçıların adi insanların çox vaxt görə bilmədiyi hadisə və məqamların bədii təsvirini gündəmə gətirən nəsr əsərlərində uşaqların iç dünyasının təzadlı mənzərəsini yaratmaq isə onların ali məqsədlərindən biridir.

Bəşər tarixində uşaqlara böyükklər kimi baxılması heç də onlara həsr edilmiş ədəbiyyatın yazılmaması demək deyildir. Uşaqlar üçün nəzərdə tutulan uşaq ədəbiyyatı zaman-zaman ümumi ədəbiyyatın janrlarından birinə çevrilmişdir.

Uşaq ədəbiyyatının qədim tarixi Ezopun təmsilləri ilə əlaqələndirilir. Lakin bu, ədəbi tənqidin hipotezası hesab edilsə də, elə düşünürük ki, həmin təmsillərin ilk dəfə şumer ədəbiyyatında mövcud olduğu və onların yunan dilinə tərcümə edildiyi tarixin və ədəbiyyatın gerçəkliyidir. Sonralar Şarl Perronun, Qrimm qardaşlarının sehrli nağılları, Hans Xristian Andersenin ədəbi nağılları ayrı-ayrı dövrlərdə uşaqların mənəvi-əxlaqi tərbiyəsində əlahiddə təsiri və rolu ilə seçilmişdir. Texnologiyanın tüğyan etdiyi müasir günlərdə də mütləq olunması tövsiyə edilən uşaq ədəbiyyatı uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında əlahiddə rolu və əhəmiyyətini itirməmişdir.

Amerika uşaq nəsrinin oxunaqlı nümunələrini yaradan Luiza Mey Olkottun və Mark Tvenin uşaqlar üçün yazdığı nəsr əsərləri bu gün də sevilə-sevilə oxunur. L. Frank Baumun “Oz ölkəsinin möcüzələri” kitabı 1900-cü ildə absurd və fantastik elementləri ilə Amerika uşaq nəsrinin mənə və əxlaqi keyfiyyətlərini özündə təcəssüm etdirir.

Ümumiyyətlə, uşaq nəsrindən söhbət açarkən bir vacib məqamı vurğulamaq istərdik. Bu, hər şeydən əvvəl, yazarın yaratdığı əsərin bütün yaş səviyyələrində oxuya biləcəyi ədəbiyyat kimi qəbul edilməsidir. Ona görə də bədii ədəbiyyatın oxunub öyrənilməsində iki istiqaməti qeyd etməyi məqsəduyğun hesab edirik:

1-ci: Böyükələr üçün yazılan ədəbiyyat. Lakin bu ədəbiyyat uşaqların da sevə-sevə oxuduğu ədəbiyyatdır;

2-ci: Uşaqlar üçün yazılan ədəbiyyat. Bu ədəbiyyat böyükələrin də maraqla oxuduğu ədəbiyyat hesab edilir.

Bu baxımdan dünya ədəbiyyatı məsələləri haqqında fundamental tədqiqatların müəllifi, prof. Qorxmaz Quliyevin “Amerika ədəbiyyatı: Tarixi oçerklər” adlı kitabında belə bir mühakiməsi xüsusilə diqqəti çəkir. O yazır: *“Amerika uşaq ədəbiyyatı Amerika ədəbiyyatının bir qolu hesab edilir, buna görə də, böyükələr üçün olan ədəbiyyatda baş verən hər bir dəyişiklik öz təsirini mütləq şəkildə uşaq ədəbiyyatına da təsirini göstərir”*.

Amerika ədəbiyyatının “banisi”, Nobel mükafatı laureatı Ernest Heminqvey “Haklberri Finnin macəraları” ilə müasir Amerika ədəbiyyatının yarandığını söyləyəndə Samuel Lenqhorn Klemens kimi doğum şəhadətnaməsində adı, soyadı qeyd olunan gələcəyin mütəfəkkir ədibi Mark Tven yada düşür. O, 15 yaşında ədəbi-jurnalistlik fəaliyyətinə başlamışdır. ABŞ-ın Missuri ştatının Florida qəsəbəsində çoxuşaqlı Klemenslər ailəsində dünyaya gəlmişdir. Onun ailə şəcərəsində ingilis, şotland və irland bağlılıqları olduğu da sözlənir.

1859-cu ildə Missisipi çayında gəmi losmanı işləyən ədibin dili ilə desək, o, bu vaxtlar uşaqlıq arzusundan doğan yazıçı olmaq məqsədindən dönməmişdir. Özünə “Mark Tven” təxəllüsünü seçmişdir. Naviqasiya termini olan “mark twain” (iki sajenlik ölçü deməkdir) ifadəsində - “twain” ingilis dilindəki iki (“two”) sayının arxaik formasıdır. Bu, o demək idi ki, suyun iki sajen (3,7 metr)

dərinliyi vardır və gəmi təhlükəsiz şəkildə çayın suyunu yarıb keçə bilər.

Dostları və ailə üzvləri onu doğum adı, soyadı ilə çağırırsalar da, o, 1870-ci illərdə Mark Tven təxəllüsü ilə mətbuat orqanlarında tanınmağa başlamışdır.

İngilis yazıçısı Çarlz Dikkenslə amerikalı Mark Tvenin adı həmişə qoşa çəkilir. Amerika uşaq ədəbiyyatında Mark Tvenin yaradıcılığında, xüsusilə birincinin “Oliver Tvistin macəraları” ilə ikinci “Şahzadə və dilənçi” əsərlərinin paralelləri olduğunu söyləyənlər də vardır.

Çarlz Dikkens də, Mark Tven də demək olar ki, dünyanın əksər ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda uşaqların yaxşı tanıdığı, əsərləri daha çox mütləq olunan uşaq yazıçıları sırasında əlamətdar yeri ilə seçilir.

Hər iki ədibin əsərlərinin əsas qəhrəmanları da təxminən 11 yaşından 14 yaşa qədər olan oğlanlardır. Çarlz Dikkenslə Mark Tvenin əsərlərində bədii realist əksi verilən uşaqlar ayrı-ayrı ictimai zümrəni təmsil edirlər. Onların müxtəlif ölkələrdə yaşamasına baxmayaraq Çarlz Dikkensin Deyvid Kopperfild orta, Oliver Tvisti aşağı zümrənin, Mark Tvenin Tom Soyveri orta, Haklberri Finni isə aşağı zümrənin qəhrəmanlarıdır.

Lakin hər iki yazıçı uşaqlara həsr etdiyi əsərlərində yumoristik, satirik, həm sehrli, həm də macəralı səhnələri canlandırmışdır. Onlar uşaqlara yaşadığı cəmiyyətdə nələrin dəyişdirilməsinin labüd olduğunu göstərməyə çalışmışlar. Bu isə hər iki ədibin həyata, cəmiyyətə və uşaqlara realist baxışının bariz ifadəsidir.

...Mark Tvenin gündəlik həyatında baş verən hadisələri fonunda dilindən qopan müdrik kəlamları, lətifələri indi də unudulmayıbdır. Onlardan biri - ədibin məşhur olduğu dövrdə Nyu-Yorkun kitab satışı evinə ziyarəti ilə bağlıdır.

“Ədib dükandakı, satıcı xanıma yaxınlaşıb xahiş edir ki:

- Zəhmət olmasa, mənə Mark Tvenin axırıncı çap olunmuş kitabını verin.

Xanım bir qədər fikrə gedib deyir:

- Mark Tveni soruşursunuz? Xeyr, mən belə bir adamı xatırlamıram. Bəs o, hansı teatrda oynayır?

Bu əhvalatı tanışlarına nəql edən Mark Tven əlavə edir ki:

- Allaha min şükür, Nyu-Yorkda məni tanımayan bir adam tapıldı.”

Ədibin “Tom Soyverin macərələri” povesti dünya ədəbiyyatının maraqlı, oynaq və şən ruhlu əsərləri sırasında əlamətdar yeri ilə seçilir.

Povestin ikinci fəslı “Podratçı - rəngsaz” adlanır. Povestin yazılma səbəbini bu fəsildə baş verən hadisə ilə bağlayanlar da vardır. Əsərin qəhrəmanı Tom Soyverin yaşadığı məhəllədə yaxın dostları ilə tez dil tapıb onlarla asanlıqla münasibət qurması, hətta yeri gələndə ən çətin işlərin görülməsi (məsələn, divarın rənglənməsi) ilə bağlı səhnədir. Həmin fəsildən kiçik bir parçaya diqqət yetirək:

“ - Bura bax, Tom, ver bir az da mən ağardım!

Tom fikirləşdi, əvvəlcə elə bil ki, razılaşımağa hazır idi. Lakin birdən fikrini dəyişdi

- Yox, Ben, baş tutmaz. Polli xala bu barının üstündə yamanca əsir. Bilirsən, bura barının küçə tərəfidir. Əgər həyat tərəfi olsa idi, o heç nə deməzdi, heç mən də deməzdim. Axır ki, bu barı üçün o yamanca əsir! Buranı, bilirsən, necə ağartmaq lazımdır? Məncə min uşağın, hətta iki min uşağın içində biri ancaq tapıla bilər ki, bu barını əməlli başlı ağarda bilsin.

- Yox canım! Qoy heç olmasa bir az ağardım, bax... Lap azca ...Tom, əgər mən sənın yerinə olsaydım, qoyardım!

- ...Nə danışırısan, Tom, mən lap can-başla ağardaram! Sən ver, bir sınaqdan keçirim. İstəyirsən almanın yarısını sənə saxlayım?

- Nə deyirəm ... Amma yox, Ben yaxşısı budur ki, əl vurmayasın. Mən qorxuram.

- Almanın hamısını verərəm!

Tom üzdən könülsüz, lakin ürəyində sevinərək firçanı əlindən verdi”.

Rus alimi A.M.Zverev “Missisipinin Mark Tveni” adlı essesinde ədibin uşaq yazıçısı kimi tanınmasının vacib məqamlarına toxunaraq yazır: *“Tom Soyverin macəraları” povestini Mark Tven 1876-cı ildə çap etdirmişdir. Əsərin üzərində işləyərkən o, xeyli vaxt bu əsəri uşaqlar üçünmü, böyüklər üçünmü yazdığını müəyyənləşdirə bilməmişdir... Əsəri qurtarandan sonra o, yazıçı dostu Uilyam Din Hauellsə (Willian Dean Howells (1837-1920), Mark Tven onunla 44 il dostluq etmişdir - Ş.X.) belə bir məktub yazmışdır: “Bu kitab (“Tom Soyverin macəraları” - Ş.X.) heç də uşaqlar üçün yazılmayıb. Bu, ancaq yaşlı adamları maraqlandıra bilər. Bu, elə böyüklər üçün də yazılmışdır”.*

Lakin alimin son mühakiməsində ədibin əsərinin əslində uşaqları düşündürən həyat həqiqətlərindən bəhs edən povest kimi dəyərləndirməsi təsadüfi deyildir. O yazır ki, *“...müasirləri Mark Tvenlə rastlaşmırdılar. Onlar “Tom Soyver”də uşaqların həyatından və uşaqlardan ötrü yazıldığını görürdülər”.*

Mərhum ədəbiyyatşünas Zeydulla Ağayev isə 2005-ci ildə “Öndər nəşriyyat”da Mark Tvenin “Seçilmiş əsərləri”nə daxil edilmiş “Tom Soyverin macəraları” və “Haklberri Finnin macəraları” əsərlərinə yazdığı “Gülüşlə, qəhqəhəylə öldürən sənətkar” adlı Ön sözdə ədibin bədii yaradıcılığına məxsus bir sıra məqamların aydınlığını yaratmağa çalışmışdır. Müəllif Mark Tvenin Azərbaycan ədəbi mühitinə gəlişi, əsərlərinin ilk dəfə tərcümə tarixi haqqında qeydlərini diqqətə çatdırmışdır. Türk dili vasitəsi ilə ilk dəfə 1910-cu ildə Bakıdakı Orucov qardaşlarının mətbəəsində Azərbaycan dili versiyasının məşhur teatr tənqidçisi Hacı İbrahim Qasimovun hazırladığı fakt kimi diqqətə çatdırılmışdır. Əlbəttə, sonralar ədibin “Tom Soyverin macəraları,” “Haklberri Finnin macəraları” (A.Əfəndizadənin tərcüməsi), “Şahzadə və dilənçi” (İ.Nəfisinin

tərcüməsi) “Seçilmiş hekayələr” (Cabbar Məcnunbəyov və İslam İbrahimovun tərcümələri), sonralar Şəfiqə Ağayevanın “Tom Soyverin macəraları”, Həmid Qasımzadənin “Haklberri Finnin macəraları”, İskəndər Nəfisinin “Şahzadə və dilənçi”, Rafael Nağıyevin ədibin on bir hekayədən ibarət “Milyon funt sterlinqlik bank bileti” adlı kitabları ayrı-ayrı illərdə Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir.

Zeydulla Ağayev ABŞ-a səfərindən sonra Mark Tvenin qəhrəmanlarının xatirəsinə ucaldılmış heykəllər haqqında təəssüratında yazırdı: *“Mark Tvenin uşaqlığının keçdiyi doğma Hannibal qəsəbəsidəki təpənin üstündə bir-birilə şirin söhbət edən iki oğlanın heykəli uzaqdan diqqəti cəlb edir. Bu, Tvenin (Mark Tvenin) qəhrəmanları Tom və Haklberinin heykəlidir”*.

Mark Tvenin ölüm yatağında söylədiyi sözlər də yaddaşlara köçmüşdür. Onun tibb bacılarına söylədiyi son iki cümləsi belə idi:

- Niyə məni sağaltmağa can atırsınız? Həyatın iki günü mənim üçün dörd gün qədər əzizdir.

O, çətin, ağır günlərin məngənəsində sıxılan, yaşadığı əzablı ömrün sirdaşı idi. Qardaşı buxar gəmisində partlayışın qurbanı olmuşdu. Onun gözləri önündə baş verən partlayış ömür yolunun üzüntülü, kədərli səhifəsinə çevrilmişdi. Dörd övladından üçü isə həyatla erkən yaşlarında vidalaşmışdı.

Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı Uilyam Folkner isə bəyan edirdi ki, Mark Tven *“sözün əsl mənasında birinci amerikan yazıçısı olmuşdur, bütövlükdə isə biz o vaxtdan onun varisləriyik”*.

“Tom Soyverin macəraları” (1876) və “Haklberri Finnin macəraları” (1885) ilə tanınan Mark Tvenin bütün zamanların ən böyük ədiblərindən biri kimi xatırlanması təsadüfi deyildir. Amerika yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı Ernest Heminqvey yazırdı ki, *“Bütün müasir Amerika ədəbiyyatı Mark Tvenin “Haklberri Finn” adlı kitabından*

başlayır. Əvvəllər belə bir şey olmamışdır. Bu kitabdan bəri hələ yaxşı heç bir əsər yazılmamışdır”.

Tədqiqatçılar da yekdil fikirdədir ki, Mark Tvenin Həklberri Finn adlı qəhrəmanı gənc amerikalılara haqqın yolunu və məskən saldığı ölkəsinin onlar üçün nə qədər vacib, doğma olduğunu, dostluğun mənasını aşışan etmişdir.

“Amerika ədəbiyyatı: tarixi oçerklər” kitabında prof. Qorxmaz Quliyev Mark Tvenin “Tom Soyverin macəraları” romanında romantika və yumorun, lirizmlə sarkazmın vəhdətini yüksək dəyərləndirmişdir. O, ədibin əsərinin işıqlı roman olduğunu, onun realizmin təcəssüm prinsiplərinə tam uyğunluğunun təsdiqi üçün bir sıra məxəzlərə istinad edərək yazır ki, *“Mark Tven bu romanda öz dövründə geniş yayılmış uşaqlara ünvanlanmış ədəbi-bədii nümunələrdə bol-bol təsadüf olunan cansız personajları və təbliğ olunan süni dəyərləri tənqid hədəfinə çevirmişdir. O, həyat həqiqətlərinə sədaqəti və yaratdığı obrazların daxili aləminin ən dərin guşələrinə nüfuz etmək bacarığını bu cür “uşaq ədəbiyyatı”na qarşı qoyur. Bu sənətkara ecazkar uşaq aləminin son dərəcə plastik mənzərəsini, azyaşlı qəhrəmanlarının dünya duyumunun ən incə çalarlarını təcəssüm etməyə imkan verir”.*

Ədəbi tənqiddə Mark Tvenin yaradıcılığında amerikan ictimai həyatının realist bədii təsvirinin böyük sənətkar qüdrəti ilə qələmə alındığı xüsusi qeyd olunur.

Mark Tvenin nəsr ilə yazdığı əsərlərində həyat gerçəkliyi ədibin uşaqlıq illərinin realist, şən ruhunu özündə ehtiva edir. Belə bir görmə bucağından uşaqlıq xatirələrinin yaşantılarını yaradan ədib “Tom Soyverin macəraları” ilə uşaq nəsrində yazıçı mövqeyinin yeni platformasını yaratmışdır.

Ədəbiyyat tənqidçilərinin bir çoxu ingilis uşaq nəsrinə ilə Amerika uşaq nəsrini müqayisə edərkən belə bir qənaətinə ifadə edir ki, Amerika uşaq nəsrində magiya əhatəli əksini

tapmamışdır. Amerika nəsrinə həyatın realist təsvirini önə çəkən ədəbiyyatın təmsilçisidir. Bu ədəbiyyat dünya ədəbiyyatının qızıl fonduna daxil olan realist ədəbiyyat kimi öz yeri, mövqeyi ilə seçilir.

...Mark Tvenin səhnə əsərləri yazması haqqında ədəbi fakt olmasa da, onun teatr tənqidçisi olduğu, hətta bir pyesə imza atdığı söylənilir. Ən maraqlısı budur ki, o heç vaxt pyeslərini çap etdirməmişdir. “O, ölübümü?” pyesinin Mark Tvenə məxsus olduğunun axtarışında olanlar da vardır. Ədibin 1893-cü ilə şamil edilən qısa hekayəsi əsasında onu pyes kimi yazdığı da göstərilir. Adı çəkilən pyes 1898-ci ildə səhnələşdirilmişdir. İlk dəfə isə 2003-cü ildə nəşr olunmuşdur.

Lakin ədibin sağlığında “O, ölübümü?” pyesinin taleyi uğursuz olmuşdur və o, bir də səhnə üçün pyes yazmaqdan çəkinmişdir. Lakin Mark Tven 1910-cu il ölüm tarixinədək teatr tamaşalarına böyük maraq göstərsə də, onun dram yaradıcılığı ciddi müzakirə obyektinə olmamışdır.

Şahin Xəlilli

**James Fenimore
Cooper
(1789-1851)**

**Ceyms Fenimor
Kuper**

Amerika romanisti*

İlk romanını yazanda otuz bir yaşı vardı. Düz otuz bir il sonra isə həyatdan köçdü. Çox vaxt ədəbi mübahisələrdə onun yazıçı olmasını həyat yoldaşı miss de Lensinin təsiri ilə bağlayırlar. Kuper yaradıcılığının tədqiqatçılarından biri professor Lonsberi də yazıçının ədəbi fəaliyyətini həmin təsadüflə bağlayır. Alim yazır ki, Kuper həyat yoldaşı fransız qızı Syuzan Avqusta Delansiyə ailə həyatından bəhs edən ortabab ingilis romanını ucadan qıraət edirmiş. Qəfildən dayanıb özünün bundan da yaxşı kitab yazma biləcəyini söyləyir. Əslində məktub belə yazmağa səbri çatmayan Ceymsə arvadı “Elə isə yaz görüm!” - deyir. Kuper dərhal işə başlayır, özünün “Yersiz ehtiyat” adlı ilk romanını (1820) cəmi bir neçə həftəyə yazıb qurtarır.

Kuper miss de Delansi ilə xoşbəxt ömür sürmüşdür. Onun bir-birindən gözəl əsərlərinin yaranmasında ömür-gün bələdçisi ömrünə dan ulduzu kimi işıq saçmışdır. Ancaq kədərli bu idi ki, dünyaya göz açan övladları tez-tələsik həyatla vidalaşırdı. Onların tək-cə bir qızı - Syüzanna - Avqusta isə bir qədər çox yaşadı.

*“Kitablar aləmində” jurnalı, - 1989. №3, - s.27-28

C.F.Kuper 1789-cu ilin sentyabrın 15-də Berlinqtdakı Nyu-Cersi Ştatında anadan olmuşdur. O, plantator Uilyam Kuperin on üç uşağından on ikincisi idi. Bir yaş iki aylıq olanda ailəsi Otsego gölünün yaxınlığındakı Nyu-York Ştatında böyük bir mülk alıb ora köçmüşdür. Bu yer elə o vaxtdan Kuperlərin adı ilə Kuperstaun adlandırılmışdır.

Onu da qeyd edək ki, Ceyms iki soyadı yaşadan yazıçıdır. O, 1826-cı ildə - 37 yaşında ikən ata soyadı ilə (Kuper) əsl isveçrəli, varlı və təhsilli anasının soyadını (Fenimor) qoşalaşdırmışdır.

Hinduların məskən saldığı yerlərdən çox da uzaq olmayan Kuperstaunda gələcək yazıçı öz qayğısız günlərini yaşamışdır. Dəbdəbə ilə “Akademiya” adlandırılmış kənd məktəbində oxumuş, sonra təhsilini Yell kollecində davam etdirmişdir. Tezliklə kolleci yarımçıq qoyub atasının təhriki ilə dənizçilikdə bəxtini sınamışdır. “Stirlinq” gəmisində Avropaya gəlmiş, ağır dəniz səyahətinin qeyri-adi sərgü-zəştlərini sonralar bir sıra əsərlərində qələmə almışdır.

O, bir il “Stirlinq”də xidmət etdikdən sonra hərbi donanmada əvvəlcə matros, sonra zabıt kimi işləmişdir. 1810-cu ilin mayında donanma ilə vidalaşib fermerliklə məşul olmuşdur. Amma əsl xoşbəxtliyini gözəl həyat yoldaşında və yazıçılıqda tapmışdır.

Onun sayca ikinci romanı “Cusus” (1821) Amerika həyatı və problemlərinin gözəl bədii təsvirini verən əsər kimi yüksək qiymətləndirildi. Tezliklə rus, fransız, alman, ispan, İsveç və s. dillərə tərcümə edildi. Kuperin Amerikada, Avropada yazıçı şöhrəti məhz bu əsərlə başladı.

O, dünyanın bir sıra ölkələrinə səyahətə çıxmış, ayrı-ayrı xalqların tarixinə, mədəniyyətinə dair zəngin material toplamışdır. Fransanın inqilab havası ilə nəfəs almış, İtaliya mədəniyyətinin təsirini duymuşdur. Romada, Venesiyada... olmuş, bir müddət Florensiyada yaşamışdır. Uzaq Rusiyanı görmək həvəsi ilə yaşamış, bu ölkəyə səmimi etiraf və məhəbbətini gizlədə bilməmişdir.

Otuz bir illik ədəbi fəaliyyəti dövründə C.F.Kuper otuz iki roman və onlarca müxtəlif kitab yazmışdır. Onun romanlarında Amerika həyat tərzinin canlı, realist lövhələri, hindu qəbilələrinin müstəmləkəçilərə və müstəmləkəçiliyə qarşı mübarizəsi dolğun ifadəsini tapmışdır.

“Casus”, “Layenel Linkoln”, “İki admiral”, “İgid”... tarixi romanları Amerikanın keçmişinə həsr olunmuşdur. “Pirat”, “Losman”, “Qırmızı dəniz qulduru”... dəniz həyatının acılı-şirینli təəssüratları əsasında yazılmışdır.

İstər ədəbiyyatşünaslıqda, istərsə də yazıçının öz şəxsi fikrincə, onun ən uğurlu əsəri “Dəri Corab haqqında pentalogiya”sıdır (beşsaylı romanıdır). Bu romanlar ilk Amerika epopeyasıdır. V.Q.Belinski yazırdı ki, “... bu epopeyanın qəhrəmanı həyatın özüdür”. Dəri Corab adı ilə məşhur olan “Pionerlər”, “Sonuncu mogikan”, “Preriya”, “Ləpirçi”, “Vəhşi heyvan ovçusu” romanları azadlıqsevər hindu qəbilələrinin həyat və mübarizəsindən bəhs edir. Bu romanlardan ikisi - “Sonuncu mogikan”, “Ləpirçi” əllinci illərdə Azərbaycan dilinə tərcümə edilib, “Macəra kitabxanası” seriyası ilə nəşr olunmuşdur. “Sonuncu mogikan” 1987-ci ildə “Gənclik” nəşriyyatında tənqidçi Vilayət Quliyevin maraqlı təqdimatı ilə yenidən işıq üzü görmüşdür.

“Sonuncu mogikan”ın ingilis nəşrinin ön sözündə C.F.Kuperin hindular haqqında belə bir fikri var: “Gözəl xalqdır, müharibədə cəsurdur, təkəbbürlüdür, amansızdır, canından belə keçməyə hazırdır, sülh dövründə isə ədalətlidir, mərddir, qonaqpərvərdir, intiqamçıdır, xurafata inanandır, təvazökardır, adətən namuslu, təmiz adamdır”.

Hindular “Sonuncu mogikan”ın əsas qəhrəmanıdır.

Mühasirəyə düşmüş gənc ingilis zabitinin və onun yol yoldaşının ilk köməyinə gələn Natti Bempodur (romanda o, Şahingöz ləqəbi ilə təqdim edilir). Mogikan qəbiləsinin son nümayəndələri Çinçaçuk və onun oğlu Unkas obrazlarında hinduların ən gözəl cizgiləri cəmləşdirilmişdir.

Unkasın ağdərili qız Koraya dərin məhəbbəti oxucu yaddaşından silinmir. Unkas öz istəklisini xilas edərkən məhv olur, hindu qəbiləsinin mogikanının şərəfli nəsləi onunla itir. Hindu xalqının, onun poetik mədəniyyətinin məhvi iki mərd və gözəl gəncin - Unkas və Koranın faciəli ölümündə simvolik əksini tapır.

C.F.Kuperi Amerika ədəbiyyatının pioneri adlandırılanların fikrində bir həqiqət vardır. Görkəmli rus tənqidçisi V.Q.Belinski onun adını U.Şekspir, C.Q.Bayron, İ.Höte, F.Şiller, A.S.Puşkinlə bir sırada çəkmişdir. “Şimali Amerika ştatlarının ədəbiyyatı Kuperlə başlanmışdır” - deyə ona Amerika milli ədəbiyyatının nəhəng yaradıcısı, romançısı kimi yüksək qiymət vermişdir.

Kuper ədəbiyyata gələndə Vaşinqton İrvinq, Ceyms Poldinq yalnız kiçik hekayələr ustası kimi şöhrət qazanmışdı. Con Hill isə şeir, faciə, ədəbi xülasə yazırdı, tarixi mövzuda əsərlərin müəllifi idi. Kuper milli Amerika ədəbiyyatının böyük romanlarını yazdı, gənc Amerika ədəbiyyatının şöhrətini uzaq ünvanlara yaydı.

F.Kuperin müasiri, Azərbaycanın “Koroğlu”su ilə yaxından tanış olan böyük Amerika şairi H.V.Lonqfello yazırdı ki, Avropada elə bir ölkə yoxdur ki, orada Kuperin adı məşhur olmasın. Proletar yazıçısı A.M.Qorki isə Kuper qəhrəmanlarını “iztirab və şücaəti ilə bizim həyatımızı zینətləndirən bəşəriyyətin əsl dostları” adlandırmışdır. O, bu gözəl qəhrəmanları ilə hələ sağlığında sərhədləri aşmış keçmiş, oxucu ürəyində “doğmalaşmışdır”. Ömrünün son günlərinə, saatlarınadək C.Kuper yaradıcılıqdan əlini üzmemiş, “Manhattan şəhərləri” adlı əsərini diktə etməyə özündə güc, cəsarət tapmışdır. Ad gününə bir gün qalmış, 62 yaşında həyatdan köçən yazıçı Kuperstaunda Xrist kilsəsində dəfn olunmuşdur. Həyat yoldaşı isə dörd ay sonra həməən ibadətqahın əbədi “qonağı” olmuşdur.

Onun xatirəsinə abidə ucaldılması qərara alınmışdı. Ölümündən yalnız bir neçə il sonra özünə yox, Dəri Corab haqqında romanlarının qəhrəmanına heykəl qoyuldu.

Əsərləri dünyanın neçə-neçə tərəqqipərvər xalqlarının dillərinə tərcümə olunan “bəşəriyyətin həqiqi dostu” - Ceyms Fenimor Kuperin adı bizim üçün də doğmadır. Ədibin romanları bu gün də oxucular tərəfindən sevilə-sevilə oxunur və heç şübhəsiz ki, bundan sonra da oxunacaqdır.

Şahin Xəlilli

P.S. Ceyms Fenimor Kuperin həyat və yaradıcılığı haqqında 35 il əvvəl “Kitablar aləmində” jurnalının vərəqləri solmuş bu yazını bir daha nəzərdən keçirib və “Amerika uşaq ədəbiyyatı”nda yenidən çap olunmasına qərar verdik. Axı, bu böyük ustad yazıçı ilk dəfə əsərlərində prof. Vilayət Quliyevin qeyd etdiyi kimi *“hinduları mərd, ləyaqətli, öz mənəvi və insani keyfiyyətlərinə görə ağıllardan qətiyyənlə geri qalmayan, hətta bəzi məqamlarda onları üstələyən qəhrəmanlar kimi göstərmişdi... Amerikanın bu qədim yerli xalqlarının tarixini, mədəniyyətini, folklorunu dərinlən öyrənməyə çağırırdı...”*

Azərbaycan tərcümə ədəbiyyatında ədibin “Sonuncu mogikan”, “Ləpirçi” romanlarının nəşri* və “Sonuncu mogikan”ın “Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası” seriyası ilə çap olunmuş əsərlər sırasında görünməsi heç şübhəsiz ki, Amerika uşaq ədəbiyyatı ilə tanışlığın ən yaxşı vasitələrindən biridir.

Yazılarında həyatı və dəqiq faktlardan çıxış edən həmkarımız Vilayət Quliyevin Ceyms Fenimor Kuperin əsərlərinin materialları əsasında çəkilmiş filmlərdə Amerika ədibinin yaratdığı hindu obrazlarının tamaşaçılarda yaratdığı pozitiv assosiasiyalar haqqında mühakiməsində gerçəklik vardır: *“Doğrudan da, ən adi kənd klubundan tutmuş iri şəhər kinoteatrlarına qədər hər yerdə “Çinçacuk - Böyük İlan” filminin (eləcə də Kuper əsərləri əsasında digər filmlərin) müvəffəqiyyətini görəndə, Kuperin hələ*

* Hər iki romanı Əsəd Zeynalov Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir - red.

orta məktəb skamyası arxasından başlayaraq hər bir şagirdin sevimli yazıçısına çevrildiyini müşahidə edəndə ... həyatdan köçmüş Amerika yazıçısının - “bəşəriyyətin həqiqi dostu olduğuna və onun əsərlərinin həyatımızı bəzədiyinə” (Maksim Qorkinin ifadələridir - red.) bir daha inanırsan”.

Amerika uşaq ədəbiyyatında yerli hinduların milli kimliyini, keçməkeşli həyatını və mübarizəsini humanist yazıçı sevgisi ilə yaradan Ceyms Fenimor Kuper Amerika romanisti və uşaq ədəbiyyatının klassiki kimi həmişə xatırlanır və uşaq dünyasında sevib-sevilənlər sırasındadır.

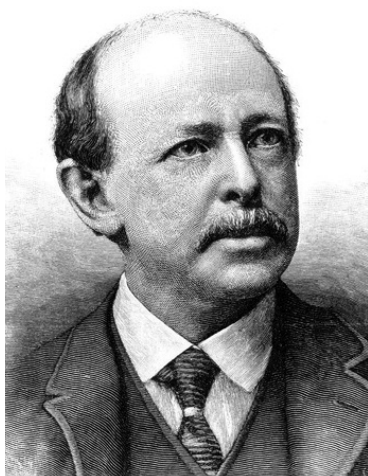
**Samuel Griswold
Goodrich
(1793-1860)**

**Səmyuel Qrisuold
Qudriç**

O, nasir, şair, nəşir kimi Amerikanın ədəbi həyatında 30 yaşından başlayaraq yaxşı tanınmış və həmişə imzası oxucuların diqqət mərkəzində olmuşdur. Ədibin yaradıcılığının əsas hissəsini isə uşaqlar üçün yazdığı biribirindən maraqlı, oxunaqlı əsərləri təşkil edir. O, yaradıcılığının nə az, nə də çox - düz iyirmi ilini uşaqlar üçün əsərlərin yazılmasına, eləcə də ayrı-ayrı yazarların uşaq kitablarının redaktəsinə həsr etmişdir. Yeddi min nüsxədə tirajlanmış təxminən 170 kitaba müəllif və redaktor kimi imza atmışdır. Ən maraqlısı budur ki, o, uşaqlara yazılan, sevilə-sevilə oxunan kitabçalarda Səmyuel Qrisuold imzası ilə yox, Piter Parli (Peter Parley) təxəllüsü ilə çıxış etmişdir.

Ədibin ən böyük uğuru, töhfəsini isə yaşadığı dövrdə uşaq ədəbiyyatını dini-didaktik ənənələrdən qoparmağa xüsusi canfəşanlıq göstərməsi olmuşdur. Bu fikri Amerika ədəbiyyatşünası C.Hart açıq etiraf etmişdir.

1820-ci illərdən başlayaraq uşaqlar üçün silsilə kitabların müəllifi kimi imzasını tanıtdırmışdır. “Piter Parleyin Amerika haqqında hekayələri” (Boston, 1827) adlı əsəri onun uşaqlara və gənclərə, ölkənin tarixinə bələdçiliyini təmin edən kitablardan biri olmuşdur.

Horatio Alger
(1832-1899)

Horatsio Olcer

Uşaqqlar üçün 130-dan çox kitabın müəllifi, şairi, jurnalisti və yazıçısı kimi tanınmışdır. O, Amerika uşaq ədəbiyyatında ilk bestsellerlərin yaradıcısı və uşaq dünyasından bəhs edən əsərləri ilə həm uşaqqların, həm də böyüklərin sevimli yazıçısı olmuş, kitabları 20 milyon nüsxədə pərəstişkarlarını tapmışdır.

Harvard Universitetində təhsil almışdır. Bir müddət Parisdə yaşamış, sonra Amerikaya qayıdaraq geniş-unitarı kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Horatsio Olcerin hələ Nyu-Yorkda yaşayarkən ədəbi fəaliyyətə böyük marağı olmuşdur. 1867-ci ildə “Yaramaz Dik”, 1869-cu ildə “Uğurlar və uğursuzluqlar”, 1871-ci ildə “Avara Tommi” adlı silsilə romanlarını nəşr etdirmişdir.

“Avara Tommi” romanı 1871-ci ildə çap olunmuşdur. Həmin nəşrin Ön sözündə yazıçı qeyd edirdi ki: “Oxucular əsərin baş qəhrəmanı Tomminin qız olduğunu aşkar edəndə təəccüblənə bilərlər. Amma oxucularımı inandırmağa tələsirəm ki, bu qız heç də adi qızlardan deyildir... Lakin bircə ona ümid edirəm ki, qəhrəmanımın saysız-hesabsız çatışmazlığına baxmayaraq o, oxucuların xoşuna gələcəkdir. Və bu qəhrəmanın taleyi əvvəlki qəhrəmanlarımın taleyi kimi maraqlı olacaqdır”.

Küçələrdə sərgərdan həyat keçirən digər uşaqlar kimi Tommi özünü oğlan kimi aparmaq məcburiyyətində qalır. Həyatının çətin sınaqlarına sinə gərir, zəhmətə qatlaşır və möhkəm xarakteri ilə dostlarının diqqətini çəkir. Yazıçı qəhrəman qızını həyatın bərkindən-boşundan çıxardaraq sonda onu səfil, avara həyatın yolçusundan xoşbəxtliyini tapan, ailə quran bir xanıma çevirir.

Louiza May Alcott
(1832-1888)

Luiza Mey Olcott

Mark Tvenlə adı qoşa çəkilən uşaq yazıçısı Luiza Mey Olcott XIX əsrin tanınmış esseisti, pedaqoq və şairi Amos Bronsonun övladıdır. Ata özü kasıb fermer ailəsində anadan olub öz-özünə savad alsa da, Çesir məktəbinin direktoru olmuş əmisi Bronsonun təsiri ilə müəllimlik etmişdir. Bostonda öz məktəbini (“Temple School”) açmışdır, lakin pedaqoji baxışlarında yaşadığı mühitin qayda-qanunlarına uyuşmayan, xüsusilə qeyri-ənənəvi pedaqoji baxışları, “ruhaniliyə qarşı təcavüzkarlığı” onu məktəbi tərk etmək məcburiyyətində qoymuşdur. Dində azadfikirliliyi, uşaqlara fiziki cəza verilməsinə qarşı üsyankar çıxışları 1840-cı ildə özəl məktəbin dağılmasına səbəb olmuşdur.

Amos Bronson Olcott 3 oktyabr 1836-cı ildə özünə-məxsus Boston mənzilində ilk iclası keçirilən Trans-sendental klubunun əsas yaradıcılarından biri idi. 1842-ci ildə Böyük Britaniyada səfərdə olarkən kraliça Viktoriya dövrünün məşhur yazıçısı, tarixçi və filosofu, şotland əsilli, Məhəmməd Peyğəmbərə həsr olunan “Qəhrəmanlar” kitabının müəllifi Tomas Karleyllə görüşərkən müsahibi onu “bəşər övladını qızıl əsrə sürükləyən Don Kixotu” adlandırmışdır.

Qız övladı Luiza Mey Olkott da atasının yolu ilə getmiş, onun məktəbini keçmişdir. “Rənglər haqqında təmsillər” (“Flower Fables”) kitabını 16 yaşında yazmışdır. Ədəbi tənqiddə onun yaradıcılığına ingilis yazıçısı Çarlz Dikkensin təsiri olduğu qeyd olunur.

Lakin Luiza Mey Olkott 1868-ci ildə nəşr etdirdiyi “Balaca qadınlar” (“Little Women”) adlı romanı ilə uşaq yazıçısı adını qazanmışdır. “Balaca qadınlar” romanının ikinci cildi isə 1869-cu ildə çap olunmuşdur. 1871-ci ildə “Balaca kişilər” (“Little Men”) romanı, eləcə də sonrakı illərdə uşaqlar üçün yazdığı çoxsaylı povest və hekayələri Amerika uşaq nəsrinin unudulmaz nümunələri kimi dəyərləndirilir.

* * *

Amerika ədəbiyyatı tarixində imzaları bir-birini tamamlayan ata Amos Bronson Olkott və onun övladı Luiza Mey Olkott həm yaradıcılığı, həm də ölüm tarixi ilə üst-üstə düşən tanınmış qələm sahibləri kimi əsərləri ilə oxucuların və ədəbi tənqidin nəzər-diqqətindən yayınmamışdır.

Amerikanın cənub ştatlarında gəzərgən tacir kimi çörək pulu qazanan ata Olkott 1823-cü ildən müəllimlik fəaliyyətinə başlamışdır. Onun dörd qız övladı olmuş, yeganə oğlu isə erkən yaşlarında dünyasını dəyişmişdir.

Çörək pulu qazanmağın girdabında məhrumiyyətlərə düşər gələn ata Olkottun ən yaxın dostu Amerika transsensdentalizminin banisi Ralf Uoldo Emerson maddi yardımını əsirgəməmişdir.

Ata Olkott məktəbdə işlədiyi illərdə topladığı təcrübəsinin təəssüratını “Körpə uşaqların tərbiyəsində prinsip və metodlara dair müşahidələr” (1830), “Uşaqlarla əhdi-cədid haqqında söhbət” (1836-1837) kitablarında bölüşmüşdür.

Rus alimi D.Priyatkin yazır ki, Luiza Mey Olkottun “Balaca qadınlar” romanının nəşri ona çox böyük məşhurluq gətirmiş və onun ədəbiyyata gedən yolunu müəy-

yönləşdirmişdir - o, uşaq yazıçısı olmuşdur. “Balaca qadınlar”ın 1869-cu ildə ikinci cildinin çapından sonra 1871-ci ildə “Balaca kişilər” və digər romanları, povestləri oxucu görüşünə çıxmışdır.

Bir məqamı da qeyd etmək istərdik ki, Luiza Mey Olkottun əsərlərinə olan hədsiz maraq keçmiş Oktyabr inqilabına qədərki dövrdə Rusiyada demək olar ki, ədibin bütün əsərlərinin rus dilinə tərcümə nəşrlərinin yaranmasına rəvac vermişdir. “Balaca qadınlar” romanının Azərbaycan dilinə tərcüməçisi Fəhmin Mirzədir. Həmin romandan “Dörd bacı” adlı hissəni oxucu diqqətinə çatdırırıq.

Səadət Əliyeva

Dörd bacı

- Heç hədiyyəsiz də bayram olar? - deyə xalçaya uzanmış Co dilləndi.

Meq köhnəlmiş paltarlarına baxıb köks ötürdü:

- Kasıb olmaq necə də pis şeydir...

Balaca Emi də qəhərli səslə əlavə etdi:

- Bəzi balaca qızların cürbəcür gözəl əşyaları var, amma bəzilərinin də heç nəyi yoxdur.

- Naşükür olmayaq. Atamız, anamız var, biz varıq. Bir də o kimsəsizləri düşünün. Onların heç kimi yoxdur, - deyə Bet müdaxilə etdi.

Betin bu mənalı sözlərindən sonra dörd bacının üzünə təbəssüm qondu. Ancaq bu, çox çəkmədi. Çünki Conun məyus halda dediyi: “Amma atamız burada deyil. Belə görünür ki, hələ bir xeyli vaxt da atamızı görə bilməyəcəyik” sözləri onları yenə fikrə qərq etdi. Düzdür, Co: “Atam heç vaxt qayıtmayacaq”, - deməmişdi. Amma hamı ürəyindən bu cür keçirmişdi.

Bir neçə dəqiqə heç kim danışmadı. Sonra Meq ifadəli tonla sözə başladı:

-Anam istəmir ki, kişilərin orduda o qədər əziyyət çəkdiyi bir vaxtda biz pulu hədiyyələrə xərcləyək. Düzdür, bu vəziyyəti düzəltmək üçün əlimizdən heç nə gəlmir. Amma biz də özümüzə görə bəzi fədakarlıq edə bilərik. Məncə, bu Milad bayramında bir-birimizə hədiyyə almasaq da, olar.

Meqin bu sözləri hamının kefinə soğan doğradı. Çünki Co özünə kitab, Bet not dəftəri, Emi də karandaş almağı planlaşdırmışdı. Maddi imkanları zəif olduğundan bu üç-beş qəpiyi də güclə yığmışdılar. Amma indi bu azacıq pulu da orduya bağışlamalı idilər.

Milad bayramını belə kədərli qarşılayan bu dörd bacı Amerikanın Konkord adlı kiçik bir şəhərində yaşayırdı. Ataları mister Març Vətəndaş müharibəsində iştirak edirdi. O, yaralı və xəstə əsgərlərə qulluq edirdi. Əvvəllər mister Març varlı imiş. Amma dostuna kömək etmək üçün bütün sərvətindən keçmişdi.

Marqaret qızların ən böyüyü idi. Ona Meq deyirdilər On altı yaşı var idi. Azca toppuş, iri gözlü, qarasaçlı və ağbəniz idi.

Cosefina, ya da qısaca Co ailənin ikinci uşağı idi. Co on beş yaşlı, uzun , nərmə-nazik, qarayanız qız idi. Co geyiminə fikir verməz, oğlan kimi hərəkət edərdi. Buna görə bacıları çox vaxt onu lağa qoyurdular.

Elizabet evin üçüncü qızı idi. Onu da Bet çağırırdılar. On üç yaşlı Betin düz saçları, parlaq gözləri vardı. Çox sakit və utancaq qız idi.

Sonbeşik Emi on bir yaşında sarışın, mavigözlü bir qız idi. O, özünə çox fikir verir, rəssam olmaq istəyirdi. Qıvrım sarı saçları çiyinlərinə qədər tökülürdü.

Qızların anası missis Març vaxtının çoxunu əsgərlərə paltar tikməklə keçirirdi. Elə qızları da əsgərlərə görə bu Milad bayramında bir-birilərinə hədiyyə almaqdan imtina etmişdilər. Co da buna görə demişdi ki, “Hədiyyəsiz bayram nə bayramdır?”

Axşam saat altıya az qalırdı. Bet ocağın qabağını süpürürdü. Bir azdan missis Març da gələcəkdi. Co anasının şap-şaplarını isitmək üçün ocağın qabağına tutdu. Meq də oxumağı saxlayıb lampanı yandırdı.

Co şap-şapa baxıb dedi:

-Bunlar artıq köhnəlib. Gərək təzələrini ala.

-Bir dollarım var. Yəqin ki, onunla anama təzəsini ala bilərəm, - deyə Bet dedi.

Bu dəfə Meq dilləndi:

-Hamınızdan böyüyəm. Nəsə almaq lazımdırsa, mən almalıyam.

Co sözə qarışdı:

-“Evin kişisi” daha mənəm. Çünki atam gedəndə anamı mənə tapşırdı.

Bet dedi:

-Məncə, hərə anamıza bir hədiyyə alsə, daha yaxşı olar.

Co əllərini arxasına qoyub yaşlı kişilər kimi otaqda var-gəl eləməyə başladı və sonra:

-Bet haqlıdır. Amma hədiyyəni sürpriz kimi hazırlasaq, daha yaxşı olar, - deyə təklif elədi.

Conun təklifini hamı bəyəndi. Meq bir cüt əlcək, Co şap-şap, Bet cib dəsmalı, Emi isə bir şüşə odekolon almağa qərar verdi. Hədiyyələri ayrı-ayrı paketlərə yığıb masanın üzərinə qoyacaqdılar. Sonra isə analarını otağa çağırıb ona sürpriz edəcəkdilər.

Milad günü bacılar Conun yazdığı kiçik bir pyesi də səhnələşdirmək istəyirdilər. Buna görə də tamaşanın məşqinə başladılar. Emi hec cür rolunun öhdəsindən gələ bilmirdi. Co Eminin bacarıqsızlığına əsəbiləşirdi. Meq isə, əksinə, rolunu ustalıqla oynayırdı. Pyes Betin çox xoşuna gəlmişdi. Belə gözəl əsər yazdığı üçün elə hey bacısını tərifləyirdi.

L. Frank Baum (1856-1919)

L. Frənk Baum

Buludların arxasından çıxan göy qurşağı

“Brittanica Encyclopedia”da L. Frənk Baumun yaradıcılığı, onun ailə klassikası olan “Oz ölkəsinin sehrbazı” barədə bir çox mənbələri, xüsusilə Uilyam Şekspirin şah əsərlərinin Azərbaycan dilinə ustad mütərcimi Sabir Mustafanın həmin əsərin orijinaldan tərcüməsini oxuyandan sonra düşüncələrimizi bölüşmək qərarını verdik.

“Eh, yox əgər bunu Şekspir deyibsə, onda hər şey doğrudur” - yazan L. Frənk Baumun hikmətli kəlamını oxuyanda ədəbiyyatşünas, prof. Vaqif Arzumanlı ilə birgə əməkdaşlıq etdiyim günlərə qayıtdım. O vaxtlar imzamı ədəbi ictimaiyyətə pis-yaxşı tanıtmışdım. Vaqif Arzumanlı rəhbərlik etdiyi Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunda məni yarım ştat işə təklif etmişdi. Həftədə bir dəfə İnstitutda təşkil olunmuş İngilis dili kursunu aparmaq da mənə həvalə olunmuşdu. Vaqif müəllim dilin öyrənilməsinin çətinliyini hiss edəndə üzünü mənə tutub deyirdi:

- Heç nə öyrənmə bilməsəm də, hər yerdə deyəcəyəm ki, ingilis dili müəllimim Şahin Xəlilli olub.

L. Frənk Baum yaz, yay aylarında göyün üzünə həsrətlə baxıb söyləyərdi: “Sən ümitsiz olma, nə olursa olsun,

buludların arxasında həmişə göy qurşağının üzə çıxmağı var”.

“Oz” seriyalı nəşr olunan kitabları ilə dünya uşaq ədəbiyyatına imzasını atan ədib bu əsərinin birinci seriyasını 1900-cü ildə çap etdirmişdi.

Əslində, L. Frənk Baum uşaqlar üçün əsərlərini yazmamışdan əvvəl bir çox peşənin qulpundan yapışmışdı. Hətta gəncliyində kiçik bir mətbəədə ailə və dostları üçün aylıq jurnalın çapı ilə məşğul idi.

Uşaq əsərlərinin müəllifi kimi tanınması isə 1897-ci ilə təsadüf edir. O, Britaniya ədəbiyyatında çox məşhur olan “Ana Qazın şeirləri”nin “Ana Qaz nəslrlə” (“Mother Goose in Prose”) versiyasını işləyib 1897-ci ildə nəşrini hazırlamışdı. 1899-cu ildə isə “Ata Qaz: onun kitabı” (“Father Goose: His Book”) şeirlər toplusunu çapa verdi. Lakin “Oz ölkəsinin sehrbazı”nın bir il sonrakı nəşri əvvəlki əsərlərini bir növ kölgədə qoydu.

Dünya xalqlarının bənzərli və bənzərsiz mədəniyyətində və mifologiyasında miflər, sehrli nağıllar elmi araşdırmalarda tədqiqat predmetinə çevrilmiş və indi də davam edir. Almaniyada Qrimm qardaşları - Yakob Qrimmin (1785-1863) və Vilhelm Qrimmin (1786-1859) sehrli nağılları, Danimarkada nağıl şahzadəsi Hans Kristian Andersenin (1805-1875) qeyri-adi nağılları, İtaliyada yazıçı Karlo Kollodinin (1826-1890) “Pinokkio”su, İngiltərədə Luis Kerrolun (1832-1898) “Alisa möcüzələr ölkəsində” silsilə nağıl povesti, şotland əsilli yazıçı və dramaturq Ceyms Mətyu Barrinin (1860-1937) “Piter Pən”i magiyanın ədəbi ömrünün ikinci dalğasına çevrildi. Bu yazarlar sırasında L. Frənk Baumun “Oz ölkəsinin sehrbazı” tədqiqatçı Alisa Burqerin ifadəsi ilə desək, Amerikanın yeni mifi kimi uşaq ədəbi və mif dünyasının yeni görüntülərinə çevrildi.

Ömrünü miflərin və simvolların elmi araşdırılmasına həsr etmiş Amerika alimi Cozef Kəmbell (Joseph Campbell, 1896-1987) Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş “Min

sifətli qəhrəman” (“The Hero with a Thousand Faces”) adlı monumental monoqrafiyasında miflərə zamansız baxışın sirrinin aşağıdakı açıqlamasını təqdim etmişdir: “... Arxeoloqlar İraq, Honan, Krit və Yukatanın xarabalıqlarını araşdırırlar... Şərqşünaslar nəslə bizim üçün Şərqin müqəddəs yazılarını açdılar... Bu arada ötən əsrdə xalq psixologiyası sahəsində araşdırmalara başlayan bir qrup alim dilin, mifin, dinin, sənətin inkişafının və əxlaq kodlarının psixoloji əsaslarını təyin etməyə çalışırdı... Psixanalitiklərin cəsarətli və həqiqətən, epoxal yazıları bir mifologiya tələbəsi üçün əvəzolunmazdır; spesifik halların və məsələlərin təfərrüatı və bəzən ziddiyyətli təsvirləri barədə fikir nə olursa olsun, Freyd, Yunq və onların davamçıları inkaredilməz şəkildə sübut etdilər ki, mifin məntiqi, qəhrəmanları və əməlləri müasir dövrlərə qədər gəlib çıxıb bilər”.

Əsas 1768-ci ildə Şotlandiyanın Edinburq şəhərində qoyulmuş “Britaniya Ensiklopediyası” (“Encyclopedia Britannica”) hazırda Birləşmiş Ştatlarda Çikaqo şəhərində fəaliyyət göstərir. Dünyada fakt zənginliyinə və etibarlı mənbələrə istinadına görə ən çox inanılan bu ensiklopediyanın son nəşrində Amerikada uşaq ədəbiyyatı haqda ilkin qeydlərdə oxuyuruq: “İngiltərə ilə müqayisədə Birləşmiş Ştatların nisbətən az sayda sənət əsərləri vardır. Əlbəttə, “Haklberri Finnin macəraları” romanı dünyanın heç bir ölkəsinin uşaq ədəbiyyatında analoqu olmayan dünyanın şah əsəri kimi sahiblik edir. Öz dövründə inqilabi hadisəyə çevrilən “Balaca qadınlar” (müəllifi Luiza Mey Olkottudur - red.) romanı yüz il keçəndən sonra da özünün xoş əhval-ruhiyyəsini bəxş edir və nə vaxtsa yazılmış bu əsər hələ də çox sevilən ailə hekayəsi kimi unudulmamışdır. “Oz ölkəsinin sehrbazı” (müəllifi L. Frənk Baumdur - red.) əsərinin “Alisa” kitablar silsiləsi ilə ehtiyatsızlıqla müqayisə edilməsinə baxmayaraq həmin əsərdə cazibədarlıq, incəlik və yumor demək olar ki, yox dərəcəsindədir.

Bununla belə, onun hekayəsi və personajları açıq-aydın şəkildə “Pinokkio” (müəllifi italyan yazıçısı Karlo Kolodidir - red.) kitabında olduğu kimi uşaqlara davamlılığı və demək olar ki, universal cazibədarlığı özündə ehtiva edir. Bu köhnə əsərlərə Elvin Bruks Uaytın “Styuart Litl” və “Şarlottanın toru” kimi tamamilə orijinal klassikaya çevrilən hər iki əsərin də adını əlavə etmək olar”.

Amerika uşaq ədəbiyyatı haqqında ensiklopedik nəşrdə təqdim olunan belə bir təqdimatda yüksək reytingli əsərlərin siyahısına onlarla müəlliflərin kitablarının adları da əlavə oluna bilərdi. Beləliklə, ayrı-ayrı uşaq ədəbiyyatı tənqidçilərinin öz görmə bucağında verilən siyahıda unudulan adların olub-olmaması heç də uşaq ədəbiyyatı haqqında ümumi təsəvvür və fikrin formalaşmasına xələl gətirməsə də, klassik ədəbiyyat nümunələri və onun müəllifləri çox vaxt aysberqlər kimi özünü nişan verir və görünür.

Amerika yazıçısı, şairi, dramaturqu, uşaq ədəbiyyatının klassiki, möcüzələr ölkəsi Ozun yaradıcısı L. Frənk Baumun Oz ölkəsinin adının yaranması ilə bağlı qərribə bir yozum var. Yazıçı otağında öz və qonşu uşaqlarını başına yığıb nağıllarını söyləyəndə kimsə soruşur:

- Bəs bunlar harada belə olubdur, cənab Baum?

O isə cavabında söyləyir:

- Hə, bu adı... - deyər qonşu otağa nağıldakı yerin adını quraşdırmağa gedir və təsadüfən evindəki kitab kartotekaların üzərində A - N, aşağıdakı rəfdə isə O - Z olduğunu görəndə gəlib uşaqlara “Oz” deyir.

Beləliklə, uşaqlıq dünyasının sevimli əsərinə çevrilən “Oz” özünün daha on üç əlavə seriyası ilə uşaqların doğma kitab ölkəsinin adı kimi məşhurlaşdı.

Yaradıcılığında uşaqları düşündürən, onların diqqətini cəkən həyat nağıllarının unudulmaz lövhələrini, hekayətini yaradan L. Frənk Baum bu gün də dünya uşaq ədəbiyyatının klassiklərindən biri kimi xatırlanır.

Onun insanın ən böyük mənəvi sərvəti sayılan bilik haqqında “Oz ölkəsinin itmiş şahzadəsi” əsərində müdrik-cəsinə söylədiyi bir sözü var: “Nə qədər fəndgir oğru olsa belə, biliyi oğurlaya bilməz. Buna görə də bilik qazanmaq ən gözəl və təhlükəsiz xəzinədir”. (“No thief, however skillful, can rob one of knowledge, and that is why knowledge is the best and safest treasure to acquire.”)

L. Frənk Baumun “Oz ölkəsinin sehrbazı” ilk dəfə 1900-cü ildə nəşr olunmuş və çox tez bir zamanda onun müəllifinə böyük uğur gətirmişdir. Bu əsərin baş qəhrəmanı Kanzas fermasından olan Doroti adlı bir qızıdır. Tüğyan edən tornado (qasırğa) bu balaca qızı Oz adlı torpağa aparıb çıxarır. Dorotinin balaca köpəyi Toto da onunla birlikdə olur. Beləliklə, Doroti ilə onun Totosu Oz ölkəsində macəralara tuş gəlir.

Onun bütöv adı Laymən Frənk Baum kimi sənədləşdirilmişdir. Laymən adı ədibə atasının dünyadan köçmüş qardaşının xatirəsinin unudulmaması üçün verilmişdir. Lakin o, bu adı xoşlamadığından imzasını sadəcə L. Frənk Baum kimi tanıtdırmışdır. 55 novellası, 80-dən çox qısa hekayəsi və iki yüzdən çox şeiri çap olunmuşdur.

L. Frənk Baumun pyesləri haqqında çox az məlumata rast gəlinir. Onun həm də dramaturq olduğunu yazan bioqrafları qeyd edirlər ki, ədibin pyesləri çox az hallarda tamaşaya qoyulmuş və demək olar ki, həmin pyeslər nəşr olunmamışdır. “L. Frənk Baumun musiqili fenteziləri” (“The Musical Fantasies of L.Frank Baum”) Alla T.Fordun təqdimatı ilə tərtib olunub 1858-ci ildə ilk dəfə nəşr edilmişdir.

XIX əsr şotland yazıçısı Uilyam Bləkin (William Black, 1841-1898) öz dövründə çox məşhur olan “Tule şahzadəsi” (“A Princess of Thule”, 1873) romanını musiqili pyes kimi uyğunlaşdıran L. Frənk Baum onun “Arranlı qız” kimi tamaşasını hazırlamışdır. Əslində bu tamaşa böyük uğur qazanmışdır. Ədəbi tənqiddə haqlı olaraq Şotlandiyanın

Arran şəhərinin adının İrlandiyada eyni adla, lakin “Aran” kimi təqdim olunması ciddi müzakirəyə səbəb olmasa da, “Arran kitabı”nda (W.M.Mackenzie. The Book of Arran. Volume Second. The Arran Society of Glasgow. Hugh Hopkins: glasgow.archive.org) bu məkan tarixən “qara-buğdayı” insanların məskən saldığı Şərqi dünyasının Arranı kimi təsvir edilir.

Şahin Xəlilli

James Thurber
(1894-1961)

Ceyms Törber

Cəmi 67 il ömür yaşamış Ceyms Törber təxminən 30 illik yaradıcılıq dövründə 25 kitabını nəşr etdirmişdir. Ədəbi-bədii əsərlərində amerikan milli xarakterinin yadda qalan cizgiləri, amerikalıların həyat tərzinin incəliklərini ustad düşüncəsi ilə qələmə almışdır. Ədibin “Törberin karnavalı” (“The Thurber Carnival”, 1945), “İçimdəki vəhşilər və digər heyvanlar” (“The Beast in Me and Other Animals”, 1948), “Törberin ölkəsi” (“Thurber Country”, 1953) kitablarında müxtəlif səpkili əsərləri toplanmışdır.

Ceyms Törberin yaradıcılığında onun uşaqlar üçün yazdığı əsərləri məxsusi yeri ilə seçilir. Uşaqlara ünvanladığı fentezi janrında yazdığı “13 saat” (“The 13 Clocks”, 1950), “Gözəl O” (“The Wonderful O”, 1957) XX əsrin ən uğurlu sehrli nağılları sırasında çəkilir.

Belə söyləyirlər ki, Ceyms 7 yaşında olarkən qardaşlığından biri ilə Vilhelm Tell (oxçuluq bacarığı ilə məşhur olmuş isveçrəli qəhrəman - red.) oyunu zamanı qardaşı təsadüfən oxu onun gözünə vurur və aldığı zədədən onun gözü kor olur.

Uşaq kitabları ilə məşhur olan yazıçı “Çox Aylar” (“Many Moons”) kitabına görə Kaldekott medalına layiq görülmüşdür.

Ceyms Törber yazıçı, rəssam-karikaturaçı olmaqla yanaşı, XX əsr Amerika yumorunun yaradıcılarından biri, nağılçı kimi də dünya ədəbiyyatında qeyri-adi yazı üslubu ilə seçilmişdir.

Onun 1945-ci ildə yazdığı 96 səhifəlik uşaq novellası “Ağ Maral” (“The White Deer”) adlanır.

* * *

Fables for Our Time

by James Thurber
January 13, 1939,
“The New Yorker”

Once upon a Sunday there was a city mouse who went to visit a country mouse. He did away on a train the country mouse had told him to take, only to find that on Sundays it did not stop at Beddington. Hence the city mouse could not get off at Beddington and catch a bus to be met by the country mouse. The city mouse, in fact, was carried on to Middleburg, where he waited three hours for a train to take him back. When he got back to Beddington he found that the last bus for Sibert’s Junction had just left, so he ran and he ran and he finally caught the bus and crept aboard, only to find that it was not the bus for Sibert’s Junction at all, but was going in the apposite direction through Pell’s Hollow and Grumm to place called Wimberty. When the first finally stopped, the city mouse got out into a heavy rain and found that there were no more buses that night going anywhere. “To the hell with it”, said the city mouse, and he walked back to the city.

Moral: Stay where you are, you’re sitting pretty.

* * *

Zəmanəmizin təmsilləri

Ceyms Törber

13 yanvar, 1939

“The New Yorker” jurnalı

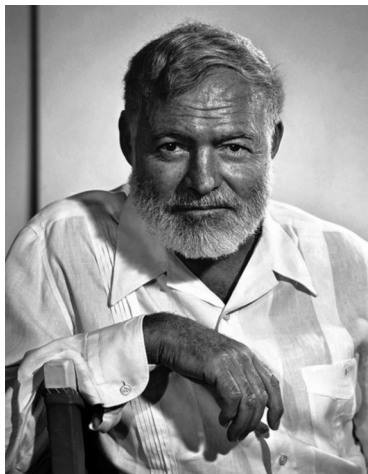
Bir zamanlar bazar günü kənd siçanına baş çəkməyə gedən bir şəhərli siçan varıydı. O, kənd siçanının söylədiyi kimi həftənin bazar günləri yola düşən qatara minib künc-bucaqda özünə yer eylədi. Kənd siçanı onu da demişdi ki, bəs həmin qatar Beddingtonda dayanmır. Beləliklə, şəhərli siçan Beddingtonda düşüb oradan kənddə onu qarşılayan kənd siçanı ilə görüşmək üçün avtobusa çata bilmədi. Əslində şəhərli siçan Midlburqa gedən qatarda idi. Təzədən geri qayıtmaq, başqa bir qatara minmək üçün üç saat gözləməli oldu. Beddingtona qayıdanda isə məlum oldu ki, Sibert Qovşağına gedən avtobus təzəcə yola düşüb. Beləliklə, şəhərli siçan qaça-qaça özünü avtobusa yetirdi və sürünüb onun yan tərəfində yazıya baxanda məlum oldu ki, avtobus Sibert Qovşağına yox, əks istiqamətdəki Pell Hollou və Qrammdan keçən Uimberty adlı yerə gedir. Nəhayət, avtobus dayananda şəhərli siçan bərk yağışa düşdü. Məlum oldu ki, həmin axşam heç yerə gedən avtobus da qalmayıb.

- Cəhənnəmə ki, yoxdur, - deyər şəhərli siçan geri - şəhərə doğru addımladı.

Əxlaqi nəticə: Rahat olduğun yerdə qalmağın yaxşıdır.

İngilis dilindən tərcümə edən:

Səadət Əliyeva

Ernest Hemingway
(1899-1961)

Ernest Heminquey

Amerika ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, Nobel mükafatı laureatı Ernest Heminquey XX əsrin böyük yazıçılarından biridir. O, realist sənətkar idi, insanın cəmiyyət qarşısındakı cavabdehliyini, güc və qüdrətini, uğursuzluğunu özünəməxsus üslubda təsvir edən gözəl obrazlar yaradırdı. Müxtəlif ictimai-siyasi problemlərə həsr etdiyi əsərlərin başlıca müsbət qəhrəmanları sadə, zəhmətkeş insan idi.

Həyatın təsvirindəki dərin drammatizm, danışq dilinin lakonikliyi, insanın özünə inamının güclü təsviri, nəhayət, “sadə şeylər haqqında sadə yazmaq” bacarığı Heminqueyi bütün dünyada sevdirmişdir.

O, 1889-cu ilin iyulun 21-də Çikaqo yaxınlığındakı Miçiqaq gölünün sahilində yerləşən Ouk-Park şəhərçiyində anadan olmuşdur. Təbiətə vurğunluğu, əməkçi insanlara məhəbbət uşaqlıqdan onun ürəyində yuva salmışdır. Sonralar mətbuat aləmində ad-san qazanan Heminquey uşaqlıq illərinin romantikasını, acılı-şirinli günlərinin təəssüratını “Hindu koması”, “Həkim və onun arvadı”, “Atalar və oğullar” və sair hekayələrində qələmə almışdır.

On səkkiz yaşından ədəbi-jurnalistik fəaliyyətinə başlayan bu gəncin püxtələşməsində bir müddət əməkdaşlıq

etdiyi “Kanzas star” əyalət qəzeti müstəsna rol oynamışdır. O, elə bu vaxtdan “sadə şeylər haqqında sadə yazmağa” başlamışdır.

Birinci Dünya müharibəsinin törətdiyi fəlakətləri, müharibənin insanlara vurduğu saysız-hesabsız, amansız yaraları Heminquey “Kim olsanız da”, “Yatmamışdan qabaq” hekayələrində, “Fiesta” və “Əlvida silah” romanlarında təsvir etmişdir.

Müharibə başa çatdı. İyirminci illərdə bir sıra Qərb ölkələrinin ziyalıları, o cümlədən amerikalı gənclər “itirilmiş nəslin” nümayəndələri kimi tanındı. Heminquey də bu nəslə bağlı idi.

O, uzun illər Avropada yaşamışdır. Paris mühiti müəyyən mənada onun yaradıcılıq məktəbi olmuşdur. “Bizim zəmanəmizdə” adlı miniatürlər məcmuəsi 1924-cü ildə burada böyük həyata vəsiqə almışdır. 1926-cı ildə nəşr etdirdiyi “Fiesta” (“Günəş çıxır”) romanı ona şöhrət qazandırmışdır.

Bu kitabın nəşrindən sonra Heminquey bir çox ölkələrə səyahətə çıxmış, həyat və insanlar haqqında düşünmüş, onların taleyi ilə yaxından maraqlanmışdır.

1937-39-cu illərdə o, mühasirəyə alınmış Madriddə dörd dəfə olmuş, müəyyən müddət burada yaşamışdır. Bu dövrdə “Olsun, olmasın” romanını tamamlamış, “Beşinci kolonna” pyesini yazmış, “Beşinci kolonna və ilkin 48 hekayə” toplusunu nəşr etdirmişdir. “İnsan torpağı” ssenarisini yazmış, filmin çəkilişində özü də iştirak etmişdir. 1937-ci ilin yayında həmin filmi Birləşmiş Ştatlara gətirərək onu prezident Ruzveltə göstərmişdir. Çətinliklə də olsa, filmin ekrana buraxılmasına razılıq almışdır. Əldə olunan gəlir isə İspaniyaya kömək fonduna köçürülmüşdür.

Heminqueyin “Günortadan sonrakı ölüm”, “Afrikanın yaşıl təpəliklərində”, “Ölüm-dirim ayağı”, “Klimancoranın qarı”, “Zənglər kimi üçün çalınır”, “Çayın o tayındakı ağacların kölgəsində” əsərlərində müxtəlif ictimai problemlərə toxunulmuşdur.

Və nəhayət, o, 1952-ci ildə “Qoca və dəniz” povestini yazmışdır. Əsər dərhal bütün dünyada şöhrət qazandı, Nobel mükafatına layiq görüldü.

Əsərdə insanın həyata, özünə inamı böyük ustalıqla verilmişdir. Qoca balıqçı cəsarət, yenilməzlik, sabaha inam simvoluna çevrilmişdir.

Heminquey yaradıcılığının tədqiqatçısı F.Yonqun dili ilə desək, Heminqueyin çayların çınqıl daşı kimi yuyulmuş, “zəmanəmizin ən sadə, təzə-tər, yaradıcı, parlaq və təsirli nəsr” indi dünya oxucularının qəlbinə cığır salmışdır.

Şahin Xəlilli

* * *

Bir günün intizarı

Hekayə

Biz hələ yataqda olarkən o, pəncərələri örtmək üçün otağa girdi və bildim ki, xəstədir. Titrəyirdi, bənizi solğun idi və elə yavaş yeriyirdi ki, sanki hərəkət etmək onun üçün çox çətin idi.

-Nə olub, əzizim?

-Başımın ağrısı tutub.

-Get bir az da uzan.

-Yox.

-Get yat. Geyinib sənə baş çəkərim.

Ancaq geyinib aşağı düşəndə onu oturan gördüm. Doqquz yaşlı uşağın xəstə və bədbəxt görkəmi var idi. Əlimi alına qoydum, qızdırma içində yanırdı.

-Dedim axı, get uzan. Xəstəsən.

-İstəmirəm, - dedi.

Həkim gələn kimi uşağın istiliyini ölçdü. -Neçədir?

-Yüz iki.

Aşağıda həkim üç cür müxtəlif rəngli qabda dərman verib, onları xəstəyə necə içirəcəyimi başa saldı. Biri

qızdırmanı yatırtmaq üçün idi, o biri zəifliyə görə, üçüncüsü qanı təmizləmək üçün. O izah elədi ki, xəstəlik törədən mikroblar qana da keçiblər. Deyəsən, həkim yoluxma haqqında hər şeyi bilirdi və dedi ki, əgər istilik yüz dörd dərəcəyə qalxmasa, narahat olmağa dəyməz. Bu, zökəmin yüngül forması idi və sətəlcəmə çevrilməsi qorxusu deyildi.

Geri qayıdıb uşağın istiliyini yazdım, ayrı-ayrı dərmanı vermək üçün vaxtları müəyyənləşdirdim.

-İstəyirsən bir şey oxuyum sənin üçün?

-Oxu. İstəyirsən, oxu, - oğlan cavab verdi.

Onun sifəti ağappaq, gözlərinin altı tutqun idi. Çarpayıda sakitcə uzanmışdı, xəstəlik uşağı qəhərləndirmişdi.

Hoyard Paylın "Quldurlar" kitabından oxumağa başladım, ancaq gördüm ki, o mənə qulaq asmır.

-Necəsən, əzizim? - xəbər aldım.

-Elə əvvəlki kimi.

Mən çarpayının ayaq tərəfində oturub, dərmanın vaxtını gözləyə-gözləyə kitab oxudum. Yatsaydı, çox yaxşı olardı, ancaq nəzərlərimi qaldıranda onu çox qərribə tərzdə çarpayının ayaq tərəfinə baxan gördüm.

-Gör bir az yata bilərsənmi? Dərman vaxtı mən səni oyadaram.

-Oyaq qalmağım yaxşıdır.

Sonra əlavə elədi:

-Narahat olursansa, burada oturma, ata.

-Narahat-zad olmuram.

-Yox, mən demək istəyirəm ki, əziyyətdirsə, oturma.

Fikirləşdim ki, deyəsən halı bir az yaxşılaşıb, saat on birdə dərmanını verəndən sonra bir qədər gəzməyə çıxdım.

Bərk şaxtalı gün idi. Torpağın üzü elə donmuşdu ki, sanki lüt ağacları, kolları, çəmənləri, çılpaq torpağı buza bükmüşdülər. Qıvrıq irland itim də yanımda bir qədər yol yuxarı getdim, sonra çayın donmuş mənsəbinə buruldum. İt tez-tez sürüşür, dığırlanıb gedirdi, özüm də iki dəfə bərk

yıxıldım. Birində tüfəngim də əlimdən çıxıb buzun üstü ilə üzüaşağı sürüşdü.

Kolların altı qar tutmayan yerlərdə torpağa qısılmış quşları uçurtduq və mən onlardan ikisini vurdum. Quşlardan bəziləri həmin kollara qondu, bəziləri isə uzağa uçdu. Onları götürmək üçün buzun üstü ilə yırıla-dura, əziyyətlə xeyli getmək lazım idi.

Şaxtadan buz bağlamış kolların arası ilə geri qayıdanda əhvalım yaxşı idi: iki quş vurub beşini qaçırmışdım, həm də evə bu qədər yaxın yerdə ov etdiyimə sevinir, düşünürdüm ki, kolluqdakı quşlar sabahkı ovum üçün də bəs edər.

Evdə mənə dedilər ki, oğlan heç kimi öz otağına buraxmır.

-İçəri gəlməyin, - o deyirmiş, - yoxsa xəstəliyim sizə də keçər.

Onun yanına girəndə gördüm ki, necə qoyub getmişəmsə, eləcə də durur. Bənizi solğun, yanaqlarının ortası qızdırmanın təsirindən azacıq allanıb. Gözlərini də çarpayının ayaq tərəfinə zilləyib.

İstiliyini yoxladım.

-Neçədir?

-Yüzə yaxın, - dedim. Əslində yüz iki tam onda dörd dərəcə idi.

-Bayaq yüz iki idi, - o dedi.

-Kim deyir onu?

-Həkim.

-İstiliyin normaldır, - dedim, - heç narahat olmağa dəyməz.

-Narahat olmuram, - o dedi, - ancaq fikirləşməyə bilmirəm.

-Fikirləşmə də! Elə hesab et ki, heç nə yoxdur.

-Elə bilirəm ki, heç nə yoxdur, - deyə o, düz qabağa baxdı. Hər halda o, nəyinsə əzabını çəkirdi.

-Bunu su ilə iç.

-Elə bilirsən köməyi olacaq?

-Əlbəttə, olacaq.

Oturub “Quldurlar” kitabından oxumağa başladım, ancaq onun qulaq asmadığını görüb dayandım.

-Necə bilirsən, mən saat neçədə öləcəyəm? - o, xəbər aldı.

-Nə?

-Ölməyimə nə qədər qalıb?

-Sən ölməyəcəksən. Nə olub sənə?!

-Oh. Hə, öləcəyəm. Həkimin yüz iki dərəcə dediyini özüm eşitdim.

-Yüz iki dərəcə istiliyi olanlar ölmürlər. Bu barədə heç danışmağa dəyməz.

-Yox, ölürlər. Fransız məktəbində uşaqlar mənə dedilər ki, qırx dörd dərəcədə adam ölür. Qaldı ki, yüz iki dərəcə ola.

Bütün gün uzununu, ta səhər doqquza qədər o, ölümünü gözləyirmiş.

-Ay səfeh, - dedim. - Səfehin biri. Bu, millərə və kilometrələrə bənzəyir. Anladın? Sən ölməyəcəksən. İki cür termometr var. O birində otuz yeddi dərəcə normaldır, bizimkində doxsan səkkiz.

-Doğrudan?

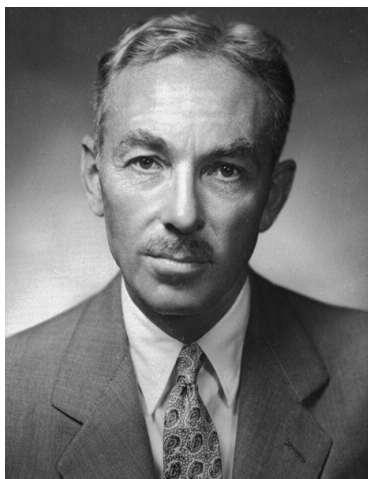
-Əlbəttə. Bu, millərə və kilometrələrə bənzəyir. Bilirsən, maşınla yetmiş mil gedəndə neçə kilometr qət edirik?

-Hə-ə...

Ancaq onun çarpayının ayaq tərəfinə zillənmiş baxışları tutqunlaşdı. Özünü idarə etməsi də zəiflədi, həm də səhəri gün çox süstləşdi və heç nədən ən adi şeylər üstündə belə ağlamağa başladı.

İngilis dilindən tərcümə edən:

Zeydulla Ağayev

Elwyn Brooks White

(1899-1995)

Elvin Bruks Uayt

Dünyanı sevən ədib

“Styuart Litl” (“Stuart Little”, 1945), “Şarlottanın hörümçək toru” (“Charlotte’s Web”, 1952), “Qu quşunun şeypuru” (“The Trumpet of the Swan”, 1970) uşaqlar üçün yazdığı kitabları ilə məşhur olan Amerika uşaq ədəbiyyatının korifeylərindən biri də Elvin Bruks Uayt yeni əsrin uşaq dünyasında ikinci ömrünü yaşayır.

“The New York Times” gündəlik qəzetinin redaktoru Uilyam Şoun (“William Shawn”) ədib haqqında yazırdı ki: “Elvin Bruks Uayt həmişəcavan bir şəxsiyyət olub, onun yazıları isə zamansız idi”.

Həyatının qürub çağında Alzheimer (beyin hüceyrələrinin məhvi ilə nəticələnən nevroloji xəstəlikdir - red.) xəstəliyindən əzab çəkdiyi günlərdə oğlu ona əsərlərini oxuyanda bundan ləzzət almış. Amma onun özünün bu əsərlərin müəllifi olduğunu xatırlaya bilməzmiş. Qiraətin bəzi yerlərini eşidəndə “yox, bu o qədər yaxşı deyilmiş” söyləyərmiş. Kitabdan oxunan müəyyən hissələri xoşlayanda onu kim yazdığını soruşarmış. Oğlu, - Sən yazmısan - deyəndə ədib cavab verərmiş ki, - Hə, pis deyildir.

Hələ sağlığında uşaq kitablarına görə bir çox medal və mükafatlara layiq görülmüşdü. Nyuberi medalı (1953), Prezidentin Azadlıq medalı (1963), Laura İnqall Uaylder mükafatı (1970), Ədəbiyyat üzrə Milli medalı (1971), Pulitser mükafatının xüsusi prizi (1978) ədibin yaradıcılıq fəaliyyəti və uğurlarına verilən ən yaxşı qiymət idi.

Elvin Uayt söz adamıydı, günün bir hissəsini evinin sakit otaqlarından birinə çəkilib düşünüb tapdığı sözün, ideyanın kağız üzərində cilasını yaradardı. Yaradıcı adamların qəribə həyatı olur. Onun düşüncəsində cövlan edən fikirlərin yaz yağışı təki kağızın üzərinə “yağması” vardı.

Elvin Uayt 1952-ci ildə uşaqlar üçün “Şarlottanın hörümçək toru”nu çap etdirmiş və bu əsərinə görə Amerika Kitabxana Assosiasiyasının Nyuberi Şərəf mükafatının qalibi olmuşdur.

Onun “Qu quşunun şeypuru” adlı uşaqlara yazdığı sayca üçüncü kitabı çox illər sonra - 1970-ci ildə çap olunmuşdur.

O, Uilyam Strankın yazdığı “Üslubun elementləri” (“The Elements of Style”) adlı kitabını yenidən işləyərək müəllim və tələbələrin istifadəsinə vermişdir. Bu kitab tələbələrə ingilis dilində yaxşı yazmaq yollarının bələdçisi kimi dəyərləndirilmişdir. Ədib “E.B. Uaytın məktubları”nı 1976-cı ildə, esselərini isə 1977-ci ildə nəşr etdirmişdir.

Onun tərtib etdiyi “E.B.Uaytın şeirləri və skeçləri” isə 1981-ci ilin nəşrinə daxil edilmişdir.

Elvin Uaytın yaradıcı obrazı haqqında düşüncələrimizi kiçik bir essədə yazıya alanda çoxsaylı oxucuların ona müraciətlə söylədiyi hekayələrinin doğru olub-olmadığı barədə cavabını düşünürük. Ədib yazırdı ki: “Onlar uydurmadır. Lakin gerçək həyat olsa-olsa həyatın bir növüdür, axı uydurmanın da həyatı vardır”.

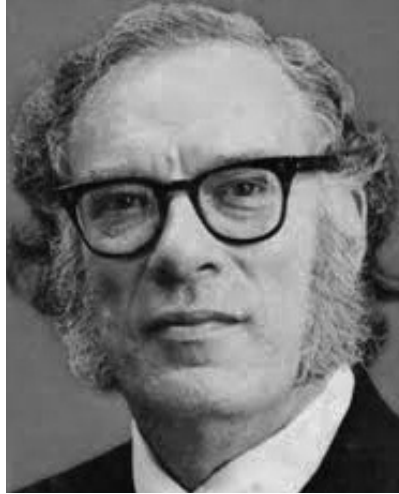
Ədibin yaradıcılığına dair həm uşaq ədəbi tənqidinin, həm də ayrı-ayır mənbələrdə yazılmış fikir və mühakimələrin işığında yekun olaraq onun öz sözlərinə

qayıtmaq istəyirik. O qeyd edirdi ki: “Kitablarda söyləməyi ümid etdiyim, nə vaxtsa söyləməyi planlaşdırdığım odur ki, mən bu dünyanı sevirəm. Elə fikirləşirəm ki, əgər siz ələk-vələk eləsəniz, onu bu kitablarda tapa bilərsiniz”.

Səadət Əliyeva

**Isaac Asimov
(1920-1992)**

Ayzek Əzimov

Amerikanın məşhur fantast yazıçısı Ayzek Əzimovun ailə şəcərəsinin Azərbaycanın Quba rayonundakı Qırmızı qəsəbədən olduğu söylənir. Ölkəmizdə onun bir neçə fantastik hekayələr kitabı çap olunmuşdur. Aşağıda Ayzek Əzimovun “Mənim oğlum fizikdir” fantastik hekayəsini təqdim edirik.

* * *

Mənim oğlum fizikdir

Fantastik hekayə

Çöhrəsində daim təbəssüm oynayan bu qadın çox mülayim və sakit adama oxşayırdı. Bir qız onun yanından yel kimi ötüb keçdi, birdən dönüb baxdı, ayaq saxladı:

-Siz bura necə gəlmisiniz?

Qadın gülümsündü:

-Oğlumun yanına gedirəm, o, fizikdir.

-Oğlunuzun yanına?

-Bəli, baş fizik Cerard Kremona.

-Doktor Kremona? Axı o, indi... Yaxşı, sizin buraxılış vərəqəniz vardır?

-Varımdır, buyurun, baxın. Mən onun anasıyam.

-Missis Kremona, düzü, heç bilmirəm necə edim. Mənim bircə dəqiqəm də boş deyil. Onun kabinetini bu dəhlizin o biri başındadır. Kimdən soruşsanız, sizə göstərir.

Qız bunu deyib tələsik getdi.

İrəlidə, uzaqda bir neçə səs eşidildi. Arvadın üzü gülümsündü: oğlunun səsini tanıdı.

O, kabinetə girdi və dedi:

-Salam, Cerard.

Cerard uca boylu, dolu oğlandır, sıx qalın saçları tək-tük yerdən ağarmışdır. O, hərbi geyimli bir nəfərə nəyi isə bütün təfəsilatı ilə başa salırdı. Kim bilir, görəsən bu hərbi qulluqçunun rütbəsi, çini nədir? Hər kəs olursa-olsun, Cerard ona özünün kim olduğunu göstərməyi bacarar.

Cerard başını qaldıraraq baxdı.

-Sizə nə lazımdır... Ana, sənsən?! Buralarda nə gəzirsən?

-Gəldim səni görməyə.

-Məgər bu gün cümə axşamıdır? Vay, tamam yadımdan çıxmışdı, anacan, sən burada əyləş, sonra danışarıq, əyləş, harada ürəyin istəyir, orda əyləş... Mənə qulaq asın, general...

General Payner çevrilib arxaya baxdı, əllərini geriye aparıb belinə söykədi:

-Sizin ananızdır?

-Bəli.

-Onun burada olması lazımdır?

-Əlbəttə, indi lazım deyil, ancaq mən ona bel bağlayıram. O, heç adi termometrdən də istifadə etmir. O ki qaldı belə şeylərə, onlardan başı çıxmaz... Hə, general, belə-belə işlər: onlar Plutondadırlar. Başa düşürsünüzmü? Yəqin ki, düşürsünüz: o cür radio siqnallar göydəndüşmə ola bilməz, deməli, onları adamlar verirlər. Yerdən olan adamlar. Siz bu fikirlə razılaşmalısınız. Çox güman asteroidlərin dövrəsinə göndərdiyimiz ekspedisiyalardan biri hər halda müvəffəqiyyətlə nəticələnmişdir. Onlar gedib Plutona çatıblar.

-Ola bilsin elədir, mən sizin mülahizələrinizi başa düşürəm, ancaq bu, mümkün olan şeydirmi? Adamlar dörd il bundan qabaq uçub getmişlər. Mən elə zənn edirəm ki, onların hər cür ərzaq ehtiyatı olsa-olsa, güc-bəla ilə bir ilə çata bilərdi. Raket Hanimedə tərəf buraxılmışdı. Amma gedib Plutona çıxıb. Bu, Hanimeddən səkkiz dəfədən çox uzaqdadır.

-Elədir ki, var. Ona görə də biz çalışıb öyrənməliyik, görək nə üçün belə olub. Bəlkə, onlar... Bəlkə, onlar bir yerdən kömək alıblar.

-Nə kömək? Haradan?

Kremona özünü bir təhər saxlamağa çalışaraq bir anlığa dodaqlarını bərk-bərk yumdu.

-General - deyə o, sözə başladı, - əlbəttə, bu, cəfəngiyyat olardı. Ancaq deyirəm bəlkə burada Yerdən olmayanların əli var, hə? Başqa bir planetin sakinlərinin. Biz görək bunu aydınlaşdıraq. Bilmirəm, elə əlaqəni neçə vaxta yaratmaq olar?

Generalın qaş-qabaqlı çöhrəsində sanki ani bir təbəssüm oynadı.

-Siz elə zənn edirsiniz ki, onlar keşikçilərin gözündən yayınmışlar və indi qorxurlar ki, bir də təzədən ələ keçsinlər?

-Mümkün olan şeydir. Biz dəqiq bilməliyik, görək orada nələr baş verir. Həm də bunu təxirə salmadan öyrənmək lazımdır.

-Yaxşı, indi sizin istədiyiniz nədir?

-Bizə təcili olaraq hərbi idarənin Multivakı lazımdır. Onun sizin üçün həll etdiyi bütün məsələləri təxirə salın. Onu bizim əsas semantik məsələmizlə proqramlaşdırın. Rabitə mühəndislərinin hamısını hər cür işdən azad edib bizim sərəncamımıza verin.

-Başa düşə bilmirəm, bunlar niyə lazımdır?

Birdən incə bir səs eşidildi:

-General, bir qədər dincəlmək istəməzsənizmi? Mən özüm ilə yaxşı naringi gətirmişəm.

-Ana! Xahiş edirəm bir qədər səbr elə! - deyə Kremona yalvarmış kimi dilləndi. - Bunlar hamısı çox sadə şeylərdir, general. İndi bizdən Plutona qədər dörd milyard mildən bir qədər azacıq məsafə var. Radio dalğaları bu qədər məsafəni işıq sürəti ilə altı saata qət edir. Turalım ki, biz buradan bir söz dedik. Oradan cavab gələndə on iki saat gözləməliyik. Turalım ki, onlar bir söz dedilər və biz də bu sözü eşitmədik. Təkrar etmələrini xahiş edirik, onlar da bizə təkrar cavab verirlər - bir də gördün bir sutka hədə getdi.

-Məgər bu danışığı bir qədər sürətləndirmək olmaz? - deyə general xəbər aldı.

-Xeyr, olmaz. Rəhbərin də əsas qanunu bundan ibarətdir. Işıq sürəti son həddir, heç bir məlumatı bu sürətdən tez çatdırmaq olmaz. Bizim sizinlə buradakı danışığımız bir saat vaxt aparır. Plutonla belə bir danışmaq aparmaq üçün aylarla vaxt gedərdi.

-Hə, başa düşürəm. Ancaq deyin görüm, siz doğrudanmı burada başqa planetdəki sakinlərin əli olduğunu zənn edirsiniz?

-Bəli. Düzünü axtarsanız, burada çoxları mənimlə razılaşmır. Buna baxmayaraq, biz ən qısa rəhbər vasitəsi yaratmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırıq. Saniyə ərzində mümkün qədər daha çox məlumat vermək lazımdır. Elə buna görə də mənə elektron beyin və sizin adamlar lazımdır. Əgər bir saniyə ərzində verilən xəbərlərin miqdarını heç olmasa on faiz artırarsak, onda tam bir həftə vaxt uda bilərik.

Bayaqkı incə səs yenə onların söhbətini yarımçıq kəsdi:

-Bu nə məsləhətdir, Cerard? Sizə bir müsahibə keçirmək lazımdır?

-Ana, xahiş edirəm bizim işimizə qarışma!

-Ancaq mən görürəm ki, kələfin ucunu düz tutmursan.

Lap doğru deyirəm.

-Anacan! -Kremonanın səsinə yalvarış duyulurdu.

-Yaxşı, mən susdum. Ancaq sən bir söz demək istəyirsənsə və onun cavabını almaq üçün 12 saat gözləmək fikrindəsənsə, bu, axmaqlıqdır. Buna heç bir ehtiyac da yoxdur.

General laqeydcəsinə gülümsündü.

-Doktor Kremona, bəlkə məsləhət almaq üçün ananıza müraciət edərkən.

-General, üz istəyirəm. Ana, sən nə demək istəyirdin?

-Siz oradan cavab alana qədər heç nə gözləmədən verilişi davam etdirin, - deyə missis Kremona çox ciddi tərzdə məsləhət verdi. - Onlara da xəbər verin ki, sizin kimi etsinlər. Siz söhbətə ara vermədən danışın. Qoy onlar da fasiləsiz danışsınlar. Sonra qoy bir nəfər sizdən, bir nəfər də onlardan aranızda gedən söhbəti ayrıca dinləsin. Əgər sizlərdən biriniz sözarası bir şey soruşmaq istəsəniz və buna cavab vermək lazım gələrsə, eyb etməz, sözünüzü deyin, siz soruşmasanız da, tezliklə cavab alacaqsınız.

Kişilər heyrət içərisində ona baxırdılar.

-Tamamilə doğru sözdür, - deyə Kremona pıçıldaırmış kimi dedi - fasiləsiz söhbət. Bu saat başlayaq.

O, generalı arxasınca darta-darta iti addımlarla otaqdan çıxdı, ancaq o saat da geri qayıtdı.

-Ana, - dedi, - sən məni bağışla, yəqin, bizim söhbətimiz bir neçə saat çəkəcəkdir. Mən qızlardan birini yanına göndərərəm, sənənlə söhbət edər. Ya da istəyirsənsə, bir az divanda uzanıb mürğülə.

-Mən sarıdan narahat olma, Cerard, - deyə missis Kremona dilləndi.

-Anacan, yaxşı, de görüm bu fikir sənə ağılına haradan gəldi?

-Bunu bütün qadınlar bilirlər, Cerard. İki qadın bir-biri ilə danışanda - fərqi yoxdur, istər telefonla olsun, istərsə də, üz-üzə durmuş olsunlar, - hər ikisi ara vermədən danışır.

Onlar başa düşürlər: təzə xəbəri bir-birinə çatdırmaq üçün ara vermədən danışmaq lazımdır. Bax, arvadların sirri də bundadır.

Cerard gülümsəmək istədi, dodaqları əsdi, tez dönüb otaqdan çıxdı.

Missis Kremona mehriban nəzərlərlə oğlunun arxasınca baxdı. Onun Cerardı yaxşı oğuldur. Böyük kişi olub, məşhur fizikdir - ancaq yenə də yaddan çıxarmır ki, oğul həmişə ananın sözünə qulaq asmalıdır.

Tərcümə edən:
C.Qaryağdı

IV HİSSƏ

**AMERİKA UŞAQ
TEATRI**

Syuzan Zeder

Suzan Zeder

Uşaqlar üçün teatr tamaşalarının tarixi yüz illərlə ölçülsə də, bu barədə müxtəlif fikirlər söylənilmişdir. Fransız yazıçısı və uşaq təhsili nəzəriyyəçisi Madam de Janlisin 1784-cü ildə yazdığı memuarlarında onun iki qız övladı ilə hersoq Şartrskinin hüsurunda tamaşa göstərdiyi qeyd olunmuşdur. Beş il əvvəl isə Rusiyada Tula quberniyasının Boqoroditski şəhərində ictimai xadim və alim Andrey Bolotovun 1779-cu ildə ev tamaşası ilə ilk uşaq teatrını yaratdığını söyləyirlər. 1903-cü ildə Elis Minni Hertsin uşaqlar üçün ilk teatr tamaşalarını hazırlayıb Uşaq Təhsil teatrının əsasını qoyduğunu iddia edənlər var.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda isə Xalq Maarif Komissarlığının qərarı ilə Bakı Uşaq Teatrı rəsmi olaraq 1928-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. 18 iyul 1936-cı il tarixdə Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrı adlandırılmışdır.

Hazırda ABŞ-da bir çox uşaq teatrları, o cümlədən Minneaqotis Uşaq Teatrı Kompaniyası, Sitl Uşaq Teatrı, Leksinqton Uşaq Teatrı və digər uşaq teatrları fəaliyyət göstərir. Onlar yeniyetmələr üçün həm klassik, həm də yeni əsərlərin tamaşalarını hazırlayırlar. Bu teatrlar sırasında Amerika Uşaq Teatrı Fondunun fəaliyyəti xüsusilə seçilir.

Syuzan Zeder hazırda Amerika Uşaq Teatrı Fondunun prezidentidir. O, uşaqlar üçün çoxsaylı pyeslərin müəllifidir. Onun pyesləri Amerikanın əksər ştatlarında, Avropa və Asiyanın bir çox ölkələrində tamaşaya qoyulmuşdur.

Azərbaycanda “Amerika uşaq ədəbiyyatı” adlı dərs vəsaitinin çapa hazırlanması xəbərini eşidəndə professor Syuzan Zeder “Amerika Birləşmiş Ştatlarında uşaq teatri” adlı essəsini yazıb 2018-ci ildə Azərbaycana göndərmişdi. O vaxtdan 5 ildən çox vaxt keçir. Aşağıda prof. Syuzan Zederin essəsinin orijinal mətnini və tərcüməsini təqdim edirik:

* * *

Theatre for Children in The United States

Theatre is a living thing. The performance of a play, whether for children or adults takes place in a specific time and place. It exists for a moment of communion between actors and audiences and then it vanishes into memory or history, to be created anew again and again! In the United States, the development of professional theatre for audiences of young people can be compared to the way a child grows from infancy to adulthood. Over the years there have been theatres, universities, community groups and social service organizations dedicated to producing plays of beauty, power, relevance and social significance to audiences of children, parents, teachers and grandparents. Sometimes the plays are adaptations of familiar fairy and folk-tales and adaptations of popular children's books and works of classic children's literature; and sometimes they are original plays crafted entirely from a playwright's imagination.

Professional Children's Theatre in the US dates back to the late 1800's and early 1900's. In many of the big cities in the US where there were heavy immigrant populations,

social service organizations called settlement houses found that theatre was an excellent way to reach both children and adults. Sometimes the plays they produced helped young people learn about the United States and sometimes they were a reflection of the rich cultural heritage of the specific immigrant communities in different neighborhoods. This brought about a rich blending of cultural traditions in safe and enjoyable environment. There were also community theatres where ordinary folks put on plays for their friends and relatives, and organizations like the Junior League, where women brought plays to schools, churches and community centers. A few professional theatres occasionally produced commercial productions aimed at children and families. Both *Peter Pan* and *The Wizard of Oz* were huge successes as these classic stories were already beloved by audiences who had read them in book form! I would call this period the infancy of children's theatre in the US.

In the 1960's the US Government introduced several funding programs giving grants to professional theatres to bring plays and productions to schools and local communities. These were often touring productions where actors arrived in vans and set up the scenery themselves in school gyms and cafeterias. During this period there were a great many original plays for children and some that dealt with more serious subjects than familiar fairy and folk tales. Many of these companies had experienced actors and dedicated playwrights, who learned their craft on the road, holding audiences spellbound as they made magic in school settings. This might be called the childhood of the field.

In the next 20 years, professional theatre for young people grew by leaps and bounds. More and more theatre professionals became interested in writing, directing, performing and designing plays for and about children. Production values grew stronger and stronger with costumes, lighting and scenery to rival adult theatres. Companies built

magnificent multi-million-dollar theatre facilities. Companies such as Seattle Children's Theatre and the Children's Theatre Company and School in Minneapolis had budgets and buildings larger and more beautiful than many adult professional theatres.

But with all the growth and increased professionalism there was a downside. Some companies became so large and their expenses so great that they needed to depend on the commercial success of their productions to keep their doors open. Many companies could no longer take risks on unknown playwrights or titles that were not familiar to their audiences or to school officials and teachers. The political atmosphere in the US grew increasingly conservative and serious topics were sometimes considered too controversial for young people. Children's Theatre had indeed, "grown up." But that did not always mean it was more meaningful or relevant. Some professional theatres have continued to push boundaries and include new and innovative work in a full season of more familiar fare. Subjects of great importance to young people today such as immigration, drugs, gangs, school violence, racism, bigotry and homophobia, are explored theatrically, but most often in smaller, more community based theatres, that can afford to take risks.

Today, there is an increased emphasis on theatre made by young people for young people. Youth Theatres often devise their work collaboratively. They start with a subject or topic important to a local community and create theatre from their own research and experience, rather than producing established plays by a single writer. There is also a boom of interest and activity in theatre for very young children, babies and infants, that combine free play with slender story-lines and lots of color, music and movement.

As President of the Children's Theatre Foundation of America, I am astonished at the range, breadth and depth of theatre for and about young people in the US today. We

have come a long way from the settlement houses of 100 years ago. There are literally thousands of theatres, universities, community groups and youth theatres all over the country producing all kinds of plays and performance pieces for babies through young adults. We believe that theatre should be like a banquet table, where people of all ages come and take what they hunger for.

Suzan Zeder,

President: Children's Theatre Foundation of America.

November 2018.

* * *

Birləşmiş Ştatlarda uşaq teatrı

Teatr canlı aləmdir. Uşaqlar, yaxud böyüklər üçün pyesin tamaşası müəyyən vaxtda və məkanda vəqə olur. Tamaşa aktyorlarla tamaşaçıları arasında bir anlıq əlaqənin təzahürünə çevrilir, sonra o, yenidən mövcudiyyətə qayıdış üçün yaddaşa, yaxud tarixə köçür. Amerika Birləşmiş Ştatlarında gənc tamaşaçıları üçün fəəliyyət göstərən peşəkar teatrın inkişaf yolu körpəlikdən ahilliyə çağına qədər davam edən yolla müqayisə edilə bilər. Zaman-zaman teatrları, universitetlər, icma qrupları və ictimai xidmət təşkilatları gözəllik və güc-qüdrətə, dövrün nəbzinə uyğun hadisələrə dair uşaqlar, valideyinlər, müəllimlər və nənə-babalar auditoriyası üçün tamaşalar hazırlayıblar. Bəzən pyeslər tamaşaçılara tanış olan seyrli və xalq nağılları, məşhur uşaq kitablarının adaptasiyaları, klassik uşaq ədəbiyyatının nümunələri, bəzən də dramaturqun təxəyyülündən qopan orijinal əsərlər əsasında hazırlanır.

ABŞ-da peşəkar uşaq teatrının yaranma tarixi 1800-cü illərin axırına və 1900-cü illərin əvvəlinə təsadüf edir. ABŞ-da böyük şəhərlərdə çoxsaylı mühacirlər məskən salmışlar. Burada sosial xidmətləri olan qəsəbə evləri adlandırılan ərazilərdə həm uşaqlar, həm də böyüklərlə əlaqə yaratmaq üçün teatr ən yaxşı vasitə hesab edilir.

Bəzən yazılan pyeslər, gənclərə Birləşmiş Ştatlar barədə nəyisə öyrənməyə kömək edir. Müəyyən hallarda isə tamaşalar ayrı-ayrı qonşu ərazilərdə spesifik mühacir icmalarının zəngin mədəni irsinin güzgüsünə çevrilir. Bu təhlükəsiz və insanlara zövq, nəşə gətirən mühitdə mədəni ənənələrin zəngin qovuşuğunu yaratmışdır.

Habelə, elə icma teatrları var idi ki, orada adi adamlar da dostları və qohumları üçün pyeslərinin tamaşasını yaradırdı və qadınların pyesləri məktəblərə, kilsələrə və icmaların məskunlaşdığı yerlərə daşıyıb tamaşaya qoyduğu “Junior League” kimi icma teatrları da fəaliyyət göstərirdi. Bir neçə peşəkar teatrlar isə uşaqlara və ailələrə ünvanlanmış kommersiya xarakterli tamaşalar hazırlayırdı.

“Piter Pən”, həm də “Oz ölkəsinin sehrbazı” tamaşaları böyük uğur qazanmışdı, bu klassik nağıl-povestlər tamaşaçıların ən sevimli əsərlərinə çevrilmişdi, çünki tamaşaçılar bu əsərləri əvvəllər kitab şəklində oxumuşdu. Mən bunu Birləşmiş Ştatlarda uşaq teatrının uşaqılıq dövrü adlandırardım.

1960-cı illərdə ABŞ hökuməti pyeslərin və səhnə əsərlərinin məktəblərdə, yerli icmalar qarşısında göstərilməsi üçün peşəkar teatrlara bir neçə maliyyə qrant proqramını hazırladı. Tez-tez aktyorlar furqon maşınlarında gəlib məktəblərin idman zallarında və kafelərdə qurduğu dekorasiyalarla qastrol tamaşalarını göstərirdi. Həmin dövrdə uşaqlar üçün çoxsaylı pyeslər yazıldı, hətta həmin pyeslərin bəziləri uşaqlara tanış olan sehrli və xalq nağıllarında verilən ciddi məsələlərə həsr olunmuşdu. Truppaların çoxunun təcrübəli aktyorları və sədaqətli dramaturqları var idi. Onlar sənətini yollarda öyrənib, məktəb tamaşaları şəraitində magiyalarını yaradarkən tamaşaçıları heyran-təlaş içində saxlayırdı. Bu teatr arenasının uşaqılığı da adlandırıla bilər.

Sonrakı 20 ildə gənc tamaşaçıların peşəkar teatri sürətli və böyük inkişaf yolu keçdi. Get-gedə teatr peşəkarları

uşaqlar üçün və uşaqlar haqqında pyeslərin yazılmasının rejissurası, ifası və tərtibi ilə maraqlanmağa başladılar. Böyüklərin teatrları ilə rəqabətə girmək üçün uşaq teatr kostyumları, işıqlandırma və dekorasiya üçün istehsal xərcləri get-gedə artmağa başladı. Şirkətlər milyonlarla dollar dəyərində möhtəşəm teatr binalarını inşa etdilər. Bir sıra şirkətlərin, məsələn, Sietl Uşaq Teatrının, Uşaq Teatrı Şirkətinin və Minneapolisdəki Məktəbin böyüklərin peşəkar teatrlardan daha çox maliyyəsi və cazibədar binaları var idi.

Lakin bu inkişaf yolunda və peşəkarlığın artmasında çatışmazlıqlar da özünü göstərirdi. Bəzi şirkətlər böyümüşdü, onların xərcləri isə o qədər artmışdı ki, hətta onlar teatr truppalarını yaradıb məhsullarının kommersiya uğurundan asılı vəziyyətə düşmək məcburiyyətində qalmışdı. Artıq şirkətlərin çoxu onların tamaşaçılarına, yaxud məktəb rəsmilərinə və müəllimlərinə tanış və məşhur olmayan dramaturqlara, yaxud verilən adlara güvənib daha risk edə bilmədilər. ABŞ-da siyasi mühit getdikcə konservativ vəziyyətə düşdü və ciddi mövzular bəzi hallarda yeniyetmələr üçün həddən ziyadə mübahisəli hesab olundu. Uşaq teatrı sözün həqiqi mənasında “böyüdü”. Lakin bu, heç də teatrın daha məzmunlu, yaxud aktual olduğu demək deyildi. Bir sıra peşəkar teatrlar məhdudiyyətlərdən kənara çıxıb işini davam etdirir və daha münasib tariflə yeni və innovativ əsərləri bütün mövsüm boyu repertuarına daxil edirdi. İndi yeniyetmələr üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən mövzular, məsələn, mühacirət, narkotik maddələr, quldur dəstələri, məktəb azğınlığı, irqçilik fanatizmi və homofobiya teatral şəkildə öyrənilib araşdırılırdı, lakin nisbətən kiçik icmalara məxsus teatrlar belə bir riskə gedə bilmirdi.

İndi gənclərin yaşıdları üçün hazırladığı teatr tamaşaalarına böyük diqqət yetirilir. Fəaliyyət göstərən Gənc Tamaşaçılar Teatrı tez-tez tamaşanı birgə əməkdaşlıqla hazırlayır. Onlar teatr evlərinin əhatəsində məskunlaşan

yerli icmalar üçün əhəmiyyətli mövzular üzərində işləməyə başlayıblar. Hər bir dramaturqun nə vaxtsa teatrın repertuarında köhnələn pyeslərdən çox araşdırmalarından və təcrübələrindən irəli gələn mövzular üzərində işləməyə başlayıblar. Yaşca balaca uşaqlar, hətta körpələr üçün teatrda indi maraq və canlanma yaranıb. Tamaşaya qoyulan pyeslər incə sujet xəttini, çeşidli rənglərlə, musiqi və hərəkətlə sərbəstliyi özündə cəmləşdirir.

Amerika Uşaq Teatrı Fondunun prezidenti kimi bu gün Amerika Birləşmiş Ştatlarında gənclər üçün və onların barəsində tamaşaların məşabına, genişliyinə və dərinliyinə heyran olmuşam. Biz düz 100 il əvvəlki qəsəbə evlərindən uzun bir yol keçmişik. Həqiqətən də, indi bütün ölkədə gənc aktyorların ifasında minlərlə teatr, universitet, icma uşaqları üçün müxtəlif pyeslər və performans parçaları hazırlayıb göstərilir. Fikrimizcə, teatr banket stolu kimi olmalıdır, yaşından asılı olmayaraq hər bir kəs gəlib istədiyini burdan götürə bilər.

Syuzan Zeder,

Amerika Uşaq Teatrı Fondunun prezidenti,

Noyabr, 2018-ci il

Dram və uşaq teatrı

“Dram” (“drama”) sözü yunan dilində “etmək”, ya da “ifa etmək” mənasını verir.

Lakin ilk teatrın yaradılması isə yunanlara şamil edilir. Romalılar yunan teatrından çox şeyləri əxz edərək teatra xas yeni cizgiləri əlavə etmiş, teatrın bir növ özəyi sayılan pantomimanın inkişafı ilə mühüm yeniliklər aparmışlar.

Şair Təspis (the Poet Thespis) qədim Yunan dramaturgiyasında faciənin (tragediyanın) həm yaradıcısı, həm də ilk ifaçısı olmuşdur.

Qədim dövrlərdə yunan teatrlarında, əsasən üç aktyor iştirak edirdi. Bu üç aktyor digər rolları ifa etmək üçün maskalardan istifadə edir, kostyumlarını dəyişib tamaşadakı digər rolları oynayırdı. Lakin teatrın sonrakı inkişaf mərhələlərində aktyorların sayı artsa belə, bir aktyorun eyni tamaşada bir neçə rolu ifa etməsi adi hala çevrilmişdi.

Aristotel (eramızdan əvvəl 384-322) “Poetika” adlı əsərində dramatik sənət əsərləri haqqında yazan ilk mütəfəkkir nəzəriyyəçi olmuşdur.

Bəzi mənbələrdə Avstraliya uşaq ədəbiyyatının Coan və Betti Rayner (Joan and Betty Rayner) tərəfindən 1948-ci ildə yaradıldığı söylənilir. Bacılar tamaşaların fəslə ifaçıları olmuş, həm Avstraliyada, həm də Qərbi ölkələrində uşaq tamaşalarını hazırlamışlar.

* * *

Dünya teatrının ölməz dramaturqu Uilyam Şekspirin (1564-1616) məşhur “Hamlet” faciəsində dramın janrları haqqında yazırdı:

“...həm faciə, həm komediya, tarixi əsərləri, həm də çobannamələri, çoban məzhəkələri, tarixi çobannamələri, faciəvi-tarixi, faciəvi-məzəli-tarixi çobannamələri gözəl oynayırlar. İstər bu tamaşalar fasiləli olsun, istər fasiləsiz, onlar üçün eynidir. Faciə ustası Seneka belə kədərli, komediya ustası Plavt belə gülməli ola bilməz. Əzbər

söyləməkdə, bədahətən deməkdə onların tayı-bərabəri yoxdur”

(*İngilis dilindən tərcümə edən:*
Sabir Mustafa).

* * *

Uşaq tamaşalarından söz açmazdan əvvəl qeyd edək ki, süjeti, qəhrəman obrazları olan dram əsərləri, əsasən, şeirlə yazılır. Lakin bir çox dramlar isə şeir və nəsrə vəhdətdə yazılıb tamaşaya qoyulur. Təbii ki, dramlar tamaşa üçün yazılsa da, onların oxucu auditoriyası da vardır. Tamaşanın ən böyük yaradıcısı dramaturqdursa, tamaşanın hərəkət-verici gücü aktyorlardadır. Onların “at oynatdığı” meydan isə səhnədir. Yox, əgər tamaşanın tamaşaçısı yoxdursa, onda bu tamaşa da heç nədir.

* * *

The New Next-Door Neighbor

A play by Suzan Zeder
With a song by Jenn Hartmann Luck
Based on a poem by Helen M. Pursley

CHARACTERS

The Earth: A Health Care Worker

Any age, Any gender
Will survive but barely

The New Next-Door Neighbor

All ages, All genders
Invisible but Deadly

The Family

Mom
Dad

Girl
Boy

Note: Where you see ***** in the script make up your own dialogue.

The New Next-Door Neighbor

*(THE EARTH stands in a pool of light
as big as the universe.)*

THE EARTH

Up where the sky grows dark
And the moon glows its misty beams of night
Up where the earth is silent
Where the people light the candles in their brains
It began!

*(Lights up on THE FAMILY sitting
around the dinner table.)*

MOTHER

If you were a letter of the alphabet, what letter would you be?

BOY

FATHER

If you were a food, what food would you be?

GIRL

BOY

If you were an animal, what animal would you be?

MOTHER

GIRL

If you were a shape, what shape would you be?

FATHER

* * * * *

EARTH

Up in the world they call their home they look to their left
and see....

(They all look to the left.)

They look to their right and see...

(They all look to the right.)

THE FAMILY

OUR NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR!

*(Lights up on the NEW NEXT-DOOR
NEIGHBOR. He is smaller than he
will be and uglier than you can imagine.)*

And he is very, very, very scary!!!!

THE EARTH

I have seen you before and I remember...

NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR

Spanish Flu.

THE EARTH

And I remember...

NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR

Typhoid Fever.

THE EARTH

And I remember...

NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR

Ebola.

THE EARTH

And I remember...

NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR

SARS!

THE EARTH

Not one of these pandemics has been very friendly!
***(NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR
opens his huge mouth.)***

You have pinched my China...
(He begins to consume everything.)

... and devoured:
NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR

Italy
France ***(He grows bigger.)***
New York

THE EARTH

You have swallowed:
NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR

Jobs
Savings ***(...and bigger.)***
Security

THE EARTH

You have gobbled up :
NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR

Kissing
Hugging ***(... and bigger.)***
Touching

THE EARTH

And sucked into your evil self:
NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR

Dreams
Hopes ***(... and bigger.)***
Plans.

THE EARTH

Each time someone gets sick with your horrible virus,
you grow 100 yards or so.
Soon you will be bigger even than I am!
You will wrap yourself around the Earth like a scarf!
You are getting EVERYTHING you want!

(NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR burps)

The ONLY way to stop you is to help people help the
Earth themselves
And to help each other!

(NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR sneers)

But the Family stayed safe in their house
And held each other's hands
And listened to each other's heartbeats
And wondered
What should we do?
What CAN we do?

MOTHER

We can sing!

THE EARTH

And so they do.

(The air is filled with music.)

MOTHER

(Sings)

Somedays I want to cry
Somedays I want to pray
Somedays I just want to run away
with the circus
And somedays I'm really afraid

BOY AND GIRL

Somedays we wake and make muffins
Pretend like we're all football stars
We watch cat videos for hours
And dig for bugs in the back yard.

MOTHER AND FATHER

And sometimes it's dark and stormy
Sometimes it's just too hard
Sometimes it's really lonely
Even though you're right here with me.

*(NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR makes
the sounds of a storm by banging on pots
and breaking china.)*

THE EARTH

But the New Next-door Neighbor was making such a
racket that they could not hear any
other sounds, have any other thought, feel any other feel-
ing but their fear.
And they wondered
What should we do?
What CAN we do?

FATHER

We can dance!

THE EARTH

And so they do!

MOM

(Sings and dances)

Sometimes we dance in the kitchen

BOY

Sometimes we dance on our own

GIRL

And sometimes my Daddy just dances right with me
Sometimes I practice my handstands alone

FATHER

Sometimes we play the Beatles (Bump Bu duh duh
AND...)
...sometimes it's something brand new.

GIRL

And they spin me and dip me and twirl me all fancy
But they can't lift me, cause I'm almost seven and I'm
HUGE!

MOTHER AND FATHER

And someday the days are just perfect
Sometimes we somehow forget
Sometimes we actually love this
And we really don't want it to end.

THE EARTH

Until they do....

BOY

MOM! She's hogging the computer AGAIN!

GIRL

DAD! He's drawing on the carpet with MARKERS!

MOTHER

If you two don't stop...

FATHER

If you two don't start....

(NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR gets bigger.)

THE FAMILY

I miss my friends

I miss my school *(and bigger.)*

I miss the gym

I miss my life! *(and bigger.)*

ALL

WHEN IS THIS GOING TO BE OVER???????

(NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR is enormous.)

THE EARTH

And just when nobody can stand one more minute of anything or one more word from anyone... When there is nothing left to do or say or be.... The Family just...laughs...

(All Hell breaks loose as a whirlwind of emotions and frustrations and thoughts and feelings and sorrows and joys, flies through the air and circles and spins round and round the NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR forcing him to grow smaller and smaller and smaller until he is the size of a withered kumquat.)

THE EARTH

And even though the New Next-Door Neighbor did not disappear,
The Family did not feel the same fear as they did before.
They did not look to the left or to the right,
Instead they looked into each other's eyes.

GIRL

(Sings)

I stare into my Mother's eyes
She stares back into mine

BOY

I stare into my Daddy's eyes
He stares back into mine.

MOTHER AND FATHER

And they both get really close to us
It's weird, but we don't mind
We feel their breath on our faces
And everything is fine.

THE EARTH

The moon glows and people blow out the candles in their brains.

BOY AND GIRL

And pretty soon

We fall asleep
In our own beds, in our own place
But by morning's light
We are side by side
Keeping each other safe

FAMILY

Keeping each other safe.

(Lights fade on THE NEW

NEXT-DOOR

NEIGHBOR as the family

dreams.)

THE EARTH

And the Mother dreams of:

MOTHER

THE EARTH

And the Father dreams of:

FATHER

THE EARTH

And the Boy dreams of:

BOY

THE EARTH

And the Girl dreams of

GIRL

THE EARTH

They all dream of a time when the New Next-Door
Neighbor no longer exists.

END OF PLAY

The New Next Door Neighbor And how it came to be a play

In 2020 the world shut down.

During the COVID 19 pandemic, everyday life for families all over the world stopped and everyone sheltered in their homes to try to stay safe. Children could not go to school, or see their friends, or play, or laugh, or sing together.

Mothers and Fathers worked from their homes and worried.

Everyone wore masks and worried.

Everyone was frightened.

Many people survived. Many people did not.

The John F. Kennedy Center for the Performing Arts, a very famous place in Washington D.C, where people come to see theatre and operas and ballets and plays for children, commissioned playwrights to write short plays for families to read together, sing together, act out together, or just enjoy together at home.

The plays should show how people were coping.
The plays should make people use their imaginations.
The plays should bring people hope.
This is one of those plays.

I wanted the play to have music, so I contacted my friend, Jenn Hartmann Luck, who is a wonderful composer and songwriter and lives in Oregon.

Jenn's children helped her with some of the lyrics.

I wanted the play to have a child's voice, so I found a beautiful poem written by my grandniece, 8 year old, Helen Pursley, who lives in South Carolina.

In Helen's poem, COVID is a terrible monster that has moved next door to her family.

In this play, the Earth is a character who speaks and tells the truth.

In this play, The New Next Door Neighbor tries to gobble up everything it sees and grows bigger with every bite.

In this play the family tries to survive by finding joy and music and laughter together.

We invite those of you reading this play or acting it out, to make up lines of your own wherever you see *****.

Use your own imagination and find your own words.

This play is a gift from our families in the United States to your families in Azerbaijan.

Enjoy!

Suzan Zeder
Jenn Hartmann Luck
Helen M. Pursley

* * *

“Qapıbir təzə qonşu” pyesi necə yarandı

2020-ci ildə dünya sükuta qərq oldu. COVID-19 pandemiyasının başlanması ilə dünyanın hər bucağında ailələrin gündəlik həyatı alt-üst oldu və hər kəs sağ-salamat

qalmaq üçün evlərinə sığındı. Uşaqlar məktəbə, ya da dostlarına baş çəkməyə, oynamağa, deyib-gülməyə, mahnı oxumağa həsrət qaldı. Ata-analar da işlərini evdə qurdular, qorxu-təşvişin məngənəsində sıxıldılar.

Hər kəs burunluqla gəzdi, narahat günlər yaşadı.

Hər kəs qorxu içində idi.

Çox adam canını qoruyub sağ qala bildi. Çoxu da bunu bacarmadı.

Sənət əsərlərinin tamaşalarını hazırlayan Kolumbiya dairəsindəki (Vaşinqton şəhərində yerləşən) Con F. Kennedi Mərkəzi çox məşhurdur. Bu mərkəz ailələrin birlikdə müəlləsi, mahnıların oxunması, tamaşanın hazırlanması, yaxud da evdə ailələrin sadəcə olaraq birlikdə əylənməsi üçün dramaturqlara qısa pyeslər yazmaq barədə göstəriş vermişdir.

Bəs tamaşalar necə olmalıdır?

Onlar insanların çətin sınaqlardan necə çıxdığını göstərməlidir.

Onlar insanları ağıldan, təxəyyülündən istifadə etməyə təhrik etməlidir.

Onlar insanlara ümid verməlidir.

Ürəyimdən keçirdi ki, tamaşanın öz musiqisi olsun. Beləliklə, Oreqonda yaşayan gözəl bəstəkar, mahnı yazarı, rəfiqəm Cenn Hartmann Lakla əlaqə saxladım.

Cenninin övladları bir neçə lirik mahnının yazılmasında ona dəstək oldular.

İstəyirdim ki, tamaşada uşaq səsi olsun. Beləliklə, qardaşımın qız nəvəsinin yazdığı gözəl şeirinə rast gəldim. 8 yaşlı Hellen Pursli Cənubi Karolinada yaşayır. Hellenin şeirində COVID ailənin qonşuluğuna köç edən dəhşətli əjdahadır.

Bu tamaşada təqdim olunan yer həqiqəti bilən və danışan obrazdır. Pyesdə təzə qonşu gözü ilə gördüyü hər şeyi udmağa çalışır və udduğu hər tikədən sonra daha da böyüyür. Tamaşada ailə sevinc, musiqi, qəhqəhə ilə birlikdə

yaşayır, ağır vəziyyətdən salamat çıxmağa çalışır.

Biz bu pyesi oxuyanlardan, yaxud onu ifa edənlərdən gördüyü * * * * *simvolun yerinə öz sözünü, misralarını söyləməyi təvəqqe edirik.

Təxəyyülünüzü işə salın və uyğun sözlərinizi axtarıb tapın.

Təqdim olunan pyes Birləşmiş Ştatlardakı ailələrdən Azərbaycanda yaşayan ailələrə hədiyyəmizdir.

Siz də bundan faydalanın.

Syuzan Zeder
Cenn Hartmann Lak
Hellen M. Pursli

* * *

New Next Door Neighbor

*Song with Guitar cords for accompaniment when singing
And underscore when speaking*

(The air is filled with music. **Song played on guitar,
capo on the 1st fret**)

MOTHER

C / EM / AM / F ADD9

(Sings)

Somedays I want to cry

Somedays I want to pray

Somedays I just want to run away with the circus

And somedays I'm really afraid.

BOY AND GIRL

Somedays we wake and make muffins

Pretend like we're all football stars

We watch cat videos for hours

And dig for bugs in the back yard.

MOTHER AND FATHER

G / A

And sometimes it's dark and stormy
Sometimes it's just too hard
Sometimes it's really lonely

F add 9 / G

Even though you're right here with me.
*(NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR
makes the sounds of the storm by
banging on pots and breaking china.)*

**C / EM / AM / F ADD9. (UNDERSCORE
AS DIALOGUE IS SPOKEN)**

THE EARTH

But the New Next-door Neighbor was making such
a racket that they could not hear any other sound, have any
other thought, feel any other feeling but their fear.

And they wondered
What should we do?
What CAN we do?

FATHER

We can dance!

THE EARTH

And so they do!

MOM

(Sings and dances)
Sometimes we dance in the kitchen

BOY

And sometimes I dance on my own

GIRL

And sometimes my Daddy just dances right with me
Sometimes I practice my handstands alone

FATHER

Sometimes we play the Beatles - Bump Bu duh duh
AND...

...sometimes it's something brand new.

GIRL

And they spin me and dip me and twirl me all fancy
But they can't lift me, cause I'm almost seven and I'm
HUGE!

MOTHER AND FATHER

G / Am

And sometimes the days are just perfect
Sometimes we somehow forget
Sometimes we actually love this

F add9 / G (slower)

And we really don't want it to end.

*(NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR
shatters the lovely moment with a
derisive laugh.)*

THE EARTH

Until they do....

**Am/ G / Am / Fadd9. (Underscore as dialogue
is spoken)**

BOY

MOM! She's hogging the computer AGAIN!

GIRL

DAD! He's drawing on the carpet with MARKERS!
(Laughter starts and builds.)

MOTHER

If you two don't stop...

FATHER

If you two don't start....

*(The NEW NEXT-DOOR NEIGH-
BOR gets bigger and bigger.)*

THE FAMILY

I miss my friends

I miss my school

I miss the gym

I miss my life!

F add9 - BUILD to: C / Em / Am / F add 9

ALL WHEN IS THIS GOING TO BE OVER???????

***(NEW NEXT-DOOR NEIGHBOR
IS ENORMOUS.)***

F add9 VAMP

THE EARTH

Just when nobody can stand one more minute of any-
thing or one more word from anyone...

When there is nothing left to do or say or be.... The
Family just...laughs...

AHH AHH AHH!!!

C / Em / Am / F add9

*(All Hell breaks loose as a whirl-
wind of emotions and frustrations
and thoughts and feelings and
sorrows and joys, flies through the
air and circles and spins round*

*and round the NEW NEXT-
DOOR NEIGHBOR forcing him
to grow smaller and smaller and
smaller until he is the size of a
withered kumquat.)*

THE EARTH

Even though the New Next-Door Neighbor did not dis-
appear,

The Family did not feel the same fear as they did be-
fore.

They did not look to the left or to the right,
Instead ,they looked into each other's eyes.

GIRL

C / Em / Am / F add9 (Much slower)

I stare into my Mother's eyes
She stares back into mine

BOY

I stare into my Daddy's eyes
He stares back into mine.

MOTHER AND FATHER

And they both get really close to us
It's weird, but we don't mind
We feel their breath on our faces
And everything is fine.

THE EARTH

The moon glows and people blow out the candles in
their brains.

BOY AND GIRL

Am

And pretty soon

G

We fall asleep

C

F add9

In our own beds, in our own place

Am

But by morning's light

G

We are side by side

Fadd9

G

Keeping each other safe

FAMILY

Fadd9 G

C

Keeping each other safe.

*(Lights fade on THE NEW NEXT-
DOOR NEIGHBOR as the family
dreams.)*

C / Em / Am / F add9. (Underscore as dialogue is spoken)

THE EARTH

And the Mother dreams of:

MOTHER

THE EARTH

And the Father dreams of

FATHER

THE EARTH

And the boy dreams of

BOY

THE EARTH

And the girl dreams of

GIRL

THE EARTH

They all dream of a time when the New Next-Door
Neighbor no longer exits.

* * *

Syuzan Zeder, dramaturq. Birləşmiş Ştatlarda Gənclər və ailə tamaşaçıları teatrının aparıcı dramaturqlarından biridir. “Cəsarət, yumor və ölməyib sağ qalmaq haqqında əxz etdiyim hər şeyi əsərlərimdəki gənc obrazlardan öyrənmişəm”.

Cenn Hartmann Lak, bəstəkar (həm də yazarı, müğənni), mahnı yazarı, pedaqoq, hazırda Oreqon ştatının Portlənd şəhərində Oreqon Uşaq Teatrının bədii rəhbəridir.

“Gör neçə vaxtdır yadımda qalan bircə öz dünyama, ağrı-acıma mahnılarınla cavab vermişəm”.

Helen Mariya Pursli, şairə. Bu şeiri yazanda onun 8 yaşı vardı, indi isə 13 yaşındadır. Şimali Karolinadakı Qrinvill şəhərində 8-ci sinifdə oxuyur.

“Yazmaq hər zaman mənim içimdən gələn həvəsidir və yazdıqlarıma çatan bütün qonorarımı (zəhmət haqqımı) uşaq xəstəxanasına bağışlamaq niyyətindəyəm”.

P.S. Yuxarıda ingilis dilində verilən nəğmələrin Azərbaycan dilinə tərcümələrini təqdim edirik.

Ana

Gün olur ki, ay aman,
Ağlamaq istəyirəm.
Gün də olur, mən dua
Oxumaq istəyirəm

Səyyar sirkə qoşulub
Yox olmaq istəyirəm.

Oğlan və qız

Gün olur ki, oyanıb
Qəşəng, isti kökəni
Bişiririk sobada.
Göstərib özümüzü
Biz futbol ulduzutək
Gəzişirik burada.
Videoda pişiyin
Baxırıq hoqqasına.
Biz böcək axtarıyıq
Bax, damın arxasında.

Ana və ata

Hər yer qara rəngdədi
Tufan qopur, görürsən?
İndi həyat özgədi
Yanımda olsan da sən
Tək-tənhalıq bizdədi.

Qız

Anamın gözlərinə
Zilləmişəm gözümlü.
O da mənə boylanır
Görür mənim üzümü.

Oğlan

Atamın gözlərinə
Zilləmişəm gözümlü.
O da mənə boylanır
Görür mənim üzümü.

Ana və ata

Atam-anam bizimlə

Oturubdur diz-dizə.
Heç bilmirik, neyləyək
Dayanmışıq üz-üzə.
Gör bir neçə vaxtdır biz
Qalmışığı dözə-dözə.

Oğlan və qız

Bir azdan biz hamımız
Bax, gedirik yuxuya.
Açılarda səhər də
Otururuq yanbayan.
Özümüzü beləcə
Biz qoruya-qoruya.

İngilis dilindən tərcümə edən:

Şahin Xəlilli

* * *

Dear Shahin,

Hearing from you always makes my day a little brighter!
It is such a pleasure to see your name in my email! My
collaborators, Jenn and Helen are thrilled that you will be
including our little play in your textbook. To know that
your students will see that theatre for young people is so
much more than just entertainment. Our hope was that this
little play would give both children and parents something
to fun and positive to do during the long days of the
pandemic. To know that your students will see how theatre
can really make a difference in the real world and not just
on TV or in the movies warms our hearts!

Do here is the final draft of everything:

Suzan

P.S. I am so happy to know that your name means
“falcon”.

* * *

Əzizim Şahin,

Sizdən xəbər bilmək həmişə günümü bir qədər də işıqlandırır. Emaildə adınızı görmək mənə məmnunluq gətirir. Tərtib etdiyiniz dərs vəsaitinə kiçik pyesimizi daxil edəcəyiniz xəbərinə əməkdaşlarımızdan Cenn və Helen çox sevindi. Tələbələriniz yeniyetmələr üçün hazırlanan bu əsərin mətninin tamaşasından daha çox faydalanacaqlar. Ümid edirik ki, bu kiçik pyes uşaqlara, valideynlərə də pandemiyanın uzun zaman ərzində həm nəşə, həm də pozitiv duyğuları yaşadacaq. Tələbələrinizin sadəcə televiziya, yaxud filmlərdə deyil, tamaşanın da gerçək dünyada vəziyyəti dəyişdirəcəyini bilməsi ürəyimizə isti nəfəs gətirir.

P.S. Çox şadam ki, adınızın mənası “göylərdəki şahin” deməkdir.

Syuzan Zeder
9 iyun 2024-cü il

V HİSSƏ

**BÖYÜKLƏR VƏ
UŞAQ ƏDƏBİYYATI:
GÖRÜNTÜLƏR**

5.1. Azadlıq nəğməkarı - maqlar və uşaqlar

Amerika poeziyasında azadlıq nəğməkarı, şairi kimi tanınan Filip Freno (Philip Freneau, 1752-1832) haqqında prof. Qorxmaz Quliyev “Amerika ədəbiyyatı: tarixi oçerklər” kitabında yazır: “Freno şeirlərində amerikan xalqının öz müstəqilliyi uğrunda apardığı mübarizənin ümumdünya tarixi əhəmiyyətini və onun ədalətli xarakterini başa düşür... O, həmvətənlərini əllərinə silah götürüb vətəni müdafiə etməyə çağırır. Onun “Amerikalılara” (1775) şeiri məhz bu mövzuya həsr olunmuşdur. “İgid kapitan Pol Consun qazandığı şərəfli qələbə haqqında” (1781) şeirində vətən uğrunda mübarizlərin rəşadəti və düşmən üzərində qələbəsi vəsf olunur”.

Filip Frenonun yaradıcılığında şotland şairi Robert Börnsün inqilabi şeirləri ilə üst-üstə düşən məqamlara rast gəlinir. Lakin yuxarıda adını çəkdiyimiz “İgid kapitan Pol Consun qazandığı şərəfli qələbə haqqında” şeirində azadlıq ideyalarının poetik təcəssümündə onun qədim Şərq (Azərbaycan) həyatında silinməz iz qoymuş maqlar, atəşpərəstlər xatırlanır. Əvvəla, qeyd edək ki, ulduzların Amerikada tarixən simvolik mənası vardır. Ulduzlar Birləşmiş Ştatların yaranış simvolu sayılır. Hər ulduz ştatların coğrafi mövqeyini təcəssüm etdirir. 1781-ci ildə Birləşmiş Ştatların 13 ulduzunun onun ştatlarının sayını ehtiva etdiyini diqqətə çatdıran Filip Freno şeirində Şərqlə Qərb arasında qarşıdurmadan çox Şərqin Qərbə olan maraq və məramını vəsf edir. Həmin şeirin son bəndində poetik incələmə aşağıdakı kimidir:

*Bend to the Stars that flaming rise
In Western, not in Eastern, skies,
Fair Freedom's reign restor'd.
So when the Magi, come from far,
Beheld the God-attending Star,
They trembled and ador'd.*

Bəndin Azərbaycan dilinə tərcüməsinə nəzər salaq:

*Baş əy ulduzların gözü səndədi
Şərqdə yox, Qərbdəki göy üzündədi
Doğulub təzədən gəldi Azadlıq
Maqlar bu yerlərə təşrif buyursa,
İnan ki, vurulub bu ulduzlara
Lərzəyə düşərdi, səcdə qılardı*

(İngilis dilindən tərcümə Şahin Xəlillininidir - red.)

Əlavə edək ki, azadlıq nəğməkarı Filip Freno poetik yaradıcılığında uşaqların da könlünü oxşayan şeirlərin müəllifi kimi tanınmışdır. 1994-cü ildə Donald Hollun seçimi və redaktəsi ilə “Oxford University Press”-in çap etdiyi “Amerikada uşaq şeirinin Oksford kitabı”na (“The Oxford Book of Children’s Verse in America”) şairin “Kolumbdan Ferdinanda” (“Columbus to Ferdinand”) adlı əsəri daxil edilmişdir.

Filip Frenonun internet arxivindəki şeir kitablarında diqqəti çəkən məqamlardan biri də onun yaşadığı dövrdə müəyyən adamların dilindən düşməyən ifadələrin şeirin dilinə gətirilməsidir. Xristafor Kolumbun “kəşf”indən sonra ölkənin “Kolumb” (“Columbus”), yaxud britaniyalıların, ingilislərin qitəyə köçündən sonra ölkənin “Yeni İngiltərə” (“New England”) ilə yanaşı, “Yeni Albion” (“New Albion”) termininin işlək olduğu göstərilmişdir.

Nə az, nə çox - səksən il ömür yaşayan, həyatının son illərini yoxsulluq və kimsəsizlik girdabında yaşayan Filip Freno 1832-ci ilin 19 dekabrında - soyuq qış gününün çovğununda buza dönüb dünyasını dəyişmişdir.

Fransız quqenotları və şotlandlar nəslindən olan Filip Freno Nyu-York şəhərində dünyaya göz açmış, dövrünün “Amerika inqilabının şairi” və jurnalisti kimi ədəbi, ictimai-siyasi və inqilabi mühitin aparıcı siması olmuşdur. Onun “Amerika poeziyasının atası” kimi dəyərləndirilməsi gəlişi gözəl sözün ifadəsi yox, gerçəkliyin təzahürüdür.

Amerika poeziyasına hindu mövzusunı gətirən Filip Freno şeirlərində hinduların cəsur obrazlarını yaratmış, qırmızı dərilə aborigenlərin məişətini, adət-ənənələrini vəsf etmişdir.

Lakin bu böyük sənət adamının Amerika uşaq ədəbiyyatında müstəsna xidməti olmasa da, onun fəvqəladə fəaliyyəti və mübariz ruhlu inqilabi ruhlu şeirlərini bu gün də uşaqlar tez-tez xatırlayırlar.

Səadət Əliyeva

* * *

5.2. Şərqlilər, yaxud qayaüstü şeirin tarixçəsi

Birləşmiş Ştatların ikinci prezidenti Con Adamsın (John Adams, 1735-1826) dostu, Pensilvaniya Universitetinin tibb professoru Benjamin Raşa (Benjamin Rush, 1745-1813) ünvanladığı 23 may 1807-ci il tarixli məktubu 1992-ci ildə Vaşinqtonda nəşr olunmuş “Erkən Amerika oxusu”-na (“An Early American Reader”) daxil edilmişdir. Həmin məktubda Con Adams qardaşı ilə söhbətində onunla şərqlilərdən və imperiyadan bəhs olunan bir şeirdən bəhs edir. O, qardaşından həmin şeiri xatırlayıb-xatırlamadığını soruşur. Qardaşı bir anlıq fikrə gedib şeiri bədahətən söyləyir:

*“The Eastern nations sinks, their Glory ends,
And Empire rises where the Sun descends.”*

Poetik misraların poetik ahəngi, səsi, mənası və ruhu tərcümədə aşağıdakı kimi təqdim edilir:

*Qeybə çıxır şərqlilər də,
Unudulur şöhrət, adı.
Günəş qürub edən yerdə,
Hökmranlıq at oynadır.*

Con Adams qardaşından bu misraların müəllifinin keşis Din Berkli olub-olmadığını soruşanda “Xeyr” cavabını alır.

Tarixi gerçəkliyə görə Birləşmiş Ştatlarda Massaçusets ştatının köhnə koloniyası plimut adlanır.

Qeyd edək ki, Plimut Nyufaundlənd və Ceymstaun koloniyasından sonra Yeni İngiltərədə 1620-ci ildən etibarən üçüncü koloniyadır. Plimut Koloniyasında həm “May-flower” gəmisi ilə gələn ingilislər, britaniyalılar məskunlaşaraq Amerika folklorunun ənənələri ilə yaxından tanış olmuş, Şükran bayramını qeyd etmiş, Plimut Qayasının ziyarətinə gəlmişlər. Buradakı körfəzin sahilində qayaya həkk olunmuş şeir parçası da onların diqqətindən yayınmamışdır.

Bu barədə “Boston News Letters” (“Boston xəbərləri”) adlı 3 sentyabr 1730-cu il tarixli qəzetdə xülasə çap olunmuşdur.

Con Adams kiçik məktubunun bir yerində keşiş Berklinin qayadakı yazını kağıza köçürüb bir neçə nəşrdə bu yazıya rast gəldiyini söyləyir. Daha çox qədim söyləmələrdən çıxış edərək onu da göstərir ki, incəsənət, elmlər və imperiya qərbə doğru səyahətə çıxmışdır.

Naməlum şəxs tərəfindən yazılmış bir məktubda yuxarıda nümunə gətirilən şeirin misraları da maraq doğurur:

*The Eastern World enslav'd it's Glory ends;
And Empire rises where the Sun descends.*

Təbii ki, poetik misralarda qədim dövrlərdə Amerika adı qoyulmamışdan öncə Şərq (Asiya) tayfalarının məskunlaşdığı ərazilərin Şərq ölkəsi olduğu tarixi gerçəklikdir.

Yuxarıdakı şeirin şifahi xalq ədəbiyyatı ənənələri əsasında yazılması şeirin səs, məna, intonasiasında təcəssümünü tapır. Eramızın təxminən 1000-ci ilində vikinqlərin Qrinlənddə məskunlaşması Nyufaundləndi kəşf etməsi barədə onların orijinal epik dastanlarında da əks olunmuşdur. Ya qayalar üzərində, ya da dillərdə gəzən dastanlar sonralar bu və ya digər xalqın köçəri həyatı haqqında ədəbi fakta, tarixin yazılmasında sənəd kimi məxəzə çevrilir.

Hindu petroqliflərinin (yunanca “Petra” - “qaya”, “glyphein” isə “oyma” deməkdir) də mövcudluğu haqqında arxeoloq A.T.Cəksonun 1938-ci ildə nəşr etdirdiyi “Texas hindularının rəsm-yazıları” (“Picture-Writing of Texas Indians”) kitabında qaya incəsənəti üzərində 8 illik elmi araşdırması barədə müfəssəl məlumatlara rast gəlirik.

Britaniya tarixçiləri Britaniya Kolonial Amerikası terminini işlədərkən 1585-1783-cü illəri nəzərdə tuturlar. Ona görə ki, həmin illərdə ingilislər koloniyacıları ölkədə hökmranlığın dayaqlarını möhkəmləndirmək siyasətini yeritmişlər.

* * *

1853-cü ildə ingilis yazıçısı Çarlz Dikkensin övladlarına xitabən yazdığı, sonralar nəşr olunan “Uşaqlar üçün İngiltərənin tarixi” (“A Child’s History of England”) adlı tarixi-ədəbi əsərin son səhifəsində belə bir mühakimə və təsvirə rast gəldik: “III Georqun hakimiyyəti dövründə İngiltərə Amerika müstəmləkəsini itirdi, ona görə ki, ölkə əhalisinin razılığı olmadan əhalini gəlir vergisini ödəməyə məcbur etmişdi. Bu nəhəng ölkə Corc Vaşinqtonun rəhbərliyi altında müstəqilliyini qazanaraq dünyanın ən böyük ölkələrindən biri - Amerika Birləşmiş Ştatları oldu” (“Charles Dickens, A Child’s History of England. Moscow: Astrel, 2009, p.488).

1775-ci ildə ABŞ-da Böyük Britaniyaya qarşı müstəqillik uğrunda müharibə başlamışdır. Beləliklə, 4 iyul 1776-cı il tarixində ABŞ Konqresi tərəfindən Amerika Birləşmiş Ştatlarının müstəqillik deklarasiyası qəbul edilmişdir.

O vaxtdan hər il Birləşmiş Ştatlarda 4 iyul Müstəqillik günü atəşfəşanlıqla keçirilir.

Bu bayram günündə Amerika uşaqlarının dilindən düşməyən aşağıdakı misralar yada düşür:

Knee high

By the fourth of July.

Poetik tərcümədə fermerin də, uşağın da dilindən düşməyən misraların məna yükünü Azərbaycan dilində belə təqdim etmək olar:

Doludu qarğıdalı
Çatır mənim dizimə,
Dörd iyulda sən demə.

Əkilib-yığılan qarğıdalı məhsulunun bol olduğunu göstərmək üçün fermerlərin də dilindən düşməyən bu deyim nə qədər qəribə görünsə də, müstəqillik gününün atəşfəşanlılığının ən gözəl ifadələrindən biri sayılır.

P.S. Ən qəribəsi budur ki, 4 mart 1797 - 3 mart 1801-ci illərdə Amerika Birləşmiş Ştatlarında ikinci prezident kimi tanınan dövlət və siyasi xadim, ABŞ-nin yaradıcılarından biri Con Adams həyatı tərk edəndə 90 yaşı var idi. Müstəqillik deklorasiyasının qəbul olunmasından düz əlli il sonra Müstəqillik günündə - 4 iyul 1826-cı ildə dünyasını dəyişmişdir. Birləşmiş Ştatların 3-cü prezidenti Tomas Cefferson da elə həmin gün vəfat etmişdir. Hər iki prezident Britaniya İmperiyasına qarşı çıxmışdır. Con Adamsın oğlu Con Kuinsi Adams atasının sağlığında - 1825-ci ildə ABŞ-nin 6-cı prezidenti seçilmişdir.

Şahin Xəlilli

* * *

5.3. Uşaq ədəbiyyatı həm də böyüklərin ədəbiyyatıdır

İngilis-amerikan şairi Uinston Oden Luis Kerollun “Alisa möcüzələr ölkəsində” kitablarını oxuyub belə bir qənaətinə ifadə etmişdi: “Yalnız böyüklər üçün yazılan yaxşı kitablar vardır... amma yalnız uşaqlar üçün yazılan bir dənə də olsun yaxşı kitab yoxdur”. Təbii ki, hər bir şair də, tənqidçi də oxucunu, dinləyicini yerindən oynadan, tələşə salan qeyri-adi mühakimə söyləyə bilər. İrland əsilli məşhur uşaq yazıçısı Klayv Steypls Luis (fentezi janrında yeddi kitabdan ibarət “Narniya macəraları” ilə uşaq

ədəbiyyatının klassik şedevrini yaratmışdır) isə yazırdı ki: “... yalnız uşaqların həzz aldığı uşaq hekayəsi pis uşaq hekayəsidir”.

Paradoksal olsa da, demək istərdik ki, uşaq ədəbiyyatı heç də ümumi ədəbiyyatdan çox-çox uzaqlarda dayanan “xoşagəlməz”, ya da kiməsə “lazımsız” ədəbiyyat deyildir. Uşaq ədəbiyyatı sözün həqiqi mənasında bədii ədəbiyyatın ilkini, birincisidir.

İngilis yazıçısı, ədəbiyyatda modernizmin, eləcə də feminizmin ədəbi cərəyan kimi formalaşmasında xidmətləri olan Virciniya Vulfun Luis Kerollun “Alisa möcüzələr ölkəsində” kitabları barədə aşağıdakı mühakiməsinə yer vermək istərdik: “... “Alisa” kitabları uşaqlar üçün yazılmamışdır. Bu həmin əsərlərdir ki, biz orada uşaq oluruq”.

Heç şübhəsiz ki, uşaq ədəbiyyatının yalnız uşaqlar üçün yazıldığını da söyləmək heç məntiqə belə sığışmazdı. Şotland əsilli, sadə uşaq nağılları ilə məşhur olan yazıçı və şair Corc MəkDonald (George MacDonald, 1824-1905) yazırdı ki: “Mən uşaqlar üçün deyil, uşaq kimilər - beş, ya əlli, ya da yetmiş beş yaşı olanlar üçün yazıram”.

Onu da unutmamaq olmaz ki, bir var uşaqlar üçün, bir də var uşaqlar haqqında yazılan ədəbiyyat. Fikrimizcə, uşaq ədəbiyyatı həm uşaqlar üçün, həm də uşaqlar haqqında yazılan əsərləri özündə əhatələyir.

Dünya ədəbiyyatında eksklüziv olaraq uşaqlar üçün yazan qələm sahibləri az deyildir. Lakin müəyyən mənada böyüklər üçün yazdığı əsərlər heç də onların uşaq yazıçısı, şairi, yaxud dramaturqu imicinə ciddi xələl gətirmir. Amerikanın Doktor Syuz, Şel Silverştayn, Cək Prelutski kimi ən çox uşaqlar üçün yazan şairləri az deyildir. Eləcə də, Amerikanın daha çox böyüklər üçün yazan yazarları sırasında Oqden Nəş, Robert Frost və onlarca başqaları həm də uşaqlar üçün, yaxud uşaqlar haqqında yazdığı əsərləri ilə uşaq ədəbiyyatında da yaxşı tanınır.

Səadət Əliyeva

5.4. Uşaq şeirlərində mövzu və mətn oxşarlığı

Tarixin yaddaşından müasir günlərimizə “köç edən” elə uşaq şeir, nəğmələri var ki, onların hansı ölkəyə, xalqa mənsub olduğunu təyin etməyə çətinlik çəkirlər. Bu işə təbiidir, ona görə ki, həmin şeir və nəğmələr ingilis dilində yazılıb və anqlofon ölkələrində geniş yayılmışdır. Əslində dərs vəsaitinə daxil edilən şeirlərin nümunəsində belə bir aydınlığın yaradılmasına ehtiyac vardır. Bu baxımdan bir çox şeir və nəğmələrin identikliyi, eləcə də fərqli cəhətləri barədə orijinal və tərcümə mətnləri əsasında fikir, mülahizələri ümumiləşdirməyi məqsəduyğun hesab edirik.

Əvvəla, 1620-ci ildə “Mayflower” gəmisi ilə Şimali Amerikaya köçürülən ailələrin böyük sərvət hesab etdiyi Ana Qazın dillər əzbəri olan melodiyları Yeni Dünyada “ikinci ömrünü” yaşamağa qədəm qoymuşdur.

İndi də Amerikada əksər uşaq şeirlərinin İngiltərədən “köç etdiyini” söyləyənlər haqlıdırlar.

Lakin onu da qeyd edək ki, “uşaq ədəbiyyatının yaradıcısı” hesab edilən London mühərriri Con Nyuberi uşaqların ən sevimli kitablarından biri və ən birincisi olan “Ana Qazın melodiyası: ya da beşik üçün sonetlər (şaqraq nəğmələr)” (“Mother Goose’s Melody: or Sonnets for the Cradle”) təxminən 1760-1766-cı illər arasında nəşr olunmuşdur. Əvvəllər İngiltərədə satışa çıxarılan qeyd etdiyimiz uşaq şeirləri kitabının 1786-cı ildə Massaçusets kitab satıcısı İsaia Tomas (Isaiah Thomas) tərəfindən Amerikada yenidən çap olunduğu faktına da rast gəlirik.

Bu bir həqiqətdir ki, uşaqlar hələ məktəbə getməmişdən əvvəl saymağı öyrənirlər. İkincisi isə uşaqların birdən onacan tez saymağı öyrənməkdə ədəbiyyatda çox məşhur olan “sanamalar”ın, yaxud “sanama şeirlər”in də rolu böyükdür. “Sanamalar” bir qayda olaraq uşaq oyunlarının müəyyən növlərində istifadə olunur. Oyunlarda uşaqları seçməkdə həmin sanamalardan biri də aşağıdakı kimidir:

*One, two, three, four, five, six, seven.
All good children go to heaven,
Penny on the water,
Two pence on the sea.
Three pence on the railway,
Out goes she.*

Misraların poetik söz düzümünə Şahin Xəlillinin orijinaldan etdiyi tərcüməyə diqqət yetirək:

*Bu bir, iki, bu üç, dörd
Bu beş, altı, bu yeddi.
Bütün yaxşı uşaqlar
Dırmaşiblar göydədi.
Bir penni su üstədi,
İki pens dənizdədi.
Üç pens dəmir yolunda
-Çıxsın o qız, - biz dedik.*

İngiltərədə məşhur olan bu sanamanı üzünü dostlarına tutub onu bədahətən söyləyəndə uşaqlar həyəcanlanır, bu şeirlə düzgün saymağı öyrənirlər.

Azərbaycan uşaq folklorunda da uşaqlar üçün sanamaların məxsusi yeri vardır. Həmin sanamalardan biri dillər əzbəridir:

*Baş barmaq,
Başala barmaq,
Uzun hacı,
Qılturacı,
Xırdaca bacı,
Bu vurdu,
Bu tutdu,
Bu bişirdi,
Bu yedi,
Vay, bəbəyə qalmadı.*

Təbii ki, bütün dünya uşaqlarının dillərinin sevdiyi bu və ya buna bənzər sanamalar zaman-zaman müxtəlif biçimdə sadə, anlaşıqlı kiçik nəğmələr, şeirlər vasitəsi ilə uşaq dünyasının ən gözəl bələdçilərindən biri olmuşdur.

Bəzi mənbələrdə yuxarıda bəhs etdiyimiz ingilis sanamasının Amerika versiyasına diqqət yetirək:

*One, two, three, four, five, six, seven.
All good children go to heaven,
Some fly east,
Some fly west
Some fly over the cuckoo's nest.*

Sanamanın Amerikan versiyasının Azərbaycan dilinə tərcüməsi isə aşağıdakı kimidir:

*Bu bir, iki, bu üç, dörd,
Bu beş, altı, bu yeddi.
Bütün yaxşı uşaqlar
Dırmaşiblar göydədi.
Kimisi Şərqə uçar,
Kimisi Qərbə uçar,
Kimisi də tullanıb
Odur, ququ quşunun
Yuvasının üstündən
Heç bilmir hara uçar.*

Sanamanın ilk misralarının ingilis dilindəki adekvatlığı sonrakı misralarda fərqli məzmun kəsb edir. Bu sanamanın daha çox uşaqlara 1-dən 7-yəcən saymağın öyrənilməsi və öyrədilməsinə kömək edir. Şeirin səs, intonasiya və ritmi məxsusi məzmununda uşaqların yaddaşına köçür.

İlk öncə Fransada, sonralar İngiltərədə, Amerikada uşaqların yaddaşında Ana Qazın dili ilə söylənilən nəğmələr zaman-zaman uşaq dünyasının melodiyları kimi tanınmışdır.

Ana Qazın müəllifliyi ilə yayılan, çap olunan uşaq nəğmələri bu gün də uşaqların sevimli nəğməkar şairinin

Ana Qaz olduğunu təsbit edir. Təxminən 1843-cü ildə nəşr olunmuş “Yalnız Ana Qazın əsl melodiyları” (“Only True Mother Goose Melodies”) kitabında təqdim edilmiş aşağıdakı şeir Ana Qazın nəğmələrinin uşaqlar üçün həmişəyaşıl küknar ağacı kimi solmayan, unudulmayan poetik cilasını, melodiyanı, intonasiyanı və ritmi ilə seçilir. Həmin şeirin orijinal poetik strukturu və məzmunu aşağıdakı kimidir:

*No, no, my melodies will never die,
While nurses sing and babies cry.*

Poetik mətnin strukturunda dəyişiklik aparan mütərcim Şahin Xəlilli Azərbaycan dilinə tərcümədə adekvat məzmunu qorumağa çalışmışdır:

*Nə qədər ki, dayələr
Beləcə oxuyacaq.
Nə qədər ki, bəbələr
Qışqırır ağlayacaq.
Nəğməm dil-dil ötəcək,
Heç zaman ölməyəcək.*

Topluya daxil edilmiş nəğmələr sırasında yuxarıda qeyd etdiyimiz Amerika sanama şeiri kimi “On balaca hindu” çox məşhurdur. Mahnı yazarı Septimus Uinter 1860-cı illərdə onun müasir ingilis dilində yeni versiyasını yazmışdır.

Həmin mahnının poetik tərcüməsində sanamaya xas səciyyəvi xüsusiyyətlər əksini tapmışdır. Tərcümə mətnini izləyək:

*On uşaqdı cərgədə,
Kiçiyi qaldı evdə.
Sayı düşdü doqquza,
Qalan getdi doqqaza.
Biri aşdı mayallaq,
Oldular səkkiz uşaq.
Əvvəl bir, iki, üç, dörd,*

*Beş, altı, yeddi, səkkiz,
Doqquz, on uşaq idi.
İndi səkkiz hindudan
Getdi biri mürgüyə,
Düşdü sayı yeddiyə.
Çox atılıb düşdülər
Çıxdılar min oyundan
Uşaqların biri də
Zədə aldı boynundan
Qaldı yerdə altısı
Biri yoldan keçəndə
Təpik vurdu vedrəyə,
Az qalmışdı büdrəyə.
Başladı hönkürməyə
Beş oldular bu dəfə
Çatanda zirzəmiyə
Bərk yıxıldı biri də
Qaldı indi dörd nəfər
Yaman oyun çıxardı
Hinduların dördü də.
Ağlı qaçdı birinin,
Üç oldular indi də.
Üzdü onlar qayıqda,
Biri də düşdü suya
Qaldı cəmi ikisi.
İki hindu əlində
Tapançayla oynadı.
Birinə dəydi güllə,
Yıxılıb ayılmadı.
Bir hindu qaldı indi,
Heç vecinə almadı.
Bax, o da arvad aldı,
Daha heç kim qalmadı.*

*(İngilis dilindən tərcümə
Şahin Xəlillinindir - red.)*

Bu sanamanın yerli hinduların, eləcə də, ingilis dilini öyrənən uşaqların daha çox xoşuna gələn Amerika variantı olduğu təkzibedilməzdir.

“Solomon Qrandi” (“Solomon Grundy”) adlı məşhur ingilis uşaq şeiri ilk dəfə Ceyms Oçard Həllivel (James Orchard Halliwell) tərəfindən yazıya köçürülmüş, 1842-ci ildə çap olunmuşdur.

Həftənin yeddi gününün adlarının öyrənilməsi və yadda saxlanılmasında şeirin müstəsna yeri vardır. İlk dəfə 1838-ci ildə çap olunmuş “Bazar ertəsinin uşağı” (“Monday’s Child”) şeiri də qeyd olunan məqsədə xidmət edir.

Prof. Şahin Xəlillinin “Ürək şəkilli yarpaqlar” (“Heart-shaped Leaves”) kitabında “Solomon Qrandi” uşaq şeirinə yazılmış iqtibasda həftənin günlərinin adlarının mənə çaraları açıqlanmışdır. O yazır ki:

*The Moon was the first -
Gave its name to Monday.
God of Darkness -
Tuesco became Tuesday.
Woden - God of War
Started game on Wednesday.
God of Thor - the Thunderer
Had a flame on Thursday.
Goddess Freia walked
Like a dame on Friday.
God of Saturn talked
Like a lame on Saturday.
God of Sun blushed in red
Was last in shame on Sunday.*

Uşaqlar üçün sözün maraqlı düzüümü uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşmasında müstəsna yeri ilə seçilir. Bu düzüümü yaradan uşaq folkloru isə bu arealda zəngin məktəbdir. Bu zənginliyin yaradıcıları isə uşaq ürəkli yaradıcı şair və alimlərdir.

1620-ci ilin 13 noyabrında bazar ertəsi “Mayflower” gəmisi ilə Yeni Dünyaya pənah gətirən kişilərdən iki gün sonra okean sularının sahilinə qədəm basan xanımlar haqqında belə bir hekayə vardır. Söyləyirlər ki, suların qoyunda 68 gün qalan, böyük və üzüntülü yol keçən xanımların ayaqları sahilə dəyəndə ilk gördükləri iş həftənin günləri ilə elə o vaxtdan dillər əzbəri olmuşdur. Həmin günlər aşağıdakı kimi misralarda poetik əksini tapmışdır:

*Wash on Monday,
Iron on Tuesday,
Bake on Wednesday,
Brew on Thursday,
Churn on Friday,
Mend on Saturday,
Go to meeting on Sunday.*

Bu şeir Azərbaycan dilinə də tərcümə olunmuşdur. Lakin poetik misraların sayı orijinal mətndəki misralarla müqayisədə çoxluq təşkil etsə də, şeirin fikir yükünün adekvatlığının yaradılmasında bunu yeganə yol hesab etmək olar. Şeirin tərcüməsinə diqqət yetirək:

*Bu da Bazar ertəsi
Yu indi əl-üzünü.
Çərşənbə axşamında
Çək paltara ütünü.
Çərşənbə bişir kökə,
Dəmlə qəşəng sən çayı.
Gəlsə Cümə axşamı.
Elə ki, Cümə oldu
Çalarsan nehrə yağı.
Vur paltara sən yamaq
Qapını döysə Şənbə.
Bazar günü unutma
Çıxacaqsan görüşə.
(İngilis dilindən tərcümə
Şahin Xəlillinindir - red.)*

Şeirin tərcüməsinin nə qədər ağır və məsuliyyətli olduğunu təsəvvür etmək o qədər də çətin deyildir.

Amerikada uşaq nəğmələrinin çoxunun İngiltərədən “köç etməsi”nin səbəbi barədə essenin əvvəlində müəyyən fikir yaratmağa çalışmışıq. Əlavə edək ki, Amerikada oxunan bu nəğmələr ingilis variantının eynisi yox, bir qədər yenilənmiş variantlarıdır. Məsələn, yağışlı günlərdə uşaqların dilinin əzbəri olan “Yağış yağır” şeirinə diqqət yetirək. İngilis variantının mətni aşağıdakı kimidir:

*It's raining, it's raining,
There's pepper in the box,
And all the little ladies
Are holding up their frocks.*

Şeirin Azərbaycan dilinə tərcüməsində mütərcim fikir, ideya və məzmun kontekstindən çıxış edərək misraların söz oyununu belə bir formada diqqətə çatdırmışdır:

*Yağış yağır sel təki
Acı bibər qutuda
Acı-acı deyindir.
Bapbalaca bacılar
Tez yuxarı çəkirlər
Donunun ətəyini.*

*(İngilis dilindən tərcümə
Şahin Xəlillininindir - red.)*

Oxşar mövzulu şeirin Amerikada yayılan variantı isə belədir:

*It's raining, it's pouring,
The old man is snoring;
He got into bed
And bumped his head
And couldn't get up in the morning.*

Əslində, bir çox mənbələrdə bu şeirin ingilis şeiiri kimi verilməsinə də rast gəlmək mümkündür. 2018-ci ildə nəşr olunan “Britaniya uşaq ədəbiyyatı” kitabında da bu şeir

ingilis şeiri kimi verilmişdir. Lakin aparılan dəqiqləşdirmələr “Yağış yağır” şeirinin Amerika variantının da olduğunu söyləməyə əsas verir. Mütərcim Şahin Xəlilli şeirin tərcüməsini isə aşağıdakı kimi təqdim etmişdir:

*Gör necə yağış yağır,
Hər yan dönüb sel-suya.
Qoca kişi xorhaxor
Gedib təzə yuxuya.
Çarpayıya çatanda
Başı dəyib dəmirə.
Qalxa bilmir yerindən
Halı yoxdu yeriyə.*

Anqlofon ölkələrində, eləcə də dünyanın çox-çox guşələrində yeni transformasiyalar, variantlarla yaranan şeirlərin oxşarlıq meyarlarından çıxış edərək onların plagiat olduğunu söyləyənlər də ola bilər. Lakin seçilən-sevilən bu və ya digər şeirin yeni transformasiyaları, variantları daha çox “köç etdiyi” yeni regionlarda “yeni libas”da görünür və təbii ki, onların şəkildəyişmələri yeni mühitə, ekologiyaya adaptasiya olunur. Bu isə ölkələr, xalqlar arasında ədəbi, poetik təsir qaynaqlarının araşdırılmasına zəmin yaradır. Ədəbi əlaqələr, habelə müqayisəli ədəbiyyatda oxşarlıq, yaxud paralellərin öyrənilib araşdırılması tarixi-tipoloji metoda, meyarlara əsaslanmalıdır. Mürəkkəb yaradıcılıq məhsullarının əhatəli müqayisəsinin aparılması isə müqayisəli ədəbiyyatın mühüm aktualıq kəsb edən prioritet vəzifələrindən biridir.

Turan Kərimli,

*filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Dillər Universitetinin
Xarici ölkələr ədəbiyyatı
kafedrasının baş müəllimi*

5.5. Şeirin təhlili

Şeirin məzmununu və məqsədini doğru-dürüst dərk edib onu dəyərləndirməyin düzgün yollarını axtaran alimlər, tədqiqatçılar sırasında müasir Amerika ədəbi-tənqidində və təhsili sistemində xidmətləri olan alimlər az deyildir. Onlardan biri Cənubi Metodist Universitetinin professoru Lourens Perrindir (Laurence Perrine, 1915-1995). Onun “Poeziya. Poeziyanın elementləri” adlı dərs kitabı neçə illərdir ki, anqlofon ölkələrində və onun hüduqlarında çoxlarının stolüstü kitabına çevrilmişdir.

Şeir mütaliəsi ilə bağlı Lourens Perrinin aşağıdakı vacib müddəə və təkliflərinə nəzər yetirək:

- *Şeiri bir dəfədən çox oxuyun;*
- *Özünüzlə lüğət götürüb ondan istifadə edin;*
- *Şeiri elə oxuyun ki, buradakı sözlərin səslərini özünüz eşidə biləsiniz;*
- *Həmişə şeirdə nə deyildiyinə xüsusi diqqət yetirin;*
- *Şeirləri ucadan oxumağı təcrübədən keçirin.*

Lourens Perrinin şeirin aydın şəkildə başa düşülməsində bir növ tövsiyə xarakterli müddəə və təkliflərinin davamında bir sıra detal və mətləblərə toxunulur. Bunlardan ən vacibi isə aşağıdakı kimidir: *şeyr kimin adı ilə söylənilir, bu şeyr hansı münasibətlə, ya da hadisə ilə əlaqədar yazılmışdır?*

Lourens Perrini düşündürən ikinci vacib məsələ oxucunu onun cavabını tapmağa təhrik edən “şeyrin əsas məqsədinin nə olduğunu”n müəyyənləşdirilməsidir.

Lourens Perrin hələ 1989-cu ildə çap olunmuş “Səs və məna” adlı kitabında yazırdı: *“Şeyr məqsədinə nə qədər nail olmuşdur? Onun məqsədi nə qədər vacibdir?”*

Şeyrlər bir qayda olaraq qələmə aldığı şeyrlərini əvvəl özünə, sonra isə oxucusuna müraciətlə yazır. Şeyr o vaxt yadda qalan, unudulmaz olur ki, onun pərəstişkarları şeyrin ruhunu, mənasını, məqsədini başa düşür.

Şeirin tənqidi, elmi düşüncələr kontekstində təhlilini aparmaq yalnız tədqiqatçıların deyil, eləcə də şeiri duyan, sevən oxucuların qarşısında dayanan əhəmiyyətli vəzifələrdən biridir. Təqdim olunan təhlilin də belə bir kontekstdə aparılması bizi də düşündürür.

Uşaq şeirində məna və ideyanın axtarışına çıxan professor Lourens Perrin XVI əsrdə yazılmış və ilk dəfə 1725-ci ildə çap olunmuş “Balaca Cək Horner” (“Little Jack Horner”) şeirinin mətnini aşağıdakı kimi diqqətə çatdırır:

*Little Jack Horner
Sat in a corner,
Eating his Christmas pie,
He put in his thumb,
And pulled out a plum,
And said, “What a good boy am I!”*

Həmin şeirin Azərbaycan dilinə tərcüməsi ilə şeirin təhlilinin aparılması daha effektivdir. Şeir ingilis dilindən tərcüməsi Şahin Xəlilliyə məxsusdur:

*Balaca Cək gör necə
Girib küncə oturub.
İstəyir ki, tez yesin
Gətirdiyi piroqu.
Barmağıyla axtarıb
Gavalını çıxardır.
Sonra deyir: - Ay aman,
Mən nə yaxşı oğlanam!*

Orijinal şeirin təhlilinə gəlincə, Lourens Perrin qeyd edir ki, “şeirin mənası hər hansı hadisənin təcrübəsi deməkdir və bu daha heç nəyi özündə ehtiva etmir. Lakin bu və ya digər şeirin tilsiminə düşmüş oxucu fikirləşmədən soruşa bilər: Bu nə deməkdir?”

Sözün həqiqi mənasında şeirin ümumi kontekstini araşdırarkən şairin şeirdə hansı mənanı ifadə etdiyi dilemmaya

çevrilə bilər. Lourens Perrin qeyd olunan şeirin nəqli cümlələrə çevrilən fikir yükündə elə bir ciddi fərqlərin olmadığı qənaətini göstərir.

Məna ilə ideyanın axtarışına çıxan tədqiqatçı mühakiməsinin oxucu tərəfindən daha aydın təfərrüatının yaradılmasını tövsiyə edir.

Elə hesab edirik ki, anonim yazılmış uşaq şeirinin kontekstində uşaqların yaş səviyyəsinə uyğun gözəl poetik dilin səs, qafiyə, ritm və musiqili rezonansı vardır. Səslə mənanın ahəngdarlığı uşaq şeirinə məxsus, spesifik cizgi kimi balaca oxucuların yaddaşlarında möhürlənir. Qafiyə sistemini rəvnəqləndirən “Jack Horner” adı ilə “corner” (“künc” deməkdir), “thumb” (“baş barmaq” mənasını verir) ilə “plum” (“gavalı” kimi tərcümə edilir), eləcə də “pie” (“piroq” deməkdir) sözü ilə “I” (“mən” şəxs əvəzliyi kimi verilmişdir) sözlərinin düzgün seçimində gizlin bir məna vardır. Bir qayda olaraq gavalının çəyirdəyi olur, balaca uşaqların anaları da həmişə onlara çəyirdəyi çıxardıb sonra yeməyi tapşırırlar. Piroqun içindəki gavalının çəyirdəyi olduğu bilinməsə də, şeirin “qəhrəman”ı çəyirdəyi götürməklə özünə “mən nə yaxşı, ağıllı oğlanam” söyləməsi təsadüfi deyildir.

Bütövlükdə uşaqların şıltaqlığı göylərdəki ulduzlara bənzəyir. Uşaq şeirinin bəzəyi onun qafiyəsində və mənasındadır. “Balaca Cək Horner” uşaq şeiri də ecazkar söz, səs oyunu kimi mənanın ahəngini yaradır.

Lourens Perrin yazırdı ki, ədəbiyyatda böyüklük, bütövlükdə onun ölçüsü - böyüklüyü ilə əlaqələndirilməməlidir. Uilyam Şekspirin böyüklüyü bizə bəxş etdiyi həyatın özünüdərkidir. Onun ərməğan etdiyi həyatın çoxşaxəliliyi sonetlərinin 14 misrasına heç vaxt sığışmayan yaşam tərzinin dərinliyidir. Alimin fikrinin davamında söylədiyi kimi, Uilyam Şekspirin həyatın və təcrübənin vahid, daha böyük formatda mürəkkəbliyini özündə əks etdirir.

Böyüklər üçün həcmindən asılı olmayaraq yazılan əsərlərin “boy sırasında” uşaq ədəbiyyatının cırtından adamlara bənzədilməsi mühakiməsinə rast gəlinir. Əlbəttə, belə bir müqayisəni aparmaq da ədəbi-etik qaydaların pozulması deməkdir. Fikrimizcə, ən gözəl ədəbiyyat nümunəsinin gücü-qüdrəti onun yaşından asılı olmayaraq bütün oxuculara bəxş etdiyi ədəbi-estetik dəyərlə ölçülməlidir.

Lourens Perrinin “Poeziya” adlı kitabının 9-cu nəşrinin “Tələbələr üçün Ön söz”ündə qeyd olunur ki, “siz oxumağı öyrənən vaxtdan bəri hekayələri mütaliə etmisiniz: şeirlə ilk tanışlığınız “Ay çörəkçi” (“Pat-a-cake, pat-a-cake, baker’s man”) şeiri ilə başlayıb...”

Fransız əsilli ingilis şairi və dramaturqu Tomas d’Urfey (Thomas d’Urfey, 1653-1723) Tom Derfey kimi də tanınır. O, pyeslər, şeir və nəğmələr, eləcə də gülməcələr yazmışdır. 1698-ci ildə yazdığı “Yürüşçülər” (“The Campaigners”) pyesində ilk dəfə “Ay çörəkçi” şeirinə rast gəlinir. Doktor Edvard Datton Tomas d’Urfeyə həsr etdiyi araşdırmasının son cümləsində yazır ki: “Tomas d’Urfey daha yaxından tanınmağa layiqdir”.

İlk dəfə 1698-ci ildə çap olunan bu şeirin orijinalını və Azərbaycan dilinə tərcüməsini təqdim edirik:

*Pat-a-cake, pat-a-cake, baker’s man.
Bake me a cake as fast as you can;
Pat it, roll it and mark it with a “B”,
Put it, in the oven for baby and me*

*Patty cake, patty cake, baker’s man.
Bake me a cake as fast as you can;
Roll it up, roll it up;
And throw it in a pan!
Patty cake, patty cake, baker’s man.*

* * *

*Ay çörəkçi, çörəkçi,
Bişir tez sən kökəmi*

*Oxlovla yay kündəni
Üstündə çək “Ç” hərfi*

*Bişir onu təndirdə
Bəbəylə mənim üçün
Ay çörəkçi, çörəkçi.
Bişir tez sən kökəmi
Oxlovla yay kündəni
Sonra da qoy təndirə
Bişir, bişir kökəni
Ay çörəkçi, çörəkçi.*

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Bu şeir ilk oxunuşundan oxucu diqqətini çəksə də, uşaqlar üçün böyük mənanın açılmadığı söylənilə bilər. Lakin bu şeirdə musiqili konstruksiyanın olduğunu görməmək, yaxud “uşaq şeiridir” demək də düzgün olmazdı.

Əvvəla, Lourens Perrin “Poeziya” kitabında şeirlərin oxucuların yaş səviyyəsinin fərqi ilə varmadan, eləcə də ingilis dilində yazılmış şeirlərin ingilis, Britaniya, eləcə də Amerikaya mənsubluğunu nəzərə almadan əksər şeirlərin təhlilində onların sənətkarlıq xüsusiyyətləri, struktur, səs və mənasının öyrənilməsi məsələlərini ön plana çəkmişdir. Şeirin musiqili konstruksiyasından bəhs edən alim yazırdı ki, “yalnız məlumatı ötürmək üçün dildən istifadə edən adamdan fərqli olaraq şair mənanı gücləndirmək üçün səsə vasitə kimi istifadə edir”.

O, fikrinin davamında onu da nəzərə çatdırır ki, “bütün musiqinin əsas elementi təkrardan ibarətdir”. Şeirin iç konstruksiyasına diqqət yetirəndə səs aləminin “tüğyan etdiyi”ni görmək və duymaq mümkündür. “Ay çörəkçi” uşaq şeirində də musiqi konstruksiyasını səslərin düzümündə, daxili qafiyələnmənin məna çözümündə axtarmaq lazımdır.

Fikrin aydınlığını yaratmaq üçün digər uşaq şeirinin misralarındakı struktur, qafiyə və səs sisteminə diqqət yetirək:

*Pease porridge hot,
Pease porridge cold,
Pease porridge in the pot
Nine days old.*

Bu uşaq şeirinin ritmi və səslənişini şeirin musiqisi adlandıran Lourens Perrin hər şeydən öncə şeirə müraciət etməsinin əsas səbəbini onun tamamilə “musiqi”li olması ilə izah etmişdir.

Şeirin Azərbaycan dilinə tərcüməsində belə bir musiqini yaratmaq mümkündürmü? Mütərcim Şahin Xəlillinin tərcüməsinə nəzər salaq:

*Bəs bu sıyıq istidi
Sonra dedi: - soyuqdu.
Görəsən nə istədi?
Doqquz günlük sıyıqdı.*

Uşaq şeirlərinin təhlilinin əsas meyarlarından biri mətndəki səs, mənanın aydın dərk olunmasında şeirdə nələrə diqqət yetirildiyinin müəyyənləşdirilməsidir. İkincisi isə, uşaqlara şeirlərin əzbər öyrənilməsindən çox onların düzgün qavranılması və sadə şəkildə təhlil, şərhinin təmin edilməsi xüsusilə vacibdir. Üçüncüsü, tarixən uşaq şeiri adı ilə təqdim edilmiş poetik parçaların təsviri fonunda gizli mənaların aydınlaşdırılmasına nail olmaqdır.

Səadət Əliyeva

5.6. Laylalar və uşaqlar üçün yuxu mahnıları

Gil lövhələrə həkk olunmuş sumərlərin, yaxud şumerlərin “Gilqamış” dastanının qədim tarixi vardır. Bu möhtəşəm sənət abidəsinin yaranma tarixi eramızdan əvvəl təxminən 2100-cü ilə təsadüf edir. Bu dövrdə Uruk şəhərindən 30 mil aralıda yaşayan Ur hökmdarı Şulgi həm də şair kimi tanınmışdır. O, eramızdan əvvəl 2094-2047-ci illərdə Ur və Nippur adlı şeir mərkəzinə rəhbərlik etmişdir.

Bir zamanlar təbii fəlakətlər nəticəsində torpaq altında qalmış qədim kitabələr arxeoloji qazıntılar nəticəsində üzə çıxarılmışdır. Ən maraqlısı budur ki, uşaqlara həsr olunmuş şeir nümunələri, ələlxüsus laylaların mətninin oxunuşu ingilis dilinə tərcümə olunmuşdur. Aşağıda laylaların ingilis dilinə tərcüməsini təqdim etməyi məqsədəuyğun hesab edirik. Bir sıra tədqiqatçıların fikrincə, bu layla hökmdar və şair Şulqinin oğul övladlarına həsr olunmuşdur. Laylanın təxminən 4000 il əvvəl yazıya alındığı müəyyənləşdirilmişdir.

*Sleep come, sleep come,
Sleep come to my son,
Sleep hasten to my son!
Put the sleep his open eyes,
Settle your hand upon his sparkling eyes -
As for his murmuring tongue,
Let the murmuring not spoil his sleep.*

Fikrimizcə, bu laylanı uşaq folkloruna şamil edilə bilən himn də adlandırmaq olar. Laylanın təkrar tərcüməsini hazırlayan Şahin Xəlillinin poetik mətni aşağıdakı kimidir:

*Sən bizə gəl, ay yuxu,
Harda itib batmısan?
Əldən düşüb, yorulub
Yoxsa yolda yatmısan?..
Mənim oğlum oyaqdır,*

*Deyinir öz-özünə
Onun yatan vaxtıdır,
Gəl, sığal çək gözüənə.*

Bütün dünya xalqlarının şifahi xalq yaradıcılığı ənənələrinin ən bariz nümunəsi sayılan laylaları həm də Şərqdən çıxan günəşə bənzətmək olar. Dünya körpələrinin yuxularına şirinlik gətirən, bal qatan laylaların bu və ya digər xalqın laylaları sərhəd bilməyən quşlara bənzəyir.

Dünyanın hansı guşəsində olursa-olsun, anaların dilindən qopan laylalar arasında böyük Çin səddini çəkməyə ehtiyac da yoxdur. Mövzu baxımından bu laylalar sanki biri-birinin əkiz taylarını xatırladır.

Anqlofon ölkələri xalqlarının toplanılıb çap olunmasında Amerika alimi, tarix professoru, Birləşmiş Ştatlardakı Stetson Universitetinin prezidenti, eləcə də Florida Ştatının senatoru Linkoln Halleyin (Lincoln Hulley, 1865-1934) xüsusi əməyi olmuşdur. O, 1900-cü və 1901-ci illərdə “Laylalar və bir neçə digər uşaq şeirləri ilə birlikdə yuxu mahnıları” (“Lullabies and Slumber Songs with a Few Other Child Verses”) nəşr etdirmişdir. Sual oluna bilər: Bəs yuxu mahnıları nə deməkdir? Bu mahnılar daha çox musiqinin sədaları altında oxunur. Bir qayda olaraq uşaqların musiqiyə sevgi hissini aşılaman bu mahnıların da özünəxas spesifik cəhətləri vardır.

Topluda ilk dəfə yazıya alınan laylalar tərtibçinin heç bir şərhı olmadan təqdim olunmuşdur. Həmin topluda mövzu baxımından Babilistan laylasına oxşar bir laylanı vəsaitin səhifələrinə gətirməkdən yan keçə bilmədik.

Rock-a-bye, Hush-a-bye, Lull-a-bye

*Rock-a-bye, rock-a-bye, rare Little rover,
Running and racing the whole day through;
Love, close his blue eyes,
Dear little bright eyes.
Fairies, come take him to you*

*Hush-a-bye, hush-a-bye, List, little lover,
Calling for mother the whole long day;
Dreams, kiss his sweet eyes,
Drowsy young blue eyes.
Clear as a sky in May.*

*Lull-a-bye, lull-a-bye, just like his daddy,
Learning to love me the whole day long;
Sleep, seal his bright eyes,
Loving soft blues eyes.
How does he like my song?*

* * *

Layla, layla, a layla

*Bütün günü oynadın,
Oynamaqdan doymadın.
İndi də al dincini,
Yat rahatca gecəni.
Yoxsa cinlər gələr ha,
Yum gözünü sən daha.*

*Bütün günü bağırdın,
“Ana” deyə çağırdın.
Tez ol, tez gəl, ay yuxu,
Mən də mahnı oxuyum.
Sən göy kimi görünən
Öp balamın gözündən.*

*Sevir məni bu balam
Mən ona qurban ollam.
Yuxu gəlsin özünə,
Məlhəm çəksin gözünə.
Mən mahnı qoşdum ona,
Gəldi necə xoşuna?*

**İngilis dilindən tərcümə edəni:
Şahin Xəlilli**

Laylaların sözləri bir-birinin əkiz tayı olmasa da, bir qayda olaraq layla ilə yuxuya getməyin zümzümə ilə oxunan sözlərin sehri uşaqların yuxu dünyasının açarıdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz Amerika nəşrində daha bir layla diqqətimizi çəkdi. Bu layla yuxunun bütün təbiət üçün bir ahəng, uyğunluğun, dincəlməyin rəhni kimi təqdim edilir. Həmin laylanın orijinal mətnini və Azərbaycan dilinə tərcüməsinə diqqət yetirək:

Hush-a-bye

*The sun has gone to his couch in the West,
Hush-a-bye, hush-a-bye.
The flower have folded their petals to rest.
The squirrel has gone to his hollow tree nest,
Hush-a-bye, hush-a-bye.*

* * *

Layla

*Günəş batır, Qərbdədir,
Çıxıb yataq taxtına.
Güllər də əyilibdir
Düşüb axşam vaxtına.
Dələlər mürgü döyür,
Minib taxta atına.
Layla, layla, a layla.*

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Xalqların tarixi varlığının kitab səhifələrinə gətirilməsində laylaların müstəsna rolu, yeri vardır. Laylalar haqqında ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə olunan mətnlərin müqayisəli təhlili, şərhli xalqların ümumi yaşayış tərzinin, dünyagörüşünün öyrənilməsinə xidmət edir.

Səadət Əliyeva

5.7. Denotasiya və konnotasiya

XIX əsrdə kraliça Viktoriyanın yüksək dəyər verdiyi ingilis şairi Alfred, Lord Tennyson (Alfred, Lord Tennyson, 1809-1892) massagetli Tomrisə ithaf etdiyi “Şahzadə” (“The Princess”) adlı poeması ilə bizə doğmadır. Bu şairin şeir və poemalarını Amerika oxucuları da maraqla oxuyurlar. Şairin “Qartal” adlı məşhur şeirinə diqqət yetirək:

*He clasps the crag with crooked hands;
Close to the sun in lonely lands,
Ringed with the azure world, he stands.*

*The wrinkled sea beneath him crawls;
He watches from his mountain walls,
And like a thunderbolt he falls.*

Şeirin Azərbaycan dilinə tərcüməsi aşağıdakı kimidir:

*Sarılib gör necə qayaya, daşa
Dayanıb günəşlə sanki baş-başa
Göylərin üzündə olub tamaşa.*

*Yerdəki nəhlər cırır üzünü,
Torpaqdan çəkməyir qartal gözünü,
Yerə ildırımtək vurur özünü.*

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

Lakin “Qartal” şeirinin tərcüməsində adekvatlığın nə dərəcə uğurlu, ya uğursuz alındığını oxucunun ixtiyarına veririk.

Söyləmək istədiyimiz bir məqam da vardır. Bu ədəbiyyatda tez-tez rast gəlinən denotasiya və konnotasiya terminləridir. Əvvəla, denotasiya faktiki olaraq sözün əsas mənası deməkdir, konnotasiya isə yazarın müəllif üslubuna

şamil edilsə də, o, sözlə bağlı bütün assosiasiyaları özündə ehtiva edir.

* * *

Amerikalı prof. Lourens Perrin elə hesab edirdi ki, praktik dilin ən təmiz, saf forması elmi dildir. Ona görə ki, dəqiq elmlərin alimləri söyləmək istədiyi məlumatı bir qayda olaraq aydın və dəqiq dildə ifadə etməyə çalışırlar. Müəllif mühakiməsinin açıqlamasında aşağıdakı kimyəvi formulanı nümunə gətirir:

$\text{SO}_2 + \text{H}_2\text{O} = \text{H}_2\text{SO}_3$ (yəni kükürd-di-oksidi + su = sulfat turşusu). Şeyrin təhlilində və nəzəriyyəsində məşhur olan denotasiya və konnotasiyanın açıq-aydın şəkildə bir formulada aydın ifadəsini tapır. Lourens Perrin belə bir nəticəyə gəlir ki, bir qayda olaraq, şairlər sözün mənasının zəngin qatlarını yaratmaq üçün çoxsaylı və çoxmənalı sözifadələrə müraciət edirlər. Daha doğrusu, şairlər mənə zənginliyinə xitabən sözlərin müxtəlif mənə çalarları ilə fikrin poetik təəcəssümünü yaradırlar.

Beləliklə, “sulfat” (“sulfurous”) sözünün şeyirdə işlədilməsi zəruriyyəti yaranarsa, heç şübhəsiz ki, həmin sözün bütöv növ konnotasiyalarına müraciət olunur: “od, alov, atəş” (“fire”), “tüstü” (“smoke”), “kükürd” (“brimstone”), “cəhənnəm” (hell), “lənət” (“damnation”). Bu sözləri nümunə gətirən alim onu da əlavə edir ki, H_2SO_3 isə yalnız bir mənəni verir və yalnız bir şeyi deyir: bu, sulfat turşusudur.

Səadət Əliyeva

* * *

5.8. Fraqmentləşdirilmiş esse

Tanınmış bir ziyalımız Nyu-York şəhərində ibtidai sinifdə oxuyan nəvəsinə belə bir sual verir:

- Yaxşı, de görüm, məktəbdə sənə nə öyrədirlər?
- Balaca qız sevincək söyləyir ki:
- Baba, bizə öyrənməyi sevməyi öyrədirlər.

İstər-istəməz baba nəvəsinə ikinci sualı verir:

- Sevmək gözəl şeydir, qızım, bəs daha nəyi sevməyi öyrədirlər?

Nəvə aramla cavab verir:

- Hə, baba, ən birinci kitabı sevməyi öyrədirlər. Atananı, nənə-babanı, müəllimləri, məktəbi, ən başlıcası isə yaşadığımız dünyanı.

* * *

Bu fikirlər içində hələ də bizi narahat edən ara-sıra şahidi olduğumuz səhnələr yadıma düşür. Bunlar bəzən həm müəllimlərimizin, həm də valideynlərin uşaqlara ögey, kobud münasibəti ilə bağlıdır. Özüm orta məktəbin aşağı sinfində oxuduğum illərdə çox əsəbi bir riyaziyyat müəlliməsinin (o, həm də sinif rəhbərimiz idi) uşaqları bir-bir lövhə qarşısına çıxarıb səliqə-sahmanımıza diqqət yetirdiyini, yoxlama apardığını xatırlayıram. Sinfimizdə təbiətən çox sakit, kasıb bir ailədən olan oğlanı necə məzəmmət etdiyi yadıma gəlir. Adını unutduğum oğlanın pırtlaşıq saçları arasından başını qoyduğu balıncından düşmüş kiçik toyuq lələyini çıxarıb:

- Bu nədir? Sən hində yatmısan? - deyəndə utancaq oğlan heç nə deməyib qıp-qırmızı qızardı.

Dərs qurtaran kimi bu sakit oğlan:

- Əgər müharibə olsaydı, mən birinci bu müəlliməni "güllələyərdim" - demişdi.

Sevgi, nəvəziş, uşağı təhqirlə yox, hansısa fərdi söhbət aparmaq normativi olmalıdır.

Sonralar yenə şahidi olduğum bir mənzərə də yaddaşımda iz buraxıb. Yaşadığımız binanın yaxınlığında yerləşən məktəbin həyətinə uşağını qarşılayan ana amiranə səslə:

- De görüm, bu gün neçə qiymət aldın? - deyə soruşdu.

Balaca uşaq çəkinə-çəkinə dedi:

- İki.

Anası soruşdu:

- Bəs nədən iki aldın?

Uşaq:

- Ana, müəllim şəkilçilərdən soruşdu. Mən də cavab verəndə şəkilçiləri qarışdırdım.

Ana hökmündən geri qalmadı:

- Gedək evə, mən sənə şəkilçiləri göstərərəm! - deyərək səsinə ucaltdı.

Balaca uşaqlarla bağlı bir səhnəni də xatırlayıram. 1999-cu ildə London şəhərində uşaqlar üçün ticarət mərkəzi olan mağazada balaca qızı ilə söhbət edən ananın söhbəti diqqətimi çəkdi. Balaca qız vitrində gördüyü oyuncaqlara yaxınlaşıb:

- Ana, bunu mənə al, - deyəndə ananın necə nəvaziş və mülayimliklə dediyi sözlərin sədası qulağımdan getmir.

- Hə, balacam, axı, sənə buna bənzər evdə oynadığın var. Gəl, başqasına baxaq, - deyərək ana balaca qızını inandırmağa çalışırdı.

Nəhayət, ana sadəcə və təbii ki, qiyməti ucuz olan bir oyuncağı qızına göstərərək dedi:

- Xoşuna gəlirmi? Axı, bu oyuncaqdan evimizdə yoxdur. Alaqmı?

Hiss olunurdu ki, ananın uşağına münasib qiymətə almaq istədiyi oyuncaq tapılmışdı. Uşaq da dənə-dənə anasına baxıb:

- Hə, qəşəngdir, ana, pulun çatırsa, alaq, - söylədi.

Uşaq dünyasının qəribəlikləri uşaq ədəbiyyatında bədii əksini tapanda biz onun gerçəkliyini görürük.

Şahin Xəlilli

* * *

5.9. Azərbaycanın mərhum xalq şairi Nəbi Xəzri

Missisipi axan yerdə...

(Amerika qeydləri)

Azərbaycanın mərhum xalq şairi Nəbi Xəzrinin 1987-ci ildə “Azərnəşr”də çap olunan “Sərhədlərin o tayında” adlı publisistik və poetik düşüncələr kitabında Amerika şairi Karl Səndberqin aşağıdakı misralarının poetik tərcüməsi diqqətçəkəndir. Həmin misraların fikir tutumunda bəşər övladının ölümdən güclü inamının poetik təsviri, ifadə tərzii şairin nikbin məramından xəbər verir:

İnsanlığın taleyinə
inanıram,
İnanmışam
dönə - dönə, inanıram.
Gələcəyə, səadətə,
Zərurətə, həqiqətə
inanıram.
Arzu dolu bu dünyama
inanıram.
Sabah adlı bir inama
inanıram.

Təxminən 60 səhifəlik Amerika qeydlərində Nəbi Xəzri yazırdı: “Mən ABŞ-ın... kiçik bir şəhərini - Minneapolis şəhərini görüb qayıtdım.”

Bizi isə daha çox düşündürən şairin qeydlərdə hindular haqqında fikir və təəssüatları, ABŞ-ın şimal ştatlarından olan Minnesotaya dair düşüncələrinin açıqlaması oldu. Nəbi Xəzri qeyd edirdi ki: “Minnesota ştatı Amerikanın şimal ştatlarındandır. Göllər diyarı və Missisipi torpağıdır.

Buralar hinduların qədim məskənidir. Ona görə də burdakı yer adları da hindu tayfalarının dilindən götürülmüşdür. Məsələn: Minnesota - Mavi suyun səması” deməkdir.”

Minneapolis şəhərinin məna qatlarını açıqlayan müəllif bu adın “su şəhəri” mənası ilə üst-üstə düşdüyünü yazmışdır.

Missisipi çayının sahillərində Nəbi Xəzri faktlar və poetik düşüncələri fonunda bu toponimin səslənişini musiqi sədasına bənzətmişdir: “Təmkinlə axan qaramtıl, bulanıq sulara baxdım. (Missisipi isə hindu dilində “böyük çay” mənasını ifadə edir.)”

*Həyat çayı, ölüm çayı!
Kədər çayı, zülüm çayı!”*

Bir zamanlar qədim hindu qəbilələrinin kütləvi qətliyamının şahidinə çevrilən Missisipi çayı haqqında yaddaşlarda qalan hekayət də vardır. Şair yazırdı ki: “Belə nağıl edirlər ki, yadellilər Missisipi sahillərində ilk qırğınlara başlayanda, hindu tayfasının başçısı öz dostlarıyla birgə çayı üzüb keçir. Əlindəki ağacı yerə sancıb deyir:

- Alabama!

Hindu dilində bu, “Biz burda dincələk” deməkdir.”

Zaman-zaman toponimlərin tarixin yaddaşında qoyduğu izlər bu gün də “yaşayır”...

“Şeir mənim üçün bir kainatdır” yazan Nəbi Xəzri şeirlərinin birində Alabamadan yox, Göy gölün əsrarəngiz gözəlliyini belə ifadə etmişdir:

*Gözlərim görməsə, Göy gölü verin,
Mən onun gözüylə cahana baxım.*

Azərbaycan - Amerika qarşılıqlı ədəbi əlaqələrində Nəbi Xəzrinin xidmətləri danılmazdır. Şair nədən yazırdısa

yazsın, Azərbaycan torpağını, bu torpağın hər daşını, ağacını müqəddəs şair sevgisi ilə qələmə alırdı. O, müxtəlif vəzifələrdə çalışıb, 1974-1992-ci illərdə Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyəti Rəyasət Heyətinin sədri olmuşdur. Ötən əsrin 70-ci illərinin sonlarında onun sədrlik etdiyi Cəmiyyətin qapısını döydüyümü xatırlayıram. İngilis yazıçısı Ceyms Oldricin Azərbaycana həsr etdiyi “Diplomat” romanından söhbət düşəndə yazıçı ilə şəxsi məktublarım haqqında ürək dolusu dediyi sözlər yadıma düşür: “Tez-tez yazın, Qərb yazıçıları Azərbaycan həqiqətlərini eşitsinlər. Gün o gün olsun ki, dostun - o böyük yazıçını Azərbaycana dəvət edək. Qoy bütün yazıçılar Azərbaycana bizim gözümüzlə baxsın!”

Elmi rəhbərim Azərbaycanın Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun Nəbi Xəzri barəsində fikri yadıma düşür: “Nəbi Xəzrinin poeziyası mövzu etibarilə rəngarəngdir. Ondan Azərbaycan dilinin musiqisi eşidilir, ürəkdən gələn səxavət, nəciblik hiss olunur”.

Şair kiçik yaşlı uşaqlar üçün də xeyli sayda şeir yazmışdır. Onun “Nənəm nəğl danışır” adlı şeirindəki aşağıdakı bəndlər indi də düşündürücü, yadda qalandır:

*Bir sevinc var hər üzdə,
Nənəm nəğl danışır.
Uzanmışıq qum üstə,
Nənəm nəğl danışır.*

*Söyüd başını əyir,
İydə üzümə dəyir,
Çinar susub dinləyir,
Nənəm nəğl danışır.*

Nəbi Xəzrinin uşaq dünyası da, böyük dünyası qədər poetik misraların qanadında oxucu diqqətini çəkir. Onun qürbət ellərdə, xüsusilə Qərb ölkələrində olduğu təəssüratlarının poetik ifadəsi “Vətən və Qürbət” adlı kitabında əks olunmuşdur. Demək olar ki, bütün yaradıcılığında, xüsusilə

adını çəkdiyimiz şeirlər toplusunda unudulmaz çinar obrazına rast gəlirik. Nəbi Xəzrinin qürbətdə gördüyü, səcdə etdiyi bu müqəddəs ağac - Çinar ağacıdır. Şeirdə oxuyuruq:

*Dinlədim, hər sözün bir qərinədir,
Gördüm ki, nə xəyal, nə əfsanədir.
Bir anlıq unutdum qəriblik nədir,
Yaxşı ki, bitmisən burda sən, çinar.
Ay bizim çinara bənzəyən çinar!*

Nəbi Xəzrinin qürbətdə Vətən sevgisi ilə yoğrulan, yaratdığı poetik çinar obrazında Amerika düşüncələrinin əks-sədası vardır.

Şahin Xəlilli

* * *

P.S. Şairin “Sərhədlərin o tayında... (Amerika qeydləri)” adlı kitabında aşağıdakı şeirin tərcüməsi təzadlı notları ilə seçilir:

Zənci xalq nəğməsi

*Hara atdı sular məni,
Öz evimdən uzaq düşdüm.
Gedib-gedib zülmərlə,
Ölümlərlə mən görüşdüm.*

*Hanı mənim ev-eşiyim,
Hanı doğma torpaqlarım.
Hara gəldi, apar məni,
Apar məni, ayaqlarım!*

*Missisipi, atamı da,
Anamı da sən apardın!
Otlağımı yadlar aldı,
İnamımı sən apardın!*

5.10. Azərbaycanın Amerikada tanınan və tanınmayan fantast yazıçıları

Ayzek Əzimov, Emin Mahmudov, Namiq Abdullayev üçlüyü barədə nə bilirik?

Əvvəla, XX əsrin səksəninci illərində Amerikanın tanınmış fantast yazıçısı Ayzek Əzimovun ulu əcdadlarının Azərbaycanın Quba rayonundakı Qırmızıkənddə məskunlaşdığı haqqında məlumatların sızdığıнын şahidiyik. Hətta sonralar Amerika-Azərbaycan ədəbi əlaqələrindən tədqiqat yazan, mərhum prof. Zeydulla Ağayev Amerikada elmi ezamiyyətdə olarkən Ayzek Əzimovun evində olmuş, onunla birlikdə şəkil çəkdirmişdir. Ayzek Əzimov söhbətlərində onun şəcərəsinin Azərbaycan torpağı ilə bağlılığını etiraf etmişdi.

1988-ci ilə təsadüf edən görüşdə Ayzek Əzimovun şəcərəsinin Azərbaycanın Quba rayonu ilə əlaqəsi olub-olmadığı sualına “Bu haqda valideynlərimdən eşitmişəm. 1933-cü ildə” söyləməsi ensiklopedik nəşrin mühakiməsi olmasa da, canlı görüşün etibarlı mühakiməsindən çox gerçəkliyi xatırladır.

Elmi fantastika janrında yazdığı əsərləri ilə dünyanın üç nəhəng korifeyi - Robert Haynlayn və Artur Klarkla adı bir sırada çəkilən Ayzek Əzimov beş yüzdən çox əsərin müəl-

lifi kimi dünya oxucusunun ən çox oxunan yazıçılarından biri olmuşdur.

Dərs vəsaitinin əvvəlki səhifələrində yazıçının yaradıcılığı haqqında qısa məlumat və hekayələrindən birinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi yer almışdır.

Haqqında qısaca da olsa, məlumat və qeydlərə ehtiyac duyulan daha iki yazıçı - Emin Mahmudovla qələm dostu Namiq Abdullayevin Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında elmi fantastika janrında ilk dəfə əsərlərini yaratması da tarixi-ədəbi gerçəklikdir. Bu barədə “Göyərçin” uşaq jurnalının baş redaktoru, prof. Rafiq Yusifov 2002-ci ildə “Uşaq ədəbiyyatı” dərs vəsaitinə daxil etdiyi hər iki yazıçının həyat və yaradıcılığı haqqında əssəsində fikir və mülahizələrini bölüşmüşdür.

1925-ci ildə Göyçay şəhərində dünyaya gələn **Emin Mahmudov** arzularının həyata keçməsində xoşbəxt adam olduğunu etiraf edəndə 1957-ci ildə nəşr olunan “Kainatın gəmisini” romanında təsvir etdiyi hadisələrin sonralar gerçəkləşdiyini nəzərdə tuturdu. Təbii ki, fantast yazıçılar gələcəyin görücüləri kimi sadə insanlara qeyri-adi görünən elmi kəşflərin yaradıcıları olmasa da, bədii-elmi təfəkkürün gücü, hesablamaları ilə gələcəyin yeni düzənini yaratmışdır.

“Günəş şəhəri”, “Muğanda qütb parıltısı”, “Veneranın göyləri od içindədir”, “Qeyb olmuş səslər”, “Zülmət dənizi”, “Ulduzlar yolumuzu gözləyir” və bir çox kitabların müəllifi kimi tanınan Emin Mahmudovun da ömür yolu sonralar Ayzek Əzimov kimi Amerika ilə bağlandı.

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının 2016-cı ildə nəşr etdiyi “Azərbaycan ədəbiyyatında fantastika janrının görkəmli nümayəndəsi” adlı metodik vəsaitdə (tərtibçi Təranə Musayevadır - red.) Emin Mahmudovun

həyat və yaradıcılığı yeni təhlil müstəvisində oxucu diqqətinə çatdırılmışdır. Vəsaitdə aparıcının dili ilə təqdim olunan məlumatda qeyd edilir ki, 1992-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarına mühacirət edən Emin Mahmudov ömrünün son illərini Los-Anceles şəhərində yaşamış və 2009-cu ildə orada vəfat etmişdir.

1928-ci ildə Xızı rayonunun Darzarat kəndində anadan olan **Namiq Abdullayev** isə orta məktəbi bitirdikdən sonra 1947-1952-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Xarici Dillər İnstitutunun ingilis dili fakültəsinin tələbəsi olmuşdur. Ali məktəbi bitirib bir müddət Siyəzəndə Cəfər Cabbarlı adına orta məktəbdə ingilis dilindən dərs demişdir. Uşaq və Gənclər nəşriyyatında redaktor, Azərbaycan Dövlət Radio və Televiziyası Verilişləri Şirkətində müxtəlif vəzifələrdə çalışaraq elmi-fantastika janrında yazdığı əsərləri ilə məşhur olmuşdur.

“Sehrli oğlan”, “İtirilmiş dünya”, “Balaca Kiberin macəraları” və digər kitablarını nəşr etdirmişdir. Azərbaycanda ibtidai sinif şagirdləri üçün Ədəbiyyat dərsliklərində, xüsusilə dövrü mətbuatda - “Göyərçin”, “Pioner” uşaq jurnallarında, “Azərbaycan pioneri” qəzetində elmi-fantastika janrında çap olunan hekayələri Namiq Abdullayevin düşüncə məhsulu kimi həmişə balaca oxucuları düşündürmüşdür.

Lakin keçmiş sovet ideologiyasının sərt qanunları yazıçının ingilis dilində (axı, bu dil onun ixtisas dili idi) yazmaq istədiyi hekayələrinin çapına Çin səddi çəkmişdi. Əgər o, əsərlərini ingilis dilində yazıb anqlofon ölkələrində çap etdirmiş olsaydı, yəqin ki, ingilis və ingilisdilli oxucuların da sevimli yazıçılarından biri olardı.

Taleyn qərribə gərdişi varmış. Nə zamandır ki, yazıçının oğlu Ələkbər Fransa vətəndaşıdır. Amma o, atasının

fantast-yazıçı yolunu keçməsə də, atasının arzu etdiyi həyatın yeni sərgüzəşt, macəralarını görmək üçün Qərbə üz tutdu, lakin hara getdisə qəlbində ata sevgisi ilə doğma Azərbaycanın müstəqilliyini qoruyan ürək çırpıntılarında, fəaliyyətində doğma diyarın isti nəfəsini unuda bilmədi.

Son düşüncələr kimi onu demək istərdik ki, Azərbaycanın qəribə taleli yazarları Ayzek Əzimov, Emin Mahmudov və Namiq Abdullayevin həyatı, yaradıcılıq yolu bir-biri ilə çarpaz nöqtədə birləşir. Onlar yaşadığı dövrdə gələcəyi xəbər verən, ağılı, zəkası və elmi düşüncələri ilə ədəbiyyatda elmi uydurmadan gerçəkliyə çevrilən çoxlarının görə bilmədiyi hadisələrin “münəccimləri” kimi həmişə xatırlanacaqlar.

Səadət Əliyeva

5.11. Sevgi və ehtiramla xatırlanan ədib

Harriet Beecher Stowe
(1811-1896)

Harriet Biçer-Stou

Harriet Biçer Stounun “Tom dayının daxması” adlı kitabının nəşrindən 10 il sonra Amerika Birləşmiş Ştatlarının Prezidenti Avraam Linkolnun xanım yazıçı ilə görüşü zamanı dediyi sözlər müxtəlif mənbələrdə əksini tapmışdır: “Hə, demək, yazdığınız kitabla Böyük müharibəni başlayan həmin balaca xanım sizsiniz”.

Bir vaxtlar bu kitabının yazılma səbəbini isə ədib belə şərh edirdi: “Elə bir zaman yetişdi ki, azadlığın və humanizmin müdafiəsi üçün söz demək iqtidarında olan qadın da, uşaq da onları deməliyd”.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının cənub ştatları ilə şimal ştatları arasında 1861-ci ildə başlanan Vətəndaş müharibəsindən bir il sonra Harriet Biçer-Stounun əsərini oxuyan Abraham Linkolnun Ağ evdə xanım yazıçı ilə görüşünü əfsanə hesab edənlər də vardır. Amerikada quldarlığa qarşı üsyankar səsinə ucaldan ədibin bu kitabı bestsellerə çevrilsə də, əsər haqqında təzadlı mühakimələrə rast gəlinir.

Lakin amerikalılar ədibin “Tom dayının daxması” romanına “uydurma” gerçəklik kimi baxsalar da, ölkənin və burada yaşayan xalqların taleyinə, tarixinə həsr olunmuş bu əsər yenə də sevgi və ehtiramla oxunur. Bu da tarixi

həqiqətdir ki, XIX əsrin 50-ci illərində Harriet Biçer-Stounun “Tom dayının daxması”nı oxuyanlar Amerikanın cənubunda zindanlara salınırdı. Lakin dünyanın çox-çox ölkələrində zamanın ağır işgəncələri ilə üz-üzə gələn xalqların ölüm-dirim müharibələrində haqqın nahaq, xeyirin şər üzərində qələbəsi gözləniləndir. Onu yaşadanlar sırasında döyüşən xalqla şair və yazıçılar da əsərlərini bu mübarizə və müharibələrə həsr edərək “müsəlləh əsgər” kimi vuruşublar.

Ən maraqlısı isə budur ki, Amerikanın Konnektikut ştatında, Hartford şəhərində Abraham Linkolnla Harriet Biçer-Stounun görüşünü əks etdirən heykəl onun yanından keçənlərin xatirəsində “Tom dayının daxması” romanının klassik sənət abidəsi olduğu haqqında xoş təəssürat yaradır.

5.12. Samuil Marşakın “Mister Tvister” poeması haqqında

Самуи́л Марша́к
(1887-1964)

Samuil Marşak

Dünyanın müxtəlif dillərinə tərcümə olunmuş uşaq şeirləri ilə tanınan şairdir. Marşak soyadı ivrit dilindən qısaldılmış formada “bizim müəllim rav Aoron Şmuel Kaydanover” deməkdir. Əslində, bu, onun əcdadlarına məxsus soyaddır.

Samuil Marşak akademik Dmitri Muşketovun ona söylədiyi bir əhvalatdan sonra 1933-cü ildə “Mister Tvister” adlı poemasını yazmışdır. Akademik Amerika turistlərindən birinin indiki Sankt-Peterburq şəhərində oteldə qalan bir zəncini görəndə orada gecələmək fikrindən daşındığını şairə danışır. Samuil Marşak bu söhbəti eşidəndən sonra bu mövzuda poema yazmaq fikrinə düşür. Söyləyirlər ki, onun yazdığı “Mister Tvister” poemasının ilk adı “Mister Park” olmuşdur. “Tvister” sözü isə amerikan jarqonunda “fırıldaqcı” mənasında işlədilir.

Rus uşaq şairi şeiri Korney Çukovski poema haqqında yazırdı: “Yadımdadır, o (Samuil Marşak), bir vaxtlar hələ adı “Mister Blister” olan “Mister Tvister”in ilk variantını oxuyanda poemanın tamamlandığını zənn edirdim”.

Şeirləri, tərcümələri üzərində işləməkdən zövq alan Samuil Marşak əsərlərində qarşısına qoyduğu səsə, ritmə

xüsusi diqqət yetirərmiş. Hətta əsərləri nəşr olunandan sonra da o, yazdığını dəfələrlə “sınaqdan” keçirər, yeni nəşrlərdə düzəlişlərlə şəirlərini təkrar nəşr etdirərmiş.

Onun “Mister Tvister” poemasının bir hissəsini Harvard Universitetinin məzunu, amerikan-rus şairi, dramaturqu, bəstəkarı və mütərcimi Culian Louenfeld (Julian Lowenfeld) tərcümə etmişdir. Lakin bu poema sovet təbliğatını təcəssüm etdirdiyindən onun bütöv tərcüməsi hazırlanıb ingilisdilli oxuculara çatdırılmamışdır.

Sovet ideologiyasının tüğyan etdiyi illərdə Samuil Marşakın “Mister Tvister” adlı uşaqlar üçün yazdığı poeması tanınmış şair, dramaturq və mütərcim Mirmehdi Seyidzadənin tərcüməsində 1951-ci və 1971-ci illərdə “Gənclik” nəşriyyatında çap olunmuşdur.

5.13. Uistən Hyu Odenin bir şeiri

**Wystan Hugh Auden
(1907-1973)**

Uistən Hyu Oden

Uistən Hyu Odenin “Söndürün saati, gələn zəngləri” şeirinin hüznü misraları istər-istəməz oxucunu düşündürsə də, bu şeirin tədris proqramına daxil edilməsi təsadüfi deyildir.

Şairin sənət dünyasında ən uğurlu şeirlərindən olan və tədris proqramına daxil edilən həmin şeirin orijinaldan tərcüməsini təqdim edirik.

Söndürün saati, gələn zəngləri

*Söndürün saati, gələn zəngləri,
Susdurun sümüklə ac köpəkləri,
Dinməsin piano, çalınsın təbil
Gəlib ağçıqlar ötsünlər dil-dil.*

*Uçaqlar göylərdə qoy vursun halay,
Söyləsin, o ölüb, haray, ay haray.
Ağ quşun boynundan asın lentləri,
Qara əlcək geysin yol polisləri.*

*O, şimal, cənubum, şərqim, qərbimdi.
Ömrümə nur saçan şən günlərimdi.*

*O, gecə-gündüzüm, o, sözüm-mahnım,
Əbədi eşqimdi, heyhat, yanıldım.*

*Onun ulduzlarla qurtardı işi,
Çıxardın göylərdən ayı, günəşi.
Boşaldın dəryanı, qırın meşəni,
Yox, onsuz bu dünya ovutmaz məni.*

İngilis dilindən tərcümə edən:
Şahin Xəlilli

5.14. Hindular və türkçülük

Hindu və türk xalqlarının dilləri arasında paralellərin öyrənilib araşdırılması uşaqlar üçün də maraqlıdır. Bu baxımdan türk və Azərbaycan alimlərinin müzakirə olunan məsələ haqqında esse və rəylərini nəzərdən keçirmək istədik.

Tanınmış dramaturq, publisist və alim Firuz Mustafanın “Türk və hindu dillərinin kök yaxınlığı” adlı essəsində bu əlaqələrin öyrənilməsində bəzi məqamlara aydınlıq gətirilmişdir. İndiki hinduların ulu əcdadlarının təxminən 20-25 min il əvvəl Altaydan Yeni Dünyaya köçü haqqında müəllif yazır: “Özümü Ural-Altay dil nəzəriyyəsinin (bəzən buna hipotez də deyirlər) tərəfdarı hesab edirəm. Və belə düşünürəm ki, hindu dilləri məhz bu ailəyə daha yaxındır. Düzdür, bu dili 150 ildən bəri tədqiq edən alimlər onu (daha doğrusu, bütün hind dillərini) vahid bir mikroailəyə daxil edir və bunu “amerinds” adlandırırlar. Məsələ burasındadır ki, “amerinds” nəzəriyyəçiləri hindularla türklərin tarixən həm fiziki, həm də dil cəhətdən qohum olduqlarını inkar etmir”.

Əslində Amerikada məskunlaşan təxminən minə yaxın ayrı-ayrı hindu tayfaları özünəməxsus dili ilə fərqlənir. Lakin bu dillərdə bir sıra söz və ifadələrin əksər tayfaların dilində eyni mənəni kəsb etdiyi barədə azərbaycanlı alimin

istinadən verdiyi nümunələr ciddi maraq doğurur. Heç şübhəsiz ki, bu kimi söz və ifadələrin böyük nisbəti türk dillərinin konteksti müstəvisində diqqətə çatdırılmışdır.

Amerika hindularının ata yurdunun Türk dünyası olduğu danılmaz gerçəklikdir. Bir sıra mənbələrdə Türk dünyasının beşiyinin isə Altay olduğu tarixi həqiqətlərə uyğun gəlir. Birləşmiş Ştatların Pensilvaniya Universitetində çap olunan “Edebiyat” dərgisi Şərq dünyasına, eləcə də Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti məsələlərinə xüsusi diqqət yetirərək bu ədəbiyyat haqqında alimlərin ədəbi-tənqidi düşüncələrini, habelə Azərbaycan ədəbiyyatından seçmə nümunələrin tərcümələrini təqdim edirlər. Pensilvaniya Universitetinin bir qrup antropoloqlarının rus alimləri ilə müştərək apardığı araşdırmaların yekunu Şimali Amerika hindularının Altay mənşəli olduğu hipotezasının reallığa çevrildiyi daha bir elmi yeniliyin təsdiqi kimi diqqəti çəkir.

Hinduların böyük qisminin Cənubi Altay xalqlarına yaxın, yaxud oxşar olduğu, türk, xüsusilə uyuqlara, eləcə də monqol xalqlarına oxşarlığı məsələsi gündəmə gətirilmişdir.

Azərbaycanın mütəfəkkir alimi Əli bəy Hüseynzadənin bir mühakiməsini xatırladaq: “Bir neçə millət vardır ki, bu şərəfə (Amerikanın kəşfinə - red.) iştirak iddiasında bulunuyorlar... Lakin... türklərin Kolumbdan çox əvvəl Amerikaya getmiş olduqları anlaşılıyor”.

1905-ci ildə Əli bəy Hüseynzadə Bakıya gələn Amerika alimlərindən Hovard Tomson, Feliks Kersonla Azərbaycan - Amerika hinduları məsələsini müzakirə etmişdir.

Bu kimi mənbə, görüş və faktlar əsasında Əli bəy Hüseynzadə mindən çox sayı olan yerli hindu tayfalarından biri olan Zuni tayfasının etnogenezində oxşarlıqların olduğunu vurğulamasıdır: “Zuni nam qövmi Bering boğazından keçib Meksikaya... gəlmişlərdir. Hətta bunların hekayət və mənaqiblərində gəldikləri yollara dair işarət və məlumat vardır. Bu qövmin şayani-diqqət adətlərindən biri də xanələrin dik qayalar başlarında daşdan tikmələridir”.

Sayı on mindən çox olan, əsasən Nyu-Meksiko ştatında yaşayan zünilər haqqında azərbaycanlı tədqiqatçı Hülə Məmmədlinin “Əli bəy Hüseynzadənin tədqiqatlarında Türk mənşəli Amerika hinduları” araşdırması elmi maraq doğuran tədqiqat təsiri bağışlayır. Sənətsünaslıq namizədi Leylaxanım Atakışiyevanın ali məktəb tələbələri üçün “Mədəniyyət tarixi və nəzəriyyəsi” dərslərindəki “Şimali Amerika xalqlarının mədəniyyəti” əsərində əski çağlarda zünilərlə (türklərlə) bağlı fikir və düşüncələri yer almışdır. Fikrimizcə, müəllifin təfəkkürün mücərrəd hipotezaları haqqında fakt və şərtləri türklərin dünyanın ən qədim xalqlarından biri olduğu haqqında aydın təsəvvür yaradır.

Səadət Əliyeva

5.15. “Dine” xalq deməkdir

(Amerika hinduları haqqında düşüncələr)

Günəş çıxan
Qoca Şərqdən
Günəş batan
Qərib Qərbə -
Köç etdilər.
Bax, Altaydan
Bu ovçular
Keçdi Berinq
Körpüsündən.
Yeni yurdun
Hər daşına,
Qayasına
Öz qəlbinin
İstisini
Köçürtdülər.

Zaman gəldi
Bu yerlərə
Gələnləri
Bənzətdilər
Hindlilərə.
Bəzən iblis,
Bəzən mələk
Tayfalardı, -
Deyən oldu.
Yad damğalar
Bax, vurdular
Ürəyində
Gəzdirdiyi
Adlara da.

Hindu adı
Verdi onlar
Burda bütün
Tayfalara.
Dərdlərini
Deyəmmədi
Onlar dağa,
Daşlara da,
Göydə uçan
Quşlara da.

...Bəs onların
Öz dilində
Adlarını
Bilən varmı?
Yazsam bir-bir
Bu adları
Ağ kağıza
Sığışarmı?

Mən yadımda
Qalanları
Deyim sənə.
Bu tayfalar
Adlarını
Həkk eləyib
Sinəsinə.

Yox, onların
Bu günlərə
Gəlib çatan
Adları var.
Delavarlar,
Navaholar,
Apaçilər,
Çerokilər.

Bir tayfa var
Bizə doğma
Şahdağımdan
Köçüb bura.
İspanlar da
Öz dilində
Bu tayfaya
Zuni deyib.
Qədim “şivi” -
Su tayfası
Dözə-dözə
Özgələşib.
Amma yenə
Çox şeyləri
Qoruyubdur.
Adda-budda.
Sözlər qalıb

Söz gəlişi.
Qalıb onun
Zaman-zaman.
Gözəl rəqsi -
“Şalako”su.
Yeni yurdda
Doğmalaşıb
Bu yerlərin
Daş-qayası,
Kolu-kosu.
Həsərət dərdi
Kim unudar?
Burda Vətən
Həsərətində
Su tayfası
Dərd-qəmini
Unutdurmur
Burdan keçən
Axar su da.
Min bir tayfa
Qalıb burda -
Təzə yurdda
Sakin olub.
Laylaları,
Nəğmələri
Ürəyində
Hakim olub.

Soyqırımın
Qurbanları
Olsalar da,
Ölüm-dirim
Davasında
Ac-yalavac

Qalsalar da.
Dillərini,
Ellərindən
Uzaq yerdə.
Tamaşatək
Qoruyublar.
Pərdə-pərdə.

Bir tayfa var
Qoy adını
Deyim sənə -
Onun adı
Navahodu.
Sakinləri
Öz xalqına
Öz dilində
“Dine” deyib.
Gör onların
Necə gözəl
Bir adı var.
Burda qalıb
Bir xalq kimi.
“Dine” sözü
Elə özü
Xalq deməkdir.
Onlar sözü
Elə-belə
Deməyibdir.
Əgər bu xalq
Yaşayırsa,
Öz dilində
Danışırsa,
Demək bu xalq
Ölməyibdir!..

Şahin Xəlilli

5.16. Amerika hindularının “Pau-vau” (Powwow) mərasimi

Mart-avqust

Hər il mart ayından başlayaraq avqusta qədər (əsasən mart ayında I gündən IV günə qədər bayram edilir) yerli hindu tayfalarının toplantısı, ya da bayramı kimi keçirilir. Bu bayramın ilk Avropa mühacirlərinin, sonrakı daimi sakinlərinin hələ ilk köç zamanında da müşahidə edildiyi qeyd edilir. Onun dini mərasim olduğu da göstərilir. İndi “Pau-vau” (“Powwow”) sözü yerli Amerika mədəniyyətini və xalqının ruhunu, yaşarılığını özündə təcəssüm etdirir. “Pau-vau” sözünün müxtəlif mənə yozumları vardır. Amerikan ingiliscəsində bu sözün 1-ci mənası yerli amerikalıların şurası, yaxud toplantısı, daha bir mənası isə yerli amerikalılar arasında kahın, yaxud şaman deməkdir.

Pau-vaunun ən çox məşhur və vacib iki cizgisi vardır. Onlardan birincisi rəqsdır, ikincisi isə nağaranın çalınmasıdır.

Qeyd olunur ki, Amerikada, bir qayda olaraq, hindu olmayanlar XX əsrə qədər bu bayramda iştirak etməmiş. Lakin indiki günlərdə bu mərasimdə iştirak etmək bir növ kütləvi xarakter almış, hinduların mədəniyyətini və ənənələrini bölüşmək istəyənlərin sayı çoxalmışdır.

Belə bir məqamı da unutmaq olmaz ki, nağara Amerika hindularının yaddaşında yaşayan qədim musiqi alətidir və o, həm də Pau-vau mərasimini yaşadan yeganə, vacib element kimi rəqsin etibarlı “sükan”ıdır.

Amerika hinduları Amerikada lövbər salıb “pau-vau”su ilə keçmişini, bu gününü və sabahını qoruyur, ona görə ki, onlar bu torpağa ilk qədəm basmış, boy atmış, gələcəyini yaratmış yerli hindu olmağı ilə fəxr edirlər.

“Amerika Birləşmiş Ştatlarında bayramlar” (“Holidays in the U.S.A.”) adlı rəngli fotoşəkilləri ilə diqqəti çəkən kitabda Taos Pueblo şəhərindən olan hindu tədqiqatçısı

Lindey Yardleyin maraqlı bir mühakiməsi ilə fikrimizi tamamlayırıq: “Pau-vau”nun ruhu hindu həyatında indi də yaşayır. Bu, mart ayında yalnız bir neçə gün davam etmir. Biz bu ruhla hər gün yaşayırıq. Elə ona görə də böyük yol keçərək bu günlərə gəlib çatmışıq. Bir vaxtlar biz unudulmuş xalq idik, amma indi isə daha da güclənirik. Biz hindu xalqı fərd və kollektiv olaraq gələn əsrə çıxmaq üçün güc toplayırıq”.

“Hinduların qızardılmış çörəyi”nin təamını dadan, əl işlərinin seyrindən doymayan hər bir əcnəbi müsafir Amerikanın ilk sakinləri olan hinduların zəngin ənənələrindən, mirasından, bir də müasir həyatından çox şeyi öyrənmək üçün “Pau-vau”nun sədasını eşidib öz gözləri ilə onların şahidi olmaq arzusundadır.

Yerli amerikalı, yoxsa amerikalı hindusunuzmu sualının cavabında onlar bir ağızdan deyirlər ki: “Fərqlənməz. Onların ikisi də hindu deməkdir”.

Amerikalı hindu - böyüyü də, balacası da fəxr edir ki, onlar indi də Amerikada yaşayır. Belə düşüncələr ki, Pau-vau gününün bayram edilməsi onların keçmişinin, bu gününün və sabahının bayramıdır.

Səadət Əliyeva

* * *

5.17. Kolumb günü (Columbus Day)

Oktyabr ayının 2-ci Bazar ertəsi

Xristafor Kolumb 1492-ci ildə həmkarından daha tez dünyanın “naməlum torpağı”na (“terra incoqnita”) qədəm bassada, onun Asiya (Hindistan) hesab etdiyi kontinentə adı verilməmişdir. Kosmologiya (kainatın quruluşunu və inkişafını öyrənən elm sahəsi) professoru və kartoqraf, milliyətcə alman olan Martin Valdzemmüller (Martin Waldseemüller, 1470-1511) 1507-ci ildə qlobusu hazırlayarkən dünyaya naməlum torpağı Ameriqo Vespuççinin şərəfinə Amerika adı ilə təqdim etmişdir. Bunun əsas

səbəbini Xristofor Kolumbun yeni qitəni Hindistan kimi qəbul etməsi ilə əlaqələndirmişlər. Ameriqo Vespuççinin səyahətlərinin gündəliyində dünyaya naməlum qitəni “Yeni Dünya” kimi qeyd etməsi onun adı ilə şöhrət tapmasına rəvac vermişdir.

Ameriqo Vespuççi yeni kontinentə üçüncü səyahəti zamanı Florensiya Respublikasının başçısı Lorenso Mediçiyə ünvanladığı mart 1503-cü il tarixli məktubunda yazır: *“... bu məkanı Yeni Dünya adlandırmaq qanunidir, ona görə ki, bu ölkələrdən heç biri bizim əcdadlarımıza məlum olmamışdır və bu ölkələr haqqında eşidənlər üçün bunlar tamamilə yeni olacaqdır... Mənim son səyahətim onu təsdiq etdi...”*

Lakin bu adın niyə “Ameriqo”, yaxud “Americus” kimi verilməməsinin əsas səbəblərindən biri Avstraliya, Asiya, Antraktida, Afrika, Avropa qitələrinin qadın şəkildəsi, yaxud sonluğu ilə bitməsi olmuşdur. 1507-ci ildə təxminən min nüsxədə yayınlanmış coğrafi xəritə (qlobus) dəsti yeni qitənin varlığının məhz Amerika şəklində verilməsinə səbəb olmuşdur.

Bu da tarixi gerçəklikdir ki, Xristofor Kolumbdan çox-çox əvvəl bu ölkəyə gələnlər içərisində Skandinaviya vikinqləri, irland missionerləri və başqalarının adları çəkilir. Təsadüfi deyildir ki, Amerikanın kəşfindən söhbət düşəndə Amerika məktəblərində də Kolumbun Yeni Dünyanı kəşf edən birinci sima olmadığı söylənilir.

Son onilliklərdə yerli amerikalılar - hindular Xristofor Kolumbun Amerika kontinentini kəşf etdiyinə qarşı etiraz səsinə ucaldır, bəyanatlarla çıxış edirlər. Hətta yerli hindular dövlət qarşısında Kolumb gününün Yerli amerikalı günü ilə əvəz edilməsi haqqında ərizə ilə müraciət etmişlər. Bayramlara həsr olunmuş kitablarda məktəblərdə Kolumb günü ilə bağlı tədris proqramlarında yerli amerikalılara dair məlumatların daxil edilməsi məqsədəuyğun hesab edilmişdir. Hətta kontinentin bir neçə ştatında 12 oktyabrda

keçirilən bu bayram qoşa adla - Kolumb günü/Yerli amerikalı günü kimi təqdim edilir. Cənubi Dakota ştatında isə Kolumb günü Yerli Amerika günü ilə əvəz edilmişdir (ABŞ-da nəşr olunmuş “Holidays in the U.S.A.” kitabı, Vaşinqton: 2007, s.41). Belə bir tarixi gerçəklik - Yerli amerikalı günü kimi təqdim olunan bayram yerli xalqın tanınması, milli kimliyin düzgün dəyərləndirilməsi yolunda real və uğurlu addım hesab edilə bilər.

Səadət Əliyeva

* * *

5.18. Həlouin (Halloween)

31 oktyabr

Demək olar ki, bütün dünya ölkələrində 31 oktyabr axşamı Həlouin bayram günü kimi qeyd olunur. Bu söz rus dilində “Хэллоуин”, Azərbaycan dilində isə “Həlouin” transliterasiyasında təqdim edilir. Bəzi internet saytlarında onun “balqabaqlar bayramı”, eləcə də “Ölülər və ya cadugərlər bayramı” kimi də qeyd olunduğu söylənilir, hətta yanlış olaraq “Halloween” sözünün ilk dəfə XVI əsrdə ingilis ifadəsi olan “All-Hallow-Even” (Bütün müqəddəslərin axşamı) sözündən yarandığı ortaya atılır.

“All-Hallow-Even” ingilis söz birləşməsində “even” sözü “axşam” mənasında yozulur. Əslində, 31 oktyabr axşamı bu, tarixən keltlər tərəfindən uzun və soyuq qış fəslinin başlanğıcı bayramı kimi qeyd olunarmış. Keltlər elə güman edirdilər ki, bu bayram günü qapılar açıq qoyulur və dünyasını dəyişmiş insanların ruhları qohum-əqrəbalarına qovuşur.

Qədim dövrdə 31 oktyabr Kelt yeni ilinin ərafəsi, yaxud astanası hesab edilirdi. 1 noyabr isə Yeni il bayramı kimi keçirilirdi. “ABŞ-da bayramlar” (“Holidays in the U.S.A.”) kitabında “Həlouin”ə həsr edilmiş essədə göstərilir ki, “çox sonralar daha 31 oktyabr ilin son günü olmayanda, payız

festivallarının keçirilməsi davam etməkdə idi, məhsul bayramı keçirilir, ölülərin ruhu yad edilirdi. Bununla belə, zaman keçdikcə Həllouin əsasən uşaqlar üçün bayrama çevrildi”.

“Həlouin” sözünün ilk öncə “Bütün müqəddəslərin ərəfəsi” (“All Hallows’ Eve”) adlandırıldığı, eramızın 800-cü illərindən başlayaraq bayram kimi qeyd olunduğu da qeyd olunur. Bu müqəddəs gün isə 1 noyabra şamil edilir. Müasir uels, şotland və irland xalqlarının ulu əcdadları olan keltlər bu bayramın yaradıcıları hesab edilir. Həmin bayramda bütün günü yeməklər bişirilir, sonra heyvan dərisini geyinib, heyvanın kəlləsini başlarına keçirib kahnələrin iştirakı ilə böyük tonqalın başına toplaşırdılar. Bişirdikləri yeməkləri isə yaşadığı yerlərin ucqarlarına aparırdılar ki, ruhlar onları tapıb təamların dadına baxsınlar.

İlkin olaraq irland keltlərinin bayram ənənəsində dünyadan köçmüş ölən insanların kelt (irland) hökmdarının şərəfinə Həllouinin irland bayramının “Samhain” (“Samayn”) adlandırıldığı da qeyd olunur. Əslində indi də irland dilində “Samhain” elə “noyabr” ayının adı kimi diqqəti çəkir. Lakin irland dilində bu söz “Saun” kimi tələffüz edilir. Lakin “Samhain” kimi irland dilində yazılan “saun” bayramından söhbət gedirsə, ingilis, alman və fransızların da bu sözü elə “saun” kimi yazdığı göstərilir. Lakin ispanların da bu sözü “Samayn” kimi tələffüz etdiyi haqda məlumata rast gəlinir.

Beləliklə, “Samayn”, yaxud “Həlouin” bayramının keltlər dünyasında, xüsusilə İrlandiyada Yeni il atəşfəşanlığı olduğu məlum olur. Hətta irlandlar üçün ilin iki yarım-hissəyə - isti və soyuq hissələrə bölündüyü, payız və yaz fəslinin adlarının təqvim dövrüyyəsində olmadığı da deyilir.

Dünyada Müqəddəs Pətrik günü (Saint Patricks’ Day) və Həlouin kimi məşhur irland bayramları İrlandiyadan daha çox ABŞ-da qeyd olunur. Milyonlarla irlandın 1840-cı illərdə Birləşmiş Ştatlara köçü ilə onların qədim

ənənələrini yaşadan “Həlouin” (“Samayn”) da bu torpaqlarda mühacirlikdən çıxıb Amerika və çox-çox dünya ölkələri xalqlarının ən sevimli bayramlarından birinə çevrildi.

Oktyabrın 31-i axşamı uşaqların əynində qara kostyum qonşuların qapılarını döyüb “Trick or Treat” (türk dilində bu ifadənin “şəkərmə, şəkərmə” kimi tərcüməsi çox uğurlu alınmışdır) söyləmələri bir növ Novruz bayramındakı “baca-baca” oyununu xatırladır.

Həlouin bayramında uşaqlar müxtəlif oyunlarda iştirak edir, ruhlardan bəhs edən hekayələrə qulaq asır, Həlouinin “ya qoğal, ya qalmaqal” deyər çantalarını şəkillərlə bəzəyirlər ki, həmin gün axşam bayram sovqatlarına sahib olsunlar.

Ənənəvi Həlouin oyunu da var. Ona “alma ovu” (“bobbing for apples”) deyirlər. Bu oyuna qoşulan uşaq ləyəndəki suya qoyulmuş almalardan birini əli ilə yox, dişləri ilə tutub çıxarmalıdır.

Bəzi mənbələrdə “alma ovu”nun romalıların Britaniyanı işğal etdiyi zamana adi edildiyi versiyasına rast gəlirik. İlk dəfə Britaniyada alma bağları salan romalıları öz milli ənənələrini keltlərin mədəni tarixinə həkk etmişlər. Hətta Orta əsrlərdə İrlandiyada “alma ovu” geniş yayılmış, almanı dişləri ilə sudan çıxaran qızlar axşam yuxuya gedəndə öz balıncılarının altında gizlədirmiş. Bunun isə gələcəkdə onların nikahının uğurlu olacağına nişangah sayılmış.

Həlouin bayramında bədhətən söylənilən bir şeir var:

*Trick or treat, smell my feet.
Give me something good to eat.
If you don't, I won't be sad.
I'll just make you wish you had!*

Şeirin Azərbaycan dilinə tərcüməsi aşağıdakı kimidir:

*Ya qoğal, ya qalmaqal.
Ayağımı qoxla, qal.*

*Ver ləzzətli yeməyi.
Yoxundursa, neyləyim?
Bağışlayın deməyi
İndi sənə öyrədim!*

Əyninə qara paltar geyib bayram şənliyinə çıxan uşaqların bu sevimli bayramı həmişə böyük sevinc, xoş ovqatla izlənilir.

“Mama Lisa’s World” (“Ana Lizanın dünyası”) adlı saytda Heser (Heather) adlı bir xanım yazır ki: “Mən balaca olanda anam bacılarımla mənə bir neçə Həlouin mahnısını öyrətmişdi... İndi bu mahnıları mən qızıma oxuyuram”. Həmin mahnının sözləri aşağıdakı kimidir:

Jack-o’-Lantern Halloween Song

*Jack-o’-Lantern, Jack-o’-Lantern
You are such a funny sight.
As you sit there, at the window
Glowing on at the night.

You were once a yellow pumpkin
Growing on a sturdy vine.
Now you are a Jack-o’-Lantern
Glowing on at the night.**

Həmin şeirin Azərbaycan dilinə tərcüməsində səs, mənə, intonasiya və qafiyənin transformasiyasına diqqət yetirək:

*Ay Cək-fənər, Cək-fənər
Məndən uzaq qaçırsan.
Sən pəncərə tərəfdə
Gecə işıq saçırısan.

Balqabaqdın bir vaxt sən
Asılmışdın ağacdən.
İndi də Cək-fənərsən,
Gecə işıq saçırısan.*

Əvvəla, bu şeirin yaranma tarixi haqqında dəqiq məlumat, yaxud fakta rast gəlinmir. Lakin Həlouin bayramında Cək adlı xəsis bir kişinin balqabağın üstündə imicinin yaradılması Həlouin adətinə görə İrlandiya ölkəsinə şamil edilir. Bir əfsanədə söylənilir ki, Cək xəsis olduğuna görə öləndə onun göyə çıxmasına izn verilmir. Onun gəzərgən ruhu kənddə-kəsəkdə dolanır, əlinə fənər alıb yoluna işıq salır. Qədimlərdə irlandlar turplardan Cəkin çapıq sifətini hazırlayardı. İrandların Birləşmiş Ştatlara mühacirətindən sonra payızda burada balqabaqlar çox olduğundan Cəkin sifət cizgilərini elə balqabağın qabığına həkk edərdilər. Balqabaqlar indi Həlouin bayramının simvollarından biridir. Bu günlərdə Həlouin bayramında evlərin pəncərələrinin qabağında, yaxud evlərin girişində balqabağa oxşar “Cək-fənər”in içinə yanar şamı yerləşdirirlər. Uşaqlara verilən sovqatlar da burada saxlanılır.

Səadət Əliyeva

* * *

5.19. Şükran günü (Thanksgiving Day)

Noyabr ayının 4-cü Cümə axşamı

Amerikada Şükran gününün bayram kimi keçirilməsi təxminən 400 il əvvələ təsadüf edir. Tarixi gerçəklik isə belədir: 1620-ci ildə yüz nəfərdən çox “separatçılar”, yaxud puritanlardan ibarət olan insanın xahişi ilə “Mayflower” adlı gəmi İngiltərədən Yeni Dünyaya yola salınmışdır. Beləliklə, Yeni Dünyada onların 21 dekabr 1620-ci ildə lövbər saldığı hindu kəndi olmuşdur. Onlar bu yeni yaşayış məskəni Plimut (Plymouth) adlandırmışlar.

İngiltərənin ayrı-ayrı şəhərlərindən qopub gələn bu insanlar özlərini zəvvar hesab edirdilər. Lakin məskunlaşdığı yerin soyuq şəraitinə, ab-havasına dözməyən insanların yarısından çoxu dünyasını dəyişmişdir. Bəzi mənbələrdə isə 100-dən çox adamdan 53-nün sağ qaldığı qeyd edilir.

Lakin belə bir çətin gündə ingilislərə köməyə gələn hindular olmuşdur. 1621-ci ilin payızından hinduların tövsiyəsi və dəstəyi ilə bol məhsul götürən ingilis zəvvarları Allaha şükranlığını bildirmək üçün onlara yaxından dəstək olan hindu tayfasının başçısı və həmin tayfadan 90 nəfərin iştirakı ilə məhsul bayramını qeyd etmişlər.

Son yaxın illərdə məktəblərin dərs kitablarında tez-tez həmin zəvvarlar haqqında hekayələrə yer verilir. O da təlqin olunur ki, ilk ingilis zəvvarları hinduların dəstəyi olmadan bu günlərə gəlib çıxa bilməzdi. Hətta daha bir vacib məqam da diqqətə çatdırılır ki, Şükran bayramında ingilislər hazırladığı yeməklərdən kasıb hindulara bayram sovgatı verərmiş.

Birləşmiş Ştatların vahid dövlət kimi yaranışından sonra ölkənin ilk prezidenti Core Vaşinqton hər il noyabr ayının 26-da Şükran gününün milli bayram kimi qeyd edilməsi təklifini vermişdir. 1864-cü ildə Vətəndaş müharibəsindən sonra ölkənin sayca ikinci prezidenti Avraam Linkoln ilk əvvəl Şükran gününü noyabr ayının son cümə axşamı keçirilməsini rəsmi şəkildə bəyan etmişdir. 1939-cu ildə isə prezident Franklin Delano Ruzvelt bu tarixi axırıncıdan əvvəlki həftənin cümə axşamı ilə əvəz etsə də, onun bu deklarasiyası mütləq gücə malik olmamışdır. 1941-ci ildə ABŞ Konqresinin qəbul etdiyi Qanun Layihəsində hər ilin noyabrın dördüncü cümə axşamında Şükran gününün bayram edilməsi göstərilmiş, prezident F.D.Ruzvelt 26 dekabr 1941-ci il tarixdə həmin layihəni imzalamışdır.

Çeroki tayfasının başçısı Uilma Mənkiller (Wilma Mankiller, 1945-2010) yaddaşlarda möhürlənən çıxışının bir yerində qeyd edirdi ki, bəlkə də biz Şükran gününü müxtəlif cür və müxtəlif səbəbə görə bayram edirik. Heç nəyə baxmayaraq hadisələr elə baş verdi ki, biz zəvvarları (ingilisləri) yeməklə təmin edəndən bəri indi də dilimiz, mədəniyyətimiz və fərqli sosial sistemimiz mövcuddur. Hətta nüvə əsrində belə bizim tayfa birliyimiz vardır.

XIX əsr Amerika uşaq şeirində “Merinin balaca quzusu vardı” (“Mary had a Little Lamb”) adlı məşhur mahnının müəllifi kimi tanınan yazıçı və şair Sara Cozefa Heylin uzun illər boyu Şükran gününün milli bayram kimi qeyd olunması uğrunda apardığı mütəşəkkil mübarizəsi ABŞ prezidenti Avraam Linkolnu bu günün rəsmi Şükran günü keçirilməsinə təhrik etmişdir.

Səadət Əliyeva

* * *

Hazırda Nyu-Yorkda yaşayan, yəhudi əsilli uşaq ədəbiyyatı mütəxəssisi, yazıçı və tərcüməçi Olqa Buxina “Amerika uşaq ədəbiyyatı” dərsləri vəsaitinin hazırlanması layihəsində yaxından iştirak etmiş, kitabın rəyçilərindən biri kimi öz sözünü söyləmişdir.

Rusiyada və anqlofon ölkələrində rus, Amerika xalqlarının ədəbiyyatını tərcümə və təbliğ edən Olqa Buxinanın ədəbi-tənqidi yazı təhkiyəsində və mühakimələrində Azərbaycanı sevən sənət fədaisinin qayğı və səmimiyyəti təqdirəlayiqdir.

Aşağıda isə onun ilk öncə ingilis dilində yazdığı əsərinin rus mətnini diqqətə çatdırırıq.

* * *

5.20. Американская детская поэзия двадцатого и двадцать первого веков

Детская поэтическая традиция Нового Света восходит еще к концу семнадцатого века, когда в образовательных и назидательных целях был создан «Букварь Новой Англии» с рифмованными двустопными религиозного содержания на каждую букву алфавита, начиная с первой: «Адамов грех на нас на всех». Английская детская поэзия - «Стихи Матушки Гусыни» и про-

изведения таких авторов, как Роберт Льюис Стивенсон, Эдвард Лир, Льюис Кэрролл, Редьярд Киплинг и А.А.Милн - оказала огромное влияние на формирования корпуса детского чтения, популярного в Соединенных Штатах. Современные британские поэты, например Джулия Дональдсон или Майкл Розен, тоже, хотя и в меньшей степени, являются частью американского детского чтения. Как и во многих других странах, из наследия поэтов, пишущих для взрослых, всегда извлекаются отдельные стихотворения либо специально написанные для детей, либо «пригодные» для детского чтения. В детские поэтические антологии включаются стихи знаменитых американских поэтов: Ральфа Уолдо Эмерсона, Генри Лонгфелло, Эмили Дикинсон, Т.С.Элиота, Роберта Фроста, Карла Сэндберга, Э.Э.Каммингса, Огдена Нэша, Лэнгстона Хьюза, Никки Джованни, Майи Анжелу и многих других. С многочисленными переизданиями классической детской поэзии соседствуют собрания современной поэзии; среди них составленная поэтом Джеком Прелутски (Jack Prelutsky) «Сокровищница детской поэзии 20-го века» («The 20th Century Children's Poetry Treasury», 1999) и собранный поэтом Кваме Александером (Kwame Alexander) тематический сборник «В изумлении: Поэмы о поэтах» («Out of Wonder: Poems Celebrating Poets», 2017).

Несмотря на то, что с начала двадцатого века «взрослая» поэзия отвергла - полностью или частично - обращение к рифме именно потому, что рифма казалась символом ребячества, в детской поэзии эта традиция жива и продолжается. В середине двадцатого века самым ярким представителем американской поэзии для детей с ее четким ритмом, рифмами и звуковыми аллитерациями был Доктор Сьюз (Dr. Seuss), чье настоящее имя - Теодор Сьюз Гейзел (Theodor Seuss Geisel). В

его книгах прекрасно сочетаются смешные стихи и собственные забавные иллюстрации автора. Среди со- рока книг Доктора Сьюза - некоторые из них переве- дены на русский язык - наиболее известны «На Тутовой улице» («On Mulberry Street», 1937), «Слоненок Хор- тон высидивает яйцо» («Horton Hatches the Egg», 1940), «Кот в шляпе» («The Cat in the Hat», 1957), «Как Гринч Рождество украл» («How the Grinch Stole Christmas!», 1957), и, конечно же, «Зеленые яйца и окорок» («Green Eggs and Ham», 1960).

Славу другого известного автора, Шела Силвер- стайна (Shel Silverstein), трудно переоценить. Прекрас- ный поэт и иллюстратор, он использует рифму достаточно свободно; например, начиная маленькое стихотворение «Нужно запомнить» («I must remem- ber») из большого сборника «Где кончается тротуар» («Where the Sidewalk Ends», 1974) как простое ритми- ческое перечисление разнообразных вкусных блюд и заканчивая рифмованным двустишием.

*I must remember...
Turkey on Thanksgiving,
Pudding on Christmas,
Eggs on Easter,
Chicken on Sunday,
Fish on Friday,
Leftovers, Monday.
But ah, me - I'm such a dunce.
I went and ate them all at once.*

В других случаях Силверстайн обходится вообще без рифмы, создавая такой поэтически-прозаический шедевр, как «Щедрое дерево» («The Giving Tree», 1964), или использует строгую рифмовку в стихотво- рении «Снежок» («Snowball») из сборника «Падать вверх» («Falling Up», 1996).

*I made myself a snowball
As perfect as could be.
I thought I'd keep it as a pet
And let it sleep with me.
I made it some pajamas
And a pillow for its head.
Then last night it ran away,
But first - it wet the bed.*

Книги Силверстайна уже существуют по-русски: «Щедрое дерево» в переводе Марины Дубровской, «Полтора жирафа» («A Giraffe and a Half», 1964) в переводе Марины Бородинской, «Продается носорог» («Who Wants a Cheap Rhinoceros?», 1964) в переводе Григория Кружкова.

Перу Джейн Йолен (Jane Yolen), пока известной в русских переводах только книгами для старших подростков, принадлежит десяток поэтических книжек-картинок о динозаврах и несколько поэтических сборников для самых маленьких, например «День белой цапли» («An Egret's Day», 2010). В стихотворении «Цапля в полете» («Egret in Flight») Йолен использует простые, короткие, ритмические и рифмованные строки, при этом насыщая их такими сложными словами, как «оригами» и «созерцать» (*behold*).

*She's an arrow
From a bow.
We watch in wonder
From below.
Origami
Neck is folded.
All that we can do?
Behold it.
Angel wings*

*Of purest white.
Perfect flyer.
Perfect flight.*

Афроамериканская поэтесса Никки Граймс (Nikki Grimes) в стихотворении «В библиотеке» («At the Library») из сборника поэзии «Полный карман стихов» («A Pocketful of Poems», 2001) от простого рассказа о наслаждении чтением и возможностях воображения переходит к важным вопросам самоидентификации ребенка в реальном мире, где цвет кожи по-прежнему играет значительную роль.

*I flip the pages of a book and slip inside
where crystal seas await and pirates hide.
I find a paradise where birds can talk,
where children fly and trees prefer to walk.
Sometimes I end up on a city street.
I recognize the brown-skin girl I meet.
She's skinny, but she's strong, and brave, and wise.
I smile because I see me in her eyes.*

Стихи о том, как возникает поэзия, всегда интересуют ребенка, и маленький поэт становится героем стихотворения Никки Граймс «Гений» («Genius»), включенного в антологию «Сокровищница детской поэзии 20-го века». Маленькому мальчику обязательно надо разбудить среди ночи сестру и прочитать ей свой новый стих.

*«Sis! Wake up!» I whisper
in the middle of the night.
Urgently, I shake her
till she switches on the light. [...]

The last verse of my poem leaves
her silent as a mouse.
I worry till she says, «We have
a genius in the house».*

Поэтический процесс, столь привлекательный для маленьких детей, становится темой стихотворной книжки-картинки Боба Раски (Bob Raczka) «Поэт из Соснового леса» («The Poet of Piney Woods», 2021), где волк, который поначалу кажется обычным хищником, предстает перед читателем поэтом-вегетарианцем.

*Wolf smiles. Teeth flash.
Frog sees Wolf. Splash.*

*Sundown. Wolf's lair.
Dinner? Sliced pears.
Peaceful. Poem time.
Wolf thinks, inks rhymes.*

*Day breaks. Bright sun.
Wolf wakes. Poems done.
He wants to share
His words. But where?*

Боб Раска удачно экспериментирует и с такой формой как хайку, популярной среди взрослых американских поэтов, осовременивая ее для маленького читателя в сборнике «Мальчикайку: Хайку для мальчиков на все времена года» («Guys: A Year of Haiku for Boys», 2018). Название книги построено на игре слов, соединяющей слова *guys* (парень) и *haiku* (хайку).

*If this puddle could
talk, I think it would tell me
to splash my sister.*

*Pine tree invites me
to climb him up to the sky
How can I refuse?*

Эксперименты с изобразительным рядом очень важны для современных поэтов. Конкретная поэзия,

играющая с изображением слов и букв, находит свое отражение в другом сборнике Боба Раски, «Мокрый цемент: смесь конкретных стихов» («Wet Cement: A Mix of Concrete Poems», 2016), где в названии стихотворения «Ластик» («Eraser») слово написано с ошибкой и часть неправильной буквы стерта, а сами четыре строчки оформлены в виде ластика и карандаша.

Абсурд всегда остается важной составляющей детского поэтического языка. Экс Джей Кеннеди (X. J. Kennedy) в стихотворении «Костюм на Хэллоуин» («Halloween Disguises») из сборника «Забычивый колодец желаний: Поэмы для молодежи» («The Forgetful Wishing Well: Poems for Young People», 1985) переводит образ невинной тыквы, превращая ее в опасного хищника.

*Something's come over pumpkins.
They're not themselves.
Those innocent bumpkins
Seem changed to wolves.
Now a flickering flame
To each shell arrives
And they bare zigzag fangs
Thanks to kitchen knives.*

Американские поэты охотно обращаются к традиционным для детской поэзии размерам. Брюс Лански (Bruce Lansky), который начал свою карьеру, читая стихи детям вслух под гитару, выбирает знакомый размер для своих смешных стихотворений. «Признание» («Confession») из сборника «Собака съела домашку» («My Dog Ate My Homework!», 1996) вложено в уста учителя, о чем мы узнаем только в самой последней строке длинной поэмы с перечислением множества «грехов»:

*I have a brief confession
that I would like to make.*

*If I don't get it off my chest
I'm sure my heart will break.*

*I didn't do my reading.
I watched TV instead-
while munching cookies, cakes, and chips
and cinnamon raisin bread. [...]*

*I feel so very guilty.
I did a lousy job.
I hope my students don't find out
that I am such a slob.*

Тот же узнаваемый ритм использует и Кэн Несбит (Kenn Nesbitt), детский поэт-лауреат 2013-2015 годов, но при этом он добавляет свою собственную игру со словом, воспроизводя речь ребенка, у которого только что выпал молочный зуб. Вот начальные строфы стихотворения «Выпавший Зуб» («Mithing Tooth») из книги «В нашей школе приземлились пришельцы!» («The Aliens Have Landed at Our School!», 2001):

*I'm having trouble thpeaking,
thinthe I loht my middle tooth.
Jutht yethterday my tooth wath fine-
today it wiggled loothe.*

*At firht I thought it thilly,
when my tooth fell out today,
But no one theems to underhtand
a thingle word I thay.*

Самые простые вещи - бой часов на башне - становятся предметом поэзии, приобретают философскую значимость в стихотворении «Время» («Time») Мэри Энн Хоберман (Mary Ann Hoberman), еще одного поэта-лауреата (2008-2011). Это коротенькое стихотворение вошло в сборник со смешным названием «У

ламы нет пижамы» («The Llama Who Had No Pajama», 2006).

Listen to the clock strike
One
two
three,
Up in the tall tower
One
two
three.
Hear the hours slowly chime;
Watch the hands descend and climb;
Listen to the sound of time
One
two
three.

Есть авторы детских книг, которые заслуживают особого упоминания, хотя формально ни один из них поэтом не является. Книжки-картинки Маргарет Уайз Браун (Margaret Wise Brown), Мориса Сендака (Maurice Sendak) и Эрика Карла (Eric Carle) невероятно поэтичны, несмотря на отсутствие рифм и явно выраженного ритма; эти книги воспринимаются ребенком-читателем в одном ряду с поэзией. Традицию продолжает афроамериканка Жаклин Вудсон (Jacqueline Woodson), поэт-лауреат (2015-2017), получившая премии Астрид Линдгрен (2018) и Ханса Кристиана Андерсена (2020). Прекрасно иллюстрированная Рафаэлем Лопесом (Rafael López) книга «Тот год, когда мы научились летать» («The Year We Learned to Fly», 2022) говорит не только о дождливых днях и детских ссорах, она поднимает серьезные темы: память о рабстве, расовое неравенство. Бабушка учит засидевшихся в плохую погоду дома внуков:

Use those beautiful and brilliant minds of yours.

*Lift your arms,
close your eyes,
take a deep breath,
and believe in a thing.
Somebody somewhere at some point
was just as bored you are now.*

*So my brother and I closed our eyes
And for a few minutes that first day
we weren't stuck in our apartment anymore.*

Жаклин Вудсон, как и многие современные авторы, активно использует поэтические формы, такие как верлибр (free verse), в своих «прозаических» произведениях для подростков, например в книге «Мечты темнокожей девочки» («Brown Girl Dreaming», 2016). Другие поэты двадцать первого века тоже легко отходят от знакомых ритмов и рифм в сторону более свободного стиля. В стихах для взрослых и для детей Наоми Шихаб Най (Naomi Shihab Nye), поэта-лауреата 2019-2021 годов, поэтические приемы отличаются мало. Стихотворение «Тайна» («Mystery») из сборника «По трясинам меня» («A Maze Me», 2014) заставляет ребенка задуматься о взаимоотношениях с матерью:

*When I was two
I said to my mother
I don't like you, but I like you.*

She laughed a long time.

*I will spend a rest of my life
trying to figure this out.*

Однако читатели подобной поэзии уже не маленькие дети, а подростки, для которых раньше особой, на-

писанной специально для них, поэзии почти не существовало. В поэзии для самых маленьких традиционные формы не умирают и, по всей вероятности, не умрут - малышам для понимания и запоминания нужны четкий ритм и звонкая рифма. Нужны им и яркие, выразительные рисунки; все вышеупомянутые книги великолепно иллюстрированы либо самими авторами, либо прекрасными художниками. И на американском поэтическом рынке каждый день появляются новые имена - удастся ли им остаться в нелегкой профессии детского поэта, покажет время.

5.21. Kongres Kitabxanası ilə əlaqələr

Main Reading Room Librarian

Feb 01 2022, 05:14pm via System

Dear Shahin Khalilli:

We would be happy to help you find resources related to American Children's Literature.. Can you tell us a bit more

about the information you hope to find on this topic at the Library of Congress? Are you looking for information about a particular book for children, or are you studying a particular aspect of American Children's Literature for a project? Something else?

Also, are you hoping to find information online, or would you also be interested in finding print resources at your local library?

Any additional details you can provide about the information you need would be helpful.

LSG

Main Reading Room

The Library of Congress

* * *

Main Reading Room Librarian

Mar 14 2022, 03:53pm via System

Mr. Shahin Khalilli:

I apologize for my delayed response to your inquiry. To clarify, are you hoping the Library of Congress can send you a list of prominent U.S. authors of children's literature? I am afraid we do not maintain such a list at the Library of Congress, although we would be happy to direct you to sources of this information that might help you to compile such a list yourself, if this would be helpful?

The Association of Library Service to Children (ALSC) of the American Library Association (ALA) distributes a number of annual awards to authors of outstanding children's and young adult books. Information about these awards may be found here:

<https://www.ala.org/alsc/awardsgrants/bookmedia>. (similar information is available for books for somewhat older readers from the Young Adult Library Services Association (YALSA) of ALA).

For additional information, you may find it helpful to consult books such as the following (you may be able to find some of these in your area, with the help of your university or local librarians?):

<https://lccn.loc.gov/2002032288> The essential guide to children's books and their creators / Anita Silvey, editor. Boston: Houghton Mifflin Company, 2002. xv, 542 p.: ill.; 24 cm.

Z1232 .E85 2002 PS490

ISBN: 061819083X0618190821 (pbk.)

<https://lccn.loc.gov/2014015174>

Barr, Catherine, 1951- author. Best books for children: preschool through grade 6 / Catherine Barr and Jamie Capbell Naidoo. 10th Edition. Santa Barbara, California: Libraries Unlimited, AN IMPRINT OF ABC-CLIO, LLC, [2015] xvii, 1869 pages ; 27 cm.

Z1037 .G48 2015

ISBN: 9781598847819 (hardback)

“This tenth edition of the classic reference covers approximately 26,500 in-print titles, most of which have been recommended in at least two reviewing journals. Arranged thematically, entries provide annotations with succinct plot summaries, ISBNs, book length, price, reading level, and review citations. Audio and ebook formats are noted, as are foreign-language versions and award-winning and series titles”— Provided by publisher.

<https://lccn.loc.gov/2021032479>

Kiefer, Barbara Zulandt, 1944- Charlotte Huck's children's literature: a brief guide / Barbara Z. Kiefer, The Ohio State University, Cynthia A. Tyson, The Ohio State University, Bettie Parsons Barger, Winthrop University, Lisa Patrick, The Ohio State University, Erin Reilly-Sanders, Independent Scholar. Fourth edition. New York, NY: McGraw Hill, [2023]. pages cm

LB1575.5.U5 K54 2023

ISBN: 9781264299799 (hardcover)9781265751395
(spiral bound) (ebook)

The above book is used in many introductory children's literature courses in the United States.

<https://lccn.loc.gov/2008000589>

Marcus, Leonard S., 1950- Minders of make-believe: idealists, entrepreneurs, and the shaping of American children's literature / Leonard S. Marcus. Boston: Houghton Mifflin Co., 2008.

xi, 402 p. ; 24 cm.

Z480.C48 M37 2008

ISBN: 97803956740790395674077

This book is more of a general overview of the development of children's publishing in the United States.

Websites:

The Children's Book Council "The Children's Book Council (CBC) is the nonprofit trade association of children's book publishers in North America, dedicated to supporting the industry and promoting children's books and reading."

Cooperative Children's Book Center, School of Education, University of Wisconsin, Madison (see, "Recommended Books")

Database of Award-Winning Children's Literature this database includes lists of award-winning children's books from 6 English-speaking countries (more information).

Library of Congress: National Ambassador for Young People's Literature; The Library's Annual National Book Festival (2001 — Present) features presentations by many contemporary and popular authors of children's and young adult books (it can be a little tricky to search for presentations by children's authors, so I have done a search on our site that highlights a number of these)

DƏRS VƏSAİTİ BARƏDƏ

**Uşaq ədəbiyyatının görünən və
görünməyən üzü**

Fialə Abdullayeva,
filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent

Amerikanın ən erkən ədəbiyyatının dini, eləcə də səyahət kitabları olduğunu söyləyirlər. Lakin uşaq zamanlarda daha çox dillərdə gəzən uzunömürlü bir ədəbiyyat da vardır. Bu, uşaq ədəbiyyatıdır. Dildə-ağızda gəzərgən ömür payını yaşayan bu ədəbiyyat uzun yolun yolçularındandır.

Erkən uşaq ədəbiyyatının laylalarını, sanamalarını, əfsanə və nağıllarını yaradanlar zaman-zaman onların nəsil-dən-nəslə, əsrdən-əsrə köçəcəyini heç ağıllarına belə gətirməmişlər...

Azərbaycan uşaq ədəbi auditoriyasında müxtəlif illərdə uşaq ədəbiyyatının klassik və müasir nümunələri tərcümə edilsə də, indiyə qədər Amerika uşaq ədəbiyyatı adında dərs kitabı nəşr olunmamışdır.

Prof. Şahin Xəlilli ilə filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Səadət Əliyevanın birgə hazırladığı dərs vəsaiti bu baxımdan təqdirəlayiq nəşr sayıla bilər.

Uşaq ədəbiyyatının cəfakeşi, yəhudi əsilli rus şairi, mütərcimi və alimi Samuel Marşakın “Ədəbiyyat - məktəbə” (“Литература - школе”) əssəsində belə bir mühakiməsi var: “Lakin dərs kitablarını alt-üst etmək asandır. Onları hazırlamaq isə daha çətinidir. Ən ciddi tənqidçilərin

hər hansı birini oxu kitablarının tərtib olunmasına məcbur edin - o, bu işi görməmək üçün dil-ağız edib yayınacaqdır”.

“Amerika uşaq ədəbiyyatı” dərs vəsaiti böyük zəhmət hesabına yazılmışdır. Onun yazılması və tərtibi nə az, nə çox - düz beş ili əhatə edir. Kitabda müəlliflərin esselərində təhlil və şərh edilmiş müddəalar içərisində düşündürücü məqamlar az deyildir. Yeni əsrin dəyişən uşaq dünyası üçün maraqlı görünən, sabahın filoloq və müəllimlərini onu oxumağa təhrik edən incə məqamları vardır. Bu vəsaitin məzmun-mündəricəsində öyrədici məqamlar məni də öz seyr-cəzibəsinə saldı.

Uşaq ədəbiyyatının içində çox vaxt oxucu gözünə görünməyən “gizli böyük” dayandığını yazan Kanadanın uşaq ədəbiyyatı üzrə mütəxəssisi Perri Nodelmanın özü (Perry Nodelman) uşaq ədəbiyyatının yerinin müəyyənləşdirilməsi üçün nə az, nə çox - əlli min sözün “içindən keçmişdir”.

Uşaq ədəbiyyatının həm də böyüklərin ədəbiyyatı olduğunu unutmaq olmaz. Ona görə ki, böyüklərin qələmi ilə kağıza köçürülən ədəbiyyat o vaxt sevilir ki, onun irilixirdalı oxucusu olsun.

Lakin uşaq ədəbiyyatının, eləcə də uşaq ədəbi tənqidinin “qeyri-mümkün”lüyünü söyləyənlər vardır. Xüsusilə, 1984-cü ildə Cəkuelin Rouz (Jackueline Rose) uşaq ədəbiyyatının “qeyri-mümkünlüyü”nü iddia etmişdir. Lakin bir çox mütəxəssislər isə bu müddəanın çox da ciddi xarakter daşmadığını bildirmişlər.

Bir qayda olaraq uşaq ədəbiyyatında uşağın və uşaqlıq dövrünün necə olması haqqında böyüklərin özünəxas proyeksiyası olur. Bu proyeksiyanın yerinə yetirilməsində isə böyük yazarların əlahiddə zəhməti vardır.

“Amerika uşaq ədəbiyyatı” kitabında bir məqam da diqqətimi çəkdi. Tərtibçi-müəlliflər qeyd edirlər ki, Amerikanın ilk sakinləri - hindular bir zaman “Amerindians” (Amerhinduları) kimi tanınmışlar, “Americans”

(amerikalılar) adı isə 1710-cu ildən yayılmağa başlamışdır. Maraqlı faktlardan biri də budur ki, Amerika ədəbi mühitində maarifçiliyin inkişafında 1731-ci ildə Londonda çap olunmağa başlayan məşhur “The Gentleman’s Magazine” ingilis jurnalının mühüm rolu olmuşdur. Amerika üçün “Kolumbiya” (Columbia) poetik adı ilk dəfə 1738-ci ildə bu jurnalda Britaniya Parlamentinin debatlarının həftəlik çapında göstərilmişdir.

Qeyd edək ki, dərş vəsaitinin Amerika uşaq ədəbiyyatının xronologiyasında hinduların, əslində asialıların, yaxud şərqilərin ədəbiyyatına xüsusi yer verilmişdir. Dərş vəsaitinin poeziya, nəsr, uşaq teatrı hissələrində verilən materiallar sistemli şəkildə təqdim edilmişdir. Ədəbiyyat yazarlarının yaradıcılığı, eləcə də onların əksəriyyətinin əsərlərindən seçmələrin tərcümələri ilə birlikdə verilməsi kitabın məzmun-mündəricəsinə rəngarənglik gətirmişdir.

Kitabın beşinci hissəsinə daxil edilən esselər “Amerika uşaq ədəbiyyatı”nın ümumi mənzərəsinə ahəngdarlıq gətirmişdir.

Respublikamızda filologiya fakültəsinin tələbələri, uşaq ədəbiyyatı mütəxəssisləri, bu sahəyə maraq göstərən oxucular üçün kitabın dəyərli və unikal mənbəyə çevriləcəyinə inanıram. “Amerika uşaq ədəbiyyatı”nın ən yaxşı kriteriyalarından biri də onun tərtibçi-müəlliflərin Amerika-da yaşayıb yaradan tanınmış mütəxəssislərlə epistolər esse - yazışmaları dərş vəsaitinə daxil edilməsidir.

Amerika uşaq ədəbiyyatının zənginliyinə bələdçilik edən “Amerika uşaq ədəbiyyatı” kitabı bu ölkənin keçmiş və müasir günləri haqqında bədii düşüncə tarixinin kiçik salnaməsini xatırladır. Uşaq ədəbiyyatı çevrəsində ortaya çıxan sualların cavablandırılmasına xidmət edən dərş vəsaiti Azərbaycan elm və təhsil auditoriyasında mayakı xatırladır. Bu mayak isə çoxları üçün gərəkli ola bilər.

* * *

The Visible and Invisible Sides of Children's Literature

The earliest American literature is said to consist of religious, as well as travel books. However, there is also an ageless literature which had dwelt in many languages in the remote past. This literature, which has lived a fugitive life in oral speech, is one of those making a continued journey.

The creators of the lullabies, nursery rhymes, legends and tales of the early children's literature had never imagined that their works would survive passing from generation to generation and from century to century...

Although some classic and modern pieces of children's literature were translated in different years for children's literary readership of Azerbaijan, no student's book titled *American Children's Literature* has ever been published.

From this point of view, the student's book jointly developed by Professor Shahin Khalilli and PhD Saadat Aliyeva can be considered noteworthy.

The devotee of children's literature, Russian poet of Jewish origin, translator and scholar Samuel Marshak states in his essay "Literature - to School" ("Литература - школе"), "However, it is easy to turn textbooks topsy-turvy. Whereas, it is much more difficult to develop them. Try to make one of the most stern critics develop a reader's book - he will evade, making excuses in order not to do it".

The student book *American Children's Literature* has been written as a result of hard work. Writing and compiling it has taken not more or less than five years. Among the propositions analysed and commented within the authors' own essays in the book, insightful points are not few. There are subtle points here likely interesting for the children's world, which is changing in the new era, and persuading the future philologists and teachers to read it. The educative points in the contents of this book have captivated me too.

Perry Nodelman, the Canadian expert in children's literature, who writes that there is "a hidden great" often standing invisible to the reader's eye within children's literature, has "gone through" exactly 50 thousand words to define the status of children's literature.

One should not forget either that children's literature is also an adults' literature. It is because the literature put down on paper with the adults' pen is appreciated only when it has readers both young and old.

However, there are also those who declare the "impossibility" of children's literature, as well as the study of children's literature. Especially, in 1984 Jacqueline Rose claimed "the impossibility" of children's literature. However, many specialists stated that this proposition is of no serious nature.

As a rule, children's literature has adults' projection pertinent to them about a child and childhood. In the realization of this projection the adult writers have extra-ordinary efforts.

There is one more point attracting my attention in *American Children's Literature*. The authors, who compiled the book, point out that the first settlers of America - the Indians, were known as Amerindians once. Whereas, the name "Americans" began to disseminate since 1710. One of the striking facts is that it was the famous English journal *The Gentleman's Magazine*, whose publication started in London 1731, had a significant part in the development of enlightenment in the American literary scene. The poetic name "Columbia" for America was first indicated in the weekly publication of the debates of the British Parliament in that magazine in 1738.

It should be noted that the student's book provides a special space for the literature of the Indians, actually of the Asians or the Eastern people in the chronology of *American Children's Literature*. The materials given in the parts of

poetry, prose and children's theater are introduced systematically in the student's book. The presentation of the literary activities of the men of letters along with the original pieces selected from among the works of the most of them together with their translations add some colourfulness to the contents of the book.

The essays included in the fifth part bestow harmony upon the general view of the book.

I am convinced that the book will turn into a valuable and unique source for the students of philological faculty, specialists of children's literature in our Republic and the readers interested in this field. One of the best criteria of *American Children's Literature* is the fact that the student's book also includes the epistles - the correspondence of the compilers-authors with the renowned specialists who have lived and worked in the USA.

The book *American Children's Literature*, which leads the way to the affluence of American children's literature, resembles a concise chronicle of the history of the literary thought about this country's past and present days. The student's book serving to answer the questions on children's literature is like a beacon in Azerbaijani scientific and educational sphere. And this beacon can be useful for many.

Fiala Abdullayeva,

*Doctor of Philosophy in Philology,
Associate Professor Head of the Department
of Translation Theory and Practice
of the Germanic Languages at Translation Faculty,
Azerbaijan University of Languages*

Azərbaycanda Amerika uşaq ədəbiyyatının ilk bələdçi kitabı

Əzizə Məmmədova
*filologiya üzrə fəlsəfə dok-
toru,
dosent*

“Amerika uşaq ədəbiyyatı” dərs vəsaiti uşaq ədəbiyyatının yaranması, inkişaf mərhələləri və ayrı-ayrı dövrlərdə yaşayan şair, dramaturq və yazıçılar haqqında ensiklopedik bilgi kitabı kimi diqqət çəkir. Vəsait eyni zamanda intellektual çevrənin adamları üçün də maraqlı mənbədir.

Syuzan Zeder, Barbara Vans, Olqa Buxina kimi tanınmış uşaq ədəbiyyatı mütəxəssislərinin birbaşa kitab müəlliflərinə ünvanladığı təqdimatı, rəyləri, eləcə də “Təzə qonşu” adı kiçik uşaq pyesi vəsaitin beynəlxalq nüfuzu haqqında müəyyən təsəvvür yaradır. Xüsusilə tərtibçilərin ABŞ-ın məşhur Konqres kitabxanası ilə məktublaşmaları da maraq doğurur. Amerika hindularının (Asiya, yaxud şərqlilərin) ölkənin tarixində müstəsna rolu ön plana çəkilmiş, onların rəvayət, əfsanə, nağıl və şeirlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi ilə yanaşı, əksər mətnlərin orijinal versiyası xronoloji ardıcılıqla verilmişdir. Amerika şair, yazıçı və dramaturqlarının həyatı və yaradıcılığının diqqət çəkən məqamları haqqında sadə təhkiyədə təhlil və şərhlər təqdim olunmuşdur.

Dərs vəsaiti Respublikamızda “Amerika uşaq ədəbiyyatı”nın öyrənilməsində ilk ensiklopedik nəşr kimi dəyərləndirilə bilər. Amerika uşaq ədəbiyyatının araşdırılmasında imzalarını atan tədqiqatçıların esseləri, uşaq ədəbiyyatı ilə bağlı mühakimə və şərhləri dərs vəsaitinə yeni rəng qatmışdır.

“Amerika uşaq ədəbiyyatı” haqqında oxucu sözü

Zəminə Səmədova
riyaziyyat üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent

Təxminən 5 ilə yaxın bir müddətdə araya-ərsəyə gələn “Amerika uşaq ədəbiyyatı” ilə tanış olan hər bir oxucunun gözləri qarşısında Amerikanın ümumi mənzərəsi canlanır. Kitabın ilk səhifələrində bu ölkənin əzəli sakinləri olan hinduların folklorundan süzülüb gələn hindu laylasının təqdim olunması insanı uzaq keçmişə, uşaqılıq çağlarına aparır...

İstər-istəməz Qırğızıstanın xalq yazıçısı Çingiz Aytmatovun “Gün var əsrə bərabər” kitabından bir məqamı xatırlamamaq olmur: Öz mənliliyindən məhrum edilmiş manqurtun yaddaşını bərpa etmək üçün ana nə qədər çalışırsa, manqurtlaşdırılmış oğul heç nəyi yadına sala bilmir. Hər şeydən əli üzülən ana oğluna layla deyir. Layla onun xoşuna gəlir. Onun gündən yanıb qaralmış, codlaşmış, donuq sifətində nə isə canlı, ilıq bir halət əmələ gəlir...

...Kitabın texniki tərtibatı ilə bağlı dəfələrlə “Amerika uşaq ədəbiyyatı”nı oxumalı oldum. Hər dəfəsində də kitabın səhifələrində yeni bir fikir diqqətimi cəlb elədi. Burada Amerika ədəbi dairələrində saf, təmiz uşaq dünyasına həsr olunmuş çox sayda şeirlər, onların tərcümələri, hindu əfsanələri, eləcə də Amerika uşaq ədəbiyyatına töhfə verən yazarlar haqqında məlumatlar, kitab müəlliflərinin

esseləri lakonik olmasına baxmayaraq böyük informasiya yükünə malikdir.

Diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də Amerika uşaq ədəbiyyatı mütəxəssislərinin fikirlərinin vəsaitdə yer almasıdır.

“Amerika uşaq ədəbiyyatı” adlı dərs vəsaiti “Britaniya uşaq ədəbiyyatı”, “Britaniya uşaq folkloru: Poeziya” adlı vəsaitlərin ardınca ürəyi, ruhu uşaqlar kimi saf olan hörmətli professor Şahin Xəlilli və uşaqları böyük məhəbbətlə sevən filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Səadət Əliyevanın uşaq ədəbiyyatı oxucuları - Azərbaycan ədəbi mühiti ilə növbəti görüşüdür.

Azərbaycanda görünməsi vacib olan kitab

Ellada Hüseynova
*Filologiya fakültəsinin
dekan müavini*

Uşaqlığın məna çalarlarını axtaranlar həyat gerçəkliyindən çıxış ediblər. Onun zaman-zaman dəyişməsi, lakin uşaqlığın da qocalıq kimi dəyişməz ruhu həmişə insanları düşündürmüşdür. Lakin uşaqlar balaca vaxtından uşaqlığın ləzzətini dadmaq arzusunda olmuşlar. Uşaqlığın ilkin Şərqdə, yaxud Qərbdə yarandığını, formalaşdığını söyləmək müəyyən suallar doğurur. Ona görə ki, dünyanın hər bucağında uşaqlıq elə uşaqlıq kimi “yaşamışdır”. Araşdırıcılar belə bir qənaəti ifadə edirlər ki, XIX əsrin sonlarında və XX əsrin əvvəllərində də “uşaq”ın “uşaqlığı”na həmişəki kimi daha böyük ehtiyacı olmuşdur.

Dinindən - irqindən asılı olmayaraq uşaq kimi uşaqlığını keçirmək bəlkə də dünyanın bütün guşələrində hər bir uşağın ən böyük arzusudur.

Bəs bu gün uşaq və uşaqlıq haqqında nə düşünürük? Heç şübhəsiz ki, uşağın, uşaqlığın ən gözəl məktəbi kitablardan keçir.

Bu baxımdan nəşrə hazırlanan kitabın ilk səhifəsindən tutmuş son nöqtəsinə qədər oxunuşunda xoşuma gələn mətnlər və şərhlər gördüm. Prof.Şahin Xəlilli ilə Səadət Əliyevanın təqdim etdiyi “Amerika uşaq ədəbiyyatı” dərs vəsaitinin Azərbaycanda görünməsi çox vacib və əhəmiyyətli. Dərs vəsaitinin uşaq və uşaqlıq dünyasına dəyərli töhfə olacağına inanırıq.

**MÜƏLLİFLƏR
HAQQINDA**

Şahin Xəlilli
*filologiya elmləri doktoru,
professor*

1985-ci ildə “Ceyms Oldricin yaradıcılığında Azərbaycan mövzusu”nda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir. 1992-ci ildə “Yazıçı” nəşriyyatında “Ceyms Oldric və Azərbaycan” adlı monoqrafiyası çap olunub. Londonda ədibin evində kitabın təqdimatı keçirilib.

1998-ci ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür. 2004-cü ildə “Azərbaycan - ingilis ədəbi əlaqələri (Qədim və Orta əsrlər dövrü)” adlı doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir. 2009-cu ildən ADU-da fəaliyyət göstərən Dissertasiya Şurasının üzvüdür.

2019-cu ilin aprelindən 2024-cü il mayınadək Azərbaycan Dillər Universitetində Filologiya fakültəsinin dekanı işləmişdir. Hal-hazırda Azərbaycan Dillər Universitetinin Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasının professorudur.

2015-ci ildə Böyük Britaniyanın “Rossendale Books” nəşriyyat evində çapa hazırlanan “Ürək şəkilli yarpaqlar” (“Heart-Shaped Leaves”) adlı kitabı ABŞ-da nəşr olunub.

Səadət Əliyeva
*filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru*

2008-2009-cu illərdə Azərbaycan Universitetinin Dillər kafedrasında laborant, 2009-2013-cü illərdə həmin kafedrada müəllim işləmişdir. 2012-ci ildə Böyük Britaniyada Sasseks qraflığında Ardinqli Kollecinin elmi tədqiqatçısı olmuşdur. 2013-2017-ci illərdə Azərbaycan Universitetinin Dillər kafedrasının müdir müavini kimi fəaliyyət göstərmişdir.

2017-ci ilin mart ayında Azərbaycan Universitetinin rektoru vəzifəsinə təyin olunmuşdur.

22 iyun 2023-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının qərarı ilə filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almışdır.

Midlseks Universiteti tərəfindən çap olunan “Children's Literature in Education” jurnalının redaksiya heyətinin üzvü, “İpək yolu” və “Çağlayan” jurnalının baş redaktorudur.

QAYNAQLAR

1. Abdullayeva Turanə. Yeni dövr Amerika uşaq ədəbiyyatı (1970-1990-cı illər): / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı / - Bakı, 2022. - 29 s.
2. Ağayev Zeydulla. Gülüşlə, qəhqəhəylə öldürən sənətkar. Mark Tvenin “Seçilmiş əsərləri”nə Ön söz. - Bakı: Öndər Nəşriyyatı, - 2005. - s.4-8.
3. Amerika nağılları. Dünya xalqlarının nağılları. Tərcümə edən: G.Həsənzadə. - Bakı: “Gənclik”, - 1990. - 545 s.
4. Biçer-Stou Harriet. Tom dayının daxması. Tərcümə edən: Hidayət. - Bakı: “Gənclik”, - 1991. - 384 s.
5. Frost, R. Çiçəklə dolu qayıq. Şeirlər/ R.Frost. Tərcümə edən: Tofiq Mahmud. - Bakı: “Yazıçı”, - 1987. - 80 s.
6. Həsənli B. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. - Bakı: “Müəllim”, - 2013. - 511 s.
7. Hüseyinli Gilə. Çağdaş Amerika bədii ədəbiyyatında postmodernizmin inikas xüsusiyyətləri (Don Delilo və Pol Olster yaradıcılığı əsasında): / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı / - Bakı, 2017. - 32 s.
8. Quliyev Qorxmaz, Əliyeva Ülviyyə. Amerika ədəbiyyatı: tarixi oçerklər. - Bakı: Elm və təhsil, 2016. - 395 s.
9. Quliyev Qorxmaz. XX əsr Amerikan ədəbiyyatşünaslığında aparıcı cərəyanlar. Dərs vəsaiti. - Bakı: Azərbaycan Universiteti, - 2011. - 208 s.
10. Lonqfello H. Hayavata haqqında nəğmə. Tərcümə edən: Rəsul Rza. - Bakı: Gənclik, - 1971. - s.34-44.
11. Marşall Edison. Pələng səsi. - “Azərbaycan pioneri” qəz., 1958, 3; 7 yanvar
12. Meşənin hökmdarı. Cənubi Amerika hindularının nağılı. - “Pioner” jurn., - 1969. №12, - s.12-13.
13. Navaxo qəbiləsinin oğlu. Tərcümə edən: H.Hacıyev. - Bakı: Uşaqgəncnəşr, - 1959. - 112 s.
14. Nuriyeva Nuranə. Teodor Drayzer və Azərbaycan. - Bakı: Mütərcim, - 2007. - 164 s.
15. Oldric Tomas Beyli. Amerika məktəblisinin xatirələri. Tərcümə edən: Mikayıl Rzaquluzadə. - Bakı: Azərnəşr, - 1939. - 217 s.

16. Sabitova Aynur. ABŞ abolisionist hərəkatı və Harriet Biçer-Stou. - Bakı: Mütərcim, - 2015. - 135 s.
17. Seton-Tompson Ernest. Heyvanlar haqqında hekayələr. Tərcümə edəni: Mikayıl Rzaquluzadə. - Bakı: Uşaqgəncnəşr, - 1979. - 232 s.
18. Seton-Tompson Ernest. Küçə müğənnisi: heyvanlar haqqında hekayələr. Tərcümə edəni: S.Zeynalova. - Bakı: "Gənclik", - 1982. - 176 s.
19. Şarlotta Gilman. Amerikada uşaq əməyi. Şeir, İngilis dilindən tərcümə edəni: Ülvi Bünyadzadə. - Ülvi Bünyadzadə. Sənin oxşarın bənövşəydi... - Bakı, 2005. - s.351
20. Tufanın tərkində. ABŞ və Kanada xalqlarının nağılları. Tərcümə edənləri: Fikrət Əhmədov, Abbas Talıbov. - Bakı: "Gənclik", - 1989. - 312 s.
21. Tven Mark. Aldadıcı oxşarlıq. Hekayə. İngilis dilindən tərcümə edəni: Ülvi Bünyadzadə. - "Ulduz" jurnalı, - 2005. №3, - s.26-27.
22. Tven Mark. Heklberri Finnin macəraları. - Bakı: "3 Alma" Nəşriyyatı, - 2023. - 548 s.
23. Tven Mark. Heklberri Finnin macəraları. Tərcümə edəni: H.Qasımzadə. - Bakı: "Gənclik", 1975. - 310 s.
24. Tven Mark. Milyon funt sterlinqlik bank bileti. Tərcümə edəni R.Nağıyev. - Bakı: Uşaqgəncnəşr, 1961. - 168 s.
25. Tven Mark. Seçilmiş hekayələri. - Bakı: Azərnəşr, 1953. - 168 s.
26. Tven Mark. Şahzadə və dilənçi. Tərcümə edəni: İ.Nəfisi. Bakı: "Gənclik", - 1969. - 199 s.
27. Tven Mark. Tom Soyverin macəraları. Tərcümə edəni: Şəfiqə Ağayeva. - Bakı: Uşaqgəncnəşr, - 1959. - 279 s.
28. Uzaq ellər, doğma nəğmələr (Folklor nümunələri, şeirlər və poema). Tərcümə edəni: Sabir Mustafa. - Bakı: "MTM-innovation", - 2018. - 248 s.
29. Yusifoğlu Rafiq. Uşaq ədəbiyyatı Dərs vəsaiti. - Bakı: "Təhsil" nəşriyyatı, - 2002. - 268 s.

30. Zverev A. Missisipinin Mark Tveni. Tven M. Şahzadə və dilənçi. Tom Soyyerin macəraları. - Bakı: Gənclik, - 1985. s.3-6.
31. An Early American Reader. Edited by J.A.Leo Lemay. Published by the United States Information Agency. - Washington, D.C., - 1992. - 741 p.
32. Celebrate! Holidays in the U.S.A. Second Edition. Published by the Office of English Language Programs United States Department of State. - Washington, D.C., - 2007. - 137 p.
33. Classic Poetry Series. Robert Frost - Poems. Publication Date: 2004. Publisher: Poemhunter.com - The World's Poetry Archive. - 308 p.
34. Hurst Mary Jane. The Voice of the Child in American Literature. - Kentucky: - 1990. - 185 p.
35. Lornell Kip. Introducing American Folk Music. Ethnic and Grassroot Traditions in the United States. Second Edition. - New York, - 2012. - 302 p.
36. Nodelman Perry. The Pleasure of Children's Literature. - New York: Longman, - 1996. - 256 p.
37. Reynolds Kimberley. Children's Literature: A Very Short Introduction. - Oxford: Oxford University Press, - 2011. - 330 p.
38. The Oxford Book of Children's Verse in America. Chosen and Edited by Donald Hall. - Oxford University Press, - 1994. - 36 p.
39. The Oxford Companion to English Literature. Seventh Edition. Edited by Diana Birch. Published in the United States by Oxford University Press, New York, - 2009. - 1164 p.
40. The Oxford Handbook of Children's Literature. Edited by Julia L.Mickenberg and Lynne Vallone. Published by Oxford University Press, Inc. The United States of America, New York, - 2011. - 584 p.

41. Wachner Clarence W., Ross Frank E., Van Houten Eva Marie. The Early Years of American Literature. Printed in the United States of America. New York: The Macmillan Company, - 1963.
42. Zeder Suzan. A Character Analysis of the Child Protagonist as Present in Popular Plays for Child Audiences: / Ph.D.Diss/ - The USA: Florida State University, - 1978. - 381 p.
43. Zeder Suzan. Our World has Never Been more in Need of What Theatre Artists and Teachers can Contribute // An Essay Sent to Turana Abdullayeva (Azerbaijan). - April, 2018. - 2 p.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

ŞAHİN XƏLİLLİ, SƏADƏT ƏLİYEVƏ
AMERİKA UŞAQ ƏDƏBİYYATI

Rafiq Yusifoğlu. Redaktordan	5
Şahin Xəlilli. On söz əvəzi	11
Səadət Əliyeva. Amerika ədəbiyyatının ilk qədəmləri ...	15
ABŞ-nin 32-ci prezidenti Franklin Ə. Ruzveltin sözlər.	17
Səadət Əliyeva. Amerika hindularının tarixinə nəzər ...	17

I HİSSƏ

YERLİ AMERİKALILARIN LAYLA, ŞEİR VƏ ƏFSANƏLƏRİ

Hindu laylası. “Ay Vatanay – a körpəm”	22
Septimus Uinner	24
Septimus Uinner. On balaca hindu. Küçüyüm kimdən küsüb. (Şeirlər). İngilis dilindən tərcümə edən:	
Şahin Xəlilli	25
Başçı Dən Corc	28
Yerli Amerika, yaxud Navaho tayfasının çox köhnə nəğməsi. İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	29
Annet Uinn	30
Annet Uinn. Hindu uşaqları. Kəpənək söhbət edir. Qoca ağaca. (Şeirlər). İngilis dilindən tərcümə edən:	
Şahin Xəlilli	31
Şimali Amerika hindularının əfsanələri	
Tərcümə edən: Fikrət Əhmədov	
Olimp dağlarında sülh vadisi	34
Meyzon gölü və ağlağan belibağlı quşu	35
Koyot və quzğun	36
Ağ maral haqqında əfsanə	37
Cənubi Amerika hindularının nağılı	
Tərcümə edən: Fikrət Əhmədov	
Meşələrin hökmdarı	39
Əbəs həyəcan	42
Yeni dünya hindularının nağılları	
Tərcümə edən: Fikrət Əhmədov	

Müdrük Qlusker	45
Ovçu dovşan	46
Yankilər gülürlər	50

II HİSSƏ

AMERİKA UŞAQ POEZİYASI

Olqa Buxina. İyirminci və iyirmi birinci əsr Amerika uşaq poeziyası (ingilis və Azərbaycan dilində)	52
Səadət Əliyeva. İngilis-amerikan şeirləri	71
Ənənəvi Amerika uşaq şeirləri, Alternativ şeir. Ana Lızanın dünyası. İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	75
“Merinin balaca quzusu vardı” şeirinin müəllifi	77
Səadət Əliyeva. Ralf Uoldo Emerson	80
Ralf Uoldo Emerson. Dağ və dələ (şeir)	85
Şahin Xəlilli. Henri Uodsvort Lonqfello və Azərbaycan	87
Henri Uodsvort Lonqfello. Hayavatanın cocuqluğu. Tərcümə edən: Azərbaycanın xalq şairi Rəsul Rza	92
Henri Uodsvort Lonqfello. Uşaqlar. İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	93
Henri Uodsvort Lonqfello. Uşaqlar. İngilis dilindən tərcümə edən: Sabir Mustafa	95
Henri Uodsvort Lonqfello. Var cıqqılı bir bacı İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	96
Səadət Əliyeva. Edqar Allan Po	98
Edqar Allan Po. Uşaqlıq çağından İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	101
Edqar Allan Po. Təkcə. İngilis dilindən tərcümə edən: Sabir Mustafa	101
Edqar Allan Po. Eldorado. İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	102
Səadət Əliyeva. Laura Elizabet Riçards	104
Laura Elizabet Riçards. Filefon	

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	106
Şahin Xəlilli. Robert Frost – Amerika poeziyasının patriarxı	107
Robert Frost. Qar tozu	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa	111
Robert Frost. Alaçöhrənin son sözü (Uşağa deyilənlər)	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	112
Robert Frost. Alaçöhrədən salam (Uşaqlarla söhbətdən)	
Tərcümə edəni: Tofiq Mahmud	113
Robert Frost. Körpəcə quş.	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa	114
Uilyam Dinayt Kobb. Məktəb günləri.	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	116
Şahin Xəlilli. Edvard Estlin Kamminqs	118
Edvard Estlin Kamminqs. Məqqi, Milli, Molli, Mey.	
Mən sənin ürəyini özümlə gəzdirirəm (Şeirlər).	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	120
Co Hill. Atamı əlimdən almayı	
Tərcümə edəni: Zeynal Cabbarzadə	124
Səadət Əliyeva. Amerikanın zənci şairi	128
Lənqston Hyuz. Arzu	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa	129
Lənqston Hyuz. Dəniz sakitliyi	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	130
Lənqston Hyuz. Gecə nəğməsi	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	130
Lənqston Hyuz. Gecə nəğməsi	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa	132
Lənqston Hyuz. Mənim xalqım	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	132
Lənqston Hyuz. Mənim xalqım	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa	133
Səadət Əliyeva. Oqden Nəş	134
Oqden Nəş. Ördək .	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa.....	138
Oqden Nəş. Alman mahnısı	

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	139
Oqden Nəş. Qaranquş	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa	139
Oqden Nəş. Şeirlər – Milçək. Pişik balası. Qatırlar. İnək	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	140
Oqden Nəş. Şeirlər – Qış səhəri. Elə bil ki, gündüzdür...	
Yaşıl şəhər. İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir	
Mustafa	141
Oqden Nəş. Şeirlər – Bir az söhbət... Birə, milçək bacada.	
İzabellanın macəraları	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	143
Səadət Əliyeva. Edit Siqal	146
Edit Siqal. Quş olsaydım	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	147
Səadət Əliyeva. Doktor Syuz və onun	
“Ata dili” kitabı	149
Doktor Syuz. Şeirlər – Ad günün mübarək. Adım Səmdi.	
Bir balıq, iki balıq. Qar dənəsi. Mənim gülüm.	
Fəsilər. Quşlar. Mən kiməm? DDDD	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	156
Hilda Konklinq. Hədiyyə	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	161
Eva Merriam. Şeirlər – Dizlər. Arzu. Gecə. Peykim.	
Pişik balaları	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	163
Eva Merriam. Pişiklər	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Sabir Mustafa	166
Arnold Spilka. Zəhləm getmiş balaca qız	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	168
Ella Fitzcerald. Nə balıqdır, nə ətdir	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	169
Lenor Hetrik. Hər şey yeni	171
Cozef Çarlz Kennedi. Həlouin maskaradı	173
Meri Ənn Hobermən. Şeir	175

Səadət Əliyeva. Şel Silverşteyn	177
Şel Silverşteyn. Şeirlər – Sehrli pozan. Ad günüm mübarək. Mən gedəndə. De mənə. Tənbəl Ceyn. Yerkökü. Səs. İtən pişik. Xoşbəxt sonluq? Elə hoqqa çıxar ki. Məni görən söyləyir... Bunu yadda saxlayın. Mən qartopu düzəltdim. Balaca yarasa. Əjdaha Donun ad günü.	
İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	182
Şel Silverşteyn. Səxavətli Ağac.	
İngilis dilindən tərcümə edən: Səadət Əliyeva	191
Səadət Əliyeva. Con Apdaykın uşaq şeirləri	194
Con Apdayk. Şeirlər – Uşaq təqvimi. Avqust.	
İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	196
Marlo Tomas. Sərbəst, azad olmalı.	
İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	199
Ceyn Yolen. Şeirlər – Heron – zərif su quşunun uçuşu. Oxu mənə.	
İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	202
Səadət Əliyeva. Cək Prelutski	205
Cək Prelutski. Şeirlər – Ac kitab qurdunun kiçik nəğməsi. İlk ən yaxşı dostum. Ev tapşırığı. Dora Diller. Susanna yumruq atdı. Sən kərgədan olsaydın. Hərdənbir. Qonşumuzun iti bənövşəyi rəngdədi.	
İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	210
Bryus Lanski. İtim ev tapşırığını yedi.	
İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	216
Nikki Qrayms. Şeirlər – Kitabxanada. Dahi.	
İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	219
Fransisko Ksavyer Alarkon. Ayaqqabım.	
İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	221
Bob Raska. Adsız şeirlər.	
İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	223
Jaklin Vudson. O işləyən başınızı işlədin. Sırr.	
İngilis dilindən tərcümə edən: Şahin Xəlilli	225
Şahin Xəlilli. Barbara Vansın xoşa gələn şeirləri və	

Azərbaycana göndərdiyi məktubu228

III HİSSƏ

AMERİKA UŞAQ NƏSRİ

Amerika Birləşmiş Ştatlarının 27-ci Prezidenti Uilyam	
Hovard Taftın sözləri	234
Şahin Xəlilli. Amerika uşaq nəsrində Mark Tven	
fenomeni	235
Şahin Xəlilli. Amerika romanisti	243
Səmyuel Qrisuold Qudriç	249
Horatsio Olcer	250
Səadət Əliyeva. Luiza Mey Olkott	252
Luiza Mey Olkott. “Balaca qadınlar” romanından bir	
hissə: Dörd bacı	254
Şahin Xəlilli. Buludların arxasından çıxan	
göy qurşağı	257
Ceyms Törber. Zəmanəmizin təmsilləri.	
13 yanvar 1939-cu il.	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Səadət Əliyeva	263
Şahin Xəlilli. Ernest Heminqvey	266
Ernest Heminqvey. Bir günün intizarı (hekayə).	
İngilis dilindən tərcümə edəni: Zeydulla Ağayev	268
Səadət Əliyeva. Dünyanı sevən ədib	272
Ayzek Əzimov. Mənim oğlum fizikdir (fantastik hekayə).	
Tərcümə edəni: C.Qaryağdı	275

IV HİSSƏ

AMERİKA UŞAQ TEATRI

Syuzan Zeder. Birləşmiş Ştatlarda uşaq teatri	282
A Play by Suzan Zeder With a Song by Jenn Hartman	
Luck Based on a Poem by Helen M.Pursley	291
Syuzan Zeder. “Qapıbir təzə qonşu” pyesi	
necə yarandı	300
Qısa təqdimatlar	303
Helen Mariya Pursli. Pyesə daxil edilən şeirlər	

İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	309
Syuzan Zederin Azərbaycana göndərdiyi	
9 iyun 2024-cü il tarixli məktubu	311

V HİSSƏ

BÖYÜKLƏR VƏ UŞAQ ƏDƏBİYYATI: GÖRÜNTÜLƏR

5.1. Səadət Əliyeva. Azadlıq nəğməkarı – maqlar və uşaqlar	314
5.2. Şahin Xəlilli. Şərqlilər, yaxud qayaüstü bir şeirin tarixçəsi	316
5.3. Səadət Əliyeva. Uşaq ədəbiyyatı həm də böyüklərin ədəbiyyatıdır	319
5.4. Turan Kərimli. Uşaq şeirlərində mövzu və mətn oxşarlığı	331
5.5. Səadət Əliyeva. Şeirin təhlili	330
5.6. Səadət Əliyeva. Laylalar və uşaqlar üçün yuxu mahnıları	336
5.7. Səadət Əliyeva. Denotasiya və konnotasiya	340
5.8. Şahin Xəlilli. Fraqmentləşdirilmiş esse	341
5.9. Şahin Xəlilli. Azərbaycanın mərhum xalq şairi Nəbi Xəzri. Missisipi axan yerdə... (Amerika qeydləri)	344
5.10. Səadət Əliyeva. Azərbaycanın Amerikada tanınan və tanınmayan fantast yazıçıları	348
5.11. Səadət Əliyeva. Sevgi və ehtiramla xatırlanan ədib	352
5.12. Səadət Əliyeva. Samuil Marşakın “Mister Twister” poeması haqqında	354
5.13. Uistən Hyu Odenin bir şeiri. İngilis dilindən tərcümə edəni: Şahin Xəlilli	356
5.14. Səadət Əliyeva. Hindular və türkçülük	357
5.15. Şahin Xəlilli. “Dine” xalq deməkdir (Amerika hinduları haqqında düşüncələr)	359
5.16. Səadət Əliyeva. Amerika hindularının “Pau-vau”	

(Powwow) mərasimi (mart-avqust)	364
5.17. Səadət Əliyeva. Kolumb günü (Columbus Day) Oktyabr ayının 2-ci Bazar ertəsi	365
5.18. Səadət Əliyeva. Həlouin (Halloween). 31 oktyabr	367
5.19. Səadət Əliyeva. Şükran günü (Thanksgiving Day). Noyabr ayının 4-cü Cümə axşamı	371
5.20. Ольга Бухина. Американская детская поэзия два- дцатого и двадцать первого веков	373
5.21. Konqres Kitabxanası ilə əlaqələr	383
Dərs vəsaiti barədə (Fialə Abdullayeva, Əzizə Məmmədova, Zəminə Səmədova, Ellada Hüseynova)	387
Müəlliflər haqqında Şahin Xəlilli, Səadət Əliyeva	398
Qaynaqlar	400

ŞAHİN XƏLİLLİ, SƏADƏT ƏLİYEVƏ
AMERİKA UŞAQ ƏDƏBİYYATI

QEYDLƏR ÜÇÜN

[illegible]

**SHAHIN KHALILLI,
SAADAT ALIYEVA**

**AMERICAN
CHILDREN'S
LITERATURE**

TEXTBOOK

**Bədii redaktor
Elşən Əliyev**

**Texniki redaktor
Sevda Süleymanova**

**Korrektor
Zəminə Səmədova**

Çapa imzalanıb: 17.01.2025.
Ofset çap üsulu.
Formatı 70*100 1/16. Fiziki ç.v.: 26.
Tirajı 120 nüsxə.
“Poliqrafaz” mətbəəsində çap olunub.